

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R1:1983

Planering för brukarinflytande

— bakgrund och utveckling av flexibla
förskolor och fritidshem för
försöksverksamhet

K/mw

Jonas af Klercker

INSTITUTET FÖR BYGGDOKUMENTATION	
Autor	
Plac	<i>ser</i>

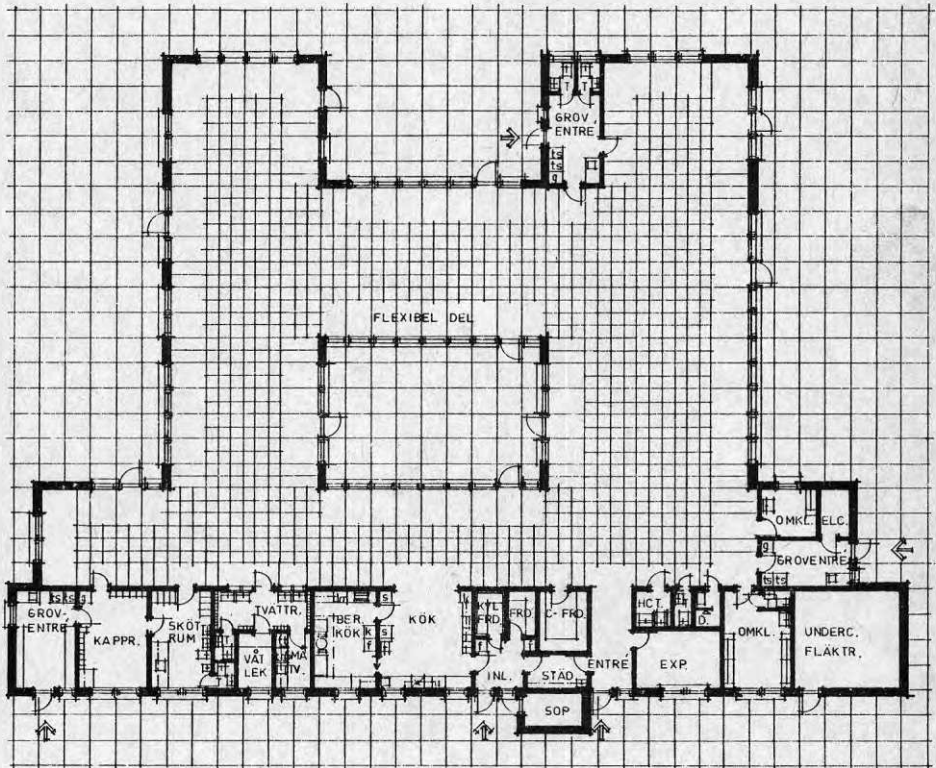
Bygghälsöförskningsrådet

R1:1983

PLANERING FÖR BRUKARINFLYTANDE

bakgrund och utveckling av flexibla förskolor och fritidshem för försöksverksamhet

Jonas af Klercker

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 740537-1 från Statens råd för byggnadsforskning till Lunds Tekniska Högskola, Avd. för byggnadsfunktionslära, Lund.

I Byggnadsforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R1:1983

ISBN 91-540-3850-2

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

LiberTryck Stockholm 1982

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	7
1. MAFF-PROJEKTET	13
1.1. Bakgrund	13
1.2. Uppläggning	13
1.3. Projektets organisation	14
1.4. Angreppssätt	15
1.5. Resultat från projektet	15
1.6. Föreliggande rapport	15
2. BESKRIVNING AV HUR NORMER OCH REKOMMENDATIONER PÅ FÖRSKOLEOMRÅDET VÄXER FRAM	19
2.1. Barnomsorgen under 1930-talet	19
2.2. Befolkningsskmissionen tar upp barnomsorgen	23
2.3. 1940-talet	26
2.3.1. Utbyggnad av den halvöppna barnavården	26
2.3.2. Planering av institutioner för halvöppen barnavård samt hälsokontroller	27
2.3.3. Skriften Förskolor och daghem, HSB 1948/6	29
2.4. 1950-talet	31
2.4.1. Daghem och förskolor (SOU 1951/15)	31
2.4.2. Utbyggnaden	35
2.4.3. Lokalplanering och hälsokontroll rörande den halvöppna barnavården, RoA 114/1959	36
2.5. 1960-talet	37
2.5.1. Kommunal utbyggnad av barnomsorgen stimuleras	37
2.5.2. Revidering av Råd och Anvisningar	37
2.5.3. Kommunerna och barnstugorna (RoA 184/1965)	39
2.6. 1970-talet	44
2.6.1. 1968 års barnstugeutredning	44
2.6.2. Förskolan del 1 och 2, SOU 1972:26 o 27	45
2.6.3. Planering av lokaler och utemiljö, SoS 1975	49
2.7. Sammanfattning	52
3. DISKUSSION AV UTVECKLINGEN AV NORMER OCH REKOMMENDATIONER FÖR BARNSTUGOR	55
3.1. Olika synsätt på verksamheten	55
3.2. Vilka krav har ställts?	56
3.3. Barngruppens storlek och organisation	57
3.4. Ytstandard och andra krav på lokaler	57
3.5. Lekhallen-exempel på hur ett nytt krav mottages	59
3.6. Ritningsgranskning	60
4. ATT BYGGA BARNSTUGOR	63
4.1. Bakgrund	63
4.2. Exempel	63
4.2.1. "Lokalprogram" och andra planeringsunderlag	63
4.2.2. Projektering till huvudhandlingar	64
4.2.3. Finansiering	65
4.2.4. "Programskiss"	66
4.2.5. Projektering och arbetshandlingar	66
4.2.6. Upphandling	66

4.2.7.	Totalentreprenad	67
4.2.8.	Produktion	67
4.2.9.	Besiktning	68
4.2.10.	Bruk	68
4.3.	Något om processens aktörer	68
4.4	Sammanfattning	69
5.	LOKALER FÖR FÖRSÖKSVERKSAMHET I MAFF-PROJEKTET	71
5.1.	MAFF-projektets intentioner	71
5.2.	Intentionerna och konsekvenser för lokalutformningen	72
5.2.1.	Utvidgad syskongrupp (0-12 år)	72
5.2.2.	En barnstuga utan tråditionella avdelningar	72
5.2.3.	De som arbetar i huset ska kunna vara med och bestämma	72
5.2.4.	Ökad föräldrasamverkan	73
5.2.5.	Samverkan med andra i grannskapet samt nära kontakt med och utnyttjande av när- miljön	73
5.2.6.	Sammanfattning	74
5.3.	Förväntade svårigheter att skapa lokaler för försöksverksamhete	74
5.4.	Krav på ökat brukarinflytande - en tanke i tiden	75
5.5.	Några forskningsprojekt som haft betydelse för MAFF-projektet	76
5.5.1.	Utveckling av ett angreppssätt för byggnadsfunktionella studier	76
5.5.2.	Projektet "Lokaler för fritid och skola"	77
5.5.3.	Projektet "Lokaler för utvidgat fritidshem"	78
5.5.4.	Projekt om försök med anpassbara bostäder	78
5.5.5.	Sammanfattning	79
6.	STRATEGI FÖR BRUKARINFLYTANDE I MAFF- PROJEKTET	81
6.1.	Brukarna i "normala" barnstugeprojekt	81
6.2.	En annorlunda fördelning av beslut	82
6.3.	Modell för planering av MAFF-anläggningarna	83
6.4.	Planering för brukarinflytande	84
6.5.	Brukarplanering	85
6.6.	Kontinuerlig planering	85
6.7.	Användning av skalmodell i brukarplane- ringen	86
7.	PLANERING AV MAFF-ANLÄGGNINGARNA	89
7.1.	Uppläggning av den inledande planeringen	89
7.2.	Projektets programanalys	90
7.3.	Utarbetande av lokalprogram för förskola	91
7.4.	Lokalplanering för "annan" verksamhet	96
7.4.1.	Några definitioner av olika typer av sambruk av lokaler	96
7.4.2.	Olika sambruksnivåer för olika verksamheter	97
7.5.	11 lokalprogram till grund för projektets programskiss	98
8.	BYGGNADSTEKNISKA FÖRUTSÄTTNINGAR	101
8.1.	Gemensam byggnadsprojektering	101
8.2.	MAFF-projektets ramprogram	101

8.3.	Zon-indelning	104
8.4.	Krav på mellanväggssystem och inrednings- enheter	106
9.	PROJEKTETS PROGRAMSKISS	109
9.1.	Olika planformer	109
9.2.	En delvis anpassbar fysisk struktur	111
9.3.	Sammanfattande beskrivning	114
9.3.1.	Entréer	114
9.3.2.	Köket	114
9.3.3.	Hygienutrymmen	114
9.3.4.	Resterande utrymmen	114
9.3.5.	Arbetsgången för programskissningen	114
10.	VAL AV KOMMUN OCH PLACERING AV FÖRSÖKS- ANLÄGGNING	119
10.1.	Problem som diskuterades med de olika kommunerna	119
10.2.	Olika tänkbara organisationsformer för försöksverksamheten	121
10.3.	Kommunkontakter	122
11.	HELSINGBORGS KOMMUN - RAGNVALLA BARNSTUGA	127
11.1.	Barnomsorgen i kommunen	127
11.2.	Formell organisation	127
11.3.	Ragnvalla Östra	128
11.4.	Programarbetet	130
11.5.	Totalentreprenadprogram	132
11.6.	Upphandlingen	134
11.7.	Projektering	134
11.8.	Myndighetskontakter	137
11.9.	Produktion	138
12.	MALMÖ KOMMUN	141
12.1.	Barnomsorgen i Malmö	141
12.2.	Formell organisation	142
12.3.	Melodigångens förskola	143
12.4.	Almgården - Fölets förskola	147
12.5.	Programarbetet	150
12.6.	Projekteringen	150
12.7.	Myndighetskontakter	152
12.8.	Upphandling och produktion	152
13.	BURLÖVS KOMMUN	155
13.1.	Barnomsorgen i kommunen	155
13.2.	Formell organisation	156
13.3.	Rinnebäck	157
13.4.	Programarbetet	159
13.5.	Upphandling och projektering	161
13.6.	Myndighetskontakter	164
13.7.	Produktion	164
14.	KÖKENS FUNKTION OCH UTFORMNING I MAFF- ANLÄGGNINGARNA I SKÅNE	165
14.1.	Kökets funktion i förskola/fritidshem	165
14.2.	Köket i programskissen till Ragnvalla barnstuga i Helsingborg	165
14.3.	Socialstyrelsens "köksgrupp" granskar köket i Ragnvalla	167
14.4.	"Köksgruppens" anmärkningar på köket i Ragnvalla Östra	167

14.5.	15 personer som arbetar i kök ger synpunkter	168
14.6.	Samrådsgruppens slutliga förslag	171
14.7.	Köket i Fölets förskola i Malmö	172
14.8.	Köket i Virvelhuset i Burlöv	173
15.	TEKNISK BESKRIVNING AV ETT MAFF-HUS	175
15.1.	Åtgärder för att åstadkomma flexibilitet	175
15.2.	Orienterande teknisk beskrivning av MAFF-huset i Rinnebäck i Burlöv	175
15.3.	Teknisk beskrivning	180
15.4.	Rumsbeskrivning	180
15.5.	Val av flexibelt mellanväggssystem	181
15.6.	Innerväggssystem och inredning i flexibel del (Rum 030)	183
15.6.1.	Innerväggar	183
15.6.2.	Inredningar	186
16.	AVSLUTANDE KOMMENTARER	187
16.1.	Brukarplaneringen	187
16.2.	Anpassbarhet	187
16.3.	Kostnaderna	188
16.4.	Tillgänglighet för annan verksamhet	188
16.5.	Anpassbara barnstugor i framtiden?	190
	LITTERATURFÖRTECKNING	191
	FÖRTECKNING ÖVER MEDVERKANDE KONSULTER OCH ENTREPRENÖRER	194
	BILAGOR:	
	Sammanställning av sammanträden, skrivelser mm angående MAFF-projektet och medverkande kommuner.	
	Helsingborg	195
	Malmö	198
	Burlöv	200
	RAPPORTER, ARBETSHANDLINGAR OCH ARTIKLAR UTGIVNA FRÅN MAFF-PROJEKTET	202

FÖRORD

Denna rapport är en i en serie av fyra som behandlar byggnadsfunktionella aspekter, som har studerats i projektet Mångsidigt Användbara Förskolor och Fritidshem (MAFF) i Skåne.

Rapporten behandlar bakgrunden till och hur man inom projektet löste uppgiften att skapa lokaler för försöksverksamheten i Skåne. Avsikten är att den ska kunna läsas av såväl planerare som inom barnomsorgen verksamma personer. Därför har kapitlen 2 och 4 gjorts förhållandevis detaljerade. Förutsättningarna för försöksverksamheten avvek från vanlig förskole- och fritidsverksamhet genom organisation utan avdelningar med barn i åldern 1/2-12 år, ökat inflytande från personal och föräldrar samt samverkan med andra verksamheter på bostadsområdesnivå.

Försöksanläggningar inom MAFF-projektet finns i Burlövs, Helsingborgs och Malmö kommuner. Utan det engagerade arbete och intresse som lagts ned av olika tjänstemän och politiker inom respektive kommuner hade dessa inte blivit till.

Speciellt i denna rapport vill författaren tacka de personer inom kommuner, myndigheter, konsultföretag och byggnadsföretag som engagerat medverkat till förverkligandet av försöksanläggningarna. Marjanna Berg, som arbetar tillsammans med mig inom det byggnadsfunktionella perspektivet i projektet, har i hög grad bidragit med råd och synpunkter, speciellt i kapitel 6. Projektledaren, Carin Boalt, och de övriga forskarkollegorna inom projektet och vid institutionen har vid ett flertal tillfällen lämnat värdefulla synpunkter i samband med remissbehandlingar av rapporten. Ell-Britt Lavin och Lena Åberg har lagt ned stor omsorg vid utskriften av manuskript och Per Kinn har renritat större delen av figurerna.

Det är min förhoppning att denna rapport ska kunna bidra till utvecklingen inom barnomsorgen.

Lund i mars 1982

Jonas af Klercker

SAMMANFATTNING

MAFF-projektet.

Projektet "Mångsidigt Användbara Förskolor och Fritidshem", förkortat MAFF, inleddes 1975. Projektet är ett forsknings- och utvecklingsprojekt knutet till fyra institutioner, Byggnadsfunktionslära vid LTH, Lund, Formlära vid KTH, Stockholm, Lärarhögskolorna i Malmö och Stockholm. Samarbete sker dels inom regionerna Skåne och Stockholm och dels mellan regionerna.

Projektet består av både forsknings- och försöksverksamhet. Det har planerats i samarbete med några kommuner i Stockholms- och Skåneregionen. Det samordnande ansvaret för projektet ligger hos socialstyrelsen, som tecknat överenskommelserna med kommunerna. Dessa kommuner är Nynäshamn, Värmdö, Malmö, Helsingborg, Nacka, Järfälla, Uppsala och Burlöv (ordningsföljden efter försöksverksamhetens start).

Projektet finansieras av statens råd för byggnadsforskning och av socialdepartementet.

Syftet med projektet är att studera

- samspelet mellan pedagogik, organisation och fysisk miljö i förskola och fritidshem
- förskolans och fritidshemmets möjligheter att ge kontaktmiljö i bostadsområdet, bl a genom att skapa plats för olika aktiviteter för barn, ungdom och vuxna.

som beslutsunderlag till planering och projektering av mångsidigt användbara förskolor och fritidshem.

Denna rapport.

Denna rapport beskriver bakgrunden till planeringsprocessen i projektet och hur projektets försöksanläggningar i Skåne planerades och byggdes. Försöksverksamheten inom MAFF-projektet skilda sig från vad som var vanligt vid förskolebyggande vid mitten av 1970-talet då detta ägde rum. Det förtydligar att påpekas att förhållandena då, främst beroende på den kraftiga utbyggnaden, var annorlunda än nu, när rapporten skrives.

Visserligen utgick projektet från 1968 års barnstugeutrednings pedagogiska program, men gick längre bl a i organisatoriskt hänseende. Detta formulerades i projektets intentioner och innebär vidgade organisatoriska ramar, mer inflytande från personal och föräldrar samt samverkan med andra verksamheter på bostadsområdesnivå. Konsekvenserna för lokalerna för verksamheten bestämdes inom projektet i en modell för brukarplanering i en flexibel byggnad.

Av den bakgrund som inledningsvis tecknas i rapporten framgår hur normtänkande och inriktning på en "rationell byggnadsproduktion" motverkade det nytänkande som bl a 1968 års barnstugeutredning förespråkade. Även att arbeta med brukarplanering i en flexibel byggnad som i MAFF-projektet avvek så pass kraftigt från det traditionella, att särskilda åtgärder bedömdes nödvändiga, för att den skulle kunna genomföras.

Byggnadens utformning begränsar dess flexibilitet. Den är den ram inom vilken försöken med brukarplanering kunde bedrivas. För att inom forskningen bestämma denna ram utarbetades inom projektet en styrande programskiss. Rapporten beskriver detta och hur den sedan tillämpades i tre olika projekt, där husen som avsett blev mycket lika. Slutligen beskrives hur husen utformats.

Normer och rekommendationer.

Grunderna för dagens barnomsorg lades i slutet av 1930-talet. Då genomfördes den första inventeringen av verksamheten. Framför allt var det, som på så många andra områden vid denna tid, brister i hygien och hälsovård som uppmärksammades. De första förslagen till normer och rekommendationer formulerades också av en läkare. Dessa kom att ligga till grund för det fortsatta arbetet med normeringen av barnomsorgens lokaler ända fram till det 1968 års barnstugeutredning slog igenom vid mitten av 1970-talet. Principerna för organisation och dimensionering byggde på avgränsade avdelningar. Kravet på ökad yta ställdes ständigt och betraktades som en av de viktigaste kvaliteterna. Det gängse betraktelsesättet var att staten genom att ställa detaljerade krav på utformningen av lokaler kunde styra kvaliteten inom barnomsorgen.

Utbyggnaden av barnomsorgen.

Utbyggnaden av barnomsorgen kom i hög grad att förknippas med nybyggnad av barnstugor. Fram till 1950 byggdes ca 11 000 platser i Sverige. Därefter och fram till 1965 låg siffran stilla, för att öka explosionsartat och fördubblas 1965-70 och ytterligare en gång 1970-75. Så kom överenskommelsen med kommunerna om ytterligare en fördubbling 1975-80. MAFF-projektet planerades och anläggningarna skulle byggas under ett intensivt utbyggnadsskede. Alla krafter var vid denna tid inriktade på att så snabbt som möjligt bygga ett stort antal nya barnstugor. Detta innebar att det nytänkande som MAFF-projektet ville pröva fordrade speciellt intresse hos de kommuner som skulle medverka.

Brukarplanering i MAFF-projektet.

Inom MAFF-projektet utarbetades intentioner för försöksverksamheten. Det övervägdes vilka konsekvenser dessa kunde ha för planeringen av lämpliga lokaler för försöksverksamheten. Det fastställdes att brukarna, dvs främst personalen, skulle ha största möjliga inflytande över lokalernas planering. Detta resulterade i projektets modell för brukarplanering i en flexibel byggnad. Genom att utforma byggnaden med huvudsakligt syfte att ge brukarna så stor frihet som möjligt skulle de för verksamheten mest strategiska besluten kunna sparas tills dess brukarna fanns på plats.

Med tanke på det stora antal personer som normalt är inkopplade på ett barnstugeprojekt fanns det stora chanser att olika idéer om verksamhetens utformning och lokalerna skulle planeras in innan personalen ens var tillsatt. Det var därför viktigt att redan i det skede då projektet introducerades i kommunerna klargöra syftet med huset - nämligen att ge brukarna största möjliga frihet att planera efter den verksamhet de skulle organisera och genomföra.

Projektets programskiss

Även flexibla byggnader måste av främst ekonomiska skäl ha sina begränsningar. Ytterväg-arnas placering etc. begränsar brukarnas möjligheter att planera. Inom MAFF-projektet i Skåne betraktas dessa begränsningar som ramar för forskningen, som det är angeläget att styra. Därför utarbetades inom projektet en styrande programskiss. Denna underbyggdes av analyser. Först skisserades 11 olika lokalprogram, som skulle spegla olika tänkbara användningssätt för en mångsidigt användbar barnstuga. Som underlag utnyttjades det arbete som gjorts i samband med projektets idéskrift "Någorlunda annorlunda förskola". De 11 lokalprogrammen lades till grund för ett skissarbete med syfte att finna engemensam ytterform och fördelning av fasta och flexibla delar. De tekniska kraven på byggnaden styrdes av ett för hela projektet gemensamt "ramprogram", som utarbetats inom projektet under forskargruppen vid KTH ledning.

Val av kommuner.

För att kunna genomföra projektet var det viktigt att finna kommuner, som verkligen var intresserade av försöksverksamhetens syften. Detta föranledde forskarna att ställa företrädare för olika kommuner inför en hel mängd frågor. Samtidigt informerades noggrant om projektets syfte. Bl a beroende på tidsfaktorn kom några kommuner, som Lund och Lomma, att falla ifrån innan man ens kommit igång med något hus. Från projektets sida strävade man också att finna lämpliga bostadsområden, där MAFF-hus kunde placeras. Bl a var det angeläget att inom projektet få områden som kunde representera olika typer av bebyggelse och ålder.

Helsingborgs kommun - Ragnvalla barnstuga.

Helsingborgs kommun var den som först blev klar med tomt. Den slutliga utformningen av projektets programskiss kom därför att i viss mån påverkas av erfarenheterna med myndighetskontakter osv från arbetet med huset i Helsingborg. Man var från socialförvaltningens sida intresserad av att barnstugan skulle kunna användas för andra verksamheter i bostadsområdet, som är klart underförsörjt med lokaler. Därför ville man ha mer yta än projektet från början räknat med, en utökning av ytan med ca 25%.

Ragnvalla barnstuga ligger i ett bostadsområde från början av 1970-talet med trevånings flerfamiljshus. Upptagningsområdet för förskolan utgör ca 500 lägenheter. Barnstugan ligger något avskild från bostadsbebyggelsen genom att matargatan till området löper emellan. Barnstugetomten är en fd fruktodling och ligger omgiven av parkmark.

Anläggningen upphandlades på totalentreprenad tillsammans med fyra andra barnstugor av traditionell typ. Eftersom Helsingborgs kommun alltid handlar upp med en egen programskiss, var det inga komplikationer att projektet hade sin egen skiss. Det gick också bra att koncentrera den kommunala referensgruppens ansträngningar till att utforma de fasta delarna. Den totalentreprenör som anlätades visade stor vilja att hjälpa projektet att nå sina syften med flexibiliteten.

Under sin introduktion kunde personalen programenligt utarbeta en planlösning för sitt hus, som sedan in i minsta detalj genomfördes.

Malmö kommun - Melodigångens förskola och förskola i Almgården.

Under förarbetet med olika tomtalternativ inom Malmö kommun, som tenderade att dra ut på tiden, föreslogs från kommunens sida att projektet skulle ta upp ett sk lägenhetsdaghem under tiden. Forskarna accepterade förslaget med tanke på att man behövde skaffa sig erfarenhet från bl a introduktion av personal. Dessutom är den närhet till omgivande bostäder som ett läge i ett bostadshus medger intressant för att belysa förskolans samverkan med andra verksamheter i området.

Nackdelen var naturligtvis att lokalerna inte hade någon som helst flexibilitet. Det enda som personalen kunde påverka var användningen av de olika rummen. Som jämförelse med de flexibla husen bedömdes det emellertid kunna bli av intresse.

Det egentliga "MAFF-huset" i Malmö visade sig emellertid bli en tidsmässigt långdragen historia. Framför allt var det svårigheter att få fram en stadsplan och köpa tomten som tog tid. Men även sedan detta var klart stötte andra tekniska problem till. Detta medförde dessvärre att projekttiden till sist inte medgav att forskning kunde bedrivas i Almgården, när huset väl var klart.

Burlövs kommun - "Virvelhuset" i Rinnebäck.

Burlövs kommun var den av kommunerna i Skåne som kom in sist i projektet. Den är också liten i förhållande till Helsingborg och Malmö. Representanter för kommunen var redan tidigt intresserade av att låta skolan använda en del av barnstugan för sin verksamhet. Även här förekom svårigheter med stadsplanen, som överklagades pga skuggan från några punkthus. När planen väl var klar var man i tidsnöd för att bli klar med huset så att forskarna skulle få tid att forska.

I Burlöv är det den kommunala bostadsstiftelsen, som svarar för den kringliggande bostadsbebyggelsen, som också byggt och förvaltar MAFF-anläggningen, och kommunen är hyresgäst.

Rinnebäck ligger något avskilt från tätortsbebyggelsen i Arlov och omfattar totalt ca 250 lägenheter. Bebyggelsen utgöres av såväl låga radhus som flerfamiljs punkthus, som byggts från 1978 och framåt.

Barnstugan i Rinnebäck projekterades och upphandlades på traditionellt sätt. Avsikten från början var ett förfarings-sätt liknande det i Helsingborg, men av olyckliga omständigheter kom man i slutskedet i tidsnöd, vilket tvingade fram särskilda åtgärder, för att huset skulle bli klart i tid.

Barnstugetomten ligger centralt i bostadsområdet och utgöres av f d kolonilotter. Personalen fick vara med och bestämma om hur mycket av den befintliga växtligheten mm, som skulle bibehållas, och hur stora kompletteringar som skulle göras. Dessvärre lyckades några personer länsa tomten på det mesta

som eventuellt kunnat användas. Tomten är större än nödvändigt, men det beror på att man räknade med att få plats med ytterliggare en byggnad vid senare behov.

Utformningen av köket.

Det mest kontroversiella utrymmet i försöksanläggningarnas fasta del är köket. Redan i idéskriften markerades från projektets sida att man ville se köket som en central funktion i verksamheten och huset. Detta innebar konflikter med de normer som gäller för kök vid institutioner. Det var vid denna tid vanligt att man bröt mot den regel som säger att av sanitära skäl får egentligen inga utom särskilt hälsokontrollerad kökspersonal vistas i barnstugans kök. Socialstyrelsen hade samtidigt tillsatt en expertgrupp som skulle se över normerna för köken i barnstugorna, och det var därför naturligt att man från projektets sida diskuterade även med dem. Det visade sig emellertid svårt att få riktig förståelse för avsikten att låta alla i huset delta i köksarbetet. Slutligen bestämde projekt och referensgruppen i Helsingborg sig för en utformning. Den går ut på att man delar upp köksfunktionerna på två åtskilda rum - beredningsköket, som endast personal har tillträde till, och köket där även barnen får vara. Erfarenheterna från Helsingborg lades sedan till grund för utformningen av köken i Almgården och Rinnebäck, även om respektive kommuns tekniska standard gav olika detaljlösningar.

Byggnadernas tekniska utformning.

Byggnaderna är uppförda i ett plan med regelstommar och takstolar av trä, mineralullsisolering och fasadtegel. Yttertak är belagda med betong- eller tegelpannor. Fönstren har tre-glas isolerrutor. Ytterdörrar är av metall. Byggnaden är uppdelad i en fast del, där alla installationstunga utrymmen är förlagda, och en flexibel del. I den fasta delen finns kök, tvättrum och toaletter samt entréer. Den flexibla delen har utformats så att alternativa mellanväggsplaceringar är möjliga i ett modulnät med c/c 60 cm. Detta rutnät finns markerat i taket i och med att akustikplattorna, som limmats fast i taket, lämnar plats för väggarna i form av spår. Det tekniska motivet till detta är att plattorna inte bedömdes tåla trycket från mellanväggsystemet, som pressas fast mellan golv och tak. Mellanväggsystemet är det samma i de tre husen i Skåne och består av ett regelsystem i stål med hela volymselement emellan. Systemet prövades praktiskt i laborationerna vid institutionen för byggnadsfunktionslära i samband med att man valde system för Helsingborgshuset. Det valda systemet är så lätt att hantera att personalen själva utan experthjälp kan göra väggflyttningar.

Mellanväggsystemet består av olika elementtyper. Dels finns det vanliga väggelement, dels finns sådana som innehåller glasrutor eller bara hål för att möjliggöra olika typer av rumsavgränsningar. Dörrelementen finns i två olika bredder med såväl täta som glasade dörrblad.

Anslutningspunkter för vatten och avlopp finns utplacerade vid ytterväggarna. Detta ger möjligheter att sätta upp diskbänkar och liknande på ett stort antal platser i huset. Den vanliga fasta inredningen är utformad så att även den går

att flytta. Omfattningen är densamma som i en vanlig barnstuga av samma storlek.

Ventilationsdonen är jämt fördelade över den flexibla delens yta med tilluft vid yttervägg och frånluft mitt i byggnadskroppen. Genom en någorlunda tät placering ska det vara möjligt att placera alla rum så att det får minst ett ventilationsdon av varje sort. För att dessutom balansera trycket mellan olika rum har alla dörrelement försetts med överströmningsgaller, som utformats som ljudfällor.

De elektriska installationerna finns inordnade i modulnätet i tak och på ytterväggarna. Eftersom inga ledningsdragningar är tillåtna i mellanväggarna, som ju ska kunna flyttas, har takarmaturerna försetts med individuella dragströmbrytare.

Avslutande kommentarer.

Avslutningsvis konstateras att brukarplanering de facto ägde rum i alla tre husen. Detta innebär att den åsyftade flexibiliteten kom till användning. I vad mån den var tillräcklig och i vilken mån den givit anledning till problem behandlas i slutrapporten. Det visade sig vara fullt möjligt att åstadkomma denna flexibilitet inom gällande byggnadslagstiftning. Det största motståndet var som väntat svårigheten hos berörda personer att se något positivt i detta nya, som motiverade att man gjorde sig omaket att bryta mot praxis. Dock har projektets försöksanläggningar kunnat uppföras som avsetts. Mycket har detta möjliggjorts av att många av svårigheterna kunnat förutses och förebyggas redan på ett tidigt stadium.

De avvikande tekniska lösningar som har valts för att få flexibilitet, har inte förorsakat klagomål. Samtidigt har personalen varit medveten om att dessa medgivit de fördelar de upplevt med att ha möjligheten att förändra i huset. Det är å andra sidan förhållandevis enkla åtgärder som fordrats.

Kostnadsmässigt har flexibiliteten kunnat erhållas inom en marginal, som motsvarar ca 5% av anläggningskostnaden. Detta har av de medverkande kommunerna bedömts som skäligt.

1. MAFF-PROJEKTET.

1.1. Bakgrund.

Projektet "Mångsidigt användbara förskolor och fritidshem" - förkortat MAFF - inleddes 1975. Det är erfarenheter, idéer och uppslag från många olika instanser som sammanförts inom detta tvärvetenskapliga forsknings- och utvecklingsprojekt. Frågor som rör mål, innehåll, organisation och lokalutformning för barnomsorgen hade aktualiserats av Barnstugeutredningen (SOU 1972:26,27). Utredningens förslag prövades i en försöksverksamhet under ledning av socialstyrelsen (SoS) och gav idéer som i sin tur behövde vidareutvecklas.

Vid institutionen för byggnadsfunktionslära, sektionen för arkitektur vid Lunds universitet hade intresset inriktats på bostadsområdet och bostadskomplementens praktiska och sociala roll. Studier av samspel mellan verksamheter och den fysiska miljön hade bl a behandlat skol-, fritids- och barninstitutionsmiljöer. Vid avdelningen för formlära, sektionen för arkitektur, Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm (KTH), hade ljudklimatet i barnstugor studerats. Studierna inriktades på sambandet mellan uppmätt resultat av ljudnivåmätningar, verksamhets- och aktivitetsmönster, gruppstorlekar samt byggnadernas tekniska utformning.

Riksdagen beslöt 1975 om en stor utbyggnad av barnomsorgen. Inför denna satsning ansåg socialstyrelsen det angeläget att vidareutveckla nya idéer, som kommit fram, - inte minst med hänsyn till samspelet mellan verksamhet och fysisk miljö. Socialstyrelsen hade tidigare haft ansvar för granskning av barnstugor men styrelsens roll övergick efter beslut av riksdagen till att vara rådgivande till kommunerna som själva skulle ta över ansvaret för byggandet av och verksamheten i barnstugor. Socialstyrelsens nya roll skulle också omfatta stöd till försöksverksamhet och utvecklingsarbete av den typ som MAFF representerar.

Överläggningar mellan socialstyrelsen, forskare från de nämnda tekniska högskolorna samt lärarhögskolorna i Stockholm och Malmö ledde till en projektplan där syftet angavs vara att studera

"-samspelet mellan pedagogik, organisation och fysisk miljö i förskola och fritidshem"

"-förskolans och fritidshemmets möjligheter att ge kontaktmiljö i bostadsområden, bl a genom att skapa plats för olika aktiviteter för barn, ungdom och vuxna" (sammanfattande forskningsansökan 1975-11-20, s 2)

som beslutsunderlag till planering och projektering av mångsidigt användbara förskolor och fritidshem.

1.2. Uppläggning.

Projektet har lagts upp som en forsknings- och försöksverksamhet i samarbete med ett antal kommuner i Stockholm - resp Skåne-regionen. Följande kommuner deltar i försöksverksamheten: Nynäshamn och Värmdö som pilotprojekt, samt Malmö,

Helsingborg, Nacka, Järfälla, Uppsala och Burlöv (ordningsföljden efter försöksverksamhetens start). Gemensamt är att kommunerna har en allmänt god standard på sin barnomsorgs- verksamhet. Husen är såvitt möjligt placerade i bostadsområden med blandad bebyggelse som utgör upptagningsområde för verksamheten. Husen för försöksverksamheten är nybyggda (med undantag för ett lägenhetsdaghem i Malmö) med flyttbara innerväggar enligt projektets anvisningar. Hela personalen vid försöksanläggningarna anställdes minst en månad före verksamhetens start och personalen hade under denna period och framöver största möjliga inflytande över verksamhetens organisation och lokalutformning. Självfallet är de deltagande kommunerna intresserade av forsknings- och utvecklingsarbetet och ställer sig bakom försöksverksamhetens organisatoriska intentioner.

Som utgångspunkt för projektering av barnstugorna - sk försöksanläggningar - utarbetades vid KTH i Stockholm ett ramprogram, där planeringsförutsättningar gavs för byggnadernas mångsidighet, anpassbarhet och de flexibla väggsystemen.

Med ramprogrammet som styrinstrument planerades försöksanläggningarna av kommunens referensgrupper och byggnaderna anpassades till lokala förutsättningar. Härigenom har MAFF-stugorna i Stockholmsområdet fått en varierad utformning. I Skåne har man valt att utföra husen mer likartade för att underlätta jämförelse mellan de olika objekten. I samtliga försöksbyggnader erbjuds brukargrupperna goda möjligheter att påverka detaljplanering och förändringar av lokalerna. Verksamheten drivs enligt annorlunda premisser än vid traditionella förskolor och fritidshem, nämligen utan från förvaltningen bestämda avdelningar och med fullständig åldersintegration för barn mellan 1/2 och 12 år. Försöken omfattar också ökat föräldrainflytande och samverkan med grannskapet. I övrigt följs kommunens normala villkor.

Försöksverksamheten har bedrivits av de 8 kommunerna själva - inom ramen för ett avtal med socialstyrelsen - och förloppet av verksamheten har studerats kontinuerligt av de tvärfackligt sammansatta forskargrupperna i Stockholm och Lund/Malmö.

1.3. Projektets organisation.

Projektet leds av en styrgrupp med projektledarna från arkitekturstyrelserna vid de tekniska högskolorna i Stockholm och Lund samt representanter från Kommunförbundet och socialstyrelsen med tillkallade forskare vid högskolorna för lärarutbildning i Malmö respektive Stockholm.

Socialstyrelsen har det samordnande ansvaret för projektet och står för överenskommelserna med kommunerna. Projektets huvudsekreterare är knuten till socialstyrelsen. I forskargruppen ingår personer med olika utbildnings- och erfarenhetsbakgrund: pedagoger, psykologer, arkitekter och samhällsvetare. Projektet finansieras av socialdepartementet och statens råd för byggnadsforskning.

En referensgrupp från berörda fackförbund (kommunalarbetarförbundet och facklärarförbundet) följer projektet, samt en rådgivande grupp med representanter för anslagsgivarna, bostadsstyrelsen, kommunpolitiker, praktiserande arkitekt.

1.4. Angreppssätt.

Forskningen inom MAFF-projektet har bedrivits med utgångspunkt i tre huvudperspektiv: ett pedagogiskt, ett byggnadsfunktionellt och ett sociologiskt. Studierna av verksamheten inom MAFF-anläggningarna har bedrivits med såväl aktionsforskningsbetonade ansatser som med ordinära fråge- och observationsmetoder. De olika perspektiven skulle ge möjlighet till en mångsidig belysning av de olika skedena i MAFF-anläggningarna: planerings-, introduktions- och verksamhets-skedet; och belysa hur förskoleverksamhetens intentioner förverkligas. Väsentliga frågor inom det pedagogiska perspektivet gäller åldersintegration och personalens planering, arbetsuppgifter och lagarbete. Väsentliga frågor inom det byggnadsfunktionella perspektivet är att studera personalens möjligheter till att påverka och förändra den fysiska miljön och hur människor och miljö samspelar i verksamheten. Därvid innefattas i fysisk miljö utrymme, utrustning, rumsorganisation, klimat. Det sociologiska perspektivet omfattar studier av försöksverksamhet med samordning av olika verksamheter vid förskolan ("öppen verksamhet") och dess effekter på förskolans verksamhet och på det sociala nätverket i bostadsområdet. Speciellt intressant är att undersöka MAFF-anläggningarnas möjligheter att tjäna som en resurs i området, både med hänsyn till fysisk miljö och till organisation inom respektive anläggning.

1.5. Resultat från projektet.

Resultat från projektet redovisas i en serie rapporter. En översikt av publicerade rapporter och artiklar från MAFF-projektet finns sist bland bilagorna i denna rapport.

1.6. Föreliggande rapport.

I det byggnadsfunktionella perspektivet i MAFF såsom det utvecklats vid institutionen för byggnadsfunktionslära (BFL) i Lund, är "mångsidighet" ett nyckelbegrepp (se Berg mfl, 1977, s 14) som utvecklades till intentionen i projektet att brukarna så mycket som möjligt själva skall fatta beslut om planering av huset, arbetsorganisation och inköp (se PM till socialstyrelsen, 810316).

"Mångsidighet" är ett begrepp som beskriver både verksamhet och lokaler i MAFF-projektet. Med mångsidighet menas då

- 1) att olika verksamheter samordnas i samma anläggning, så att både förskolans och grannskapets behov av kontaktmiljöer för barn, ungdom och vuxna tillgodoses
- 2) annorlunda arbetssätt och organisation på förskolan, genom åldersintegration (1/2 - 12 år), gemensamt arbetslag för personal och utan traditionella avdelningar. Detta innebär att utgångspunkten är en totalorganisation som omfattar alla barn och vuxna.

- 3) en anpassbar lokalutformning. På kort sikt som medel att tillgodose brukarnas behov, rättighet och möjlighet att planera verksamheten och den egna miljön (brukarplanering). På lång sikt som medel att tillgodose de förändrade behov som uppkommer i ett bostadsområde beroende på att ålderssammansättningen hos befolkningen förändras med tiden.

Med mångsidigt användbara anläggningar avses då anläggningar där lokalutformningen kan anpassas till olika behov, och som förutom av förskola-fritidshem kan användas av olika andra verksamheter. Dessa senare kan då organiseras på olika sätt.

Mer konkret innebär detta att i det byggnadsfunktionella perspektivet behandlas dels hur brukarna utformar den anpassbara byggnaden, och dels hur lokalerna används vid olika verksamheter och aktiviteter.

1. Berg, M. & af Klercker, J. Användning av en flexibel förskola. En beskrivning utifrån intervjuer och observationer av en försöksverksamhet inom MAFF-projektet, hösten 1980. (Mångsidigt Användbara Förskolor och Fritidshem).

Rapporten beskriver verksamhetsorganisation och lokalutformning under en period två år efter verksamhetsstarten. Lokalanvändningsstudien visar hur anpassning av verksamhet och lokaler har förverkligats i några utrymmen medan andra utrymmen ännu inte används som avsett. Rapporten omfattar även en beskrivning av de använda undersökningsmetoderna.

2. af Klercker, J. Planering för brukarinflytande i förskolor. Bakgrund och utveckling av flexibla förskolor och fritidshem för försöksverksamhet

Rapporten behandlar förskolans utformning ur ett historiskt perspektiv, mot bakgrund av olika synsätt på förskola-fritidshem. Diskussion av begreppet brukarplanering. Tillvägagångssätt vid planering och byggande av försöksanläggningarna i Skåne. Beskrivning av byggnadens tekniska egenskaper och planegenskaper.

3. Berg, M. Förändringar i brukares syn på lokaler. En intervjustudie av förskolepersonal (arbetstitel).

Rapporten skildrar den teoretiska bakgrunden till de byggnadsfunktionella forskningsansatserna. Beskrivning av de använda undersökningsmetoderna. Redovisar empiriskt material som bl a belyser hur brukarnas syn på den fysiska miljön förändras under introduktionsperioden och den första verksamhetsperioden.

4. Berg, M. & af Klercker, J. Brukarplanering i flexibla förskolor. Analys av problem och exempel på utformning, användning, förändring (arbetstitel).

Rapporten behandlar empiriskt material från brukarplaneringsprocessen och motiv till brukarnas planlösning. Redovisar användning och förändring av anläggningarna utifrån observationer, intervjuer, dagböcker. Problem ur det empiriska materialet analyseras som har betydelse för planering och utformning av förskola och fritidshem i framtiden.

Figur 1.1. Översikt över rapporter inom det byggnadsfunktionella perspektivet.

Den fysiska miljöns utformning och egenskaper är inte i sig avgörande för hur den används utan ger endast möjlighet eller utgör hinder i den mån den uppfattas som sådan av brukarna. Detta speglas av rapporterna inom det byggnadsfunktionella perspektivet. En översikt samt kort karaktäristik över rapporterna visas i Fig. 1.1. Både de tekniska förutsättningarna hos anläggningarna samt anläggningarnas tillkomst och brukarnas syn på den fysiska miljön behandlas i de olika rapporterna.

I föreliggande rapport ska beskrivas bakgrunden till och hur projektets försöksanläggningar i Skåne planerades och byggdes. Huvuddelen av det i rapporten redovisade arbetet har utförts av arkitekterna i forskargruppen vid LTH.

Tage Isaksson (TI), deltog i projektet fram till 790630. Han hann medverka i arbetet med programskissen och göra en första sammanställning av material till denna rapport.

Jonas af Klercker (JK), har deltagit hela tiden. Han har därför ensam slutfört arkitektmedverkan i projektet och också skrivit denna rapport.

2. BESKRIVNING AV HUR NORMER OCH REKOMMENDATIONER PÅ FÖRSKOLEOMRÅDET VÄXER FRAM.

2.1. Barnomsorgen under 1930-talet.

Den moderna barnomsorgen i Sverige har sina rötter tillbaka i 1830-talet, då de första "småbarnsskolorna" efter engelskt mönster startades i de tre största städerna. Avsikten var att ge barnen undervisning och i brist på insikt om hur små barn lär sig och utvecklas tillämpades samma metodik som i skolan i övrigt vid denna tid. Verksamheten bedrevs i "föreläsningsform" med barnen placerade i bänkrader. Dessa kunde, om barnen var många, vara arrangerade som på en amfiteater. En lärarinna kunde ha ända upp till 200 barn samtidigt.

Närmast som ett led i "fattigvården" öppnades 1854 i Stockholm den första barnkrubban och 1887 den första arbetsstugan för barn i skolåldern. Barnen hade förvärvsarbetande föräldrar och institutionerna hölls därför öppna större delen av dagen. Barngrupperna var stora och lokalerna trånga och ohygieniska.

Tanken att ge undervisning åt barn i förskoleåldern fick på 1890-talet en delvis annorlunda inriktning. Det var Frøbels idéer om "kindergarten" - bar|ädgården
| |
 - som spred sig över Europa. Barnens lek tillmättes därmed större betydelse. Istället för att sitta stilla och lyssna till vuxna kunde barngruppen genomföra organiserade lekar och viss praktisk sysselsättning. Barngrupperna var dock fortfarande stora och verksamheten omfattade en del av dagen. Den vände sig också huvudsakligen till barn från förhållandevis resursstarka hem.

I början av 1900-talet började man i Norrköping att skapa bar|ädgårdar för barn från resurssvaga hem. Man började ta upp en diskussion om inte heldagsinstitutioner för förskolebarn måste ses som ett nödvändigt komplement till familjen.
| |

I sin bok "Kris i befolkningsfrågan" (1934) tar Alva och Gunnar Myrdal bl a upp barnfamiljernas situation relaterad till de sjunkande födelsetalen. De föreslår en rad socialpolitiska åtgärder med direkt inriktning på barnen. Bl a föreslår de att man ska ordna fri kollektiv barnomsorg då föräldrarnas situation så kräver eller då barnen behöver annan stimulans än hemmets.

Myrdals bok väckte stort intresse för befolkningsfrågan, vilket bl a resulterade i att regeringen tillsatte en utredning, befolkningskommissionen.

Inom bostadskooperationen, "Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsförening, HSB", började man under 1930-talet att i sina nya bostadsområden inrätta sk barn- och lekstugor. Dessa skulle vara en kombination av bar|ädgård och barnkrubba, som också vände sig till skolbarn med förvärvsarbetande föräldrar. Man startade också ett socialpedagogiskt seminarium med Alva Myrdal som rektor.

Svenska Fröbelinstitutet, som bl a utbildade "bar|ädgårdsledarinnor" gjorde 1936 en framställning till skolöverstyrelsen om att staten borde ge stöd åt arbetet för fostran av barn i åldern 2 - 7 år. Samma år fick föreståndarinnan vid institutet, Ellen Moberg, i offentligt uppdrag av socialministern
| |

att företa en studieresa till olika barnkrubbor och barnträdgårdar i södra och mellersta Sverige med undantag av Stockholm och dess omgivning.

Ellen Moberg gjorde efter resan en rapport med titeln "Barnkrubbor och barnträdgårdar, deras nuvarande utbredning, beskaffenhet och föreliggande behov."

"vilken innefattar en inventering över förefintliga anordningar av hithörande slag och även lämnar en del anvisningar på praktiska åtgärder för tryggande av en ändamålsenlig verksamhet".

Denna rapport publicerades i Sociala meddelande 1936:12 och är även citerad i Stina Sandels, Maria Moberg; Barnträdgården, en handbok, Stockholm 1945.

Ur denna citerar vi:

"I Sverige finns utom huvudstaden ett 50-tal barnkrubbor för tillsammans omkring 1100 barn i åldern 1-7 år (spädbarnskrubborna ej medräknade), fördelade på 33 orter. Vidare finns 81 barnträdgårdar för tillsammans omkring 2900 barn i åldern 3-7 år, fördelade på 40 städer och brukssamhällen."

Verksamheten hade alltså vid denna tid en ganska blygsam omfattning och likväl är det erfarenheterna från denna pionjärinsats, som kommer att styra den fortsatta utvecklingen. Vi har valt att citera Ellen Moberg ganska fylligt för att ge läsaren en inblick i de förhållande som de kommande åtgärderna riktade sig mot.

I rapporten blandas iakttagelser från studieresan med egna reflektioner och förslag. Den avslutas:

"Resultatet av den ovan gjorda undersökningen torde kunna sammanfattas sålunda:

- 1. Behovet av barnträdgårdsverksamhetens utvidgning genom upprättandet av nya barnträdgårdar, såväl fristående som i anslutning till förefintliga barnkrubbor, synes vara en tvingande nödvändighet, vilket även visar sig genom de många ansökningar om inträde, vilka till följd av platsbrist ej kunna beviljas.*
- 2. Ett stort antal av de lokaler, som barnkrubbor såväl som barnträdgårdar för närvarande äro hänvisade till, kunna ej anses tillfredsställande, vare sig ur hygieniska eller pedagogiska synpunkter.*
- 3. En särskilt på småbarnsuppfostran inriktad utbildning bör fordras av dem som i barnkrubbor och liknande anstalter ha hand om barn, så att de pedagogiska kraven bli bättre tillgodosedda, än vad nu ofta är fallet. Detta kan ske genom att där anställa utbildade barnträdgårdsledarinnor.*
- 4. Småbarnens uppfostran bör betraktas som en viktig samhällsangelägenhet. Den har hittills i alltför hög grad varit beroende av enskilda personers intresse och företagsamhet såväl som av respektive samhällens ekonomiska förhållanden (tillgång till donationer m. m.), vilka ej alltid sammanfalla med de behov, som i detta avseende föreligga.*
- 5. För att ovannämnda förhållanden skola kunna ordnas på ett för barnavårdens utveckling tillfredsställande sätt, är stöd från både stat och kommun nödvändigt, och detta stöd bör vara av såväl rådgivande och kontrollerande som ekonomisk art."*

Vi har valt att komplettera denna sammanfattning med citat som behandlar pedagogik, lokaler och hygien.

Under rubriken "Handledning av barnen" framföres åtskilligt som speglar Ellen Mobergs pedagogiska syn. Eftersom hon var föreståndarinna för ett av landets, vid denna tid, ledande institut för utbildning av barnträdgårdsledarinnor och den har haft stort inflytande på fortsättningen, kan några citat vara av intresse:

" Av 18 barnkrubbor i landet förestås för närvarande 19 av personer utan någon som helst specialutbildning, 9 av barnsköterskor, 6 av barnträdgårdsledarinnor, 3 av barnavårdslärarinnor, 6 av diakonissor, 5 av resp. sjuksköterska, barnavårdssystrar och småskollärarynna. Vid 4 av dessa barnkrubbor äro jämte föreståndarinnan barnträdgårdsledarinnor anställda för att ta hand om barnen kortare eller längre tid av dagen. Detta är helt visst ett framsteg. Men den uppfattningen är ännu alltför vanlig, att allt är väl beställt enbart genom att ge barnen s.k. "kindergartensarbeten" och lära dem några sånger och lekar, vare sig detta göres av en särskilt anställd barnträdgårdsledarinna eller av någon annan. Bristen på psykologiska och pedagogiska insikter ger sig till känna på olika sätt. Den visar sig bl a däri, att barnen bli alltför mycket uppassade i stället för att vänjas att hjälpa sig själva och varandra. Som exempel kan anföras, att även i nyare inredning av toalettrum handdukar, tandborstar och tvättfat placerats på en höjd, som barnen ej själva kunna räkka. Ja, det kan t. o. m. förekomma, ej blott att barnen vanligen bli tvättade i stället för att tvätta sig själva, utan rent av att försök att lära barnen hjälpa sig själva av respektive föreståndarinna förbjödes av hänsyn till de risker detta anses innebära."

"Bristen på tillfredsställande pedagogisk och psykologisk utbildning visar sig inte minst i en missriktad ambition att vilja lära barnen så mycket som möjligt och åstadkomma synbara eller hörbara resultat som kunna uppvisas, vare sig dessa nu bestå i fina arbeten, som barnen åtminstone inte utan alltför mycket hjälp kunna utföra eller det är fråga om sånger och lekar som inövas, mera för att därmed roa andra vid högtidliga tillfällen än för att tillfredsställa barnens behov. I själva verket är det en betydligt svårare konst att lära barn att sköta sig själva i både arbete och lek och att sysselsätta sig på ett för deras utveckling befrämjande sätt."

Under rubriken "Lokaler, inredning och hygieniska förhållande" ger Ellen Moberg en ganska dyster bild av framför allt barnkrubbarnas lokaler:

"Det är emellertid icke nog, att barnkrubbor och barnträdgårdar finns i tillräckligt antal. Deras värde är helt beroende på lokalernas beskaffenhet och inredning, på hygieniska förhållanden och först och sist på den pedagogiska ledningen. I dessa avseenden förete här nämnda situationer största möjliga olikheter. För ett 30-tal år sedan gjorde våra barnkrubbor så gott som utan undantag ett beklämmande intryck. Mörka och dåliga lokaler, dålig luft, barnen ofta mer eller mindre ovårdade med ytterst ringa rörelsefrihet och ofta helt i avsaknad av lekmaterial; och man fann ändå allt i sin ordning. Men detta hör tyvärr ej

enbart till det förflutna. Ännu finnas på många håll i vårt land barnkrubbor, som förblivit tämligen oberörda av tiden. I flera barnkrubbor, t. o. m. där antalet barn kan uppgå ända till 20, händer t. ex. att kapprum helt och hållet saknas; på andra håll finnes sådant, men utan värme. Kläderna hängas då antingen på krokar i köket, i en mörk garderob inne i köket eller på hängare i det rum, där barnen vistas. I en barnkrubba, där barn från 1 års ålder mottagas, saknas t. o. m. toalettrum. Barnen få där tvättas i köket; w.c. finnes ej inomhus.

Vad som vidare hör till mera framträdande brister i fråga om lokaler vid ett ej ringa antal barnkrubbor, är otillräckligt utrymme och otillfredsställande anordningar för barnens liggtid. Vid åtskilliga barnkrubbor kan tillfälle till vila på dagen endast beredas för de allra minsta, 1-3-åringar.

Likaså finnas ännu kvar i en äldre småbarnsskola de för dessa skolor sedan gamla tider utmärkande trappstegsbänkarna, där barnen fingo tillbringa avsevärd tid av dagen. Även denna anordning har man vid företagen nybyggnad för ett par år sedan för en s. k. barnasyl ansett sig böra bibehålla.

Jämte det på flera håll rådande alltför knappa utrymmet är det i de äldre anstalterna tyvärr mycket annat som brister, såväl vad ventilation som sol- och ljusställning beträffar. Några av dessa ha tapetserade väggar, vilket försvårar en tillfredsställande renhållning av lokalerna, även där god vilja härtill ej saknas. Detsamma måste sägas om skurgolv, som finnes i en stor sal i en äldre anstalt på annat håll, där 50 barn vistas och där inga andra utrymmen för barnen finnas.

Även om uppdraget är av inventerande natur kan Ellen Moberg inte underlåta att ge några personliga synpunkter på vad som borde göras:

Idealet är naturligtvis, att barnträdgårdarna liksom barnkrubborna äro förlagda till egna fastigheter med för ändamålet särskilt inredda lokaler.

På många håll har det visat sig vara till gagn att i samma fastighet i olika avdelningar inrymma olika slag av barnverksamhet, såsom t. ex. barnkrubba för späda och äldre barn, barnträdgård, arbetsstuga eller eftermiddagshem för skolbarn, eventuellt även barnavårdscentral.

På samma gång som man får anledning fröjdas över den tillgång på sol, ljus och utrymme, dessa nya lokaler erbjuds, kan man likväl vid besök i en del av dem ej undgå den önskan, att vid uppgörandet av ritningar någon duglig, med det praktiska arbetet väl förtrogen person finge tillfälle vara med och göra sina synpunkter gällande. Det händer eljest alltför lätt, hur förstklassiga och bra lokaler än kunna te sig för en utomstående, att vissa förhållanden, såsom rummens belägenhet, inredning el. dyl. försvåra arbetet i både ena och andra avseendet. Ofta ha avsevärda kostnader nedlagts på sådant som, om ej onödigt, kan synas av mindre värde för arbetet i fråga, under det att alltför mycket sparats på andra håll.

Normalplaner och vissa minimifordringar med avseende på rummens storlek, antal och inredning ha i andra länder uppställts för småbarnsanstalter och borde även i Sverige kunna vara till gagn.

Hygien var som ovan visats inte den bästa, speciellt spädbarn är ju känsliga för detta och där har vissa ansträngningar tydligt gjorts:

"Som av det föregående torde framgå, har mycket under senare år blivit gjort för att förse våra småbarnsanstalter med bättre lokaler, men mycket återstår här innan samtliga med hänsyn till sina behov bli lika väl tillgodosedda som våra spädbarnskrubbor väl nu i regel äro.

Detsamma kan sägas om de hygieniska förhållandena i allmänhet, vilka naturligtvis också äro mycket skiftande. Här finns ett stort och helt visst tacksamt fält för barnens fysiska omvårdnad, som icke borde lämnas obrukat. På senare år har vid en del barnkrubbor och barnträdgårdar läkarundersökning införts, ej blott i Stockholm utan även flerstädes i landsorten. Men detta är ännu alltför sällsynt. Vid en del barnkrubbor erfordras friskbetyg före intagningen, vilket dock med hänsyn till barnens ofta tillfälliga och oregelbundna vistelse där torde vara svårt att genomföra. Vid samtliga småbarnsskolor i Göteborg undersökas barnen 1) av läkare två gånger årligen. Tuberkulinprov tages, och om så befinnes nödigt, ställas barnen under uppsikt av dispensären. Så sker även på andra håll.

Men även om läkarundersökning sker, är därmed inte sagt, att hygienien i sin helhet på dessaanstalter är mera tillfredsställande. Exempel skulle kunna anföras, där läkarundersökning och de till synes mest hygieniska åtgärder inom samma anstalt kunna förenas med påtagliga brister beträffande helt elementära krav på hygien vid måltider, toalett, beskaffenheten av lekmaterial etc."

2.2. Befolkningskommissionen tar upp barnomsorgen.

Flertalet av de institutioner som bedrev verksamhet för förskolebarn på 1930-talet hade startats och vidmakthölls av enskilda eller ideella organisationer. Dessa pionjärer började vid denna tid tycka att staten borde engagera sig mer i barnomsorgen och gjorde framställningar i detta syfte. 1936 har man lyckats förmå regeringen att göra något och befolkningskommissionen får i uppdrag att yttra sig över framställningarna och komma med förslag.

Betänkandet, "Barnkrubbor och sommarkolonier mm" (SOU 1938:20), utgör ett i en rad av betänkanden i olika frågor som befolkningskommissionen lade fram under åren 1935-38. Som sakkunniga vid denna utredning kallades studierektorn vid socialpedagogiska seminariet i Stockholm, Alva Myrdal, och professorn och barnläkaren i Göteborg, Arvid Wallgren.

Befolkningskommissionen föreslår att staten ska gå in och ge bidrag till den sk halvöppna barnavården, dvs barnkrubbor och eftermiddagshem, samt till utbildning av "föreståndarinnor och jämställda". Som motprestation skulle institutionerna underkasta sig en statlig inspektion. Denna skulle vara av dels medicinsk, dels pedagogisk art.

Den medicinska inspektionen skulle ske genom en barnläkare på orten, som rapporterade direkt till medicinalstyrelsen. Den pedagogiska inspektionen skulle kunna verkställas genom att en tjänst som inspektris inrättades vid socialstyrelsen.

1) Detta hade genomförts av prof Arvid Wallgren, som var expert i utredningen nedan.

Av störst intresse i detta sammanhang är emellertid det bilagda yttrandet från den medicinskt sakkunnige, professorn Arvid Wallgren, benämnt "Medicinska synpunkter på sk halvöppen barnavårdsverksamhet och vård av barn å sommarkolonier". Wallgren var vid denna tid mest känd som en ivrig förespåkare för förebyggande barnavård med insatser bl a för vaccination av barn mot TBC. Det är med stöd av det avseende som vid denna tid fästes vid synpunkter från företrädare för medicinen, som detta yttrande får ses, och som förklarar den betydelse det fick även i fortsättningen. Här har valts några citat som ska spegla innehållet i yttrandet. Helt tidsenligt berör Wallgren också lokalerna ur hygienisk men även ur pedagogisk synvinkel. Läsaren torde också kunna se sambandet med de frågor som Ellen Moberg tog upp i sin rapport från 1936.

Om lekskolan:

"Lekskolan såsom fostringsfaktor. Genom den kollektiva fostran i lekskolan få barnen lära sig taga hänsyn till och anpassa sig efter andra. Den under den tidiga barnåldern vanliga egocentriska livsinställningen tränges tillbaka till förmån för en mera samhällsbetonad gemenskapsinställning. Genom pedagogiskt-psykologiskt väl skolad personal och samvaron med andra barn har lekskolan ofta större förutsättningar att sköta denna fostringsuppgift än barnets egna anhöriga. I lekskolan lära sig barnen dessutom renlighet och ordning, och de vinna ökad motståndskraft genom den härkning motion ute i det fria innebär. Genom den vid lekskolan knutna läkaren bli barnen undersökta och de anhöriga erhålla av honom råd huru eventuellt konstaterade sjukdomstillstånd och andra brister skola avhjälpas. Därtill kommer att man genom samarbete med hemmen har möjlighet att propagera för en god vård, uppfödning och fostran av barnen även utom lekskolan."

Om lokaler för lekskola:

"Lokalerna. Ju flera barn som sammanföras i en och samma lekskola, desto större äro infektionsriskerna. Det är därför viktigt att varje enskild institution ej sväller ut för mycket, och att de i densamma intagna barnen genom lämplig uppdelning i smågrupper fördelas på flera enheter, som åtminstone under en del av lekskolevistelsen hållas skilda från varandra. Till en lekskola höra följande lokaler: lektrum, toalettrum, isoleringsrum och kapprum.

Lekrummen skola motsvara nödiga hygieniska krav beträffande storlek, uppvärmning, rengörings- och vädringsmöjligheter. De böra vara ljusa och luftiga, försedda med fönster åt söder eller sydost och hafa tillfredsställande ventilationsanordningar. Lekrummens golvyta beräknas till cirka 3 kvadratmeter per barn: detta får anses vara rätt rikligt tilltaget, och man kan helt säkert höja sig med något mindre storlek, om det blott finnes goda ventilationsanordningar och lätt tillgängliga möjligheter till utevistelse för barnen och dessa möjligheter också bederbörligen utnyttjas. Rumshöjden bör ej vara för ringa, helst något över den numera i bostadsvåningar vanligen använda. Golvet skall vara lätt att rengöra och därför bäst belagt med linoleum, eventuellt fernissat. Väggarna skola vara oljemålade, åtminstone till dryg manshöjd eller försedda med tvättbara tapeter. Det bör finnas fasta skåp och lådor i tillräckligt antal till förvaring av barnens saker.

Toalettrum skall finnas, helst två, det ena avsett för gossar, det andra för flickor. Antalet WC-stolar skall vara avpassat efter barnantalet, varvid ungefär en WC-stol beräknas för vart 10:e barn. WC-stolarna skola vara anpassade efter barnens storlek; en av dem bör vara större och avsedd för äldre barn och vuxna. Handfaten i tvättrummet skola vara av lämplig form och konstruktion och placerade på för barnen åtkomlig höjd. Antalet handfat beräknas efter barnantalet, så att ett handfat kommer på vart 5:e - vart 10:e barn. Barnens saker i tvättrummet skola vara placerade på så låg höjd att även de minsta själva kunna nå föremålen. Varje barn, särskilt varje heldagsbarn, skall ha sin egen handduk, tvättlapp, nagelborste, tandborste, glas och kam. Toalett- och tvättrum skola vara placerade på sådant sätt i lekstugan att de äro lätt åtkomliga och lätta att hålla rena och de böra vara försedda med tillfredsställande ventilationsanordningar. Golvet skall vara belagt med cement eller cementplattor eller asfalt, väggar och tak oljemålade, helst med lackfärg."

"Möjligheter till isolering av sjuka eller misstänkt sjuka barn skall finnas i varje lekskola."

"Till lekskolan hör ett särskilt kapprum som är så pass stort, att barnen där få god plats med att taga av och på och hänga upp sina ytterkläder."

"Lekskolans möbler skola vara avpassade efter barnens storlek och finnas i tillräckligt antal."

Om lokaler för spädbarn i daghem:

"De späda barnen böra vårdas i särskilda rum, varvid bör tillses att sängarna ej stå närmare varandra än cirka 3/4 - 1 meter och att ej mera än 4 - 6 barn ligga i samma rum. Helst böra sängplatserna vara skilda åt av skärmar av glas och idealet vore, om varje barn omhändertoges i s. k. glasbox. Spädbarnsrummen skola ligga åt solsidan, de skola vara tillräckligt rymliga, luftiga och ljusa och utrustade med tillfredsställande vädringsanordningar. De böra ha direkt förbindelse med balkong eller terrass eller vara försedda med mycket stora fönster, som kunna helt öppnas. Sängarna skola vara lagom stora och höga samt lätta att rengöra. Till spädbarnsrummen hör skötrum med badkar, sköljanordningar, torkskåp. Det är önskvärt att utrymme finnas att garagera barnvagnar och att spädbarnsavdelningen i daghemmet har egen ingång.

Barn i 1-2-årsåldern s.k. koltbarn, omhändertagas i en från de övriga barnen skild grupp, med större lek-möjligheter men i övrigt på liknande sätt som spädbarnen.

Ett daghem som emottager småbarn, skall ha samma lokaler som en lekskola, men därjämte krävas ytterligare sovrum och kök, helst även badrum, tvätt- och personalrum. Sovrummet eller det rum, som användas såsom sovrum skall vara avskilt från det eller de rum, som samtidigt användas såsom lekrum, så att de vilande barnen ej störas. Sovrummet får å andra sidan ej ligga så avlägset från den med andra sysslor upptagna personalen, att de vilande barnen lämnas utan tillsyn. Till sovrummets utrustning höra britsar för varje barn. Britsarna skola vara av lätt rengörbart material,

kanske bäst i form av en järnram med utspänd väv och hopfällbara ben. I sovrummet bör finnas särskilt förvaringsplats för britsar-na med tillbehör, där dessa kunna vädras under mellantiden. Särskilt matsal är önskvärd men icke någon nödvändig lokal i en lekstuga: barnen kunna äta i lekrum eller sovrum. Köket bör ha ingång direkt utifrån och måste vara försedd med tillfredsställan-de ventilationsanordningar. Till köket böra höra serveringsrum, kylskåp, skafferier och tillräckligt med skåp. Köksutrymmena skola vara lämpligt avpassade efter barnantalet. Rummen i daghemmet skola vara försedda med korkmattebelagda golv och oljemålade väggar liksom rummen i lekskolan."

Om personalen och dess uppgifter:

"Är personalen för ringa, blir även hälsovårdsarbetet lidande. Med en tröttkörd, överansträngd personal åstadkommes ej den ständigt lika noggranna observationen av barnen, intresset kan lätt slappas och underlåtenhetssynder begås. Skall det vara en tillfredsställande handledning, vård och fostran av barnen, bör en person ej ansvara för mera än högst 15 barn i den tidiga småbarnsåldern, högst 20-25 barn i den senare småbarnsåldern. De ideala gruppstorlekarna torde vara högst 10 resp. högst 15 barn i de båda grupperna.

Personalen och dess uppgifter i hälsovårdsarbetet. I ett daghem har personalen i stort sett samma uppgifter som i en lekskola. Då det är fråga om heldagsbarn, har emellertid föreståndarinnan större ansvar för barnens vård, uppfödning och fostran än när det gäller barn i en lekskola, och hon bör äga tillfredsställande utbildning och nödiga kvalifikationer för dessa uppgifter. Personalen skall vara tillräckligt stor för antalet daghemsbarn. En vårdarinna bör beräknas för högst 5 spädbarn, eller 10 koltbarn, eller 15 yngre småbarn eller 20-25 äldre småbarn, varvid idealgrupperna äro ungefär 1/3 mindre."

Krigsutbrottet förhindrade att utredningens förslag föranledde några omedelbara åtgärder, men ovan citerade uttalande kom ändå att ligga till grund för det fortsatta arbetet med normer och rekommendationer.

2.3. 1940-talet.

2.3.1. Utbyggnad av den halvöppna barnavården.

1941 års befolkningsutredning, som arbetade i världskrigets skugga, såg en ökad barnomsorg som ett av medlen att stimulera befolkningsstillväxten i landet. Behovet av barnomsorg aktualiserades också av att kvinnor behövdes i produktionen som ersättare för alla de män som kallades in till militärtjänst. Utredningen föreslog att förskolorna skulle få statsbidrag, och ett beslut med denna innebörd fattades av riksdagen 1943.

Den procentuella utbyggnaden var stor men i numerär var den blygsam, vilket framgår av figur 2.1.

År	Antal institutioner	Ökning %
1937	267	
1941	347	60
1945	409	62
1950	713	304

Figur 2.1 Ökningen av antalet barninstitutioner 1937 - 1950 (ur SOU 1951:51)

Huvuddelen av de nya institutionerna tillkom i kommunal regi, i städerna, sammanhängande med att barnfamiljer flyttade in till tätorterna.

Filosofin var att lokalisera barnomsorgen till i närheten av arbetsplatserna, dvs ofta i stadskärnorna.

I takt med att antalet institutioner ökade, blev statens utgifter för statsbidragen allt större. Samtidigt urholkades bidragens värde pga kostnadsutvecklingen. 1946 tillsattes därför en ny utredning för den halvöppna barnavården, men dess betänkande blev inte klart förrän 1951.

2.3.2. Planering av institutioner för halvöppen barnavård samt hälsokontroller. (Råd och Anvisningar m fl).

Från och med 1944 hade socialstyrelsen som huvudman för den halvöppna barnavården utgivit ett antal "Råd och Anvisningar" (RoA) som skulle reglera institutionernas verksamhet. Detta var motiverat av att staten började ge driftsbidrag till främst nya daghem. Som motprestation skulle kommunen bl a få lokalerna godkända av socialstyrelsen som arvoderat en arkitekt för ritningsgranskning. Med vid dessa granskningar var också företrädare för den medicinska sidan - förut nämnde Arvid Wallgren - och en konsulent från socialstyrelsen.

Ur RoA nr 3, mars 1944. Den halvöppna barnavården:

"I första hand avses, att statsbidrag skall tillerkännas nyinrättade institutioner eller nya avdelningar vid äldre anstalter, under förutsättning att statens arbetsmarknadskommission, som torde komma att höra vederbörande länsarbetsnämnd, finner anstalten erforderlig med hänsyn till ortens behov av kvinnlig arbetskraft och att socialstyrelsen i övrigt finner anstalten behövlig. Eftersom arbetsmarknadssynpunkter måste anläggas vid prövningen av ansökningarna om statsbidrag, torde i första hand daghem (barnkrubbor) och eftermiddagshem komma i åtanke för statsbidrag."

"

3 §.

Såsom villkor för statsbidrag skall gälla:

- a) att anstaltens lokaler godkänts såvitt gäller daghem av socialstyrelsen och beträffande annan anstalt av förste provinsialläkaren eller förste stadsläkaren;*
- b) att anstalten står under ledning av person, som genomgått tvåårig utbildning vid seminarium för småbarnsfostrarinmor eller, beträffande daghem för spädbarn, avlagt barnavårdslärläroexamen eller eljest av socialstyrelsen förklarats skickad förestå anstalten;*

- c) att för anstalten gäller reglemente, som av socialstyrelsen godkänts;
- d) att verksamheten bedrivs enligt en för minst ett år i sänder uppgjord och av socialstyrelsen godkänd plan, upptagande högsta och lägsta tillåtna antalet barn, antalet anställda med ovan under b) angiven kompetens samt, därest avgifter skola utgå för vården, storleken av dessa avgifter;
- e) att nyanställd personal vid anställningstillfället företer intyg av läkare om frihet från sjukdom, lyte eller svaghet, som innebär hälsofara för barnen eller hinder för tjänstens behöriga skötande, och att personalen låter sig av läkare undersökas minst en gång årligen; samt
- f) att anstalten står under kontinuerlig läkarkontroll.

Särskilda föreskrifter om fordringarna på lokaler för daghem, lekskolor och eftermiddagshem samt beträffande de hygieniska förhållandena och läkarkontrollen vid institutionerna komma att utfärdas av socialstyrelsen i samråd med medicinalstyrelsen.

RoA 15/1944. Normalreglemente för institutioner för halvöppen barnavård:

"

§ 5.

Barnantalet per lärarinna och avdelning får ej överstiga:

i lekskola (barnträdgård) 20 st.,
 i daghem 15 st i avdelning för 2½-7-åringar
 10 " " " 1-2½- "
 6 " " " späda barn,

i eftermiddagshem 15 st.

Till hjälp åt lärarinna skall finnas erforderligt antal biträden.

Anmärkning: Det i denna paragraf angivna barnantalet är det, som av socialstyrelsen anses önskvärt."

RoA 16/1944 inleddes med att man betonar smittoriskerna och en stor del av häftet upptas av instruktioner till läkaren:

"Ur hälsosynpunkt såväl fysisk som psykisk, är daghemsvård av barn i allmänhet ej en önskvärd form av barnavård. Detta gäller framförallt barn i späd ålder."

"Daghemsvården är dessutom förenad med betydande riskmoment för barnet ur infektionssynpunkt. Det händer ibland i ett daghem, att ett barn, som under dagens lopp visar sjukdomssymtom, måste omhändertagas emedan det ej omedelbart kan placeras annorstädes och ingen vårdarinna finnes i dess hem. Det kommer därigenom att utgöra en farlig smittokälla för de andra barnen. Det bör därför föreligga verkligt tvingande skäl för daghemsvård av de ömtåliga späda barnen."

"Ju fler barn, som sammanförs i ett och samma daghem, desto större äro smittoriskerna. Långa buss- eller spårvagnsresor till daghemmet äro också en ständig källa till infektioner. Det är därför framförallt viktigt, att varje enskild institution ej sväller ut för mycket, detta även ur den synpunkten, att daghemmen under den del av dagen, som barnen måste vistas där, skola ut-

göra en ersättning för hemmen, en uppgift som är nästan omöjlig att fylla i en större, anstaltspräglad institution. Antalet barn bör helst ej överstiga 30. Framförallt vid högre barnantal är det nödvändigt att de i daghemmet intagna barnen genom lämplig uppdelning i smågrupper fördelas på flera enheter, som hållas skilda från varandra."

Vad gäller lokalerna utgör texten en lätt omarbetning av den tidigare citerade bilagan till SOU 1938: 20. Beträffande golvytans storlek är man emellertid mer bestämd:

"Lekrummens golvyta beräknas till cirka 3 kvadratmeter per barn. Rumshöjden bör vara minst 2,7 meter. Golvet skall vara lätt att rengöra och därför bäst belagt med linoleum eller därmed jämnställt material."

Likaså bestäms antalet lekrum och deras olika användning:

"För varje grupp bör finnas 2 lekrum, vilka också kunna utnyttjas som respektive sov- och matrum. Under alla förhållanden måste utrymmen finnas, där barnen kunna vistas, medan sovrummet vädras och städas före och efter middagsvila. Finnes möjlighet att anordna speciella sov- och matrum är det givetvis en fördel."

I RoA 27/1945, angående tillsynen av institutioner, några pedagogiska synpunter på den halvöppna barnavården, förordas för första gången samma pedagogik i daghem och lekskolor.

2.3.3. Skriften "Förskolor och daghem, HSB 1948/6".

Betydelsen av rubricerade skrift framgår i förordet:

"Under de senaste åren har HSB anförtrotts planläggningen och förvaltningen av bostadsområden av en sådan storleksordning, att kollektiva anordningar fordra långt större uppmärksamhet än vid mindre förvaltningsenheter. Sålunda bör man bl. a. skapa möjligheter att komplettera den vård och fostran, som barnen få i hemmen, vid särskilda s. k. barnstugor.

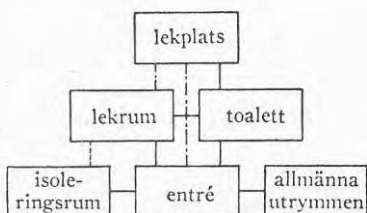
Så länge dessa former av barnavård icke i samma mån som skolväsendet ha blivit samhällets lagstadgade uppgift, utan äro beroende på initiativ av en kommun, en stiftelse eller ett industriföretag, anser sig HSB i möjligaste mån böra medverka till att inreda erforderliga lokaler av detta slag vid sitt bostadsbyggande.

HSB i Stockholm har av denna anledning sedan år 1929 bedrivit en ganska omfattande lekstugeverksamhet och denna har sedermera utsträckts även till andra städer, huvudsakligen i anslutning till "bostäderna för barnrika familjer". Kommunernas samarbete med HSB vid bebyggandet av större bostadsområden och det stegrade behovet av barnens vård utanför föräldrahemmet torde dock medföra en betydlig ökning av antalet barnstugor under de närmaste åren. Det är då angeläget, att dessa bli så välplanerade som möjligt.

Föreliggande skrift är resultatet av undersökningar angående en lämplig planläggning, utformning och inredning av barnstugor, som utförts av arkitekt SAR Ynge Alwå. Som expert åt 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården har arkitekt Alwå dessutom

svarat för det utredningsmaterial om barnstugornas planläggning och inredning, som kommer att framläggas i kommitténs betänkande. HSB:s arkitektkontor och lekstugeinspektion ha under arbetet framfört HSB:s synpunkter på barnstugorna och deras verksamhet. Stockholm i mars 1948."

Skriften inleds med en kort historisk översikt och en redovisning av den vid denna tid svåröverskådliga nomenklaturen som citeras nedan. Huvuddelen ägnas åt projekteringsanvisningar om lokaler och inredning. Inredningen exemplifieras med måttsatta skisser, exempel se fig 2.2. Hygienens betydelse betonas speciellt. Avslutningsvis presenteras ritningar på projekt som gjorts vid HSB:s arkitektkontor, exempel fig 2.3.

— direktförbindelse
 - - - - - inspektionsfönster
 - · - - - alternativ direktförbindelse

Fig. 9. Kommunikationsschema för daghem.

Fig. 26. Potträm.

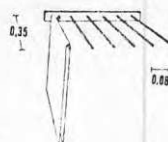

Fig. 22. Torkställning för skötunderlägg.

Figur 2.2. Exempel på illustrerande figurer ur HSB 1948/6.

Under rubriken "Lokaler för olika institutioner" redovisas följande lokalprogram:

" Förskola	
Avdelning för 5-7-åringar	20 barn, 1 barnträdgårdslärlarinna 3 m ² lekrumsyta per barn. Lokaler kan utnyttjas av förmiddags- och eftermiddagsgrupper
Avdelning för 3-5-åringar	15 barn, 1 barnträdgårdslärlarinna och 1 biträde 3 m ² lekrumsyta per barn. Lokaler kan utnyttjas av förmiddags- och eftermiddagsgrupper
Daghem	
Avdelning för spädbarn	4 liggbarn och 6 krypbarn, 1 barnavårdslärlarinna och 2 barnsköterskor 4 m ² uppehållsyta per barn
Avdelning för 2-3-åringar	12 barn, 2 barnavårds- eller barnträdgårdslärlarinnor 3,5 m ² lekrumsyta per barn
Avdelning för 3-7-åringar	15 barn, 2 barnträdgårdslärlarinnor 3 m ² lekrumsyta per barn
Eftermiddagshem	
	Skolbarn i ålderna ca 7-10 år i grupper med

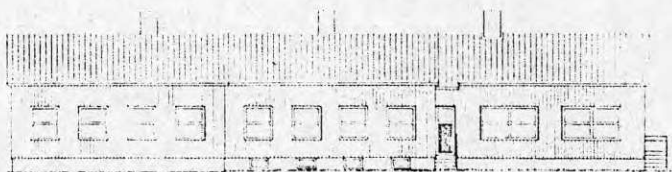
15-20 barn, 1 barnträdgårdslärarinna
3 m² uppehållsyta per barn

Skolbarnsklubbar

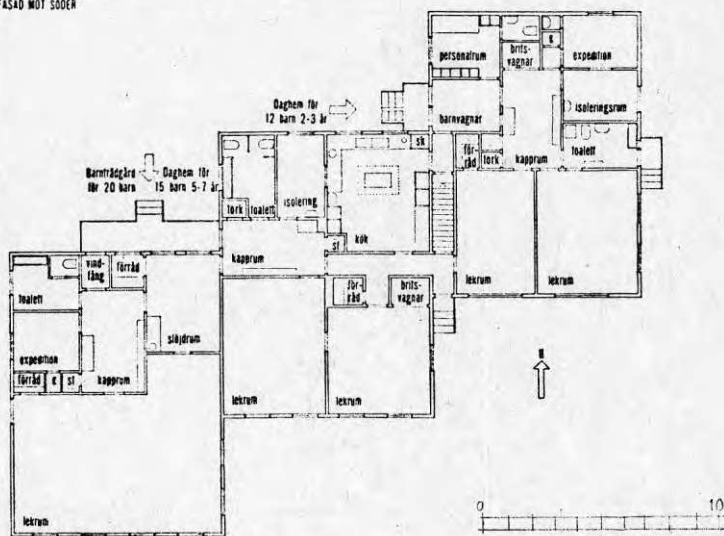
Gruppernas storlek måste i allmänhet anpassas efter de lokaler, som stå till förfogande, och bör begränsas till 10-15 barn.

Barnhagar

20 barn ca 2-3 år, 1 barnträdgårdslärarinna och 1 biträde
Inhågnad lekplats i det fria, 10-20 m² per barn¹¹

FASAD MOT SÖDER

BOTTENPLAN

Fig. 46. Daghem med barnträdgård, alternativt städ barnavdelning.

Projekterat 1947. HSB:s Riksförbund, arkitektkontoret.

Figur 2.3. Exempel på barnstuga ur HSB 1948/6.

2.4. 1950-talet.

2.4.1. Daghem och förskolor (SOU 1951/15)

Betänkande om barnstugor och barntillsyn avgivet av 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården.

Kommittén presenterar behovet av daghem och förskola utifrån social synpunkt. En första ansats att utveckla de pedagogiska målen finns i professor John Elmgrens bilagda uppsats om utvecklingen hos barn. I en annan bilaga redovisas undersökningar av spridning av infektionssjukdomar på daghem.

Exempel på några vanliga gruppkombinationer inom barnstugeverksamheten

Lokalenheter

Förskola (1)

20 + 20 = 40 barn

F 1 Barnträdgård 5-7 år

Förskola (2)

20 + 20
+ 15 + 15 = 70 barn

F 1 Barnträdgård 5-7 år

F 2 Barnkammare 3-5 år

Daghem (1)

+ 15
+ 12 = 27 barn

D 1 - D 2 Barnträdgård 4-7 år

D 2 - D 3 Koltbarnsavg. 2-4 år

Daghem (2)

+ 15
+ 15 = 30 barn

D 1 Barnträdgård 5-7 år

D 2 Barnkammare 3-5 år

Daghem (3)

15
+ 15
+ 12 = 42 barn

D 1 Barnträdgård 5-7 år

D 2 Barnkammare 3-5 år

D 3 Koltbarnsavg. 2-3 år

Daghem

15
+ 15
+ 12
+ 10 = 52 barn

D 1 Barnträdgård 5-7 år

D 2 Barnkammare 3-5 år

D 3 Koltbarnsavg. 2-3 år

Spädbarn 6 mån.-2 år

Barnstuga (1)

15
+ 12
+ 20 + 20 = 67 barn

D 1 - D 2 Barnträdgård 4-7 år

D 2 - D 3 Koltbarnsavg. 2-4 år

F 1 Förskola 5-7 år

Barnstuga (2)

15
+ 15
+ 12
+ 20 + 20
+ 15 = 97 barn

D 1 Barnträdgård 5-7 år

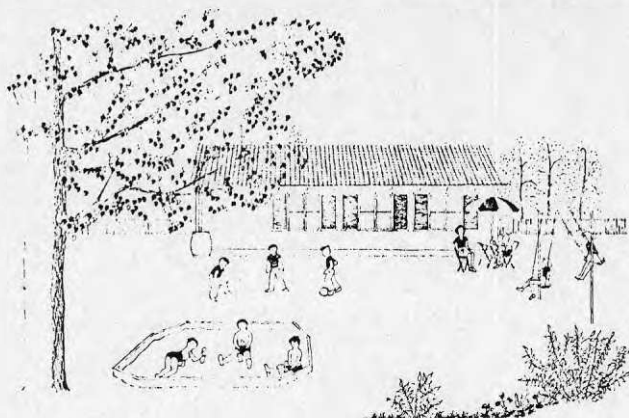
D 2 Barnkammare 3-5 år

D 3 Koltbarnsavg. 2-3 år

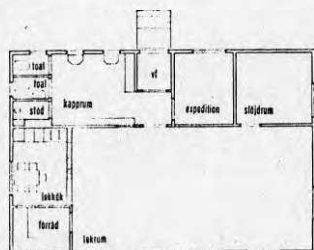
E Eftermiddagshem 7-10 år

F Förskola 5-7 år

Figur 2.4. Exempel ur SOU 1951:15.

PERSPEKTIV

PLAN

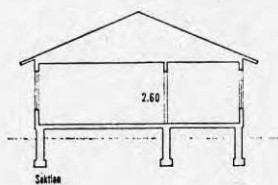
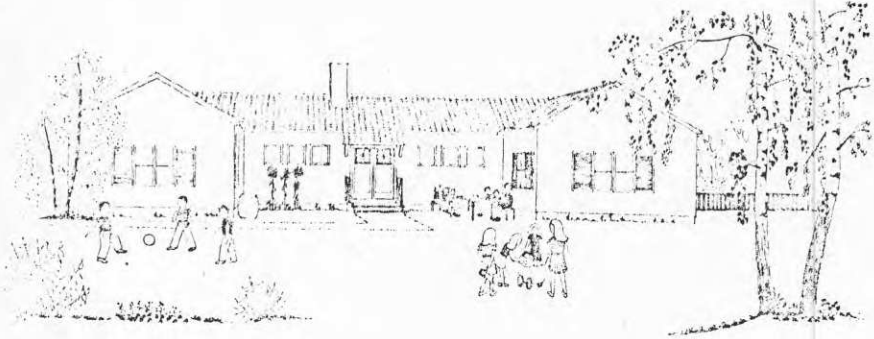

Fig. 40.

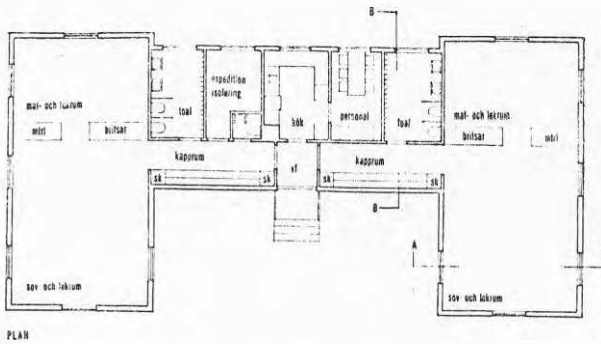
Förslag till standardförskola
Arkitekt SAR Yngve Alvä

Figur 2.5. Exempel på standardförslag ur SOU 1951:15.

PERSPEKTIV

PLAN

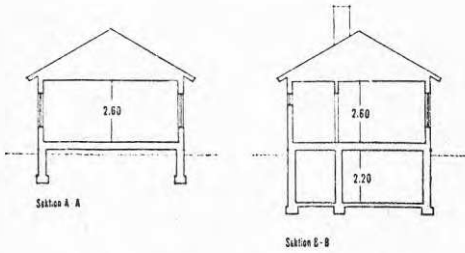

Fig. 39.

Förslag till standarddaghem
Arkitekt SAR Yngve Alvä

Figur 2.6. Exempel på standardförslag ur SOU 1951:15.

Kommittén hade diskuterat sambandet förskola-skola. Man fann i och för sig starka skäl för en anknytning av förskolan till skolan, men också nackdelar. Man framlade därför två alternativa förslag till vem som ska vara huvudman för förskolan utan att själv ta ställning.

Kommittén anlidade två arkitekter för att behandla lokalfrågan och dessa har fått ett eget kapitel fristående från hälsoaspekterna. En sammanställning av de olika grupperna/avdelningarna visar en mer markant åldersindelning än tidigare, fig 2.4.

En jämförelse med skriften HSB 1948/6 visar att denna legat till grund för kapitlet om lokaler. Lokalprogram mm är i det närmaste identiska och vissa bilder är gemensamma.

Lekytan per barn föreslås öka till 4 m² per spädbarn och 3.5 m² per 2-3-åringar samtidigt som antalet barn per grupp görs mindre. Rumsprogrammet för avdelningarna kompletteras:

"Om möjligt lekkök och slöjdrum och/eller annat inomhusutrymme för vatten- och sandlek."

Rumsförteckningen har också kompletterats med städskrubbar, personaltoalett, tekniska utrymmen m fl.

Som underlag för de bedömningar av byggnadskostnader som göres har två "standardritningar" föreslagits. Idéen är att man med små, låga och enkla byggnader ska kunna hålla kostnaderna nere, fig 2.5-6.

2.4.2. Utbyggnaden.

I planeringen av 1960-talets nya bostadsområden, som ju till stor del gjordes under 1950-talet intog emellertid barnstugorna en blygsam roll. Skolor, butiker och biltrafik var faktorer som på ett helt annat sätt styrde planernas utformning och bostadsområdenas storlek. Man planerade i kommunerna inte ens för en kommande efterfråga, något som redan i början och än mer i slutet av 1960-talet skapade svårigheter.

År	Daghemsplatser	Lekskoleplatser	Källa
1936	1.100	2.900	Soc medd 1936:12
1950	11.000	18.300	SOU 1951:51
1955	10.000	27.800	} SOU 1972:27
1960	10.300	38.400	
1965	11.900	52.100	
1970	29.200	71.900	
1975	ca 62.000		
1980	136.400	119.500	Soc medd 810616

Fig 2.7. Antalet hel- och deltidspatser i barnstugor i Sverige 1936-80.

Statistiken, fig 2.7, visar utbyggnaden av barnomsorgen 1936-80. Därav framgår att utbyggnaden av heltidsomsorg stod stilla 1950-65. Däremot fortsatte utbyggnaden av lekskolan i

ungefär samma takt som tidigare. Trots att man i den bostads-sociala debatten inbegrep kollektiv barnomsorg i de kvaliteter man eftersträvade var den faktiska efterfrågan ringa. Uppfattningen att förskolan var "en kompromiss mellan barnens rätt till sin moder och familjens behov av bättre ekonomi osv" som det står i SOU 1951:51 tycks ha varit förhärskande.

Med den ringa utbyggnaden var naturligtvis inte heller efterfrågan på nya råd och anvisningar från socialstyrelsen särskilt påträngande. Det dröjde fram till 1959 innan betänkandet från 1951 bearbetats till en ny RoA.

2.4.3. Lokalplanering och hälsokontroll rörande den halvöppna barnavården, RoA 114/1959.

"2. Pedagogiska synpunkter

Syftet med detta avsnitt är närmast att till ledning för huvudmännen, i första hand de nytillkommande institutionernas, ge vissa allmänna riktlinjer, som lämpligen bör följas i den halvöppna barnavården i överensstämmelse med den pedagogiska grundsyn, som enligt styrelsens mening bör sätta sin prägel på verksamheten."

"Den halvöppna barnavården är ett uttryck för den betydelse man numera tillmäter förskoleåldern, när det gäller att genom en grundläggande fostran av barnen befrämja deras personlighetsutveckling och sociala anpassning. Lekskolornas, daghemmens och eftermiddagshemmens (fritidshemmens) främsta och gemensamma uppgift är att såsom komplement till hemmen bidra till denna fostran av de barn, som lämnas i deras vård, och att i samarbete med barnens föräldrar stödja och uppmuntra dessa i deras uppfostrargärning."

"För att kunna fylla sin uppgift att förhjälpa barnen till en allsidig och harmonisk utveckling måste deras vård och fostran bygga på insikter i den moderna barnpsykologin. Detta gäller framför allt den direkta personliga behandlingen av barnen. Men psykologiska insikter behövs också som vägledning vid indelningen av barnen i grupper av lämplig storlek och vid utformningen i övrigt av miljön för den dagliga gruppsamvaron genom ändamålsenliga lokaler och erforderlig lekutrustning. Psykologiska insikter betyder naturligtvis icke, att förskollärares ansvar för barnens kroppsliga omvårdnad skulle vara mindre än för deras psykiska utveckling."

Lekrumsytan följer utredningens förslag.

Utredningens förslag om lekkök och slöjdrum har införts som två grupprum kallade lekkök och verkstad vilka är obligatoriska.

"Lekskola

Lekrum tillräckligt stort för samling av hela barngruppen. Två grupprum, varav ett inredes som lekkök och ett som verkstad för träslöjd, modellering, målning etc."

"Daghem

Två lekrum för varje avdelning (3-5- och 5-7-åringar), varav det ena användes även som sovrum och det andra som matrum. Det senare utrustas med lekköksinredning för 5-7-åringar."

"Vare sig det gäller daghem eller lekskolor med flera avdelningar eller två eller tre olika institutioner inrymda i samma byggnad, är det angeläget för nedbringande av smittriskerna och undvikande av onödigt tröttande moment i barnens dagliga gruppsamvaro, att varje avdelning eller institution får disponera egen entré och eget kapprum och egna utrymmen för den egentliga verksamheten bland barnen."

Klarare kan man inte ange separering av avdelningarna från varandra, såväl socialt som fysiskt.

2.5. 1960-talet.

2.5.1. Kommunernas utbyggnad av barnomsorg stimuleras.

1960-talet kom att till stor del präglas av en kraftig ekonomisk tillväxt. Sysselsättningen ökade framför allt i städerna och som en följd härav växte nya bostadsområden upp som svampar kring de gamla stadskärnorna. Även kvinnorna tog tillfället i akt att ge sig ut på arbetsmarknaden och för detta var tillgången på daghemsplatser en förutsättning. På förslag av 1962 års familjeberedning höjdes statsbidragen, och man sökte från statens sida att på olika sätt stimulera kommunerna att bygga ut barnomsorgen.

2.5.2. Revidering av "Råd och Anvisningar".

Revideringen av 1959 års Råd och Anvisningar redan 1963 måste ses som ett led i strävan att underlätta utbyggnaden. Ur RoA Barnstugorna (RoA 163/1963):

"Barnstugor är den gemensamma benämningen för de olika grenarna av den familjestödjande verksamhet från samhällets sida, genom vilken man i dagligt samarbete med hem och föräldrar fostrar och vårdar barn i förskoleåldern och yngre skolbarn under en begränsad del av dagen."

Med hänvisning till barnavårdslagen och smittriskerna lämnas förslag på största antal barn i olika åldersgrupper.

"Jämlikt 58 §, 1960 års barnavårdslag, meddelar socialstyrelsen föreskrifter beträffande högsta antalet barn i skilda åldrar inom de olika avdelningarna i barnstugorna. I följande uppställning lämnar styrelsen förslag till lämplig indelning av barnen."

Barnstugor	Barnens ålder	Högsta antal barn per avdelning
Daghem.....	fr o m 6 månader t o m 1 år 2-åringar 3- och 4-åringar 5- och 6-åringar	(4 + 6) 10 8 12 15
Lekskola.....	3- och 4-åringar 5- och 6-åringar	15 20
Fritidshem.....	7-t o m 11-åringar 12-t o m 14-åringar	15 15

Med hänsyn till den ofta ända till 10 timmar utsträckta vistelsen i daghemmet, vilken dels verkar tröttande på barnen, dels ökar infektionsriskerna, är det nödvändigt att antalet barn i varje avdelning begränsas."

Angående utrymmesbehovet:

"Kungl överstyrelsen för yrkesutbildning, som har framhållit behovet av att tidigare angivna ytmått ökas, anför som skäl här för att barnstugorna i växande grad bör kunna ta emot elever för praktisk undervisning i barnavård, vilket ställer ökade krav på utrymme inom lek- och grupprum. Erfarenheten ute i landet har dessutom visat att ju rymligare barnstugelokalerna är, desto mindre blir förslitningen och alltså desto billigare underhållet. Vidare vill socialstyrelsen som sin uppfattning anför att beräkningen av en och samma, något större lektyta per plats underlättar icke endast lokalernas användning för olika slag av barnstugeavdelningar utan ökar också deras användning för andra ändamål exempelvis hobbyverksamhet för såväl ungdom som pensionärer, i den mån detta skulle bli aktuellt i framtiden. Styrelsen finner därför anledning att vid all nyplanering av barnstugor - med bibehållande av förutvarande minimimått - rekommendera följande per plats utökade ytmått.

Golvytan i spädbarnssalarna beräknas till ca 5 m² per plats. Totala lekytan för barnen i barnstugornas övriga avdelningar beräknas till ca 4 m² per plats. På detta ytinnehåll fördelas de olika lek- och grupprummen."

Angående krav på lokalerna:

"Beträffande barnstugornas lokaler krävs sammanfattningsvis: att de ligger i marknivån, att de har tillfredsställande dagerbelysning att de är försedda med erforderlig sanitär utrustning att de är ändamålsenligt disponerade, att de omfattar tillräckliga utrymmen"

"Småbarns- och skolbarnsavdelningar får av såväl medicinska som pedagogiska skäl icke ha sambruk av lokaler."

Angående personaltäthet:

"Hur stor personal som behövs vid en institution beror bl a på de yttre arbetsförhållandena. Arbetet bland barnen blir mindre krävande, om barnstugan har ändamålsenligt belägna och disponerade lokaler samt tillgång till egen lekplats i direkt anslutning till dessa. Att kökens ändamålsenliga inredning och utrustning med maskinella hjälpmedel till en viss grad kan minska behovet av ekonomipersonal vid daghem och fritidshem ligger i sakens natur.

Det är emellertid angeläget, att man icke underskattar behovet av personal för barnens individuella omhändertagande och samarbetet med föräldrarna samt för materielvården inom institutionen. I daghem bör, förutom föreståndarinna med hänsyn till personalens reglerade arbetstid knytas två förskollärare till varje avdelning. Vid bristande tillgång på förskollärare kan dessa

med beaktande av barnens ålder ersättas av tillräckligt antal barnsköterskor. Frånsett ekonomipersonalen bör det finnas en anställd på 5 barn. Omfattar daghemmet även spädbarnsavdelning, ökar personalbehovet till en anställd på 4 barn. Även i avdelningar med ur uppfostringssynpunkt mera krävande barn med tillfälliga störningar i utveckling och beteende bör antalet barn per anställd beräknas betydligt lägre än normalt. Detsamma gäller avdelningar som undantagsvis tar emot barn med handikap av olika slag.

För fritidshem behövs, utöver pedagogiskt kvalificerad föreståndare, en förskollärare som ledare för varje avdelning. Till hjälp åt dessa bör idrottsledare, slöjdlärare eller konsthantverkare timanställas. Ekonomipersonalen beräknas i fristående fritidshem efter antalet måltider och antalet platser i institutionen. Deltidsanställd städerska tillkommer.

För lekskola med en förmiddags- och en eftermiddagsavdelning svarar en förskollärare. Därjämte erfordras en deltidsanställd städerska."

2.5.3. Kommunerna och barnstugorna (RoA 184/1965).

"Socialstyrelsen har i sina Råd och anvisningar (RoA9 nr 163, dec 1963 behandlat barnstugeverksamheten. I föreliggande nummer berör styrelsen särskilt kommunernas åtgärder för tillkomsten av barnstugor."

Den kraftiga utbyggnaden från och med 1965, som kan utläsas ur statistiken i fig 2.7, kom i hög grad att gälla nybyggnad av barnstugor. I den satsning som nu startades behövdes därför en effektiv planeringsprocess med bl a bättre planeringsunderlag och snabbare behandling vid den centrala ritningsgranskningen. Från 1965 lades därför ritningsgranskningen över på Centrala sjukvårdsberedningen (CSB).

RoA 184/1965 har helt följdriktigt också utformats som ett planeringsinstrument för kommuner och projektörer. Som komplement till mer beskrivande avsnitt förs nu för första gången i anvisningarna in lokalprogram med ytangelser, sk principritningar, för att underlätta såväl projektering som granskning. Strävan att precisera sig har delvis medfört att det är svårt att riktigt skilja mellan krav och rekommendationer. Detta gav utrymme för olika tolkningar, där den granskande myndighetens tolkningar kom att väga tungt.

Angående sambruk och dubbelutnyttjande av lokaler:

"Det ligger i sakens natur och kan motiveras både medicinskt och pedagogiskt att verksamhet för förskolbarn och skolbarn icke bör bedrivas i samma lokaler. Däremot finns en ekonomiska skäl alltid anledning att överväga sambruk av lokaler, när det gäller lekskolor och daghemsverksamhet för barn i åldersgrupperna från 3 till 6 år. Då lokalbehovet i de båda verksamhetsformerna för dessa åldersgrupper i stort sett är detsamma, bör samma lokal dagligen kunna utnyttjas för en lekskola (3 tim) och ett sk halvdaghem (5 tim) i alternativt ordningsföljd.

En kombination av lekskole- och daghemsverksamhet innebär att man i samma lokal delvis samtidigt sammanför barn som behöver gå i lekskola och barn som behöver tas om hand under halva eller hela dagen. I alla dessa fall förutsätts att barnen tillhör de

åldersgrupper vilka angivits som lämpliga för sambruk av lokaler. En sådan kombination kan vara motiverad som en tidsbegränsad åtgärd så länge behovet av platser är otillräckligt i de tre verksamhetsformerna. Platsbehovet på en ort eller inom en stadsdel kan förändras till följd av variationer såväl i fråga om antalet barn i de nämnda åldersgrupperna som förväruksarbetande föräldrars arbetstider eller behov av barn tillsyn beroende på andra omständigheter."

Angående mångsidig användbarhet:

"Efter vad som har prövats under senare år kan barnstugelokalerna med fördel utformas så att de lätt kan tas i anspråk för samtliga slag av barnstugor alltefter det aktuella behovet. Det har nämligen visat sig att barnfamiljernas antal och sammansättning kan förändras efter några år så att t ex behovet av fritidshem och klubbverksamhet för skolbarn ökar, medan samtidigt efterfrågan på platser för förskolbarn i daghem och lek-skolor minskar."

Det finns dessutom anledning att planera alla nytillkommande barnstugelokaler så att de kan komma till användning även för andra ändamål. Nära liggande behov att tillgodose i en framtid kan vara lokaler för såväl ungdom som för pensionärer. Med sådana lösningar av lokalfrågan minskar också risken för felinvesteringar."

"Standardlösningar för barnstugelokaler

Värdefulla insatser har under senare år gjorts från småhusindustriernas sida för att få fram trivsamma och ändamålsenliga byggnader för barnstugor. Kommunerna kan nu välja mellan flera goda förslag och därigenom vinna både tid och pengar. Vid val av standardiserade lösningar måste beställaren emellertid vara villig göra avkall på alltför speciella och lokalt betonade önskemål. Dessa lösningar förutsätter ett mycket omsorgsfullt förarbete på ritningsstadiet. Om inte vinsten med standardiseringen skall gå förlorad, bör man därför undvika att kräva ändringar när byggnaden skall uppföras. Erfarenheterna från verksamheten vid dag- och fritidshem, inrymda i vanliga bostadshus, är av olika slag. Då det på vissa håll har framförts ganska allvarlig kritik mot sådana anordningar, bör daghem och fritidshem, särskilt om dessa omfattar mer än en avdelning, inte inrymmas i flerfamiljshus. Nödvändigheten att undvika irritation hos övriga hyresgäster leder nämligen ofta till en ofrihet för barnstugan, som verkar hämmande på barnen och hindrar, att verksamheten kan bedrivas på önskvärt sätt. Härtill kommer bristen på bostäder som ger all anledning att undvika, att barnstugeverksamheten tar bostadslägenheter i anspråk."

Angående utrymmesstandarden:

"Skolöverstyrelsen, som har framhållit behovet av att tidigare angivna ytmått ökas, anför som skäl härför att barnstugorna i växande grad bör kunna ta emot elever för praktisk undervisning i barnavård, vilket ställer ökade krav på utrymme inom lek- och

grupprum. Erfarenheten ute i landet har dessutom visat att ju rympligare barnstugelokalerna är, desto mindre blir förslitningen och alltså desto billigare underhållet. Styrelsen finner därför anledning att vid all nyplanering av barnstugor rekommendera följande per plats utökade ytmått.

Totala golvytan i spädbarns- och småbarnsrum beräknas till ca 5 m² per plats.

Totala lekytan för barnen i barnstugornas övriga avdelningar beräknas till ca 4 m² per plats."

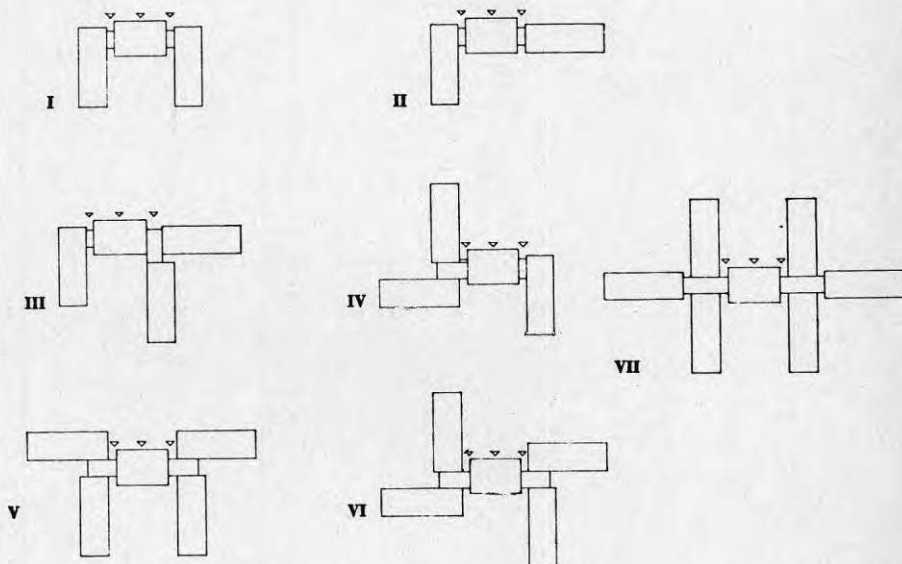
Med avsikten att åskådliggöra de i texten ställda kraven gjordes sk principritningar till barnstugor:

"Principritningar till barnstugor

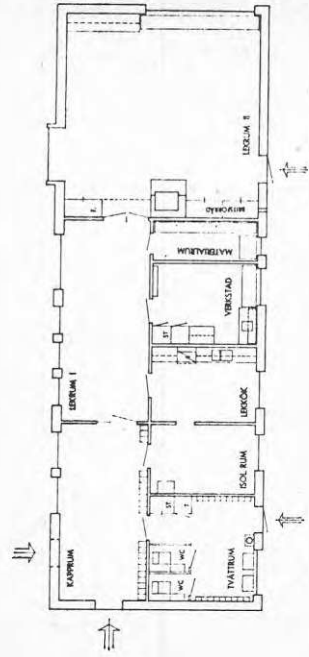
Efter samråd med centrala samarbetsgruppen för planering och utbyggnad av dag- och fritidshem (bilaga 3) har socialstyrelsen uppdragit åt arkitekter SAR Hillevi Svedberg (CBB) och Tore Virke att upprätta principritningar i samarbete med styrelsens barnstugeavdelning. Ritningarna är avsedda att vara en vägledning för dem som planerar och ritat barnstugor. Varje avdelning är utformad som en fristående byggnad och ekonomilokalerna är samlade i en särskild byggnad. De olika avdelningarna kan grupperas kring ekonomiavdelningen på många olika sätt beroende på tomtens utseende och storlek.

Barnavdelningarna är utformade så att de kan fungera för olika barnstugeändamål såsom daghem för 2-åringar, 3- och 4-åringar eller 5- och 6-åringar, halvdaghem, lekskola eller fritidshem. Den totala lekytan har dimensionerats med hänsyn till det maximala antalet barn i en grupp (lekskola).

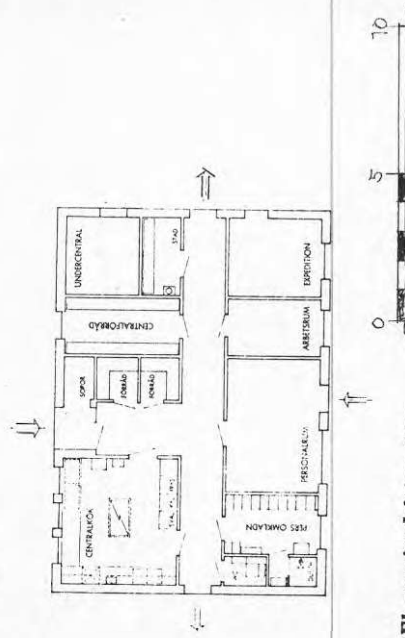
Spädbarnsavdelningen som har en mera speciell utformning kan även den med smärre ändringar fungera som daghem för de ovan nämnda olika alternativen."

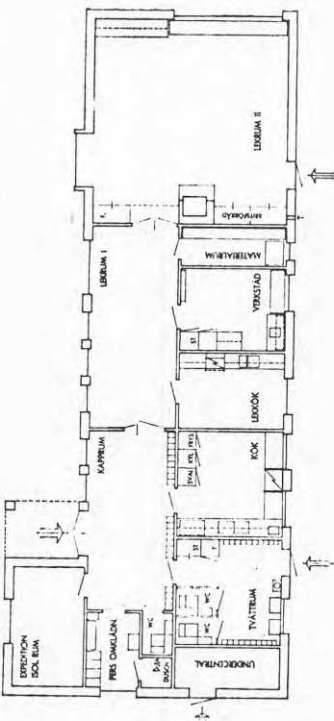
Figur 2.8. Exempel på olika kombinationer av avdelningar till en barnstuga ur RoA 184/1965.

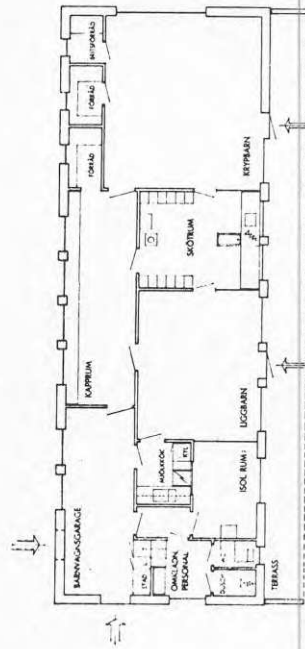
Barnstugaavdelning för D II, D III, D IV, H I, H II, L I, L II samt FI och F II. Plan.

Ekonomiavdelning. Plan.
Med denna planutformning kan ekonomiavdelningen fungera för en barnstuga med tre ev fyra barnavdelningar.

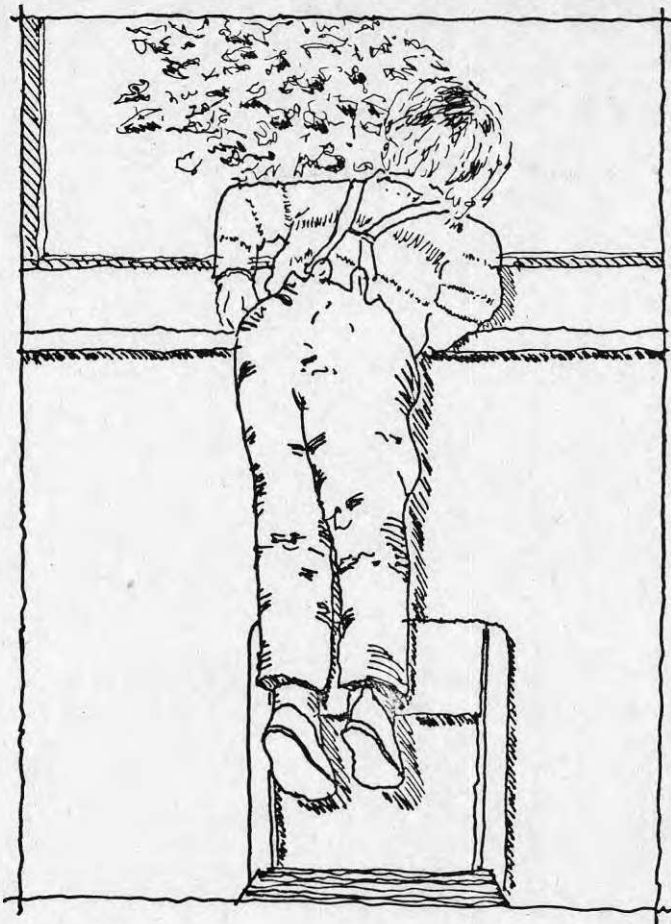

Barnstuga för en avdelning utrustad med ett mindre kök och omklädningsrum för personal

Barnstugaavdelning för D I. Plan.
Denna avdelning är i första hand avsedd för D I spädbarnsavdelning med barn fr o m 6 mån t o m 12 mån (4 barn) samt fr o m 12 mån till 24 mån (6 barn).

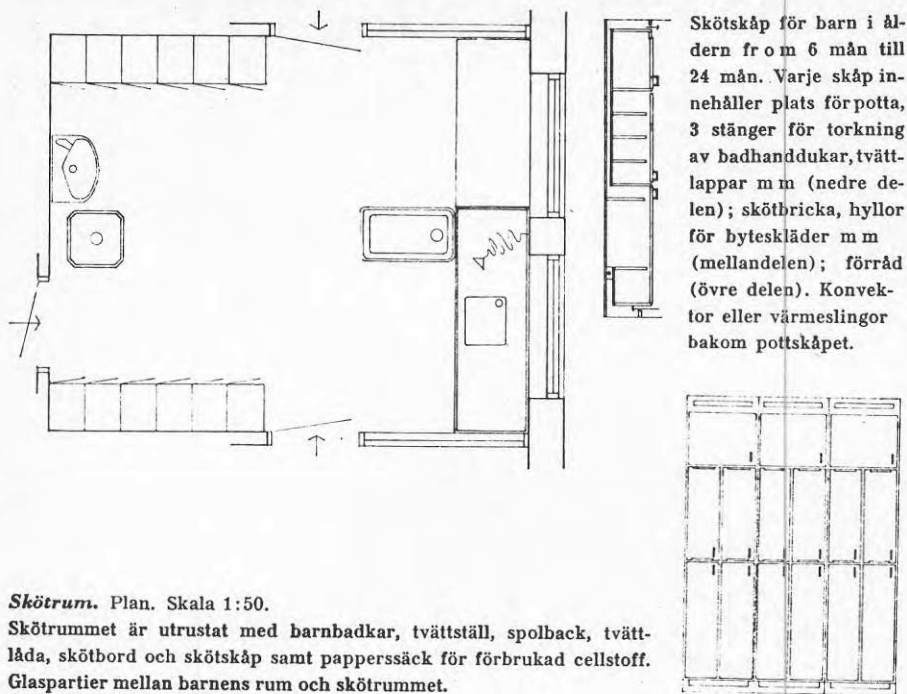
Figur 2.9. Exempel på principritningar för olika typer av avdelningar ur RoA 184/1965.

Jag vill också kunna se ut — men ack så riskabelt

Figur 2.10. Streckteckning efter fotografi i RoA 184/1965.

Ritningarna fig 2.8-9. visar en konsekvent uppdelning av även den fysiska miljön i avdelningar. Samtidigt fanns långtgående preciseringar av exempelvis olika höjdmått med hänsyn till barns storlek vid olika åldrar. Bilden fig 2.10. finns i häftet och avses illustrera vikten av denna anpassning i höjddled. Effekterna av normens föreskrifter blev en miljö som "skräddarsytts" för barnen.

Skötrum. Plan. Skala 1:50.

Skötrummet är utrustat med barnbadkar, tvättställ, spolback, tvättlåda, skötbord och skötskåp samt papperssäck för förbrukad cellstoff. Glaspartier mellan barnens rum och skötrummet.

Figur 2.11. Exempel på principlösningar av detaljer ur RoA 184/1965.

2.6. 1970-talet.

2.6.1. 1968 års barnstugeutredning.

Efterfrågan på daghemsplatser ökade snabbt under 1960-talet. Inom alla samhällslager blev det allt vanligare att båda föräldrarna förvärvsarbetade. Rätten till en daghemsp plats kom att i allt högre grad hävdas i debatten för jämställdhet mellan könen. Det blev därmed också lättare att få gehör för barns rätt till stimulans utanför hemmet, något som tidigare endast hävdats av en liten krets fackliga företrädare och politiker.

Mitt under en kraftig utbyggnadsperiod, 1965-75 fördubblades antalet daghemsplatser, tillsattes 1968 års barnstugeutredning. Av utredningens direktiv framgår att det var hög tid att förändra den officiella inställningen till barnomsorgen och dess roll i samhället. Bl a framhålles att "all barnstugeverksamhet bygger på samma pedagogiska grundsyn" och att "främst för barnens skull - men även föräldrarnas - måste den av samhället organiserade barntillsynen uppfylla högt ställda kvalitetskrav".

Utredningen presenterade sina förslag 1972. Dessa var i många avseende långtgående och krävde förändringar. Här ska endast framhållas några för den här rapporten väsentliga förslag.

2.6.2. Förskolan del 1 och 2, SOU 1972:26 och 27.

Betänkandet från 1968 års barnstugeutredning är mycket omfattande och därför uppdelat på två delar. Den första delen behandlar främst förskolans pedagogiska mål och program, vilket understryker vad utredningen lägger störst vikt vid. I den organisatoriska modell man i utredningen förespråkar är åldersintegration viktig. Så viktig att den prioritering av smittoriskerna som gjorts i exempelvis RoA 184/1965 inte ens riktigt bemöts. Som också framgår av citaten nedan nöjer man sig i utredningen med att citera några undersökningar och konstatera att infektioner är oundvikliga, varför det behövs ett komplement till förskolan som tar hand om barnen när de är sjuka. Därmed har man tagit udden av ett av de viktigaste argumenten för en strikt uppdelning av barngruppen i avdelningar.

"9.2 Sjukfrånvarons omfattning

Förskolbarn har i allmänhet oftare luftvägsinfektioner än äldre barn. Olika undersökningar tyder på att två till sex infektioner per år är vanligt för yngre barn. En jämförande studie av infektionsfrekvensen hos daghems- och "hemmabarn" har under 1971 gjorts av barnläkaren Katherine Strangert. Undersökningen omfattar 40 daghemsbarn i åldern $\frac{1}{2}$ -5 år och 40 "hemmabarn" i samma ålder och från samma stadsdel i Stockholm. Preliminär bearbetning av undersökningen visar att övre luftvägsinfektioner med snuva, hosta och feber var något vanligare hos daghemsbarnen än hos hemmabarnen, i synnerhet före $2\frac{1}{2}$ års ålder. Daghemsbarn över två år tycks inte ha haft fler svårare infektioner än hemmabarnen. Undersökningen beräknas bli slutförd under 1972. (Se bilaga 2)."

"Resultaten av de båda refererade undersökningarna tyder på att barnens sjukfrånvaro vid heldagsförskola är 10-12 %, högre bland de yngre barnen och lägre bland de äldre. Daghemsbarnens frånvaro p g a tillfällig sjukdom är enligt undersökningarna av sådan omfattning att den inte kan nonchaleras. Möjligheterna att nedbringa antalet infektioner bör därför undersökas. En stor del av dessa torde dock vara oundvikliga. Om barnens föräldrar skall ha möjlighet att kontinuerligt sköta arbete eller studier, måste daghemmen kompletteras med någon form av verksamhet, som ger garanti för god omvårdnad om barnen även när de är sjuka. Utan sådant komplement är den "omsorg" daghemmen ägnar barn till förvärvsarbetande och studerande föräldrar klart otillräcklig."

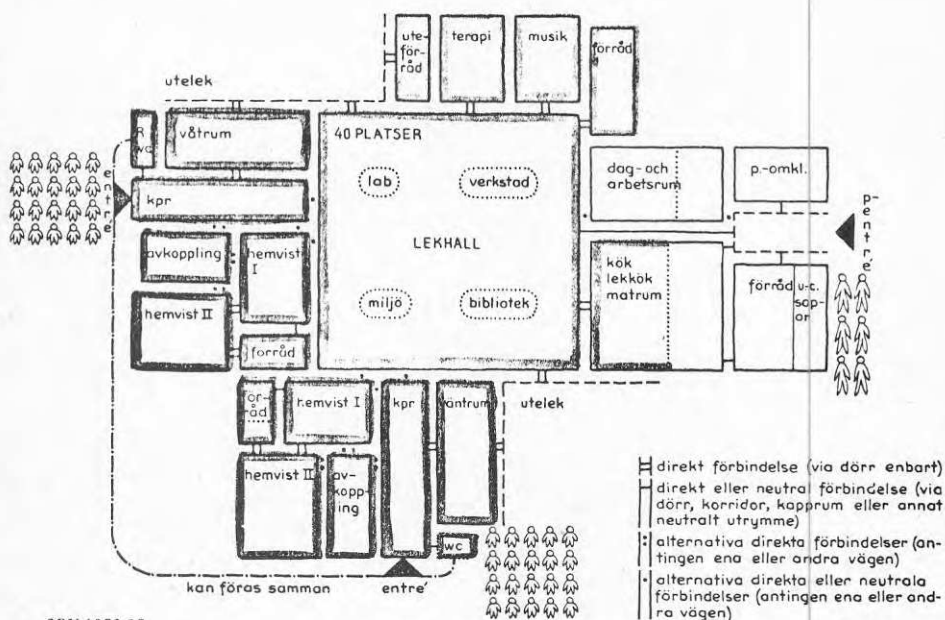
Lokalerna berörs främst i SOU 1972:27 där följande citat hämtats, först angående ytstandarden:

"Tidigare har, i socialstyrelsens Råd och Anvisningar, rekommendationer i fråga om ytan i förskolan angetts i lektyta per plats. Redan nu har det emellertid blivit vanligare och mera berättigat att utgå från den totala ytan. Det slags planlösningar som föreslås av utredningen gör det än mer berättigat med tanke på att sådana planlösningar utgår från att nästan all yta, vid sidan av personalens lokaler, planeras för barnens olika aktiviteter. Under de senaste åren har nyuppförda heltidsförskolor genomgående en total yta som innebär 12 m² per plats. Denna standard har också utredningen haft som utgångspunkt för funktionsscheman och exemplifierande planlösningar."

I utredningen görs ett ambitiöst försök att omsätta de pedagogiska målen i underlag för planering av lokaler. I betänkandets första del (SOU 1972:26) görs i inledningen till kapitel 4-5 om arbetssättet i förskolan en skiss över utvecklingskaraktäristika, delmål, personell och fysisk miljö fördelad på tre utvecklingsfaser för barn i åldern 1/2 - 8 år.

I den andra delen, i bilagan till kapitel 13, finns under rubriken "Funktionsanalys och lokalplanering" omfattande och detaljerade schema med utgångspunkt från olika "aktivitetsområden". Sambandet mellan dessa två sammanställningar är emellertid inte redovisad.

"Till grund för utredningens förslag till nya förskolor ligger en funktionsanalys i form av ett detaljerat schema, dels för småbarnsgruppen om 8-12 barn och dels för syskongrupper varierande i storlek från 10 platser till 2 x 20 platser. Där redovisas för varje grupp de aktuella arbetsområdena (t ex kroppshygien, måltider, stor rörelselek osv) och de funktioner som är aktuella inom dessa områden med kolumnvis uppföljning av de miljömässiga konsekvenserna (rumsbeteckning, kvadratmeteryta, generella krav, fast inredning etc). Kommunikations-scheman för båda dessa barngrupper ligger också som grund för de ritningar, som presenteras."

SOU 1972:27

Figur 2.12. Illustration av kommunikationsschema för två samverkande syskongrupper (20+20) ur SOU 1972:27.

Kommunikationsschemat uttrycker bl a en fysisk uppdelning av barngruppen i likhet med vad som förespråkats i bl a RoA 184/1965. Skillnaden är att gruppen har en viss åldersblandning och att grupperna har en sk lekhall gemensam. Ur kommentarerna till figuren citeras:

"Syskonggruppen, som kan bestå av från tio och upp till högst 20 barn, kan med fördel delvis sammanföras med en annan syskonggrupp. De skall således med fördel, i enlighet med vad som ovan angivits som en planmässig utgångspunkt, kunna ha ett gemensamt område. Detta gemensamma område kallas lekhall med olika aktivitetsområden för bibliotek, laborativa lekar, verkstad, musik, terapi samt ett s k miljörum för lätsaslekar. Viktigt är också att lekhallen anslutes på ett sådant sätt till förskolans kök att barnen kan delta i olika köksaktiviteter.

Varje syskonggrupp - mellan 10 och 20 barn - skall också ha ett eget utrymme, av utredningen benämnt hemvistutrymme, som är värdefullt för alla barn i gruppen, men alldeles speciellt för de yngsta, som oftare än de äldre barnen i syskonggruppen behöver viss avskildhet, men givetvis avses ta del av det aktivitetsutbud som lekhallen erbjuder.

Småbarnsgruppen, som totalt inte bör bestå av mer än 12 barn, föreslås uppdelad på två "delgrupper", de yngsta sex mån - ca ett år (högst fyra barn) och de något äldre ca ett år - ca 2½ år (4-8 barn). Dessa två delgrupper föreslås få var sina utrymmen inom småbarnsgruppens område med möjligheter till viss anknytning genom att varderas rum rekommenderas ligga intill varandra. Personalen för de båda syskonggrupperna och även småbarnsgruppens personal avses fungera i arbetslag, som samverkar intimt i arbetet bland barnen och även i övrigt, bl a när det gäller planering av såväl dagsprogram som program på längre sikt.

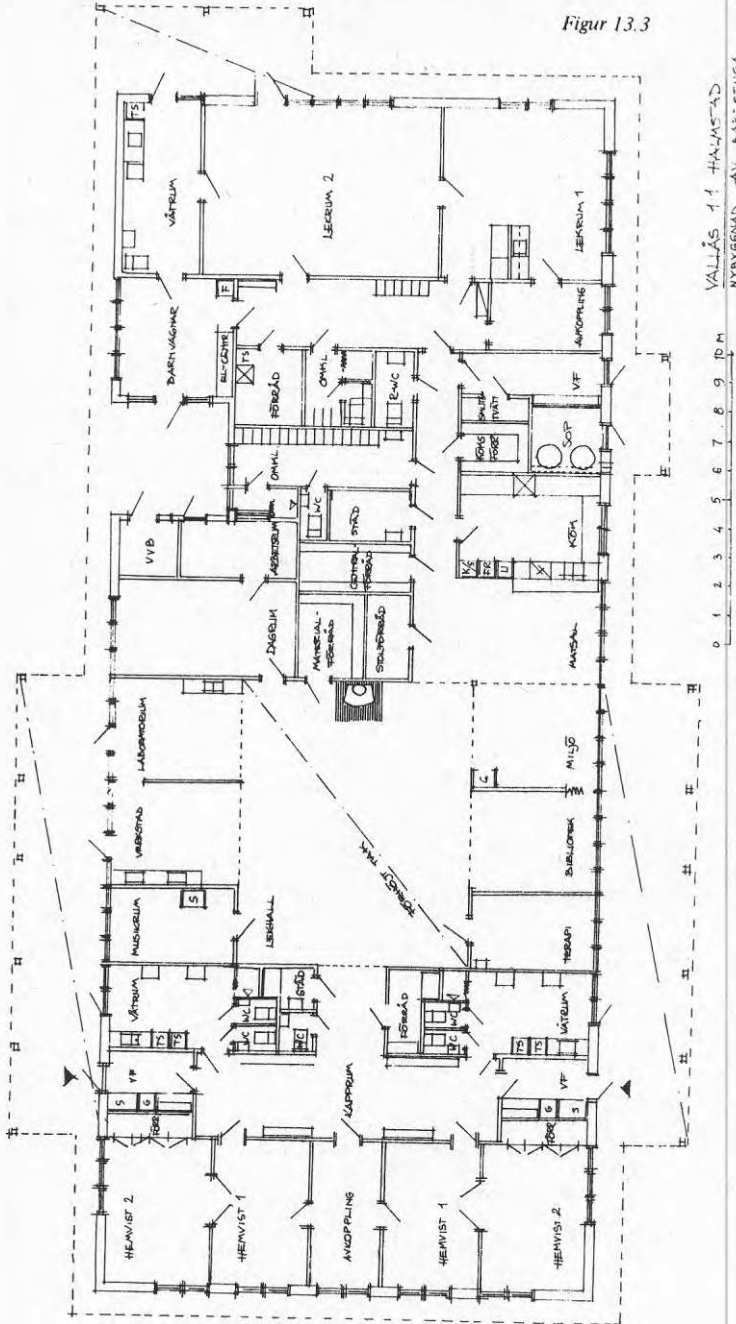
I ett flertal länder, inklusive Sverige, har man i nya skolor och även förskolor sökt komma fram till öppnare planlösningar som medger större flexibilitet när det gäller olika slags aktiviteter och som dessutom bättre tillvaratar den ofta snävt tilltagna yta, som man har möjlighet att spela på, än i planlösningar som utgår från avskilda grupptrymmen. Genom den nya typen av öppnare lösningar har man ofta lyckats få en större yta för barnens aktiviteter utan att behöva öka byggnadernas totala yta. Korridorer och andra rena kommunikationsytor kan undvikas och förbindelser mellan olika delar av byggnaden kan ske via de olika lekutrymmena.

Utredningen gör ett ambitiöst försök att definiera olika aktiviteter i förskolan och därmed motivera ett lokalprogram. Flera försökshus gjordes under utredningens gång av vilka de i Halmstad är mest kända.

I SOU 1972:27 redovisas också några ritningsförslag som kan vara av intresse.

Vallås 1:1 i Halmstad (fig. 2.13) ritades av arkitekt SAR C-E Flodin, som också arbetade med bl a funktionsanalyserna. Barnstugan kom till utförande och fick bilda något av en prototyp för en hel serie barnstugor i Halmstad kommun. Man kan lägga märke till lekhallens utformning med de relativt små utrymmena för verkstad osv och den stora samlade ytan med förhöjt tak.

Ett annat förslag ritades av arkitekter SAR Hillevi Svedberg och Tore Virke (fig 2.14). Där har varje syskonggruppen en egen flygel och egen entré, vilket har samband med den tradition som byggdes upp av principritningarna i RoA 184/1965. Den gemensamma lekhallen inrymmer matplats och har förhöjt golv framför den öppna arbetsväggen in till köket

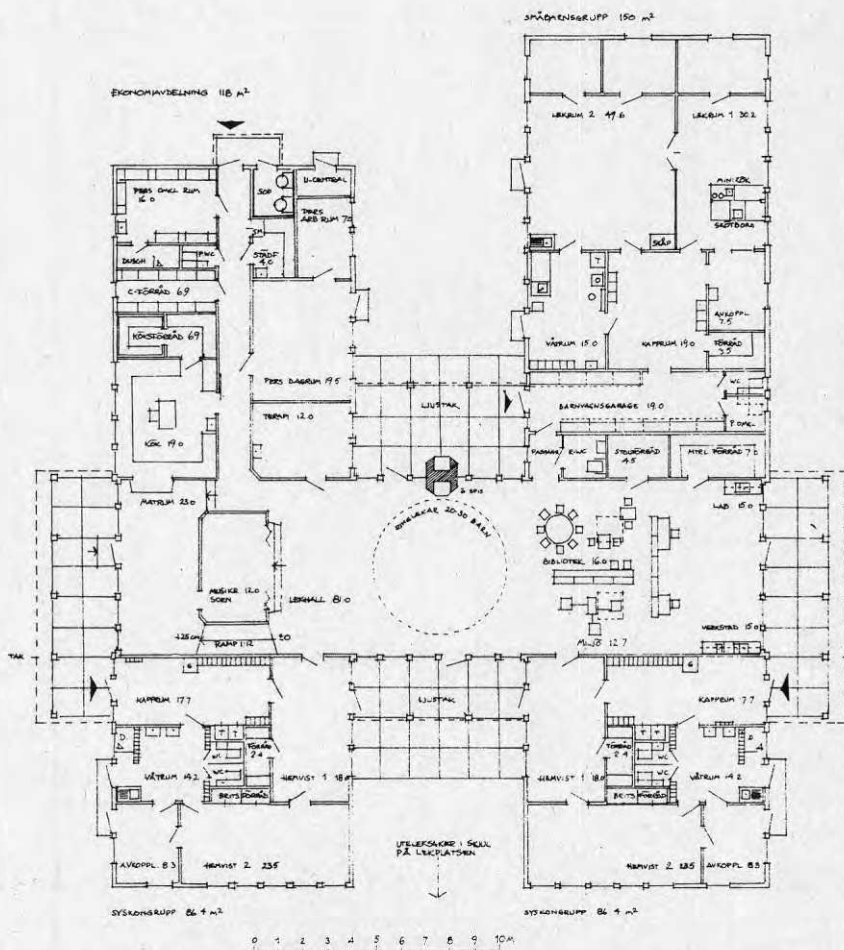

Figur 13.3

VALLÅS 1:1 HALMSTAD
 NYBYGGNAD AV BARNSTUGA
 HALMSTAD DEN 15.2.74
 SVALA 1:50
 SAR C-E FLODIN

Figur 2.13. Plan av barnstuga Vallås 1:1 i Halmstad, arkitekt SAR C-E Flodin.

- så att barnen kan arbeta tillsammans med vuxna, och båda har rätt arbetshöjd. Arbetsstationerna, verkstad, lab, bibliotek och musikrum med scen, är förlagda till hallens båda ändar med fönsterdörrar ut till arbetsytor också utanför huset. (Beskrivning efter samråd med arkitekterna.)

Figur 2.14. Planlösningsförslag till barnstuga av Virke arkitektkontor ur SOU 1972:27.

2.6.3. Planering av lokaler och utemiljö, SoS 1975.

Skriften kom att kallas "Gula boken". I förordet berörs de förändringar som införts vad gäller bl a granskning av ritningar:

"Den 1 juli 1975 trädde förskolelagen i kraft. Förskolereformen innebär också en utveckling av förskolans arbetssätt och organisation. Detta medför delvis nya behov när det gäller förskolans lokaler och utemiljö.

Riksdagen beslutade hösten 1973 att ansvaret för granskningen av förskole- och fritidshemslokaler från och med den 1 juli 1974 skall ligga på kommunerna. Socialstyrelsens roll blir att pröva att normer för minimiytor uppfylls samt att rekommendationer i övrigt följs när det gäller lokalernas lämplighet. Under innevarande år har Nämnden för sjukvårds- och socialvårdsbyggnader (NSB) samt Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut (Spri) övergått från att vara en centralt granskande instans till att vara ett rådgivande organ. Från 1 januari 1976 upphör NSB:s och Spri:s funktion helt när det gäller granskning och rådgivning av förskolor och fritidshem. Denna skrift ger ett underlag för planeringen av förskolans och fritidshemets lokaler och utemiljö. Den vänder sig främst till kommunala organ som planerar och administrerar förskole- och fritidshemsverksamhet samt till projektörer och granskare."

Skriften är en grundlig genomarbetning av lokalproblemet baserat på barnstugeutredningens förslag. Genom att arbeta vidare med de olika aktivitetsområdena har man kommit fram till de ytkrav som är de enda formella normer som gäller. Istället för "lekyta" har man tagit upp begreppet avdelningsyta, vilken förutom "lekytan" också innehåller kapprum, tvätt-rum mm. Detta gör direkta jämförelser svåra.

Ur skriften har här hämtats två figurer för att illustrera två saker. Skriftens figur 6 (fig 2.15) kan jämföras med fig 2.12, varvid framgår följande skillnader:

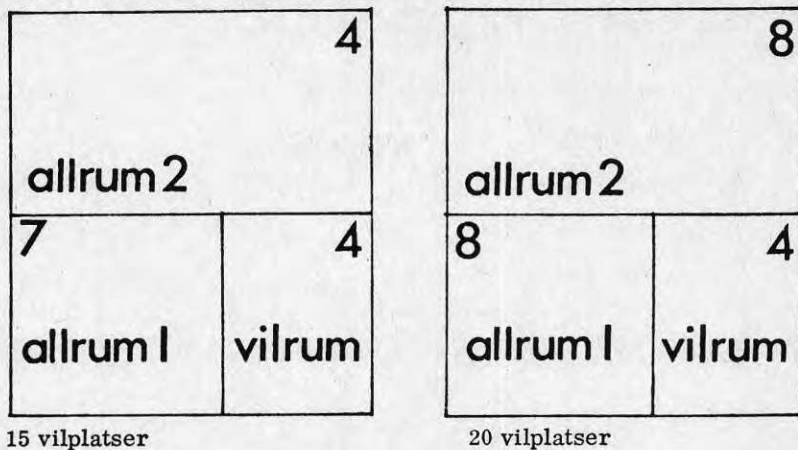
- rörelselek har tillkommit i lekhallen
- sambandet mellan lekhall och kök framhålls inte längre

Figur 6. Aktivitetsområdenas fördelning på avdelningsyta för två samverkande syskongrupper.

Ankomst Hemfärd entrédel Kroppshygien	Bygglek	Rörelselek	Ankomst Hemfärd entrédel Kroppshygien
	gemensam lekdel		
Terapi Vila lekdel grupp 1 Måltider	Förvaring Grundmaterialek Bildframställning Utforskande lek Rollek	Musik Ord och bild Måltider Matberedning	Terapi Vila lekdel grupp 2 Måltider

Figur 2.15. Exempel på illustrerande figur ur Sos 1975.

Figur 7. Principiell fördelning av sov- och vilplatser.

Figur 2.16. Exempel på illustrerande figur ur Sos 1975.

Av skriftens figur 7 (fig 2:16) framgår hur man tänkt sig fördela sov- och viloplatserna inom respektive hemvist. Något sådant nämns aldrig i SOU 1972:27, men däremot i RoA 184/1965 var sov- och viloplats för alla barn dimensionerande för lekrum II.

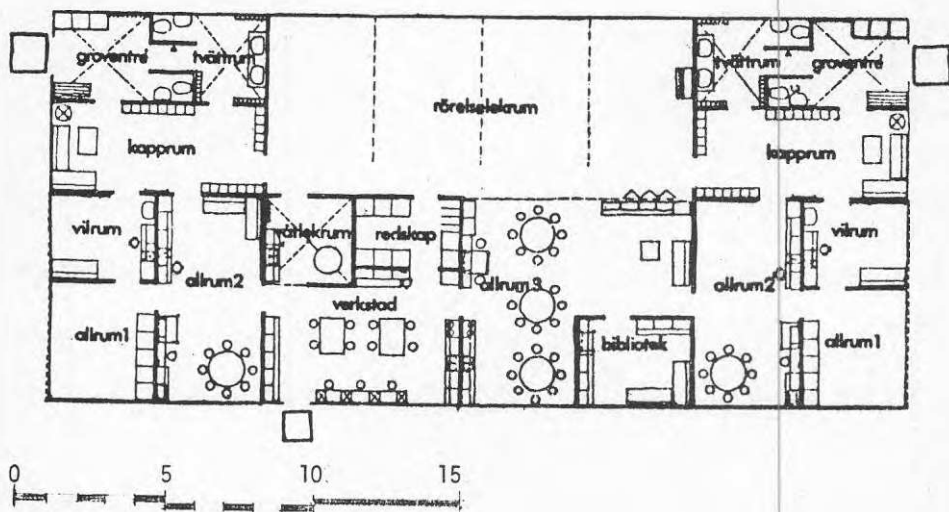
Skriften presenterar inga typritningar, men genom en utställning som Lekmiljörådet gjorde i Stockholm, Göteborg och Malmö spreds ändå idéerna. I förarbetet med skriften, som kommit att kallas "Gula boken", arbetade arkitekterna med ganska detaljerade skisser. En av dessa kom att användas som underlag vid utställningen och byggdes upp i full skala.

Samma skiss kom också att användas vid de regionala granskar-kurser som Svenska Kommunförbundet höll under 1976 i samarbete med bl a socialstyrelsen. Kurserna vände sig till de kommunala befattningshavare som skulle ta hand om "funktionsgranskning" av barnstugorna i enlighet med 1973 års riksdagsbeslut. Till kurserna utarbetades inom socialstyrelsen arbetshäften, ur vilket fig 2.17 hämtats.

Sambandet mellan planlösningen i fig 2.17 och schemat i fig 2.15 är uppenbart. Det är väl värt att notera, att det avsattes en relativt stor yta för rörelselek.

Daghem för 40 barn

Två samverkande barngrupper 20+20 barn.

Figur 2.17. Exempel på planlösning ur Studiehäfte till kurs för granskare, Sos mfl. 1976.

2.7. Sammanfattning.

Detta kapitel avslutas med några sammanställningar av barnstugans organisation och lokalytornas storlek i de olika här behandlade skrifterna. Avsikten är att underlätta för läsaren att göra vissa jämförelser. I nästa kapitel ska utvecklingen diskuteras närmare.

Barnstugans organisation

		mini	
1938:	Lekskola:	ideal krav	
	en person ansvarar för	10-15	småbarn
	Daghem: en vårdarinna	15-25	senare småbarnsålder
		5	spädbarn
		10	koltbarn 1-2 år
		20-25	äldre småbarn
	Eftermiddagsbarn		
1944:	Lekskola: en lärarinna	20	barn
	Daghem: en lärarinna	6	späda
		10	1-2 1/2
		15	2 1/2-7
	Eftermiddagsbarn: en lärarinna	15	skolbarn

1951	Förskola: grupp o lokal enhet	20+20	
	Daghem grupp o lokal enhet	10	späd 6m - 2 år
		12	kolt 2-3 år
		15	barnk 3-5 år
		15	barnträdg 5-7 år
	Eftermiddagsbarn:	15	skolbarn 7-10 år
1959:	Lekskola: avdelning	15	3-4 år
		20	5-6 år
	Daghem: avdelning	10	späd 6 m - 2 år
		8-12	3-4 år
		15	5-6 år
	Efter o fritids: avdeln	15	7-14 år
	Familjegrupp:	12	2-6 år
1963/65:	Daghem: avdelning	10	6 m - 1 år (4+6)
		8	2-åringar
		12	3-4 år
		15	5-6 år
	Lekskola:	15	3-4 år
		20	5-6 år
	Fritidshem:	15	7-11 år
		15	12-14 år
	Överinskrivn 20% i katastroffall (blev rgl)		
1972:	Daghem: spädgrupp	8-12	6 m - 2 1/2 år
	syskon	20	2 1/2 - 7 år
	2 syskon	20+20	
	Lekskola:		integreras
1976:	Fritidshem utvidgat		
1975:	Daghem: spädbarn	12	6 m - 3 år
	syskongrupp	20	3-7 år
	2 syskongrp	20+20	3-7 år
	deltidsgrp	5 av	ovanst 6-7 år
	deltidsgrp	20+20	6-7 år
	Fritidshem:	15	7-12 år

Lek- och lokalytans storlek.

RoA 16/1944	3 m ² /barn i lekrummen
betänkande 1951	spädbarn 4 m ² 2-3-åringar 3.5 m ² övriga 3 m ²
RoA 114/1959	spädbarn 4 m ² barn under 5 år 3.5 m ² barn över 5 år 3 m ²
RoA 163/1963	som ovan, men man vill ha mer! rek: spädbarn 5 m ² lekyta övriga 4 m ²

RoA 184/1965	<p>som övrigt men i principritn är måtten större rek: 6 mån - 2 år 5 m² 2 år 4.75 m² 3-4 o 5-6 4 m² flexibel avdeln 4.7 m²</p>	5 m ²
NSB beslut 1970	5 m ² , som ej trädde i kraft	
1972 BU:s be- tänkande	<p>12 m² yta för <u>hela byggnaden</u> 5 m² utan lekhall 6.5-7 m² med lekhall</p>	
"Gula boken", 1976	<p>Miniminorm för <u>avdelningsyta:</u> 11.8 m² för spädbarn 9.5 m² för 15 platser syskon 9.2 m² för 2, (15+15) syskon</p> <p>som i RoA 114/1959, men i prin- cipritningarna är måtten större.</p>	

3. DISKUSSION AV UTVECKLINGEN AV NORMER OCH REKOMMENDATIONER FÖR BARNSTUGOR.

3.1. Olika synsätt på verksamheten

Det är huvudsakligen två olika synsätt som tillsammans motiverat tillkomsten av förskolor och fritidshem i Sverige. De är inte renodlade, men ändå möjliga att urskilja. Vi kan kalla dem

- "sociala", arbetsmarknadsmässiga, dvs vård av barn under den tid föräldrarna arbetar
- "pedagogiska", dvs ursprungligen undervisning, sedermera stimulans av barns utveckling före skolåldern

Det var först mot slutet av 1930-talet, som man började anse att förskolan kunde vara en angelägenhet för statsmakterna. Det var då främst ur det sociala perspektivet - en av formerna för barnavård. Man hade ju i riksdagen samtidigt beslutat sig för en utbyggnad av den förebyggande barnavården genom tillskapandet av barnavårdscentraler. Vården var vid den här tiden läkarnas område och det är därför helt naturligt att de medicinska synpunkterna kom att väga mycket tungt i SOU 1938:20.

Denna första utredning synes ha haft stor betydelse för utvecklingen i fortsättningen. Många av de förslag som då lades fram finns ännu med eller har bildat utgångspunkt för de förändringar som sedan gjorts.

Följaktligen kom krav och synpunkter på medicinska grunder att prägla även de krav och rekommendationer som senare framfördes angående lokaler.

Uppbyggnaden av det statliga engagemanget med ekonomiska bidrag och återkommande inspektion finns inom vårdsektorn i övrigt. Inom medicinalstyrelsens område fanns en regional organisation som kunde utnyttjas, men inom socialstyrelsens måste en ny organisation byggas upp.

Bidragsformen driftsbidrag till lönekostnaden etc och anordningsbidrag till lokaler o s v finns också antydda i SOU 1938:20. Speciellt anordningsbidraget kommer ifråga när man från statens sida ser det angeläget att skjuta på i utbyggnadstakten. Vissa möjligheter fanns också att få bidrag till byggnader och inredning via Allmänna arvsfonden, men då fick man konkurrera om utrymmet inom samma begränsade anslag som en mängd andra verksamheter.

De pedagogiska synpunkterna berör först endast lekskolorna. Genom att även utöva inspektion över utbildningen av "ledarinnorna" och ställa krav på utbildad personal, skulle man kunna ge garantier för att verksamheten fick en önskvärd inriktning. I och med att man får större insikter om barns utveckling, inte bara medicinskt, skyntar inslag i ROA's inledningar mer pedagogiska motiv och argument för verksamheten. Man ställer krav på att även daghem och eftermiddagshem ska bedrivas pedagogiskt.

Det är emellertid först i 1968 års barnstugeutredning som

man helt och hållet tar sin utgångspunkt i barns utveckling och bygger upp mål osv på pedagogiska grunder. Därmed har man också skapat en grund för en utveckling av verksamheten och ett nytt synsätt på personalen och deras förhållningssätt till barnen.

3.2. Vilka krav har ställts?

Ur SOU 1938:20 bilaga Medicinska synpunkter etc av prof Arvid Wallgren:

"Avvägning av önskvärda krav och minimikrav å en lekskola. För att i största möjliga utsträckning eliminera riskerna förenade med småbarns lekskolevistelse måste lekskolan fylla vissa hygieniska och organisatoriska krav. Ju strängare de fordringar och krav äro, som ur medicinsk synpunkt resas på en lekskola, desto dyrare ställer den sig vanligen såväl beträffande upprättande som drift. Det medicinskt önskvärda får därför ej sällan vika för det ekonomiskt möjliga. Den ideala lekskolan existerar knappast. Även de bästa nutida, efter moderna principer uppbyggda och organiserade lekskolorna utgöra en kompromiss mellan medicinska krav och ekonomisk möjlighet.

Lekskolorna utgöra en mycket viktig samhällsnyttig institution; de äro även ur medicinsk synpunkt önskvärda och behöfliga, och deras upprättande får därför icke försvåras genom resande av alltför stora medicinska krav. Det bästa får ej vara det godas fiende. Det gäller att avväga kraven så att lekskolans verksamhet blir ekonomiskt bärkraftig utan att erfordra alltför stora anslag av stat och kommun. Å andra sidan få vissa krav ej åsidosättas, för att barnens vistelse i lekskolan ej skall vara förenad med alltför stora risker. Man måste skilja mellan oavvisliga hygieniska minimikrav, och vad som är ur medicinsk synpunkt önskvärt.

Minimikraven måste vara fyllda för att lekskolan skall kunna godkännas, det önskvärda bör man sträva efter för att lekskolan även ur hygienisk synpunkt skall bli så förstklassig som möjligt. I det följande kommer jag att diskutera huru en lekskola bör vara organiserad och uppbyggd för att fylla rimliga medicinska fordringar, och som avslutning skola de minimifordringar uppställas som varje lekskola måste fylla."

Redan i 1938 års utredning finns alltså antytt en av svårigheterna som en central myndighet med tillsynsansvar ställs inför. Målsättningen är naturligtvis att verksamheten ska bli så bra som möjligt. Samtidigt vill man ha samma standard i hela landet, väl medveten om att de lokala variationerna gör något som är helt naturligt på en plats, till en ren utopi på en annan. Det är således nödvändigt att ha en viss spännvidd mellan vad som är önskvärt och vad som är ett absolut minimikrav. Formuleringen "Råd och anvisningar" är ett uttryck för detta. Författarna av de olika skrifterna har emellertid varit otydliga i sina skrivelser. Skillnaden mellan "bör" och "skall" är inte alltid klar, vilket givit utrymme för olika tolkningar.

I och med att staten går in och ska stödja barnomsorgen ekonomiskt får man också möjligheter att styra verksamhetens inriktning. Metoderna hämtas närmast från medicinens

område, d v s samma mönster finns även när det gäller andra verksamheter inom vården. Utredningsförslaget från 1938 anger inriktningen och ställer som villkor för statsbidrag:

- a) personalen ska ha angiven utbildning, som styrs genom anvisningar och inspektion av utbildningsanstalten
- b) barngruppens storlek och organisation ska vara godkänd
- c) lokalernas storlek och utformning ska vara godkänd
- d) hälsa och hygien ska kontinuerligt inspekteras och kontrolleras.

Fram t o m 1973 var det också främst inom dessa fyra områden som staten sökte styra verksamheten inom barnomsorgen. Här ska främst diskuteras område (b) och (c) eftersom dessa är av stor betydelse vid lokalplanering.

3.3. Barngruppens storlek och organisation.

Storleken på barngruppen varierar egentligen inte så mycket från 1940-talet och framåt. Spädbarnen ska vara i små grupper och lekskolan kan ha större grupper än daghemmet. Det är emellertid intressant att notera att motiven för detta från början var att en "ledarinna" inte orkade med fler barn. Sedermera har gruppstorleken som organisation bibehållits och personalen ökats ut med "assistenter". Gruppernas storlek hade också kunnat minskas ytterligare. Avskildhet mellan grupperna d v s bildandet av automona avdelningar motiveras med smittoriskerna. När tillgången till antibiotika m m ändrar synen på bl a infektionssjukdomarna motiveras att bibehålla organisationen istället pedagogiskt. Man kan också se hur avdelningen blir en hanterlig enhet i planeringssammanhang i 1951 års utredning. I RoA 1965 är tankegången helt genomförd i och med att det också finns en flexibel byggnadsmodell, avdelningen, att planera med. Allt dimensioneras efter detta - personal, medel, bidrag, lokaler o s v.

Åldersindelningen utvecklas från ganska stora åldersspann till snäva gränser i mitten på 1960-talet och åter mot "syskongrupper".

3.4. Ytstandard och andra krav på lokalen.

Avsikten bakom kraven på lokaler i 1938 års utredning var i allra första hand att skapa acceptabel hygien. God ventilation, lätt att hålla rent och god dagsljusbelysning. Ytangeln får tolkas som ett mått på en tillräckligt stor luftvolym ur ventilationssynpunkt. Vad som står i övrigt är vad som var önskvärt. Hur mycket som är dåtidens praktiska erfarenhet och hur mycket som är författarens eget "tyckande" har här inte utretts närmare. Vad man kan konstatera är emellertid att mycket av detta starkt influerat dagens praxis.

Eftersom minimiytan på lokalerna är det enda som fortfarande normeras, är det av intresse att studera dess utveckling mer ingående. Arvid Wallgren hade ingen utrymmesanalys bakom sina 3 m², utan fick förlita sig på praxis. I RoA

1944 har man det. Man har funnit att de två lekrummen kan dubbelutnyttjas - ett som sovrum och ett som matrum.

I 1951 års utredning ställer läkarna krav på ordentliga avstånd mellan sängarna samtidigt som antalet barn per avdelning minskas. Detta medför att lekytan per barn måste ökas.

I utredningens lokalavsnitt lanseras också lekkök och slöjdrum, utan att de nämns i de andra avsnitten. Det troligaste är att det är vad arkitekterna har fångat upp från fältet. Eftersom det bara är ett önskemål motsvaras det inte av den ökning av lekytan som skulle erfordrats.

I 1959 års RoA har lekkök och slöjdrum fått ersätta ett av lekrummen och i 1965 års upplaga är de etablerade som grupprum. Men då är också behovet av en ytökning påfallande och man ger en eftertrycklig rekommendation till en ökning. Samtidigt ger man i sina principritningar prov på hur denna ytökning ska användas. Då det var Centrala sjukvårdsberedningen som också granskade ritningar till barnstugorna fanns det stora förutsättningar att påverka kommuner och projektörer att gå in för $5 \text{ m}^2/\text{plats}$ trots att denna yta aldrig formellt antagits som norm.

När 1968 års barnstugeutredning så av pedagogiska skäl ville införa en hel serie nya utrymmen sammanfattade i begreppet lekhall stod man inför problemet att ha hela 5 m^2 per barn "in-tecknade" för avdelningsvis verksamhet. Och några standardökningar vill inte riksdagen vara med om. Man måste då minska avdelningarnas yta i de sk hemvisterna till förmån för gemensamma utrymmen. Det räckte naturligtvis inte utan man måste söka ytterligare ytillskott. Man gjorde då om beräkningsgrunderna. Dels hävdade man då att hela avdelningsytan måste kunna räknas som lekyta, alltså även kapprum, tvättrum och isoleringsrum. Dels räknade man in den kommunikationsyta som i dåtidens barnstugor band samman avdelningarna och som kunde bli ganska stor. Likväl lyckades man inte helt undgå en ytökning.

Eftersom 1968 års Barnstugeutredning tog 4 år på sig med sitt betänkande och barnstugebyggandet under tiden var i full gång hade ritningsgranskarna stora problem.

I "progressiva" kommuner ville man bygga lekhallar, eftersom det ryktades att detta var vad barnstugeutredningen skulle föreslå. I det läget var det nödvändigt att finna en kompromiss mellan vad som var normerat och vad dessa kommuner önskade. Socialstyrelsen medgav därför en lösning med både avdelningar och lekhall, som innebar $6,5-7 \text{ m}^2$ lekyta per plats.

Inom socialstyrelsen gjordes en bearbetning av BU:s förslag för att få fram en ny ytnorm. BU hade föreslagit ytnormen 12 m^2 per plats för hela byggnaden. Inom socialstyrelsen bestämde man sig för ytterligare ett sätt att ange ytnormen, avdelningsyta. Den beräknades till $3 \text{ m}^2/\text{plats}$ för tvättrum, ²entréer, kapprum, skötrum, isoleringsrum och lekförråd, $5 \text{ m}^2/\text{plats}$ för lekyta samt $1,5 - 2 \text{ m}^2/\text{plats}$ i tillskott för lekhall enligt då gällande praxis. Totalt blir detta $9,5 - 10 \text{ m}^2/\text{plats}$. För spädbarn blev detta $11,8 \text{ m}^2/\text{plats}$ eftersom man

menade att 12 spädbarn behövde lika stor yta som 15 syskonbarn.

En undersökning som gjordes av socialstyrelsen under hösten 1980 visar att inom ett urval av 32 institutioner, som startades efter 1975, var den genomsnittliga bruksarean $12,8 \text{ m}^2$ / plats !

Om man drar paralleller med bostadsbyggandet så var ofta den normerade minimiytan = maximiytan. För barnstugorna gällde detta också i stor utsträckning.

Det kan vara svårt att bilda sig en uppfattning av hur mycket 9.5 m^2 per plats egentligen är. För att åskådliggöra detta kan man göra tankeexperimentet att fördela avdelningsytan per person i personalen. Varje vuxen och ca 5 barn skulle då disponera en yta motsvarande en normal lägenhet om tre rum och kök. I grundskolans mellanstadium förfogar 30 elever och en lärare över samma yta.

En normerad totalyta är ett mått på möjligheter. Förutsättningen för att de också ska bli ett mått på kvalitet är att dessa möjligheter fullt ut nyttjas !

3.5. Lekhallen - exempel på hur ett nytt krav mottages.

Som ett exempel på skillnaden mellan idé och verklighet kan tas hur "lekhallen" behandlats. 1968 års Barnstugeutredning lade fram idén om en lekhall i barnstugan som ett samlande begrepp för en mängd aktiviteter. Förebilderna var som tidigare visats de "studiehallar" som diskuterades inom skolans område såväl i Sverige som utomlands.

Redan i utredningens förslagsskisser kan iakttagas en viss förändring av utformningen i och med att så stor fri golvyta tillskapas.

De lekhallar som kommit till utförande har till allra största delen inte fått det innehåll och utformning som utredningen förespråkade. Istället har de grovmotoriska aktiviteterna fått dominera. Lekhallen har blivit något av förskolans "gymnastiksal" och utformats som en stor fri golvyta med högt i tak och olika klätterredskap på väggarna. Bullermätningar som gjorts i lekhallar (Berglund, m fl 1975) har visat att bullernivån där lätt kan bli så hög att allvarliga hörselskador riskeras. Möjligheterna att "dämpa" bort bullret är mycket små eftersom ljudkällan, barnens munnar, är alltför nära mottagaren, öronen. De åtgärder som därför måste tillgripas är av pedagogisk eller organisatorisk art. Följden har också blivit att man leker motoriskt inne när man lika gärna kunde ha gjort det utomhus, där bullerproblemen är mindre.

I flera av de kommuner som medverkat i MAFF-projektet i Skåne har man erfarenheten att den lek som vanligast förekommer i lekhallarna till stor del liknar vad man tidigare hade utomhus. Rörelselek utan vuxen medverkan, ofta kallad fri lek, tenderar till att bli väldigt bullrig och störande.

Ytterligare några lokalkrav bör diskuteras. Redan i SOU 1938:20 ställer den medicinskt sakkunnige kravet 1 toalett per 10 barn. Detta har därefter blivit norm. Följden blev när man hade en vanlig storlek, 4 avdelningar, dvs 60 barn föreskrev normen 8 toaletter samt dessutom 2 för personal och besökare. Kravet ställdes ursprungligen av en läkare under vissa omständigheter. Numera ställs samma krav, som det motiveras, av praktisk erfarenhet - dock utan något mer systematiskt insamlat underlag.

För isolering av sjuka barn skulle enligt HSB 1948 och SOU 1951 finnas ett speciellt rum. Som en konsekvens av avdelningsuppdelningen blev det då ett per avdelning. I detta sk "isoleringsrum" skulle finnas ett handfat, som bl a skulle kunna användas av läkaren vid sjukbesök. Erfarenheten visade emellertid att dessa rum utnyttjades i så liten utsträckning att man ute på barnstugorna sökte andra användningsområden, exempelvis docklek. Vid en sådan användning kunde handfattet vara ett orosmoment och i många kommuner försökte man därför få ta bort det. Här var emellertid inflytandet från företrädare för medicinen för starkt.

På motsvarande sätt genomdrevs från medicinskt håll ett minsta avstånd mellan sängar eller "britsar" i sov och vila vid dimensionering av lekrum II. Däremot var det betydligt trögare att få igenom utrymme för slöjd och liknande, som "endast" stöddes av pedagogiska skäl.

Ett exempel på när "vård-ideologin" kan stå i motsats till den pedagogiska kan hämtas från synen på olika säkerhetsåtgärder.

Ett säkert sätt att förebygga olyckor är att skapa en miljö där olyckor inte kan inträffa. Man har därför strävat efter att göra den fysiska miljön barnsäker. Detta kan innebära att barn inte kan göra vissa erfarenheter, eftersom de omöjliggörs av utförmningen. Det kan då röra sig om att ta bort allt som man kan göra sig illa på i någon form inne i barnstugan. Men utanför är detta inte fallet, dvs barnstugan är tillrättalagd för barnen på ett sätt som inte motsvarar omgivningen i övrigt.

Bland de pedagogiska metoderna finns strävan att barn i varje fas av sin utveckling ska kunna ställas inför "lagom" svåra situationer för att därigenom få möjligheter att öka sin erfarenhet. Härigenom har frågan om barnsäker miljö blivit mer komplicerad. Det måste kunna övervägas om man inte med andra medel av organisatorisk art kan nå tillräcklig säkerhet. Tillspetsat skulle man kunna säga att en helt säker miljö skulle ge de vuxna möjlighet att helt lämna barnen åt sig själva, då de ju i alla fall inte kan komma till fysisk skada (fig 2.10).

3.6. Ritningsgranskning.

Lokalkraven kom främst att diskuteras i samband med den ritningsgranskning som gjordes på Socialstyrelsen och senare inom speciella organ som nämnden för sjukhusbyggnader (NSB). Sådan ritningsgranskning skulle göras som underlag för godkännandet av lokalerna.

Granskningen gjordes av en för ändamålet arvoderad arkitekt i samråd med socialstyrelsens inspektris eller konsulent och en barnläkare.

Den senare var professor Arvid Wallgren, som författat de här tidigare citerade "Synpunkter..." i SOU 1938:20. Detta kan åtminstone delvis antas förklara kontinuiteten i normerna.

Skillnaden mellan det önskvärda och vad som absolut krävs är i de här refererade skrifterna oklar. Det måste ha varit, och var också enligt bl a den granskande arkitekten, svårt att genomföra ritningsgranskningen utan att man kom i diskussioner om det som utgjorde den "önskvärda" nivån. Med stöd av erfarenheter från "inspektionerna" kunde man dessutom bygga under argumenteringen. Följden blev att ritningsgranskningen kom att få en starkt styrande effekt på förskolebyggandet.

Det måste ha funnits ett visst motstånd mot "normalritningar" inom Socialstyrelsen eftersom det först efter det att ritningsgranskningen kom till Centrala sjukvårdsberedningen (CSB) som sådan kom fram. Möjligen såg man där inte lokalerna som så viktiga som styrinstrument, som man gjorde på den medicinska sidan, där ju praxis redan på 1940-talet var att precisera sig med normalritningar.

1968 års barnstugeutredning föreslog en decentralisering av ritningsgranskningen till kommunerna vilket också riksdagen beslöt 1973. Så länge staten t o m 1977 betalade anordningsbidrag d v s bidrog till att täcka byggnadskostnaderna granskades emellertid fortfarande ritningar centralt.

4. ATT BYGGA BARNSTUGOR.

4.1. Bakgrund.

Önskemålen från 1936, att barnomsorgen skulle få egna byggnader på egna tomter med plats för lek o s v, kom att i hög grad förverkligas. Utbyggnaden av barnomsorgen fram till mitten av 1970-talet kom att till största delen handla om nybyggnad av barnstugor. Under 1940- och 50-talen var utbyggnaden blygsam och barnstugebyggandet var kommersiellt ganska ointressant. I takt med att utbyggnaden intensifierades och antalet nybyggnadsprojekt ökade, kom även barnstugor att bli ekonomiskt intressanta. Det innebar att såväl kommunernas förvaltningar som producenterna kunde se att det fanns pengar att tjäna på att rationalisera. Framför allt i kommuner där man byggde ett flertal stugor per år blev det värt mödan att systematisera processerna kring byggandet. Inom producentledet mötte man rationaliseringen så att man skaffade sig sin egen typlösning, som Socialstyrelsen kunde ge ett "typgodkännande".

För att åskådliggöra för läsaren hur ett barnstugebygge kunde gå till vid MAFF-projektets början har följande exempel satts samman. Underlag för exemplet utgöres av uppgifter som lämnats oss om hur det normalt gick till i de kommuner i Skåne som deltar i projektet. Avsikten är att ge en bild av den praxis som gällde när MAFF-projektet skulle genomföras. Eftersom projektet kom att ställa krav på avvikelser från denna praxis kan det underlätta förståelsen för de svårigheter detta innebar.

4.2. Exempel.

I vårt exempel ska en kommun bygga en ny barnstuga. Den är planerad i kommunens barnomsorgsplan, som sträcker sig över en femårsperiod, och den är även inplanerad i kommunens fysiska planering, så att en lämplig tomt anvisats. Det kan ta lång tid att få fram lämpliga tomter, genom att det finns många överklagningsmöjligheter innan hela proceduren är klar, så det gäller att ha planerat i god tid.

4.2.1. "Lokalprogram" och andra planeringsunderlag.

Vid all nybyggnad finns någon form av "program", som reglerar husets utformning. Ofta är det en förteckning av de lokaler, som ska finnas, kompletterad med uppgifter om användning, storlek m m.

Som framgått av avsnittet om normernas framväxt har Socialstyrelsen i sina Råd och anvisningar gjort en ganska utförlig skrivning av ett program för barnstugor. Det finns därför i kommunen ett "lokalprogram" som till större delen hänvisar till gällande RoA och som kompletteras med några speciella krav som man just i den här kommunen tycker sig ha erfarenheter nog att ställa.

I flertalet kommuner finns en referensgrupp för barnstugor. Den består av representanter för olika intressenter, d v s:

- sociala centralnämnden, såsom ansvarig för verksamheten,
- fastighetsnämnden, såsom kommunens byggnadssakkunniga,
- personalorganisationerna, såsom personer med praktisk erfarenhet och arbetstagare.

Genom denna sammansättning kan även mycket av de olika erfarenheter som göres samlas upp samtidigt som olika intressenter kan föra fram sina krav.

Inom kommunen berörs dessutom byggnadsnämnd, hälsovårdsnämnd, m fl, men kontakten med dem tas upp från fall till fall.

4.2.2. Projektering till huvudhandlingar.

För att så effektivt som möjligt kunna leda och samordna kommunens byggnadsverksamhet har man inom fastighetsnämnden inrättat en speciell projektledningsorganisation vid fastighetskontoret. Härigenom har fastighetskontorets representant i referensgruppen också ledningsansvaret för projektet. Denne har främst byggnadsteknisk och ekonomisk utbildning och handlägger ofta alla de olika sorters projekt, som kan förekomma inom kommunen.

I vårt exempel vill man göra en "traditionell" upphandling av byggnaden d v s man genomför själv en projektering med hjälp av olika konsulter. Dessa är:

- arkitekten, som ansvarar för utformningen av byggnaden,
- byggnadskonstruktören, som ansvarar för beräkningar o s v av byggnadens hållfasthet och liknande
- VVS-konstruktören, som ansvarar för beräkningar o s v av byggnadens värme, ventilation och sanitära installationer,
- El-konstruktören, som ansvarar för beräkning o s v av byggnadens elektriska installationer,
- eventuellt landskapsarkitekt, som ansvarar för utformningen av tomten.

Första steget är att arkitekten gör skisser på hur byggnaden skulle kunna utformas med hänsyn till främst lokalprogramets krav och förhållande på tomt. Det gäller då främst antal och storlek på rummen, deras inbördes läge och funktioner som ska tillgodoses. Det finns naturligtvis i detta skede en hel mängd olika alternativa lösningar. Ingen är så idealisk att alla krav kan tillgodoses samtidigt, utan de olika lösningarna innehåller kompromisser i olika avseenden.

Referensgruppen diskuterar skisserna, som från början visar flera olika alternativ och arkitekten får rita om tills man är överens. Det är i detta skede som de viktigaste besluten om byggnadens utformning fattas. Det är också då kunskaper och erfarenheter fordras, om man vill göra sina synpunkter gällande.

Nästa steg är att söka byggnadslov, d v s få byggnadens utformning godkänd av kommunens byggnadsnämnd. Denna har att bevaka att allt som byggs utformas i överensstämmelse med lagar och bestämmelser framför allt Svensk Byggnorm, SBN. I kapitel 73:1 (SBN 1975) behandlas "Vårdanläggningar" och där står bl a:

" :0 *INLEDNING*

Med vårdanläggning avses här i huvudsak anläggning för sjukvård eller socialvård liksom även barnstuga och liknande

anläggningar.

:1 BRANDSKYDD

:11 AVSKILJANDE FRÅN ANNAN VERKSAMHET

Byggnad som inrymmer vårdanläggning utförs som brandsäker eller brandhärdig om i byggnaden även inryms lokal för verksamhet av brandfarlig art. Härvid avskiljs vårdanläggning och lägst klass A 60 vid brandhärdig byggnad.

:12 BRANDCELLSINDELNING

I vårdanläggning - utom i barnstuga och liknande - placeras varje vårdavdelning, operationsavdelning eller annan funktionell enhet inom egen brandcell. I barnstuga och liknande placeras kök och personalrum inom egen brandcell.

I annan byggnad än brandsäker eller brandhärdig uppdelas vind antingen på sätt som sägs i 37:362 första stycket eller genom att brandcells begränsande väggar dras upp till yttertak."

I SBN som i andra normer tillhör alltså barnstugan "Vårdanläggningar". Man kan också se att man i normen förutsätter att personal- och kökslokaler förlagts till en egen "avdelning", som ska bilda egen brandcell.

Den förvaltning som sköter handläggningen inom kommunen kallas stadsarkitektkontoret. Där finns dels experter inom kontoret, dels utanför som alla ska granska ritningar på huset utifrån sina speciella synvinklar. De kan vara:

- stadsarkitekten - byggnadens storlek och läge med hänsyn till bestämmelserna i stadsplanen, tillgänglighet för rörelsehindrade, byggnadens yttre färgsättning,
- byggnadsinspektören - byggnadsteknisk utformning av värmeisolering, hållfasthet, ljuddämpning, ljudisolering, ventilation o s v.
- trafikingenjören, tillgänglighet för transporter e t c., antal parkeringsplatser o s v.
- brandchefen - förebyggande åtgärder för brandskydd,
- hälsovårdsinspektören - hygien vad gäller främst sopförvaring och utformning av kök,
- renhållningsverket - utformning för sopförvaring och sophämtning,
- skyddsombudet - personalutrymmen.

Dessutom på länsnivån ska civilförsvarsstyrelsen yttra sig över skyddsrum och yrkesinspektionen över kök och personalutrymmen.

Det finns alltså många som kan ha synpunkter på utformningen av huset, och man gör klokt i att i förhand inhämta deras synpunkter innan man fastställer den slutliga utformningen.

4.2.3. Finansiering.

Staten ger genom Bostadsstyrelsen lån till kommunen för att finansiera barnstugor. För lånen kräves godkännande av olika myndigheter:

- utformningen granskas inom kommunen vad gäller funktion,
- antalet platser faställes av socialstyrelsen (platsantalet dimensionerar högst möjliga lånesumma)
- länsbostadsnämnden beviljar lån om de faktiska kostnaderna inte överstiger en efter schabloner framräknad högsta kostnad.

Som underlag för myndighetsgranskningarna upprättar arkitekten sk byggnadslovshandlingar, som främst består av ritningar i skala 1:100 och 1:400.

4.2.4. "Programskiss".

Det kan här vara på sin plats att göra en liten utvikning. I de kommuner, där man bygger många förskolor årligen är den ovan skildrade processen omöjlig att genomföra på nytt varje gång. För att förenkla gör man ofta så att de huvudhandlingar som arbetats fram som ovan utgör utgångspunkt för nästa projekt. De kan sägas vara ett konkretiserat program som också har med de prioriteringar och kompromisser som är så svåra att få med i ett skrivet program. De kan då betecknas som "programskisser".

4.2.5. Projektering av arbetshandlingar.

När myndigheterna så är nöjda med utformningen är det dags för nästa skede. Det är nu det huvudsakliga arbetet tids- och även kostnadsmässigt nedlägges av de olika konsulterna. Arbetshandlingarna är de ritningar mm som ska visa för byggmästaren eller entreprenören hur arbetet ska utföras.

Varje konsult gör nu de ritningar mm som behövs inom sitt respektive fack. Samordningen brukar skötas av arkitekten, som har ansvar för helheten. Det är under detta skede som en hel mängd detaljer ska bestämmas och referensgruppen kan få ta ställning till färgsättning, låsschema, köksutrustning o s v.

Det är just sådana detaljer som väcker irritation hos personalen vid nya barnstugor, åtminstone om man ska döma efter de erfarenheter som framhållits av ansvariga inom MAFF-kommunerna i Skåne. I det här exemplet kan man utnyttja tidigare projekt och låta referensgruppens medlemmar föreslå mindre förändringar med stöd av framför allt personliga erfarenheter.

4.2.6. Upphandling.

Arbetshandlingarna läggs till grund för upphandlingen av byggnadsarbetet. Kommunen är skyldig enligt kommunalt upphandlingsreglemente att erbjuda minst tre olika entreprenörer att lämna pris på projektet. Ofta är det olika firmor, som specialiserat sig på olika delar av arbetet. Sålunda finns det olika entreprenörer, som gör byggnads-, målnings-, VVS- och el-arbetena. Dessutom tillkommer specialfirmor för plåt, takläggning, golvläggning o s v. Ofta låter man entreprenören för byggnadsarbetena också samordna hela arbetet.

Anbudet som ska vara inne vid en viss tidpunkt öppnas under

sekretess och granskas av projektledaren innan fastighetsnämnden beslutar om vilka som ska göra arbetena. Det är då främst priset som är utslagsgivande. Referensgruppen har i allmänhet ingenting med anbudena att göra. I vissa fall kan entreprenörerna föreslå att man använder andra material och utförande än de i handlingarna föreskrivna och då till ett lägre pris. Sådana förslag kan referensgruppen få ta ställning till.

På grundval av arbetshandlingar och entreprenörens anbud tecknas ett kontrakt mellan entreprenör och byggherre. Därmed får arbetshandlingarna en sorts juridisk status. Det händer inte sällan att det blir oenighet om tolkningen av överenskommelsen. Det kan då göras gällande att arbetshandlingarna genom en felaktig utformning åsamkar byggherren extra kostnader. Numera har därför konsulterna försäkringar som täcker ansvaret för sådana fall.

4.2.7. Totalentreprenad.

Det är sålunda en ganska omfattande process som ska genomföras för att en barnstuga ska bli till. I kommuner där man kanske bygger en barnstuga vart annat år kan det tyckas vara onödigt att själva skaffa sig expertis för detta. Entreprenörerna har också sökt möta upp till ett sådant behov.

Det var vid mitten på 1970-talet allmänt att man kunde vinna vissa ekonomiska fördelar genom att göra upphandling på "totalentreprenad". Detta innebär att man från kommunens sida gör upphandlingen direkt på lokalprogrammet eller endast med hänvisning till socialstyrelsens RoA. Entreprenörerna svarar alltså även för projekteringen och lämnar anbudet tillsammans med en ritning, som visar hur man tänkt sig husets utformning. Byggherren kommer på så sätt i samma situation som när man handlar villa från en småhusfirma via deras katalog.

De fördelar man ansåg sig nå var att entreprenören genom att även kunna bestämma över projekteringen kunde rätta utformningen efter sina produktionsmetoder. Genom att ha sina typlösningar kunde han spara in på själva projekteringen. Detta skulle sänka produktionskostnaderna. En annan fördel var att kommunen endast hade en part att göra upp med och fick ett fast pris för det hela.

De nackdelar som bl a upplevdes från kommunalt håll var att det var svårt att få exakt den utformning man ville ha, och att det ofta var så svårt att värdera olika utformningar mot varandra, att priset fick bli utslagsgivande.

4.2.8. Produktion.

Inga byggnadsprojekt får börja byggas innan länsarbetsnämnden givit sig igångsättningstillstånd. När det gäller barnstugor är detta inte något större problem eftersom dessa hör till sådant som anses så angeläget att de får gå före i kön. Förutsättningen är bara att man ordnat lånefråga med länsbostadsnämnden.

Entreprenören har ju nu genom kontraktet fått fastställt priset. Många entreprenörer försöker då att minska sina konstna-

der genom att exempelvis föreslå förenklingar. "Extra" arbeten som byggherren vill ha gjorda kostar också förhållandevis mycket eftersom möjligheten till priskontroll genom konkurrens då inte finns. För att kontrollera att allting utföres enligt handlingarna utövar byggherren kontroll. Även byggnadsinspektören kontrollerar att bl a SBN:s föreskrifter följes. För att reglera och samordna arbetena hålles byggmöten regelbundet. Därvid träffas företrädare för de olika entreprenörerna och byggherren och träffar överenskommelser om tider, samordning av olika arbeten osv. Mötena protokollföres. Problem som kan komma upp kan vara att man upptäckt något som inte täcks i handlingarna eller där olika handlingar inte stämmer överens med varandra, oförutsedda problem beroende på marken osv.

4.2.9. Besiktning.

När byggnaden färdigställt göres en besiktning av en tredje part i närvaro av byggherre och entreprenör. Härvid går man igenom hela huset och förtecknar de fel och brister som entreprenören ska åtgärda. Ytterligare en sådan besiktning göres efter två år då entreprenörens garantitid går ut.

4.2.10. Bruk.

I och med att huset är färdigt kan personalen flytta in och börja förbereda verksamheten. Ofta har socialförvaltningen också sett till att möbler och annan utrustning är beställd och anländer så att den kan ställas på plats. Genom att göra upphandlingen av inredning för flera kommunala byggen samtidigt eller i samma regi kan man skaffa sig förmånliga priser.

Personal och barn, dvs de egentliga brukarna, har nu att ta i bruk en miljö, som andra planerat. Det har visat sig svårt att föra över kunskap från referensgrupp till personalgrupp. På samma sätt utgör skötsel och förstäelse för husets tekniska system problem för personalen. Frågan "Hur har ni tänkt er att det här ska fungera?" ställs gärna av personal på nya barnstugor.

Några yttrande av en reflekterande barnstugeinspektör belyser också en annan sida av problematiken:

Till en början är det inte heller många som har synpunkter på utformningen. Huvudintrycket är ju positivt. Allting ser ju nytt och fräscht ut. Dessutom är det kanske inte miljön det är fel på? Personal på barnstugor är inte utbildade att planera lokaler.

Återföringen till referensgruppen om hur utformningen utfallit göres inte systematiskt. Den blir därför ganska tillfällig. Det kan dröja ganska länge och många projekt kan göras med samma "fel" innan erfarenheten kommer till referensgruppens kännedom och ändringar kan göras.

4.3. Något om processens aktörer.

Byggprocessen har sålunda många medverkande aktörer, som i olika roller har olika möjligheter att påverka loka-

lernas slutliga utformning. Fletalet aktörer kan stödja sig på normer och rekommendationer från centrala myndigheter. Det är emellertid inte så att dessa är entydigt formulerade. Det är allmänt omvittnat att exempelvis SBN i många avsnitt kan tolkas olika. Det blir då i hög grad beroende på vem som gör tolkningen och det kan vara mer beroende på person än institution hur stort inflytande vissa normer får på utformningen. Detta belyses också av beskrivningen längre fram av hur MAFF-husen kom till.

Brukarna, dvs de som vistas i en byggnad och använder den, intar en ganska blygsam roll i byggprocessen för barnstugor. Det är istället nyttjaren av byggnaden, dvs den person, organisation, myndighet osv, som äger eller förhyr lokalerna, som har ett avgörande inflytande. Företrädare för nyttjaren, tjänstemän vid sociala centralnämnden och fastighetskontoret, och representanter för brukarna, dvs ombudsmännen i de fackliga organisationerna, förhandlar om hur exempelvis barnstugorna i detalj ska utformas och utrustas. Helt följdriktigt är det också en vanlig inställning bland förskolepersonal, att lokalerna inte är något man personligen kan påverka.

Arkitekten har med sitt ansvar för helhetens utformning något av en nyckelroll. Ursprungligen var arkitekten hantverkare som gjorde hela byggnadsprojekt (arkitekt av grekiska = överhantverkare).

Arkitekterna i flera industriländer har fortfarande rollen som auktoriserade och ansvariga ombud för sina uppdragsgivare under hela byggprocessen. I Sverige har ingen auktorisation kommit till stånd, och arkitekterna har istället blivit specialiserade på den del av processen som rör själva utformningen. Ledningen av projekten under såväl projektering som själva produktionstiden har i hög grad övertagits av experter med teknisk-ekonomisk inriktning.

Som specialist på utformningen har arkitekten i hög grad ägnat intresse åt byggnaders användning. Utifrån ofta ganska lösliga uppgifter från byggherren har arkitekten själv sökt bilda sig en uppfattning om hur den planerade byggnaden skulle komma att användas och utformat byggnaden därefter. Arkitekterna har därför kommit att få rollen som experter hur hus ska användas - hur brukarna vill ha det. Det har exempelvis hållits arkitekttävlingar, där man förväntar sig att få förslag som visar framtidens boende, skolverksamhet osv.

De normer som utfärdas på exempelvis förskolans område avser att trygga en utformning som motsvarar nyttjarnas krav, som anses uppfylla brukarnas behov. Därigenom reduceras arkitekten till en expert på hur man tillämpar normen utan att stöta sig med någon - allra helst inte granskande myndigheter.

4.4. Sammanfattning.

Som exemplet visar är det en komplicerad process med många inblandade myndigheter att bygga en barnstuga. Oftast är det olika förvaltningar som ansvarar för själva byggnadsprocessen och verksamheten. Under trycket av det stora utbyggnadsprogrammet var det därför lätt att frestas att betrakta byggnads-

processen isolerad och försöka rationalisera den. Genom fast normering, typlösningar och tillskapande av rutiner för behandling av projekten i olika instanser avsåg man att spara tid och pengar. Detta innebar i sin tur att projekt som på något sätt avvek från det "normala" kunde upplevas som en störning i ett annars väloljat maskineri.

Alldeles utan gnissel gick det inte heller. Många tjänstemän och initierade politiker inom sociala sektorn hade influerats av 1968 års Barnstugeutredning och ville omsätta idéerna i praktiken och kanske pröva sig fram. Det kunde då vara svårt att hävda pedagogiska värden inför den byggnadstekniska expertis, som skötte byggnadsprojekten. Klagomålen över att fastighetskontoren "körde över" socialförvaltningarna kunde höras i många kommuner.

5. LOKALER FÖR FÖRSÖKSVERKSAMHETEN I MAFF-PROJEKTET.

5.1. MAFF-projektets intentioner.

I "Någorlunda Annorlunda Förskola", som är MAFF-projektets idéskrift sammanfattades projektets ställningstagande i begreppet "mångsidigt":

"Begreppet "mångsidigt" har här olika innebörd. Det innebär en samordning av verksamheter, så att både förskolans och grannskapets behov av kontaktmiljöer för barn, ungdom och vuxna tillgodoses. Det innebär ett medel att tillgodose brukarnas behov, rättighet och möjlighet att planera verksamheten och den egna miljön. Vidare innebär det ett medel att svara upp mot de förändrade behov, som uppkommer i ett bostadsområde beroende på att ålderssammansättningen förändras med tiden. Slutligen innebär det ett annorlunda arbetssätt - organisation i förskolan genom åldersintegrering (6 mån - 12 år) och avdelningslöshet. Med mångsidigt användbara anläggningar avses då anläggningar som har stor anpassbarhet, både fysiskt och organisatoriskt, till de förändringar som kommer att ske."

Den grundläggande idén för MAFF-projektet är att de resurser som satsas på barnomsorgen skulle kunna ge lika bra eller ännu bättre resultat om de inte låstes upp så hårt av organisation, administration och lokalutformning. För att ändå ge ramar för en större "frihet" att disponera dessa resurser formulerades projektets intentioner här något sammanfattade efter Angel, B., Carlsson, G. & Hedlund, B. Försök med MAFF:

1. Utvidgad syskongrupp (0-12 år)
2. En barnstuga utan traditionella avdelningar (helhetsorganisation)
3. Så många beslut som möjligt beträffande planeringen av huset, arbetsorganisation och inköp, skall de som skall arbeta i huset vara med om att bestämma
4. Ökad föräldramedverkan
5. Samverkan med andra människor i grannskapet samt nära kontakt med och utnyttjande av närmiljön.

Dag- och fritidshemsbarnen möter omvärlden i sektorer. Varje sektor har sin fysiska och sociala särart som kan ge uttryck för olika värderingar. Förskola och hem har inte mycket kontakt. Avdelningarna inom dag- och fritidshem är avskilda lokalmässigt sett, och har sin personal. Förskola och skola har sinsemellan dålig kontakt, olika värderingar och olika arbetssätt. Dag- och fritidshemmet är en avskild institution i grannskapet, och andra barn och vuxna har inte tillgång till deras lokaler och utemiljö.

Dag- och fritidshemmet kan bli en samlingsplats dit man går för att utveckla ett gemensamt positivt liv där barnen å sin sida inte behöver känna sig som en isolerad grupp som lever i en miljö helt centrerad kring deras behov och intressen. Därigenom skulle barnens livsmiljö berikas och öppnas mot samhället. Omvärlden blir på så sätt den vardagsmiljö där de känner sig hemma och trygga och där de får möjligheter att samspela med människor i olika åldrar. Genom att organisatoriskt sammanföra barn i olika åldrar och knyta dag- och fritidshem till hemmens närhet kan detta bidra till att skapa större sammanhang i barns

förståelse av sin omvärld och bättre uppfylla förskolans pedagogiska målsättningar.

5.2. Intentionerna och konsekvenser för lokalutformningen.

5.2.1. Utvidgad_syskongrupp_(0-12_år).

Genom att sammanföra barn i olika åldrar avser man att inom barnstugan motverka sektorisering, samt att undvika det för barnet så ofta arbetssamma bytet från en avdelning till en annan.

De grupper som förekommer inom barnstugan behöver sålunda inte vara åldersbundna. Spädbarn och skolbarn ska i motsats till vad som anges i exempelvis RoA 184/1965 kunna vara i samma lokaler. Det kan innebära att höjder på inredning och möbler påverkas, placering av hygienutrustning, utrustning för olika aktiviteter o s v.

5.2.2. En_barnstuga_utan_traditionella_avdelningar

En av de genomgående pedagogiska tankegångarna för projektet, som tidigare påpekats, är ett försök till motverkan av sektorisering och främjande av sammanhang i barns tillvaro. Detta medför att ingen organisatorisk uppdelning i traditionella avdelningar bör ske, vilket i sin tur medför för barnen;

Barnstugan utan avdelningar påverkar personalens arbetsätt:

- man måste arbeta i ett arbetslag, planera och besluta gemensamt
- en annorlunda arbetsorganisation måste utvecklas och prövas.

Naturligtvis innebär detta att barnstugan inte lokalmässigt heller bör vara indelad i avdelningar. Detta ger möjligheter att samordna lokaler för olika aktiviteter som olika praktiska aktiviteter, musik, vila, måltider o s v. Dessutom kan ifrågasättas hur entréer, hygienutrymmen, kök, personallokaler o s v förlägges i förhållande till varandra och de övriga lokalerna i huset. Det finns ju ingen naturlig anledning att skapa en speciell "ekonomi-avdelning".

5.2.3. De_som_arbetar_i_huset_ska_kunna_vara_med_och_bestämma.

En av konsekvenserna av barnstugeutredningen vad avser barnomsorgen blev en kraftig utbyggnad av dag- och fritidshem samt strävan efter en förbättring av arbetsformen. Arbetsmiljö- och medbestämmandeformer och åtföljande debatter kring detta medförde ett stort antal försök i bl a bostadsområden, där man ville påvisa hur delaktighet och ansvar kunde ge positiva effekter. Det är då svårt att samtidigt använda detaljerade normer för lokalerna som styrmedel för verksamheten. Som tidigare påpekats så var strävan vid utformningen av "Gula boken" (socialstyrelsen 1975) att undvika karaktären av obligatorium.

Konsekvenser:

Vill man ge dem som arbetar i huset reellt inflytande även över planeringen av lokalerna måste det finnas handlingsutrymme inom vilket beslut kan fattas. När det gäller huset är detta vanligen mycket begränsat. Det normala är ju att huset står inrett och färdigt när personalen anländer. Det är vanligen utformat utifrån en organisation i fasta avdelningar och är därför uppdelat i lokalgrupper med egna entréer, toaletter osv, - en för varje avdelning, en ekonomi - personalavdelning samt gemensamma lokaler. Denna anpassning till en på förhand bestämd organisation ger små möjligheter att organisera verksamhet och planera husets användning på ett annorlunda sätt.

5.2.4. Ökad föräldramedverkan.

I förskolans övergripande målsättning betonas samverkan med barnens föräldrar:

"Förskolan bör sträva efter att i samarbete med föräldrarna ge varje barn bästa möjliga betingelser att rikt och mångsidigt utveckla sina känslö- och tankemässiga tillgångar."

För att kunna överbrygga klyftan mellan personal och föräldrar och därmed öka barnens sammanhang i tillvaron (motverkan av sektorisering) måste möjligheter till ett reellt inflytande från föräldrarnas sida finnas. Detta erhålles genom att föräldrarna tillsammans med personalen har möjlighet att påverka inte bara det som barnstugeutredningens delmål anger såsom Jagutveckling utan även förverkligandet av delmålen Kommunikation och Begreppsbildning. Denna påverkan skall ske genom att erbjuda föräldrarna att deltaga såväl i planering av verksamheten som i själva verksamheten.

5.2.5. Samverkan med andra människor i grannskapet samt nära kontakt med och utnyttjande av närmiljön.

Denna intention är ytterligare ett försök att motverka sektoriseringen. Förskolan är en viktig del i barnens liv och har övertagit en stor del av socialisationsprocessen och uppgiften att lotsa in barnen i samhället och vuxen världen. I barnstugeutredningen trycker man starkt på att barnet bör lära känna sin närmiljö, och föreslår följande modell såsom vägledning:

SOU 1972:26

Figur 5.1. Modell för förskolans relationer till omgivningen ur SOU 1972:26 (1968 års barnstugeutredning)

Barnstugeutredningen anger endast att kontakter tas så att säga inifrån förskolan och att förskolan går ut i samhället och hämtar information.

I MAFF-projektet tar vi också fasta på ovanstående, men menar dessutom att för att ett så rikt utbyte som möjligt skall ske bör förskolan öppnas utåt för att ge de boende i området möjlighet att medverka till att berika verksamheten på ett mera direkt sätt.

Detta kan innebära att olika verksamheter i bostadsområdet använder och samverkar i barnstugans lokaler. Det finns visserligen exempel på att barnstugelokaler används för annan verksamhet, men inte i den grad som man inom projektet tänkt sig.

Förhållandena kan variera med bostadsområdets ålder. Inledningsvis är oftast behovet av barnomsorg så stort att barnstugan upptar maximalt utrymme. Men efter 5-10 år minskar behovet, och det kan ges mer plats för andra verksamheter.

Även detta motverkar en alltför stor anpassning till barnstugans speciella förhållande. Höjder på inredningar och möbler, utrymmen för verksamhet som också kan omfatta andra åldersgrupper o s v. Sett ur det mer långsiktiga perspektivet.

5.2.6. Sammanfattning.

Sammanfattningsvis skulle kunna formuleras några önskemål beträffande lokalutformningen och -planeringen för de lokaler som ska användas för försöksverksamheten inom MAFF-projektet:

- Brukarna, dvs främst barnstugepersonalen, ska ha inflytande över lokalernas utformning.
- Lokalerna ska kunna anpassas till förändringar i verksamhetens organisation.
- Andra verksamheter i bostadsområdet ska använda lokalerna.

5.3. Förväntade svårigheter att skapa lokaler för försöksverksamhet.

En jämförelse av några karaktäristika mellan praxis för barnstugebyggande enligt kapitel 3 och 4 och MAFF-projektets önskemål vid den tid då lokaler för försöksverksamheten skulle skapas kunde se ut så här:

MAFF-projektet

- valfri organisation
- föränderbara lokaler
- brukarinflytande
- användning av andra grupper

Traditionellt barnstugebyggande

- planering i avdelningar
- detaljerade normer o rekommendation.
- högt uppdrivet byggnadstempo
- rutiniserad handläggning
- typlösningar
- ensidig användning för barn

På många sätt går således MAFF-projektets önskemål stick i stäv med rådande praxis, vilket kunde skapa en hel del problem

som kunde förutses redan på ett tidigt stadium i projektets planering.

En konsekvens av rådande praxis var att alla barnstugor planerats och utformats för avdelningsorganisation. Det var därför naturligt att i projektet tidigt räkna med att skapa särskilda lokaler för försöksverksamheten.

Den organisatoriska friheten och önskvärldheten av att personalen själva får svara för utvecklingen av sin verksamhet gjorde det ganska otänkbart att göra en traditionell programskrivning för lokalerna. Detta problem skulle kunna lösas genom att huset gavs en hög grad av flexibilitet.

Å andra sidan skulle ett flexibelt hus, där man vid exempelvis byggnadslovsansökan inte kunde fastslå var alla innerväggar osv skulle komma att stå, skapa svårigheter hos olika myndigheter, som var vana att godkänna permanenta lösningar. Detta måste beaktas genom att man från projektets sida sökte intressera respektive myndigheter på ett tidigt stadium.

Projektet måste genomföras inom ganskasnäva ekonomiska ramar, vilket innebar att relativt små summor kunde disponeras extra för merkostnader i byggnaderna. Detta innebar att inga extremt flexibla lösningar kunde användas. Byggnadens ytterväggar, placering av installationer osv blev därmed begränsande för den flexibilitet som brukarna kunde använda. Det var därför av stor vikt att dessa begränsningar gjordes med största förutseende och insikt. Med tanke på alla inblandade personer i ett barnstugeprojekt, fanns stora möjligheter att många hade goda idéer om hur de tyckte att en mångsidigt användbar barnstuga borde se ut och gärna skulle se dem förverkligade i projektet. Varje idé som inte gick ut på att ge brukarna handlingsfrihet, som projektet eftersträvade, skulle innebära inskränkningar. Det var därför viktigt att redan från början försöka få alla att verka för att ge brukarna största utrymme för egna idéer.

5.4. Krav på ökat brukarinflytande - en tanke i tiden.

Idén att låta personalen påverka planeringen av lokalerna för försöksverksamheten låg i tiden. På olika områden ställdes krav på ett ökat medinflytande i planering osv. I flera kommuner kritiserades de statliga myndigheternas makt över och detaljstyrning av bl a barnomsorgen. Ett uttryck för detta var exempelvis riksdagsbeslutet om att överföra ansvaret för granskningen av barnstugelokaler från socialstyrelsen till kommunala instanser.

Det förhållande som synsättet, att lokaler kunde användas som styrmedel för verksamhet, kom också i konflikt med strävandena i förarbetet och instiftandet av arbetsmiljölagen. Representeranter för personal skulle kunna hävda sina intressen och lägga fram sina erfarenheter. Man arbetade vid denna tid främst ur "skyddssynpunkt" men isen hade brutits för en annorlunda syn på lokaler, nämligen den där lokalen är ett av redskapen i arbetet. Som exempel på en vid denna tid aktuell utredning citeras barnmiljöutredningen. Den har i sammanfattningen SOU 1975:36 bl a beskrivit den segregerade miljö, som barn växer upp i. Utifrån en grundsyn, där man

betraktar den fysiska miljön som ett villkor och en resurs läggs ett sk utvecklingspedagogiskt perspektiv på barnens miljö.

"Vi menar att barnmiljöutredningen, med utgångspunkt från pläderingen i vår skrift, bör utveckla förslag med syfte att

1. *Öka de boendes reella inflytande över den gemensamma miljön, genom decentraliserade organisationsformer, där de boende har beslutsrätt och förfogar över gemensamma resurser*
2. *Öka de boendes aktiva deltagande i gemensamma verksamheter, genom att fördela lokaler och anläggningar till lämpligt stora grupper, genom att stöda med personella insatser både i integrerade verksamhetsformer och verksamheter särskilt riktade till barn och ungdomar i närmiljön*
3. *Öka den sociala och rumsliga integrationen i samhället som helhet, genom att samlokalisera bostäder och arbetsplatser, blanda boendeformer, skapa ekonomiska villkor som ger alla tillgång till en god miljö samt aktivt motverka kvarstående segregations-tendenser*
4. *Öka de vardagliga och aktiva kontakterna mellan barn och vuxna, genom införandet av 6-timmars arbetsdag, samlad arbetstid, kortare arbetsresor, stimulerande arbetsinnehåll för alla, genom att "öppna" verksamheter och institutioner, nu avsedda endast för barn*
5. *Öka de planerande och resursfördelnde organens medvetenhet om hur barns levnadsförhållanden påverkas av övergripande beslut genom ett ökad medborgarinflytande över planeringen och ett bättre utnyttjande av erfarenhetsresurserna hos dem som dagligen är verksamma i närmiljön."*

På motsvarande sätt var man bl a vid institutionen för byggnadsfunktionslära i Lund i sin forskning intresserad av brukarinflytande.

5.5. Några forskningsprojekt som haft betydelse för MAFF-projektet.

5.5.1. Utveckling av ett angreppssätt för byggnadsfunktionella studier.

I ämnet byggnadsfunktionslära hade de tidigaste studierna som syfte

"att utforma fysisk miljö så att den motsvarade olika verksamheters krav. Det innebar att man analyserade verksamheter, bröt ner dem i delverksamheter, aktiviteter och studerade dessa i fält eller laboratorium för att kunna precisera krav på fysisk miljö. I stor utsträckning valdes klart målinriktade verksamheter, där ett rationellt genomförande ställde krav på utformning av inredning, utrustning, dimensionering och rumslig organisation. Kriterier för bedömning av lösningar kom att innefatta sådant som tidsåtgång, fysisk påfrestning, effektivitet. Studier av detta slag genomfördes för olika slag av miljöer; vård, utbildning,

boende, fritid etc. I stor utsträckning gav dessa studier underlag för normering, typisering och standardisering, t ex köksinredning, lokaler inom sjukvård." (Boalt, 1978).

De sålunda genomförda studierna begränsade sig till den fysiska miljöns "instrumentella" egenskaper. Vid institutionen för byggnadsfunktionslära i Lund gjordes flera studier av detta slag, under vilka insikten om deras ensidighet växte. Vid studier av enkla, rutiniserade aktiviteter kunde de vara berättigade, men i mer komplexa verksamheter där många individer medverkar kan de bara bidra med en liten del av helheten.

Människan upplever den fysiska miljön mycket mer sammansatt och detta påverkar hennes beteende. Ett samspel mellan människa och miljö äger rum, och det är ur detta perspektiv kraven på utformning måste ställas. Synsättet har utvecklats mer i Berg, M. & af Klercker, J. Användning av en flexibel förskola. Förutsättningen är aktiva brukare som ser den fysiska miljön som en resurs i arbetet. I sökandet efter kunskap om hur lokaler ska utformas för att tjäna verksamhetens syften måste brukarna ta en aktiv del.

Vid institutionen har edrivits ett flertal forskningsprojekt, som på olika sätt bidrog till en utveckling av ett bredare synsätt. De har också bidragit till kunskapsutvecklingen inom institutionen och hos forskarna. Här ska redovisas några av för författaren viktigaste erfarenheterna, som har påverkat utformningen av MAFF-projektet i olika avseenden.

5.5.2. Projektet "Lokaler för fritid och skola".

Projektet "Lokaler för fritid och skola" finns sammanfattande redovisat i en T-skrift, T27:1979, författare B E Svensson. Det bedrevs i en fd verkstadslokal i Malmö med verksamheter som anknöt dels till undervisning på grundskolans högstadium i praktisk-estetiska ämnen dels till elevernas fritid. Man prövade för skolan icke traditionella arbetsformer i lokaler som utformats med större öppenhet och flexibilitet. Bland de erfarenheter som haft betydelse för MAFF-projektets planering kan nämnas:

- officiella måldokument, såsom exempelvis Lgr 69 (läroplan för grundskolan) hade inget självklart genomslag i den faktiska utformningen av verksamheten på fältet
- förändringar av arbetsorganisation och lokaler upplevs negativt om de inte förankrats hos och omfattas av personalen.
- personalens deltagande och engagemang i planering av försöksverksamhet och lokaler är ett krav för att försöksverksamhet ska kunna genomföras
- det finns många faktorer som kan stoppa försöksverksamheten på längre eller kortare tid. Dessa kan vara av typen fackliga, förvaltningstekniska eller personlighetsmässiga. Försöksverksamhet bör därför bedrivas parallellt på flera ställen.

5.5.3. Projektet "Lokaler för utvidgat fritidshem".

Projektet "Lokaler för utvidgat fritidshem" (LOFRI), finns beskrivet i en arbetsrapport från institutionen för BFL, 1975:2, af Klercker m fl. Den föranleddes av att 1968 års barnstugeutredning avsåg att framlägga förslag om vad man kallade det "Utvidgade fritidshemmet". Detta skulle innebära att ett traditionellt fritidshem med fast inskriven barngrupp utvidgade sin verksamhet till att vara öppen också för andra barn i bostadsområdet. Huvudfrågan för projektet gällde krav på utformningen av lokaler för denna verksamhet. Försöksverksamhet bedrevs i lokaler som byggdes upp i fullskalehallen vid institutionen. Lokalerna ändrades två gånger under försöksperioden, som en följd av gjorda erfarenheter. Problemområdet var delvis detsamma som MAFF-projektets och gav kunskap om verksamhet osv. Dessutom fick man erfarenheter av arbetet med den fysiska miljöns utformning:

- personalen var ofta låst av sina tidigare erfarenheter av lokaler
- det upplevdes positivt att kunna förändra lokalerna efter behov
- personalen måste vara delaktiga i de förändringar som görs och anse dem motiverade
- en traditionell arkitektroll kan innebära begränsningar av personalens engagemang i utformningen av miljön
- fullskalehallens resurser var tillräckliga för att ge en realistisk och användbar miljö

5.5.4. Projekt om försök med anpassbara bostäder.

Exempel på förhållandevis stort brukarinflytande över lokalers utformning utgöres av de försök med anpassbara bostäder som gjordes och som studerades under början av 1970-talet av bl a Rolf Nilsson och Owe Åhlund. Dessa studier rapporterades 1974-75 då MAFF-projektet planerades. Det är därför naturligt att erfarenheter från dem kommit att spela en viss roll för hur MAFF-projektet lades upp. Tyvärr har någon sammanfattande rapport inte gjorts av de olika delstudierna. Författaren får här därför själva redovisa några av de slutsatser som påverkat MAFF-projektet:

- Endast möjligheten att anpassa lokaler till de boendes behov är ingen garanti för att denna utnyttjas.
- Detaljerad information och tips om hur man exempelvis flyttar väggar bör kompletteras med personlig rådgivning och uppföljning.
- Man bör ge de boende möjlighet att vid inflyttningen utgå från den "tomma" lägenheten, för att inte bli låst vid redan placerade väggar.
- Vissa boende försökte efter hand effektivisera utnyttjandet av bostadsytan genom att omfördela funktioner. Detta tyder på att de genom att successivt ändra och pröva lyckades anpassa utrymmen och boendet till varandra.
- Anpassbarhet kan ge möjligheter att inte bara ge en anpassad bostad vid inflyttningstillfället, utan också att ge en successiv "förbättring" av lägenheten.

- Mellanväggssystem måste vara lätt att hantera och kunna flyttas till lägsta möjliga kostnad, dvs av de boende själva. Element måste kunna kompletteras eller avyttras på ett enkelt sätt utan några omfattande administrativa moment.
- Utformningen av väggsystemet rent estetiskt synes ha underordnad betydelse. Viktigare är då val och färgsättning på golvmaterialet som ju måste finnas i alla utrymmen i hela lägenheten.

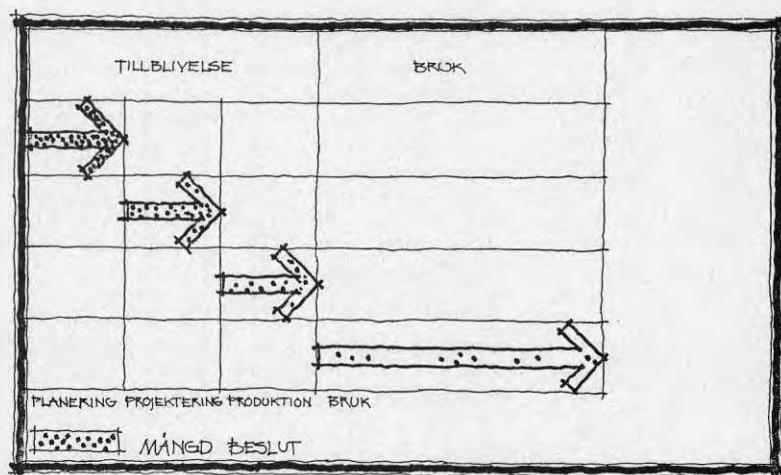
5.5.5. Sammanfattning.

I MAFF-projektet ska brukarna aktivt delta i skapandet och utvecklingen av lokalutformningen för sin verksamhet. Det är naturligt att erfarenheter från tidigare och pågående forskning vid en institution på olika sätt påverkar nya projekt. För MAFF-projektets del formade bl a sådana erfarenheter ett mönster med innebörden att det finns en mängd hinder av alla slag för brukarinflytande över lokaler. För att ge brukarna en ärlig chans att verkligen lyckas, måste flertalet av dessa hinder medvetet röjas ur vägen.

6. STRATEGI FÖR BRUKARINFLYTANDE I MAFF-PROJEKTET.

6.1. Brukarna i "normala" barnstugeprojekt.

I kapitel 4 ges ett exempel på hur tillblivelseskedet för ett " normalt " barnstugeprojekt kan te sig. Under detta skede fattas de beslut, som har avgörande betydelse för byggnadens utformning. Målet är ju att skapa ett färdigt hus, och detta har styrt uppläggningsen av de olika stadierna i byggprocessen. Bl a är det viktigt att beslut fattas så tidigt som möjligt om processen ska bli rationell. Detta kan illustreras i en figur, fig 6.1.

Figur 6.1. Fördelningen av beslut i olika stadier av en "normal" byggprocess.

Brukarna, dvs i det här fallet främst personalen, anställs vanligen några veckor innan verksamhetsstart, dvs först i slutet av produktionsstadiet. De kan därför inte delta i planeringen under tillblivelseskedet. Istället företräds personalintressena av de fackliga ombuden i den kommunala referensgruppen eller liknande. Det avgörande inflytandet under tillblivelseskedet utövas av företrädare för nyttjaren i samråd med anlitate experter. Dessa har i och för sig verksamheten och brukarnas väl för ögonen, men då en genomtänkt och systematisk återföring av erfarenheter och kunskap från brukarna saknas, är det mest sina egna erfarenheter och synpunkter de kan företräda. Det är då också naturligt att stödja sig på råd och anvisningar från sådana auktoritativa institutioner som exempelvis socialstyrelsen.

Den "normala" byggprocessen är inte uppbyggd så att den kan ge brukare möjligheter att påverka byggnadens utformning.

I MAFF-projektet var avsikten att brukarna skulle ha ett avgörande inflytande på lokalutformningen och kunna göra förändringar när verksamheten så krävde. Byggnaden skulle därmed

aldrig kunna betraktas som färdigplanerad. Detta var inte möjligt utan ändringar i den "normala" byggprocessen. För att ge brukarna inflytande över anläggningens utformning behövdes en strategi.

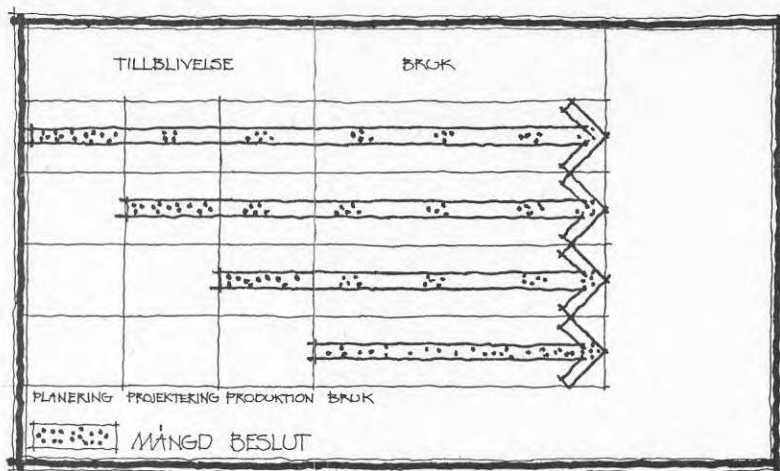
6.2. En annorlunda fördelning av beslut.

En första förutsättning för att brukarplanering ska kunna genomföras är att brukare kan närvara vid de tillfällen då beslut som berör byggnadens utformning ska fattas. Detta kan ske på två sätt:

- Brukarna utses i tillblivelseskedets början.
- Besluten omfördelas så att de för utformningen väsentligaste besluten fattas, när brukarna utsetts.

Det första alternativet skulle ge brukarna möjlighet att delta i en i övrigt "normal" process, ungefär som vid enskilda villa-bygge och liknande. Tillblivelseskedet kunde emellertid sträcka sig över 2 - 3 år, och detta skulle skapa stora problem. Det skulle bli kostsamt att hålla samman en personalgrupp så lång tid, det saknades anställningsformer för ett sådant förfarande och det skulle med tanke på den stora personalomsättningen inom barnomsorgen vara svårt att få samma personer som planerat att också vara med och genomföra projektet under brukskedet.

Det andra alternativet skulle innebära att man söker förändra i beslutsprocessen. Åtminstone teoretiskt skulle det vara möjligt att flytta fram alla för lokalutformningen väsentliga beslut tills dess brukarna utsetts. Hur detta skulle kunna illustreras visas i figur 6.2.

Figur 6.2. Förändrad fördelning av beslut i olika stadier av byggprocessen med hänsyn till brukarnas möjligheter att medverka.

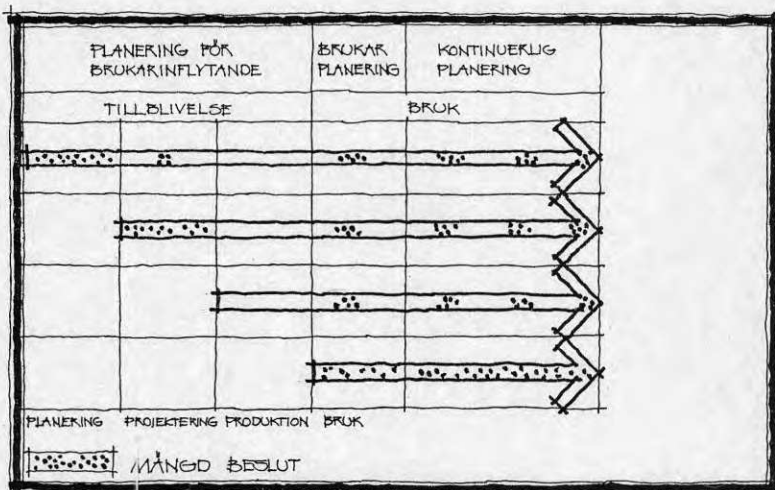
I praktiken var det naturligtvis omöjligt att konsekvent flytta alla beslut. Något idealfall med total brukarplanering kunde det inte bli fråga om. Genom att välja en anpassbar byggnad kunde det bli möjligt att flytta viktiga beslut om lokalutformningen till bruksskedet. En anpassbar byggnad kan också förändras och planeras om under bruksskedet. Den blir aldrig färdig. Tillblivelseskedet för en anpassbar byggnad slutar i och med att de fasta delarna producerats. Beslut om placering av flyttbara väggar, inredning etc, kan bestämmas under bruksskedet.

Tillblivelseskedet för en anpassbar byggnad måste ges en annan inriktning än för en "normal" byggnad. Istället för att producera en färdig byggnad ska produceras en anpassbar byggnad, som ger brukarna största möjliga frihet att planera lokalutformningen mm.

6.3. Modell för planering av MAFF-anläggningarna.

Planeringen av MAFF-projektets anläggningar i Skåne sammanfattas i en modell, se figur 6.3. Den delas in i tre faser:

1. Planering för brukarinflytande.
2. Brukarplanering.
3. Kontinuerlig planering.

Figur 6.3. Fördelning av beslut i olika stadier av byggprocessen i MAFF-projektet.

Den första fasen sammanfaller med tillblivelseskedet, som dock endast omfattar färdigställandet av anläggningens fasta delar.

Under den andra fasen planerar brukarna själva den första lokalutformningen. Detta är vad man vanligen menar med brukarplanering, då man inte räknar med någon tredje fas.

Under den tredje fasen planerar också brukarna, men den har benämnts annorlunda för att betona den speciella avsikten i MAFF-projektet.

Modellen medger ingen total brukarplanering utan förutsätter att det är meningsfullt med brukarinflytande över anläggningens planering, även om det endast kan ske i begränsad omfattning. Begränsningen i fysiskt avseende antogs ha direkt samband med den grad av anpassbarhet anläggningen kunde ges.

6.4. Planering för brukarinflytande.

Denna inledande planeringsfas skulle få avgörande betydelse för brukarnas möjligheter i de följande. Det var därför naturligt att den ägnades speciellt intresse.

För att undvika att projektet klassades som utopier bedömdes det inom projektet angeläget att inte i onödan avvika från de medverkande kommunernas planeringsrutiner för barnstugeprojekt. Det var därför ofrånkomligt att tillblivelseprocessen genomfördes inom gängse organisation med referensgrupp osv. Samtidigt var det viktigt att arbetets inriktning - planering för brukarinflytande - betonades, för att undvika påverkan av den "normala" processens färdiga byggnader och vad därtill hörde.

De ekonomiska villkoren för projektet var att endast marginella överskridande av vad som kunde betraktas som normala investeringskostnader kunde accepteras. Detta innebar att anläggningarnas anpassbarhet måste begränsas till vad som kunde bedömas som absolut mest väsentligt för brukarna att kunna påverka.

Själva planeringsarbetet under de olika stadierna i tillblivelseskedet måste delvis förändras med hänsyn till anpassbarhet osv.

Under planeringsstadiet skulle användningsområdet begränsas till de verksamheter som kunde förutses bli aktuella under projektet. Vidare måste verksamhetens maximala omfattning bestämmas, så att byggnadens storlek kunde fastställas. Byggnadernas placering i olika kommuner och bostadsområden bestämdes också i detta stadium.

Under projekteringsstadiet måste ställning tas till graden av anpassbarhet, då det redan från början kunde förutses att en totalt anpassbar byggnad skulle vara för kostsam. Kraven var att de delar som måste göras fasta hade största möjliga generalitet, dvs bärande väggar, installationer mm måste placeras så att de inte hindrade önskvärda planlösningar osv. En så stor del som möjligt av byggnaden borde vara flexibel, dvs kunna fördes med flyttbara väggar och inredningar. Uppmärksamhet måste ägnas åt att inte gällande lagar och normer överträddes samtidigt som de inte kunde få hindra flexibilitet osv. Detta innebar bl a att information till och diskussioner med berörda myndigheter måste tas upp på ett tidigt stadium.

Under produktionsstadiet måste bevakas att den planerade flexibiliteten osv upprätthölls. Slarv eller bristande insikt om dess betydelse kunde annars lätt äventyra vad som uppnåtts tidigare.

Det är denna inledande planeringsfas som föreliggande rapport ska behandla. Här ska därför endast i korthet återges något om de följande faserna.

6.5. Brukarplanering.

De flesta kommuner har någon form av introduktionsperiod för personalen vid start av en ny barnstuga. Detta innebär att personalen anställs några veckor innan verksamheten startar. Oftast medverkar personalen under denna tid i inflyttningen i huset genom att exempelvis packa upp möbler, sätta upp gardiner osv.

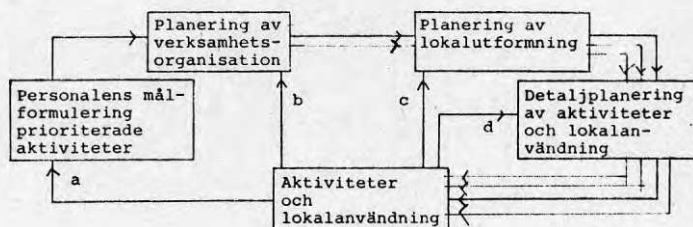
I MAFF-projektet, där personalen själv skulle få ha stort inflytande över verksamhetens organisation mm, förutsattes omkring en månads introduktionsperiod. Det var därför naturligt att knyta besluten om den första kompletta lokalutformningen till övrig planering under denna period. De skulle därigenom kunna bli en naturlig konsekvens av den valda organisationen etc. Se planeringscykel a i figur 6.4.

Monteringen av väggelement, inredningar, installationer mm beräknades ta ca 2 veckor, vilket innebär att personalen måste lämna ifrån sig sin planlösning osv senast två veckor före verksamhetsstart.

Företrädare för de kommuner som skulle medverka i projektet, några av forskarna i det pedagogiska perspektivet m fl förde i projektets inledning fram skepsis mot personalens möjligheter att under introduktionsperioden verkligen kunna komma fram till en användbar lösning på lokalutformningen. Ur det byggnadsfunktionella perspektivet var det emellertid av central betydelse, att kunna erbjuda brukarna ett "tomt" hus. Som hjälp och stöd skulle projektets arkitekter fungera och det skulle finnas en skalmodell av huset att arbeta med. Först i andra hand, om personalen frågade efter det, skulle mer djupgående hjälp kunna erbjudas i form av förberedda planlösningar och liknande.

6.6. Kontinuerlig planering.

I och med att den första lokalutformningen monterats i huset är det inte därmed färdigt. I verksamheten förutsättes kontinuerlig planering och därför måste även den fysiska utformningen planeras därefter. En modell för detta skisseras i figur 6.4.

Figur 6.4. Modell över arbetsgång för kontinuerlig planering vid MAFF-barnstugorna. a, b, c och d representerar planeringscykler av olika omfattning och komplexitet. (Berg & af Klercker, 1982).

Arbetsgången för en sådan planering kan beskrivas:

1. Mot bakgrund av den genomförda verksamhetsperioden analyseras hur den fysiska utformningen har svarat mot de krav som den bedrivna verksamheten ställer.
2. Åtgärder i verksamhetens organisation väges mot åtgärder i den fysiska utformningen.
3. Beslut om förändringar och därav följande planering av lokaler och verksamhet.
4. Genomförande av en ny verksamhetsperiod.

Till skillnad från planeringen under tillblivelseskedet har personalen under bruksskedet gemensamma erfarenheter att analysera och dra slutsatser av. Brukargruppen är också större, då såväl barn som personer från närområdet tillkommit.

Se planeringscykel a i figur 6.4.

6.7. Användning av skalmodell i brukarplaneringen.

Inom institutionen har tidigare, framför allt i undervisningen använts en flexibel modell i skala 1:10 för att åskådliggöra rumsutformning och rumssamband i tre dimensioner. Vid studieresor i Holland hade projektets arkitekter sett hur man på Bouwcentrum i Rotterdam arbetade med brukare i bl a skolplanering. Vid diskussionerna om hur planeringen tillsammans med brukarna skulle gå till låg det nära tillhands att ta upp tanken på en flexibel modell.

De krav som ställdes var:

- Varje hus ska ha sin egen modell.
- Modellen ska ha samma flexibilitet som det hus den avbildar.
- Färger, fast inredning o s v ska medverka till att ge en realistisk bild. Eventuellt kan även möbler behövas.
- Modellen ska vara av stadig konstruktion så att även barnen kan vara med.
- Ett bra sätt att registrera olika uppbyggnader vore genom foto uppifrån. Detta fordrar i så fall någon form av modulmått i botten att referera till
- Man ska kunna nå in i mitten utan att behöva klättra.
- Modellen ska omfatta hela huset.
- Skalan ska medge hantering av väggelement osv.

I valet av skala vägdes i första hand kravet på realism och hanterbarhet av väggelement etc mot möjligheten att nå in i och ha överblick över hela modellen. Skalan 1:20 skulle ge modellen av en tänkt planlösning en bottenyta av ca 2x2 m, vilket bedömes vara en lämplig kompromiss.

Ytterväggarna gjordes av plexiglas som täcktes med självhäftande vit plast. Bottenplattan gjordes i trä.

För att möjliggöra uppställning av de flexibla väggarna prövades i den första modellen - till Kullstastugan i Nynäshamn - nålfiltmatta på golv och kardborreband på elementens undersida.

Detta visade sig emellertid vara svårt att få att hålla - efter några flyttningar lossnade kardborrebanden.

Vi gjorde då spår i bottenplattan motsvarande modullinjerna i huset och detta system har visat sig bättre. Vi fick därigenom också de referenslinjer som behövdes för att kunna "mäta" på fotografierna av modellen. Det visade sig dessutom nödvändigt att göra motsvarande spår i ljudabsorbenterna i taket i byggnaderna, vilket visat sig ge goda möjligheter att referera mått mellan modell och verklighet. Dessutom har modellen gjorts delbar i fyra delar och stuvbar i en låda. Lådan kan lätt rullas undan och tjänar dessutom som stativ för modellen i uppställt skick.

Figur 6.5. Personalen planerar i modellen i Ragnvalla barnstuga i Helsingborg.

7. DEN INLEDANDE PLANERINGEN AV MAFF-ANLÄGGNINGARNA.

7.1. Uppläggningsen av den inledande planeringen.

Målsättningen för den inledande planeringen av MAFF-anläggningarna var att skapa största möjliga utrymme för brukarnas egen planering under bruksskedet.

Svårigheten var naturligtvis att det var mycket svårt att förutsäga vad brukarna kunde komma fram till. Dessutom var det överenskommet med kommunerna att man skulle kunna dela huset i gängse avdelningar.

Det var brukarnas planering som prioriteras i projektet och själva byggnaden i sig sätter gränserna för denna. För att kunna jämföra olika brukargrupper (personallags) planering var det angeläget att ge dem så likartade förutsättningar som möjligt. Detta innebar att strävan var att få husen i Skåne-regionen så lika varandra som möjligt. Detta ska emellertid inte tolkas som att en ny normallösning eftersträvas eller typrövas.

Det fanns två tillvägagångssätt som övervägdes:

- Börja den inledande planeringen från början tillsammans med företrädare för respektive kommun var för sig.
- Genomföra den inledande planeringen inom projektet fram till en programskiss, som kunde vara gemensam för alla husen.

Det senare valdes av främst följande skäl:

- Det var enklast att därigenom hålla orsakssambanden klara i själva planeringsprocessen.
- Vi hade inom projektet samlat en mängd erfarenhet som kunde utgöra tillräckligt underlag för programskrivning och skiss.
- Förutsättningen för att husen skulle kunna bli lika var goda.
- Vårt intresse var fokuserat på brukarplanering inte myndighetsplanering.
- Möjligheten att avhålla sig från att detaljplanera i onödan d v s hålla största möjliga del av huset flexibelt bedömdes som större.
- Nackdelarna med att vi kunde bli avskärmade i vårt synsätt ansågs uppvägas av att detta i så fall skulle komma att gälla alla husen.

Den inledande planeringen lades upp i följande steg:

1. Projektets idéskrift, "Någorlunda annorlunda förskola", bygger till största delen på arbeten som utfördes av olika idégrupper. Dessa bestod av personer som var verksamma inom respektive förskola, fritidshem, skola osv. Många av deras synpunkter rörde lokaler i en mångsidigt användbar förskola.
2. Utifrån idégruppernas arbeten analyserades behovet av lokaler. Lokalprogram upprättades på traditionellt sätt.
3. Analys av tekniska förutsättningar som framför allt flexibilitetskravet kunde komma att ställa.
4. Utarbetande av programskiss som utgjorde en sammanfattning av de avvägningar mellan olika krav som gjorts.
5. Planering av varje hus för sig tillsammans med respektive kommuns företrädare.

7.2. Projektets programanalys.

Kravet på försöksanläggningarna var sålunda att de skulle vara så flexibla att man kunde använda dem på en mängd olika sätt. Man kunde välja att göra en så flexibel byggnad att den kunde användas till i stort sett vad som helst. Det var emellertid inte ekonomiskt realistiskt och dessutom skulle ju anläggningarna byggas inom kategorin barnstugor. Detta begränsade också användningsalternativen betydligt och det bedömdes därför mest realistiskt att utgå ifrån den tänkbara användningen såsom den skisserats i idéskriften "Någorlunda annorlunda förskola". En annan realistisk bedömning, som gjordes, var att förskola/fritidshemsverksamheten skulle få en huvudroll i husen. Detta var endast ett litet avsteg från idén om barnstugan som en resurs för bostadsområdet med tanke på att barnomsorg var det mest prioriterade hos politiker och andra opinionsgrupper i samhället.

I de diskussioner som fördes inom projektet mellan framför allt pedagoger och representanter för Socialstyrelsen enades man om att sträva mot att hålla försöksanläggningarnas storlek nere. 1968 års barnstugeutredning var ganska klar över att man inte borde gå utöver ca 45 platser, och denna siffra blev också riktmärke för projektet. Man visste då också att detta troligen skulle bli en undre gräns eftersom flertalet kommuner i sina barnomsorgsplaner arbetade med större storlekar. En av anledningarna var att man rent ekonomiskt kunde räkna fram att byggnadskostnaden för en större stuga blev lägre per m² än en mindre.

Dimensionerande för byggnaden blev då en yta som skulle motsvara den normerade ytan för 45 platser i förskola/fritidshem, eftersom verksamheten måste kunna delfinansieras med statsbidrag enligt gängse regler. Eftersom avdelningsytan är dimensionerande för statsbidragsberättigat antal platser:

3 st flexibla avdelningar för daghem à 142 m ²	426 m ²	(rumsyta)
Kompletterande utrymmen inkl kommunikation	174 m ²	"
	600 m ²	(rumsyta)

Projektets arkitekter skisserade ett antal tänkbara situationer i barnstugan som kunde uppstå beroende på olika åldersstruktur osv i omgivande bostadsområde. Till dessa situationer gjordes lokalprogram för hur barnstugan kunde tänkas användas. Ett av lokalprogrammen utgjordes av en mer traditionell organisation enligt Socialstyrelsens vägledande information, "Gula boken", med två samverkande syskongrupper och en småbarnsavdelning förskola typ (A). Avsikten med detta var naturligtvis att se till att husen vid projektets slut skulle kunna återställas till den gängse indelningen.

Därutöver gjordes olika lokalprogram med olika storlek på förskola/fritidshem - utvidgad syskongrupp. Den utvidgade syskongruppen, här för enkelhetens skull benämnd förskola, gavs följande alternativa sammansättningar:

<u>Förskola (A)</u>	småbarnsavdeln. 12 samskolegr. 30	organisation enligt "Gula boken"
<u>Förskola (B)</u>	utvidgad samskolegr 1/2 - 12 år 40 barn varav 12 småbarn	
<u>Förskola (C)</u>	utvidgad samskolegr. 1/2 - 12 år 45 barn varav 6 små barn	
<u>Förskola (D)</u>	utvidgad samskolegrupp 1/2 - 9 år 30 barn 6 små barn	
<u>Förskola (E)</u>	utvidgad samskolegrupp 1/2 - 9 år 30 barn få småbarn (3)	
<u>Förskola (F)</u>	utvidgad samskolegrupp 1/2 - 9 år 22 barn 3 små barn	

Figur 7.1. Olika typer av förskoleorganisationer i programarbetet.

7.3. Utarbetande av lokalprogram för förskola.

Utmärkande för den avdelningsorganiserade barnstugan är att den även lokalmässigt är uppdelad, så att även komplementutrymmena ligger för sig. En av reglerna för användning är att merparten av verksamheten ska kunna ske avdelningsvis och samverkan ska vara "frivillig" d v s lokaler får inte planeras så att man måste samverka. Hur reglerna för användningen av utrymmet i en helhetsorganiserad barnstuga ska utformas är en av de viktigaste frågeställningarna i projektet.

I samband med det arbete som utfördes av olika idégrupper kring idéskriften "Någorlunda annorlunda förskola" diskuterades lokal användningen utifrån att man måste kunna betrakta lokalerna som gemensamma. Därmed menade man att det måste ligga i linje med en helhetsorganisation att man kan samordna utrymmen för respektive funktioner för alla barn och vuxna i huset. Detta kan innebära:

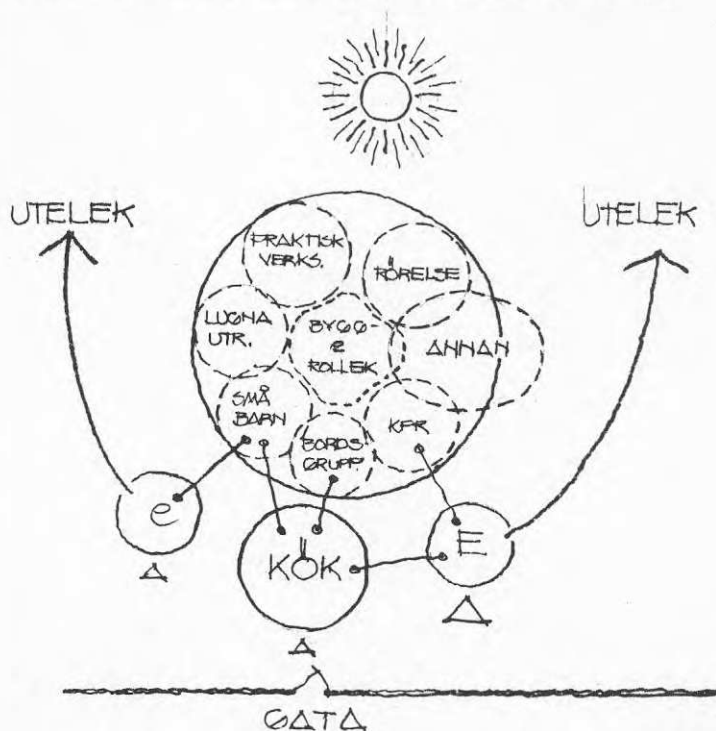
- Entréer samordnas
- Köket ges en central roll
- Komplementutrymmen förläggas i hela huset, beroende av samband med andra funktioner
- Genom att sammanföra alla utrymmen för lugna, resp modererade aktiviteter o s v skapar man större avstånd mellan lugnt och livligt
- Även om småbarnen måste ha vissa specialutrymmen, så kan dessa utrymmen bindas samman med övriga utrymmen och ej bli avskiljda
- Funktioner, som genom uppdelning på avdelningar tidigare blivit dåligt tillgodosedda, ges genom sammanslagning bättre möjligheter.

Arkitekterna i projektet bearbetade ytterligare idégruppernas material och utarbetade lokalprogram och sambands-scheman. De installationer och inredningsenheter som rekommenderas i "Gula boken" betraktades som ett uttryck för den standard man inom barnomsorgen ansåg motiverad. Denna ifrågasattes i och för sig inte, utan man försökte överföra den direkt till MAFF-husen, genom antalet enheter totalt förutsattes vara detsamma.

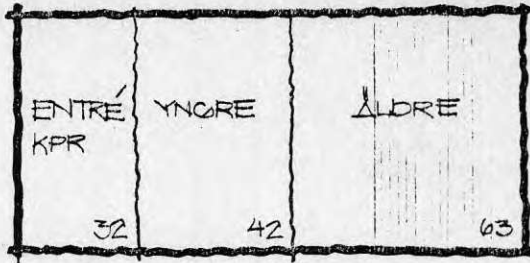
Det var i detta läge svårt att förutsäga hur fördelningen av totalytan på olika utrymmen skulle komma att bli. Det troliga var att det dessutom skulle komma att skilja sig mellan de olika stugorna. För att ha någonting att gå efter antog man att utrymmet fördelat på lugna aktiviteter, bordsgrupper o s v skulle kunna bli ungefär lika. Den mer obestämda "lekhallsytan" för bl a rörelselek har fördelats på ett mindre rörelselektrum (med tanke på buller) och resterande yta samt kommunikationsytorna samlats i något som kallats för bygg- och rollek. Denna yta kan vara sammanhängande och delas upp i mindre utrymmen med exempelvis halvhöga skärmväggar.

Man startade med att göra ett lokalprogram för en utvidgad syskongrupp enligt typ (B) ovan. Här har också noterats att vissa utrymmen tillhög byggnadens "fasta" del. Det är kök, toaletter m m som måste ha golvvavlopp, speciell ventilation o s v, där installationen kan vara svåra att flytta. Därefter studerades de mindre typerna (C) - (F). Lokalprogrammet för typ (D) finns nedan och den huvudsakliga fördelningen av utrymme för typ (C) - (F) framgår av tabell

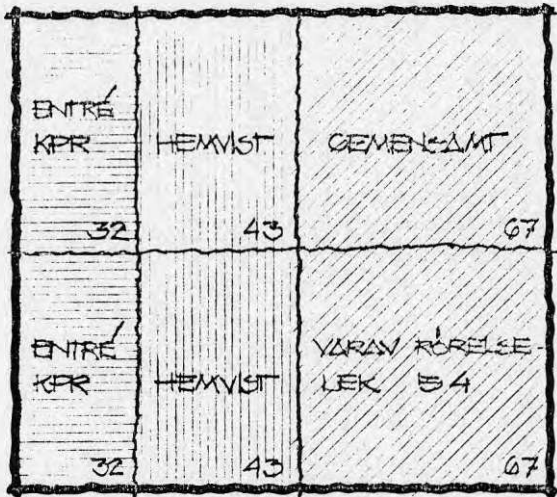
I samarbete med idégruppen för förskola/fritidshem diskuterades de olika kraven på samband mellan utrymmen för olika aktiviteter. Gruppen utarbetade ett sambandsschema, som efter bearbetning kunde förenklas, se fig 7.2.

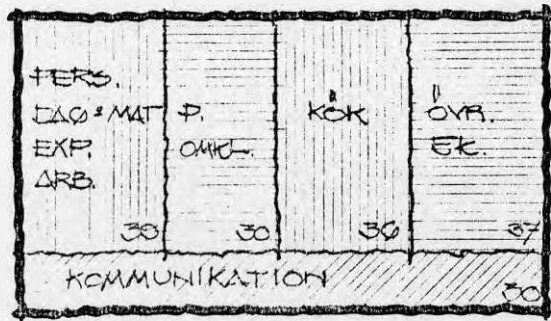
Figur 7.2. Utkast till sambandsschema efter idégruppen för förskola/fritidshem.

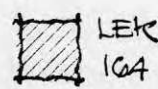
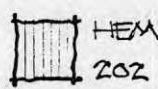
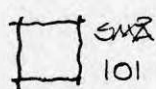
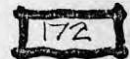
SMÅBARN

SAM-
VERKANDE
CYKLO-
GRUPPER
15+15

EKONOMI-
AVDELN.

Figur 7.3. Förskola med 45 platser. Förslag (770314) till uppdelning av utrymmena enligt "Gula boken" (Sos 1975) på MAFF-projektets olika aktivitetszoner.

Utkast till lokalprogram.
 Utvidgad syskongrupp 40-45 barn Förskola (B).

FUNKTION		YTA m ²
GROVENTRE	- en för förskole- och skolbarn - en samordnad med barnvagnsrum för småbarn	16 16
TVÄTTRUM	- har mest samband med måltider och "kladdig" lek	16
TORKSKÅP	- motsvarande 5 torkskåp! Kan prövas fördelade på torktumlare och torkrum	
SMÄTVÄTT	- tvättmaskin, torktumlare och vask	5
BARN-WC	- sammanlagt 4 st som bör kunna fördelas så att de kan finnas i samband med: utelek, måltid, vättek och vila	
SKÖTRUM	- kan delas upp i olika delfunktioner som inte med nödvändighet måste hänga samman: - skötbord, klä av och på - potta, toalett, pottspolare - bad och tvätt	14 m ²
BAD	- vore värt att pröva badrum!	
PERSONALENS OMKL.	- kan vara ett rum som delas i två med en stämvägg. Endast ett wc och en dusch nödvändig - även vid dubblering för olika kön. Garderobsskåpen i barnentreéerna kan inordnas om omkl.avd. läggs i anslutning till gemensam entré. - Kan personalens omkl.rum användas kvällstid?	15-20
RULLSTOLS- WC	- Inräknas för personal, men får också användas för tillfälliga besökare	4
VUXEN-WC	- Önskvärt med vuxen wc vid småbarnens utrymmen	
KÖK	- "Gula bokens" yta otillräcklig! Kommunal praxis skall gälla istället d v s + 8 m ² . Önskvärt med tillagningskök. Vilka apparater är farliga? Vilka är av hygieniska skäl motiverade att avskilja? Köket skall kunna utnyttjas i det pedagogiska arbetet och bör läggas i omedelbar anslutning till matplatserna. Ev kan en matplats finnas i köket.	30
SVALT FÖRRÅD	- kylt	2

TORRFÖRRÅD	-	4
SOPRUM	- ev delat i två, ett för torra sopor och ett för matavfall.	5
STÄDFÖRRÅD	- centralt beläget, lätt åtkomligt	4
CENTRALFÖRR.	-	8
UNDERCENTR.	- storlek beroende på uppvärmnings-system.	15
PROJEKT.FÖRR.	-	8
KOMMUNIKATION	- Korridorerna kan behövas för att man skall kunna nå alla utrymmen. Bl a för uppäckning och ev inlastning vid kök.	
FAST DEL	- Ovanstående funktion bör läggas i den fasta delen eftersom de antingen har "tunga installationer" eller hör samman med andra som har det.	MAFF: 160 m ²
KAPPRUM	- ett för förskole och skolbarn med rationell klädförvaring, trevligt utrymme för kontakt mellan föräldrar m fl och personal och barn. Bör kunna användas även kvällstid. Ca 30 pl.	32 m ²
	- ett speciellt för de yngsta barnen.	16
EXPEDITION	- kan vara praktiskt att ha i omedelbar anslutning till entrén.	10
SMÅ BARN	- ca 4 spädbarn och 6 småbarn i två sovrum à 6-8 m ² - lekrum m pentry 4-5 m ² /barn	
LUGNA AKTIVITETER	- vila 3-5-åringar, två utrymmen för ca 6 barn i varje - bibliotek - lyssna till musik - mysrum - personalens arbets- och vilrum.	
BORDSGRUPPER	- måltiden; en grupp i köket, tre övriga 10 barn/grupp 10 m ² /grupp - personalens dag- och matrum, även för konferenser o s v.	
PRAKTISKT ARBETE	- 3 arbetsbord i olika höjder med 4-5 platser, fri golvyta, 2 diskbänkar, spis, hyllor o s v. - 2 st avskärmade lab.-utrymmen med diskbänk.	
FÖRRÅD	-	3-5 m ²
BYGG O ROLL- LEK	- större flexibelt användbar yta som kan delas in i vrår, kojor o s v.	
BORDTENNIS	- för skolbarnens skull! Bör kunna lösas med ett rull- och fällbart bord som kan användas i olika utrymmen. 3x6 m yta behövs.	

RÖRELSELEK - "Busrum" eller "hopprum" med ljud avskiljning. Storleken måste prövas.

Sammanställning 45 barn

Fast del

Groventré(er)		16 m ²
Tvätttrum, 2 wc (ev badrum)		16
Pers. omkl., dusch o wc, Rwc		22
Groventré + barnvagnar		16
Skötrum för småbarn		14
Småtvätt		4
Kök - fast del		18
Köksförråd		6
Städförråd		4
Centralförråd		8
Projektets rum		8
Soprum		5
Undercentral		12
Kommunikation		10
		<hr/>
		160 m ²

Flexibel del

Kapprum	min 32	50 m ²
Små barn (inkl kapprum)	min 72	75
Lugna rum	min 58	60
Måltider inkl kökets öppna del		
pers. dag	min 70	70
Praktiskt inkl lab.	min 56	60
Bygg-rollek	min 65	95
Rörelselek		30
		<hr/>
		600 m ²

7.4. Lokalplanering för "annan" verksamhet.

7.4.1. Några definitioner av olika typer av sambruk av lokaler.

I idéskriftens beskrivning av begreppet mångsidigt användbara lokaler ligger ganska bestämda antaganden om möjligheter till olika former för sambruk av lokaler. Här ska därför göras några definitioner av olika former för sambruk. Det är en vidareutveckling av tidigare ansatser i PM angående utrymmesstandard mm, ställd till Sos 1981, och kommer att användas fortsättningsvis inom det byggnadsfunktionella perspektivet, se figur 7.4.

Ytterligare utveckling av dessa begrepp göres i Henning, C. & Lieberg, M. Barnens stuga, kvarterets träffpunkt, remissupplaga 1982.

TID

	VID SAMMA TIDPUNKT	VID OLIKA TIDPUNKTER
PLATS		
SAMMA LOKAL	1. SAMUTNYTTJANDE	2. DUBBELUTNYTTJANDE
OLIKA LOKALER	3. PARALLELLT UTNYTTJANDE	4. SEPARAT UTNYTTJANDE EJ SAMBRUK
(i samma byggnad eller lokal- grupp)		

Figur 7.4. olika typer av sambruk av lokaler.

1. Samutnyttjande av en lokal innebär att den vid samma tidpunkt används av två eller flera grupper eller liknande.
2. Dubbelutnyttjande av en lokal innebär att den används vid olika tidpunkter av olika grupper eller liknande.
3. Parallellt utnyttjande av lokaler (minst två) inom samma byggnad innebär att de används vid samma tidpunkt av samma eller olika grupper.
4. Separat utnyttjande av lokaler (minst två) innebär att de används skilda från varandra och då föreligger inget sambruk.

Dessutom förekommer i samband med begreppet sambruk ytterligare några begrepp:

Egen/gemensam lokal är knutet till den som använder lokalen. Egen lokal kan innebära att en viss grupp har förtur eller ensamrätt till en viss lokal.

Speciell/generell lokal innebär att lokalens utformning, inredning och utrustning anpassats till en verksamhet (speciell) eller flera (generell).

Integration mellan olika verksamheter kan underlättas av vissa former av sambruk. Det finns olika grader av integration, exempelvis:

- Samordning (verksamheterna finns i samma hus)
- Samplanering (exempelvis schemaläggning av lokalanvändningen)
- Vissa gemensamma aktiviteter
- Total integration

7.4.2. Olika sambruksnivåer för olika verksamheter.

Det fanns inom projektet inga praktiska erfarenheter av möjligheterna att ha sambruk av lokaler mellan förskola och annan verksamhet. Framför allt var det osäkerheten från främst pedagoghåll om hur mycket mer påtvingade kontakter barnen skulle få, och hur de skulle klara detta. Det var därför naturligt att pröva några olika sambruksnivåer:

1. Endast gemensamma lokaler
2. Både egna och gemensamma lokaler
3. Endast egna lokaler

För annan verksamhet i formerna utvidgat fritidshem, öppen förskola och grannskapsverksamhet fanns anledning att räkna med att dessa verksamheter kunde förekomma samtidigt med förskolan. Det var därför naturligt att anta att alla tre sambruksnivåerna kunde bli aktuella för dem.

Pensionärs- och föreningsverksamhet antogs i högre grad bedrivas kvällstid, varför sambruksnivå 3 inte ansågs aktuell för dem.

Undervisning slutligen måste äga rum samtidigt som förskolan och det var ingen i idégruppen för undervisning som trodde på sambruksnivå 1 i detta sammanhang. Undervisningen kräver klassrum i någon form, som möjligen skulle kunna få dubbelutnyttjas av förskolan eller någon annan verksamhet. Man var också tveksam till om förskolan skulle kunna ha gemensamt kapprum med skolan. Önskemålet från idégruppen för undervisning var också att man skulle räkna med två klasser, så att lärarna bättre skulle kunna "hävda sig" i personallaget.

7.5. 11 lokalprogram till grund för projektets programskiss.

Som skisserats i MAFF-projektets idéskrift, Någorlunda annorlunda förskola, ska ett MAFF-hus kunna ge plats för olika kombinationer av verksamheter under olika perioder av sin existens. Beroende på bl a befolkningens åldersmässiga sammansättning kan behovet av olika verksamheter variera. Även om man i projektet inte kan studera hela den tid en byggnad existerar, måste man räkna med att det i olika bostadsområden kan komma att ställas olika krav, exempelvis på andelen förskoleplatser.

Som underlag för projektets programskiss målades upp 11 olika tänkbara situationer med olika sammansättning på verksamheten och sambruket av lokaler i ett hus. Dessa situationer konkretiserades därefter i 11 olika lokalprogram, se fig.7.5. Respektive lokalprogram kan också redovisas med förskolans utrymme uppdelat för olika användning enligt fig.7.6.

Hela programutredningen finns redovisad i en arbetshandling, Isaksson, T. & af Klercker, J. Programutredning, version 1, 19750531.

ANNAN VERKSAMHET		FÖRSKOLA TYP											
		Förskola A 40-45	Förskola B 40-45	Förskola C 40-45	Förskola D 30	Förskola D 30	Förskola D 30	Förskola E 30	Förskola F 22	Förskola F 22	Förskola F 22	Förskola F 22	
		600	600	600	460	460	460	460	370	370	370	375	
Planlösningst.		1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11	
Utv. fritidshem	1	0/20 x)		0				20		20			
"	2	70				70							
"	3	170							185				
Öppen förskola	1	0					0						
"	2	70			70							90	
"	3	170									200		
Undervisning	A	120						140					
"	B	180								220			
Pensionärsverks	1	0		0	0	0	0		0			0	
"	2	20									20		
Grannskapsv.	1	0/15		0	15				0		0	15	
"	2	50				70	70			60			
"	3	125					145					135	
Föreningsv.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	
"	2	10									10		
YTA			600	600	615	600	600	605	610	615	610	615	600

x) Ytbehov för respektive annan verksamhet.

Figur 7.5. Lokalprogram för olika förskoleorganisation och sambruksnivå för andra verksamheter.

Figur 7.6. Fördelning av programyta på olika utrymmen inom förskola och annan verksamhet, 11 olika förslag.

Yta i m²

Planlösningalternativ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Fast del	236	160	160	160	160	160	160	160	160	160	160
Små barn	96	60	45	45	45	45	20	20	20	20	20
Bordsgrupper	}	70	70	50	50	50	60	40	40	40	40
Lugna aktiviteter		60	70	45	45	45	60	40	40	40	40
Praktiska aktiviteter		220	60	60	40	40	40	40	35	35	35
Bygg- och rollek	}	95	105	50	50	50	60	30	30	30	35
Rörelselek (livlig)		30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Kaprum 1/2 - 2	16	15	10	10	10	10	-	-	-	-	-
Kaprum 1/2 - 6, 3 - 6	32	-	-	\bar{x})	$-x$)	$-x$)	20	15	15	15	20
Kaprum 1/2 - 12	-	50	50	30+20	30+20	30+20	-	-	-	-	-
Utvidgat fritidshem	-	-	-	-	70	-	20	170	20	-	-
Öppen förskola	-	-	-	70	-	0	-	-	-	170	70
Undervisning	-	-	-	-	-	-	120	-	180	-	-
Pensionärsverks.	-	-	0	0	0	0	-	0	-	20	0
Grannskapsverks.	-	0	15	50	50	125	0	50	0	15	125
Föreningsverks.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0
SUMMA:	600	600	615	600	600	605	610	615	610	615	600

x) Yta för respektive annan verksamhet.

8. BYGGNADSTEKNISKA FÖRUTSÄTTNINGAR.

8.1. Gemensam byggnadsprojektering.

I de ursprungliga planerna för projektet så som de framställdes i ansökan till Byggforskningsrådet 751120 (avsnitt KTH, Byggnadsprojektering, sidan 2.):

"Summering: Ambitionen beträffande forskningens omfattning är stor och takten högt uppdriven. Detta kan försvaras av storleken av det totala utbyggnadsprogrammet för förskolan och den stora nationalekonomiska satsningen. För att förhindra en onormal belastning på barn, personal och forskare är det nödvändigt att forskningen bedrivs i flera byggnader som bör vara placerade i olika landsdelar, t ex Lund, Stockholm och Luleå, dels så att missvisande resultat beroende på tillfälliga lokala omständigheter kan minskas och dels i anslutning till klimat och energiforskningen.

Det medför att byggnaderna skall vara konstruerade på ett generellt byggnadssystem med samma tekniska förutsättningar, men anpassbart till olika programunderlag och varierande fysisk omgivning. Gemensamma tekniska förutsättningar och utformningsprinciper gör att vissa tekniska prestanda kan anses vara lika i samtliga experimentbyggnader. Detta minskar antalet onödiga variabler och ökar forskningens noggrannhet.

Det är tydligt att en serie speciella behov eller krav kommer att ställas på dessa byggnader för att forskningen skall ge meningsfulla resultat. Att dessa krav kan tillfredsställas vid en normal projektering i dagens situation är otänkbart. Enbart genom en central projektering och med utgångspunkt från tidigare forskningserfarenheter och rekommendationer kan de speciella krav utifrån forskning och verksamhetsstudier arbetas in i experimentbyggnadernas utformning. Fältforskningen kan då bedrivas med större frihet och därigenom uppnå mer omfattande, noggranna och meningsfulla resultat.

SYFTE

Projektet "Byggnadsprojektering" har därför som huvudmål att:

- o Arbeta fram ett projekteringsunderlag för ett begränsat byggnadsprogram av experimentbyggnader där verksamhetsstudier och forskning, för att nå huvudprojektets syften, kan bedrivas ändamålsenligt.*
- o Samla erfarenheter från projekterings-, byggnads- och forskningskedan i form av rekommendationer till allmän projektering och byggnadsprogram för förskolor och fritidshem."*

8.2. MAFF-projektets ramprogram.

Byggeforskningsrådet avslog emellertid denna del av ansökan med hänvisning till att detta borde kunna skötas i vanlig ordning i samarbete med kommunerna. Arkitekten i projektet vid KTH tog då på sig ansvaret för att utarbeta någon form av handling som kunde ge liknande tekniska förhållande i de olika husen.

(Ramprogrammet finns närmare beskrivet i rapport Colven, R. o Bengtsson, H. Planering av anpassbara byggnader. RIO:1982).

"Ramprogrammet är avsett som kravspecificerande underlag för projektering och utförande av experimentbyggnader för mångsidigt användbara förskolor och fritidshem.

Ramprogrammets målsättning är att specificera, funktionellt och byggnadstekniskt, samtliga egenskaper och krav som gäller för experimentbyggnaderna.

Det innehåller dels en presentation av specifika programförut-sättningar betingade av forskningen (kap 3), dels en förteckning över byggnadstekniska krav som ställs på såväl forskningsbygg-nader som på vanliga förskolor (kap 4). Kapitel 4 ger därigenom en grund för kostnadsjämförelser mellan en normal förskola och en forskningsbyggnad av motsvarande storlek."

I Skåne kom framför allt ramprogrammets kap 4, tekniska krav att tillämpas, under det att man som ovan beskrivits gjort egna lokalprogram.

De tekniska kraven baseras på insikten att byggnaden borde delas in i olika zoner främst med avseende på akustisk planering men också med avseende på flexibilitet.

"4 TEKNISKT PROGRAM

Det tekniska programmet behandlar byggnadsdelar med förekommande egenskaper och krav samt egenskapskrav på servicefunktioner (VA, Vent., El), klimataspekter, inredning, utrustning och markarbeten.

Ramprogrammets roll i projektet blir dels att ge en teknisk beskrivning av forskningens krav på egenskaper hos olika byggnadsdelar, dels att redovisa normala krav på sådana egenskaper. Syftet är att konstruera en godtagbar metod att isolera extra kostnader som fördyrar anbuden från det som kommunerna anser som normal standard och kostnad.

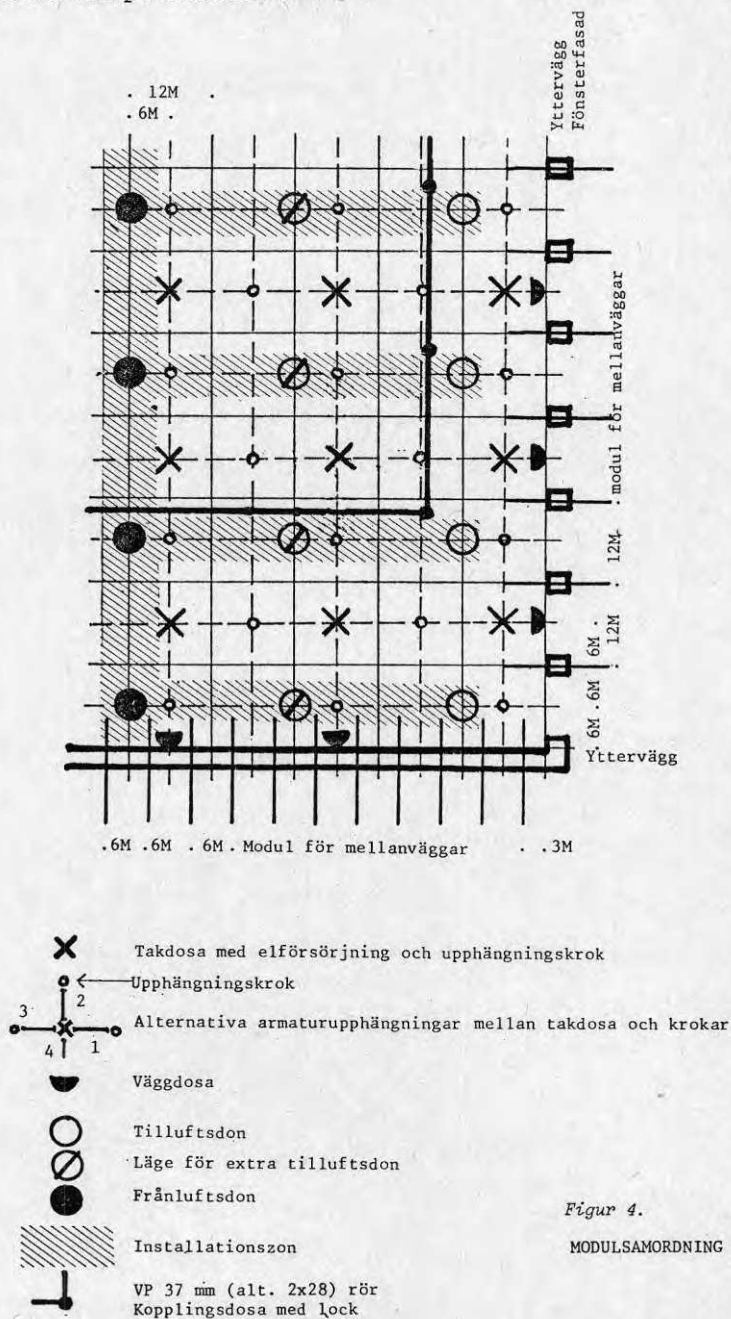
Varje byggnadsdel ges en generell egenskapsbeskrivning med referens till befintlig normering och praxis, där normalkrav och specifika forskningskrav är lätt avskiljbara.

Kravformuleringar och klassificeringar är tagna från "Rapport från Byggnadsforskningen 50/69". Häfte nr 18.

Flexibilitetskrav på experimentbyggnader gör att modulsamordningen av byggnadsdelar kan anses vara oundvikligt vid planeringen. Normenkatur och regler för detta finns redovisat i byggstandardiseringshandlingar SIS 05 01 01, SIS 05 01 02 och 62:10."

Inom projektet i Skåne valdes, som tidigare redovisats, att gå fram med en programskiss för alla tre husen. Detta innebär att forskarna själva står för tolkningen av en stor del av ramprogrammets krav vad gäller främst flexibiliteten och därmed sammanhängande tekniska lösningar. Exempelvis bestämdes i programskissen var mellanväggar skulle kunna placeras och anslutningsmöjligheter för va.ten och avlopp skulle finnas. Med hänsyn till detta kunde sedan ventillationsdon, radiatorer, elektriska kontakter och anslutningspunkter fördelas jämnt enligt ramprogrammets anvisningar (se figur 8.1.).

Att observera är att flexibiliteten ställer krav på modul-samordning och remonterbarhet av olika enheter. Hittills har vi inte funnit helt "rena" tekniska lösningar på anslutningsproblemen inom rimliga kostnader, men väl fullt acceptabla kompromisser.

Figur 4.

MODULSAMORDNING I ZON 2

Figur 8.1. Schema ur ramprogram för MAFF-projektet.

8.3. Zonindelning.

Samtidigt som ramprogrammet utarbetades fördes diskussioner inom projektet om uppdelningen av huset i olika zoner, hur många och efter vilka kriterier.

I ett tidigt skede fördes diskussioner om att dela upp anläggningen i 6 olika zoner,

- A - Entrézon (modererade aktiviteter)
- B - Hemzon (modererade aktiviteter)
- C - Lugn zon (lugna aktiviteter)
- D - Småbarnszon (lugna-modererade aktiviteter)
- E - Lekzon (modererade-livliga aktiviteter)
- F - Rörelsezon (livliga aktiviteter)

Principen bygger på en uppdelning efter graden av livliga resp lugna aktiviteter samt efter behov av varierande grad av installationer (V, VA, El, värme).

Vissa justeringar av aktiviteter mellan grupperna medförde att det blev relevant att tala om 4 zoner + entrézon!

- 1 - Lugn zon (småbarn, vila, lugna aktiviteter, personalrum m m)
 - 2 - Modererad zon (kök, mat, sittande aktiviteter, tvätt m m)
 - 3 - Livlig zon 1 (praktiska lekar, bygg och rollek, verkstad m m)
 - 4 - Livlig zon 2 (rörelselek)
- Entrézon (entré, kapprum, sovrum m m)

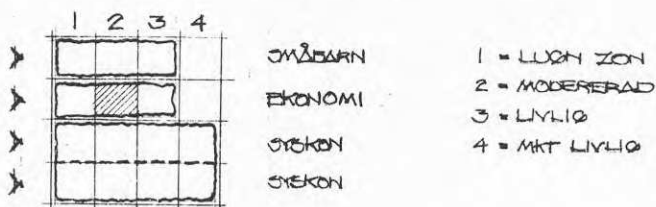
De livliga zonerna slogs samman och kvar återstod 4 zoner

- 1 - entrézon
- 2 - lugn zon
- 3 - modererad zon
- 4 - livlig zon

Dessa zoner stämmer också överens med kända mönster från förskoleverksamhet, motoriska intensiteter och pedagogiska krav.

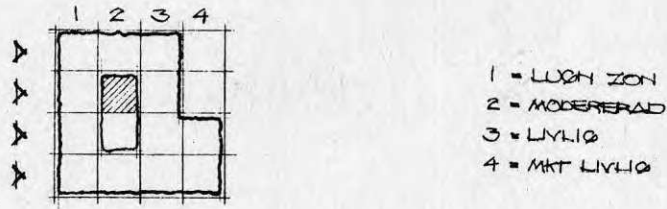
Följande skisser visar antydningar om plansamband och zonindelningar.

A. FÖRSKOLA - ZONDELNINGAR

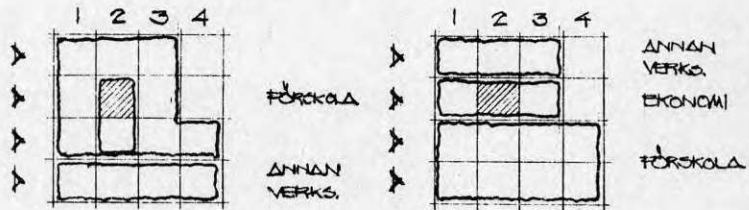

Figur 8.2. Sambandsschema alt.A - "Tankeexperiment", 761206.

B. FÖRSKOLA - ÄNDELNINGSLÖS

C. FÖRSKOLA OCH ANNAN VERKSAMHET

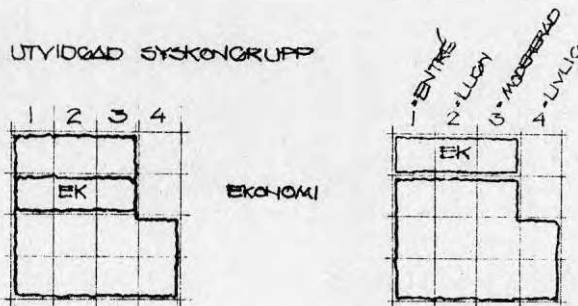

Figur 8.3. Sambandsschema alt. B o C. - "Tankeexperiment".

A. FÖRSKOLA MED 3 ÄNDELNINGAR

B. UTVIDGAD SYSKONGRUPP

Figur 8.4. Modofierat sambandschema alt. A o B, 770131.

C. FÖRSKOLA OCH ANNAN VERKSAMHET

Figur 8.5. Modifierat sambandschema alt. C, 770131.

Det förefaller inte heller orimligt att jämka kraven på flexibilitet med vad som är ekonomiskt försvarbart. Flexibilitet är t ex minst i hygien- och entréutrymmen p g a dess mer eller mindre fasta installationer, men högst i utrymmen avsedda för livliga aktiviteter.

För att tillgodose forskningens krav på maximal flexibilitet inom projektets ekonomiska ramar kan dessa aktivitetsfunktioner inrymmas i två tekniska zoner:

- Zon 1 - Entré- och hygienavdelning innehållande utrymmen med fasta installationer samt några med krav på anslutning till dessa. Dessa utrymmens placering och utformning inom zonen bestäms utifrån hur de kan kombineras med alternativa planlösningar i zon 2.
- Zon 2 - Generella (flexibla) delen för samtliga aktiviteter utan fasta eller specificerade funktionsavgränsningar. Inom denna del ska rumsindelningen kunna ändras inom modulsystemets ramar. Även i inrednings- och utrustningssammanhang skall hänsyn tagas till flexibiliteten. Vid förekommande fall ska VA-anslutnas utrustningsenheter kring samma anslutningspunkt kunna omplaceras.

Vissa delar av zon 2 skall kunna disponeras för funktioner med krav på anslutning till sanitära installationer. Denna gränsszon uppstår lämpligen vid övergången mellan zon 1 och zon 2. Den bör definieras i dess läge inom zon 2 och även i viss mån med dess funktioner p g a dess inverkan på uppläggningsenheten av anläggningens primära VA-försörjning.

7.4. Krav på mellanväggssystem och inredningsenheter.

De för projektet speciella förutsättningarna skapas i den flexibla zonen (2). Begreppet flexibel är inte entydigt. Bäst beskrivs vad som menas genom att man formulerar och motiverar de krav vi ställt.

1. Mellanväggarna ska kunna byggas upp av ett system av lämpliga element som ger möjlighet att skapa de olika typer av rumsavgränsningar, som kan tänkas förekomma. Detta gäller även förekommande brand- och ljudisoleringskrav. Avsikten är att brukarna ska kunna välja rumsavgränsningar efter behov och därmed få en mer nyanterad uppfattning av begreppet vägg.
2. Anslutningar av väggsystemet till övriga byggnadsdelar ska kunna utföras utan tekniska ingrepp i väggen. Väggen ska kunna tas bort utan att lämna märken efter sig.
3. Väggsystemet skall bygga på ett modulmått av 600 mm. Det bedömdes orealistiskt att arbeta med ett tätare modulnät. Det skulle ge en mängd "passbitar" och komplicera systemet och det skulle ställa stora krav på installationer och konstruktioner i huset. Det är dessutom tvivelaktigt om brukarna varit betjänta av att kunna dimensionera efter en "tätare" måttstock.
4. De ingående delarna ska kunna återanvändas i flera uppställningar. Avsikten är naturligtvis att göra huset "självförsörjande" så att man inte ska behöva köpa nytt varje gång man behöver ändra.
5. Väggsystemet ska kunna hanteras av förskolepersonal, vilket främst ställer krav på enkelhet i uppbyggnaden och vikten på enskilda element.
6. Stabilitet och motståndskraft mot slitage ska vara motsvarande vanliga platsbyggda väggar.

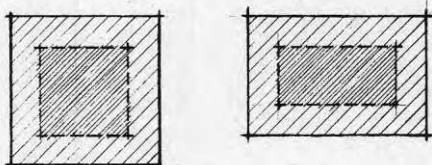
Samma krav som ovan ställdes i tillämpliga delar också på de inredningsenheter som förekom.

9. PROJEKTETS PROGRAMSKISS.

9.1. Olika planformer.

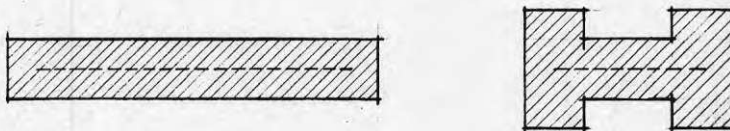
Byggnadens totala planform har betydelse för bl a graden av flexibilitet och möjligheterna att åstadkomma erforderlig dagsljusbelysning.

En koncentrerad planform ger möjligheter att dels göra olika rumsdjup, dels placera utrymmen så att de kan nå från två olika håll utan att behöva bli genomgångsrum. Däremot blir det svårt att få hög dagsljusbelysning in mot mitten av en koncentrerad huskropp.

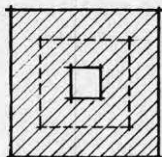
Figur 9.1. Dagsljusbelyst del vid koncentrerad planform.

En avlång eller på annat sätt utbredd huskropp får en lång ytterväggsyta, vilket ger goda möjligheter att sätta in fönster för dagsljusbelysning. Det måttliga husdjupet gör att dagsljuset når in till mitten. Däremot har man begränsade möjligheter att göra djupa rum beroende på husdjupet. Om man lägger ett rum som går genom hela huskroppen delar det av huset i två delar och blir genomgångsrum.

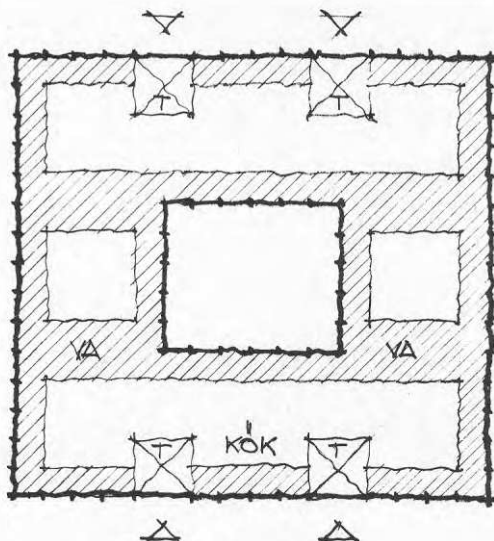
Figur 9.2. Dagsljusbelysning i hela byggnadskroppen.

En kompromiss måste tillgodose båda dessa krav. Genom en koncentrerad huskropp och en liten ljusgård i mitten för dagsljusbelysningens skull. Ett rum som har fönster mot såväl ljusgård som yttervägg behöver inte bli genomgångsrum eftersom man kan gå runt ljusgården åt andra hållet.

Figur 9.3. Dagsljusbelysning i hela den koncentrerade byggnadskroppen.

Följande skisser får visa de första antydningarna av en delvis anpassbar fysisk struktur som börjar likna ett hus.

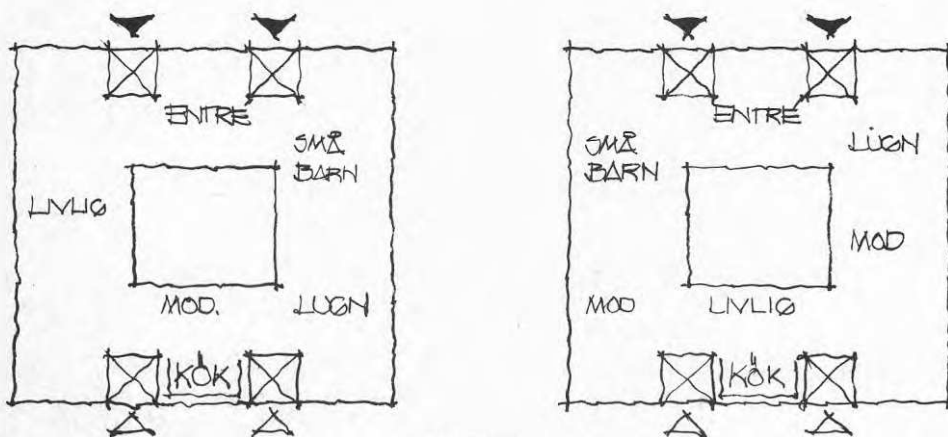

Figur 9.4. Zon för tillgång till vatten och avlopp.

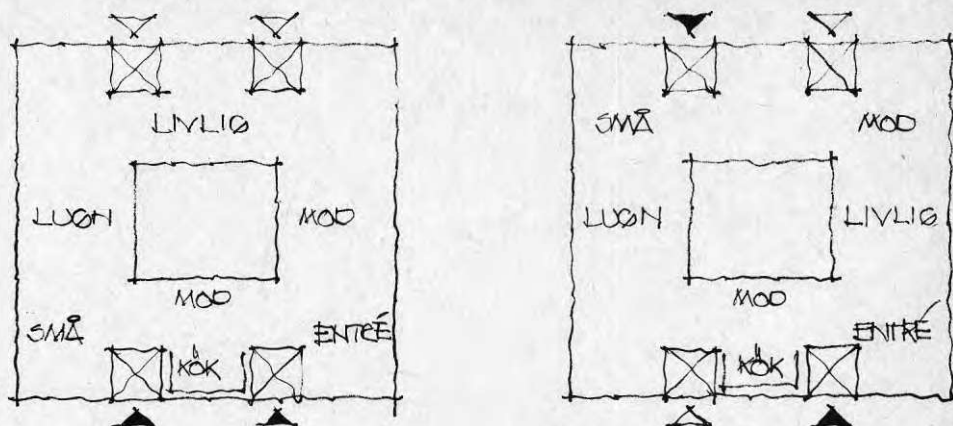
Skisser 770216.

Olika sätt att placera de olika zonerna inom byggnaden ger olika kontaktmöjligheter och avskildhet.

Fyra avdelningar behöver vid traditionella lösningar fyra entréer, vilket skulle behövas för återgång till en sådan plan efter projektets slut. Men man behöver ju inte använda alla, även om de måste finnas med från början.

Figur 9.5. En entré- och en kökssida.

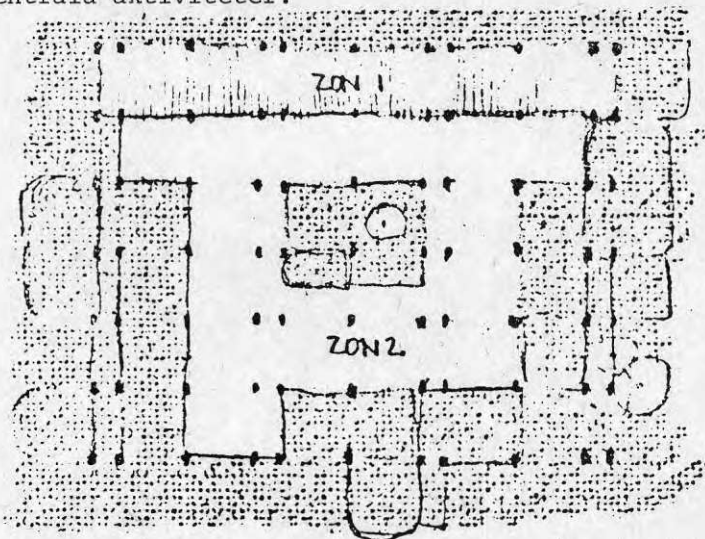
Figur 9.6. Entré och kök på samma sida.

9.2. En delvis anpassbar fysisk struktur.

Den fasta zonen innehåller entréutrymmen, bad- och tvättutrymmen, köksutrymmen, omklädningsutrymmen samt utrymmen för anläggningens tekniska försörjning. I denna zon har samlats de utrymmen som har hög installationsstandard och som är svår och kostsam att flytta omkring i anläggningen.

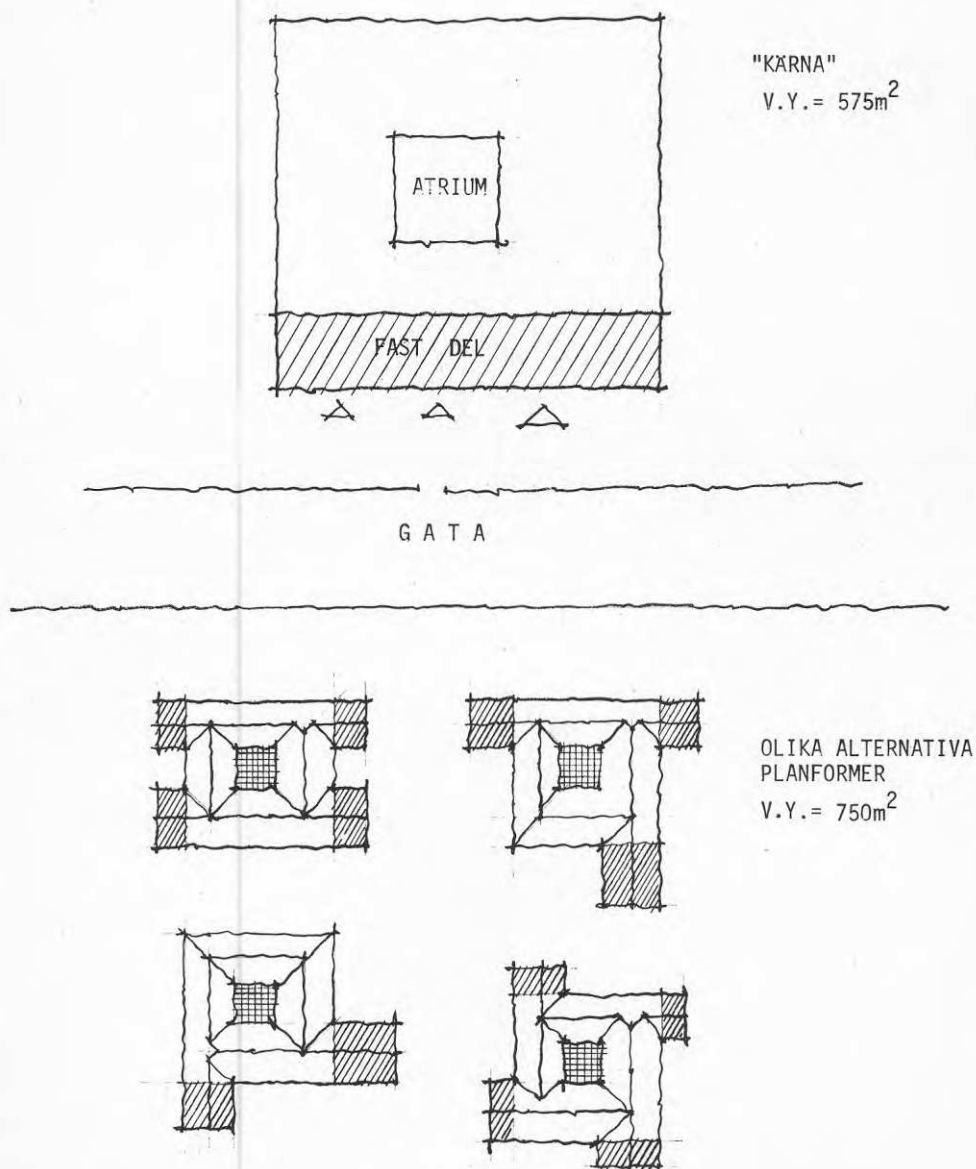
I den flexibla zonen, där övriga utrymmen inryms, har anslutningsmöjligheter begränsats till ett fixerat antal punkter (vatten, avlopp) el och ventilation finns utlagt i ett rutnät över denna del.

Nu börjar så smått skymta en struktur bestående av två zoner, en ljusgård för dagsljusintag. Ljusgården ger med sitt centrala läga möjlighet att även användas för i verksamheten centrala aktiviteter.

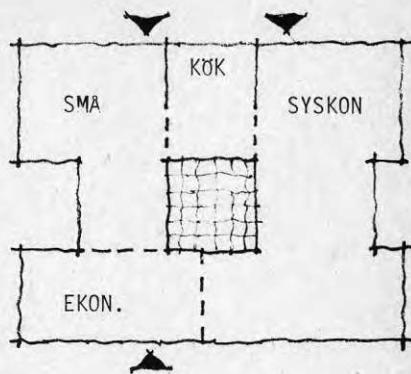
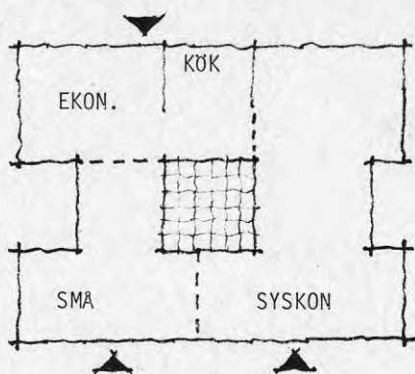
Figur 9.7. En delvis anpassbar fysisk struktur.

FUNDERINGAR KRING LÄMPLIG PLANFORM.

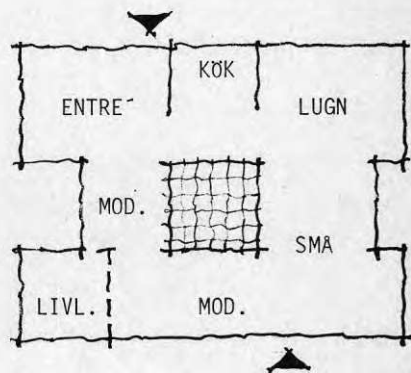
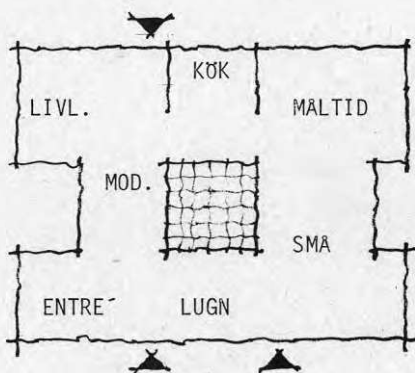
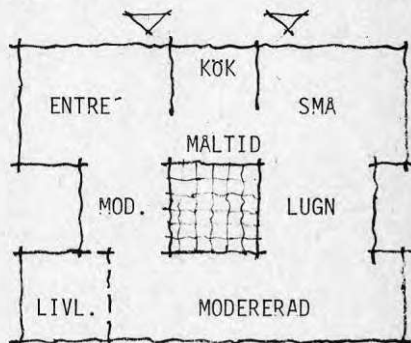
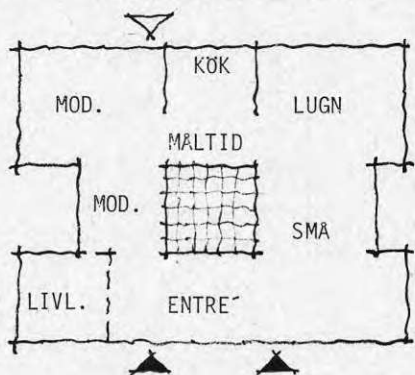

Figur 9.8. Olika planformer.

AVDELNINGAR - tänkbara alternativ

AVDELNINGSLÖST - tänkbara alternativ

Figur 9.9. Ytterligare funderingar om alternativa lägen för entréer och zoner. Genom kombination av entréer kan natalet reduceras.

9.3. Sammanfattande beskrivning.

9.3.1. "Entréer".

Som ett uttryck för att huset är gemensamt - inte uppdelat i avdelningar - vore det mest konsekvent att ha en enda entré. Detta skulle emellertid låsa planlösningen för mycket, varför en entrésida med möjligheter till en huvudentré, en separat småbarnsentré samt en köksentré bedömdes ge samma uttryck och vara en lämplig kompromiss. På så sätt blev det ingen baksida på huset dit transport av varor mm sker, utan barn och andra kan se att mjölkleveranser, sophämtning etc är en del av livet i huset.

Mot lekytorna utomhus planerades dessutom två groventréer, som vid behov kan fungera som separata entréer. Därigenom blev det också en önskvärd spridning av toaletterna. Expeditionen och personalens omklädningsrum har ansetts höra samman med entréfunktionen.

9.3.2. Köket.

Köket har planerats så att barnen skall kunna delta i bestyren kring matlagningen i huset. Hur mycket och i vilka aktiviteter ska besvaras av försöksverksamheten.

9.3.3. Hygienutrymmena.

Sköt- och tvättrum har lagts tillsammans vid köket. Därför att denna del av byggnaden rymmer de lugna aktiviteterna som sömn, vila, måltider osv, till vilka hygienrutinerna hör.

9.3.4. Resterande utrymmen.

Övriga rumsytor enligt normerna har samlats till en enda sammanhängande yta. För att ytan skall bli så "samlad" som möjligt och samtidigt få tillräcklig dagsljusbelysning har en atriumgård lagts in. Den kan användas för experiment utomhus, odling, måltider mm.

9.3.5. Arbetsgången för programskissningen.

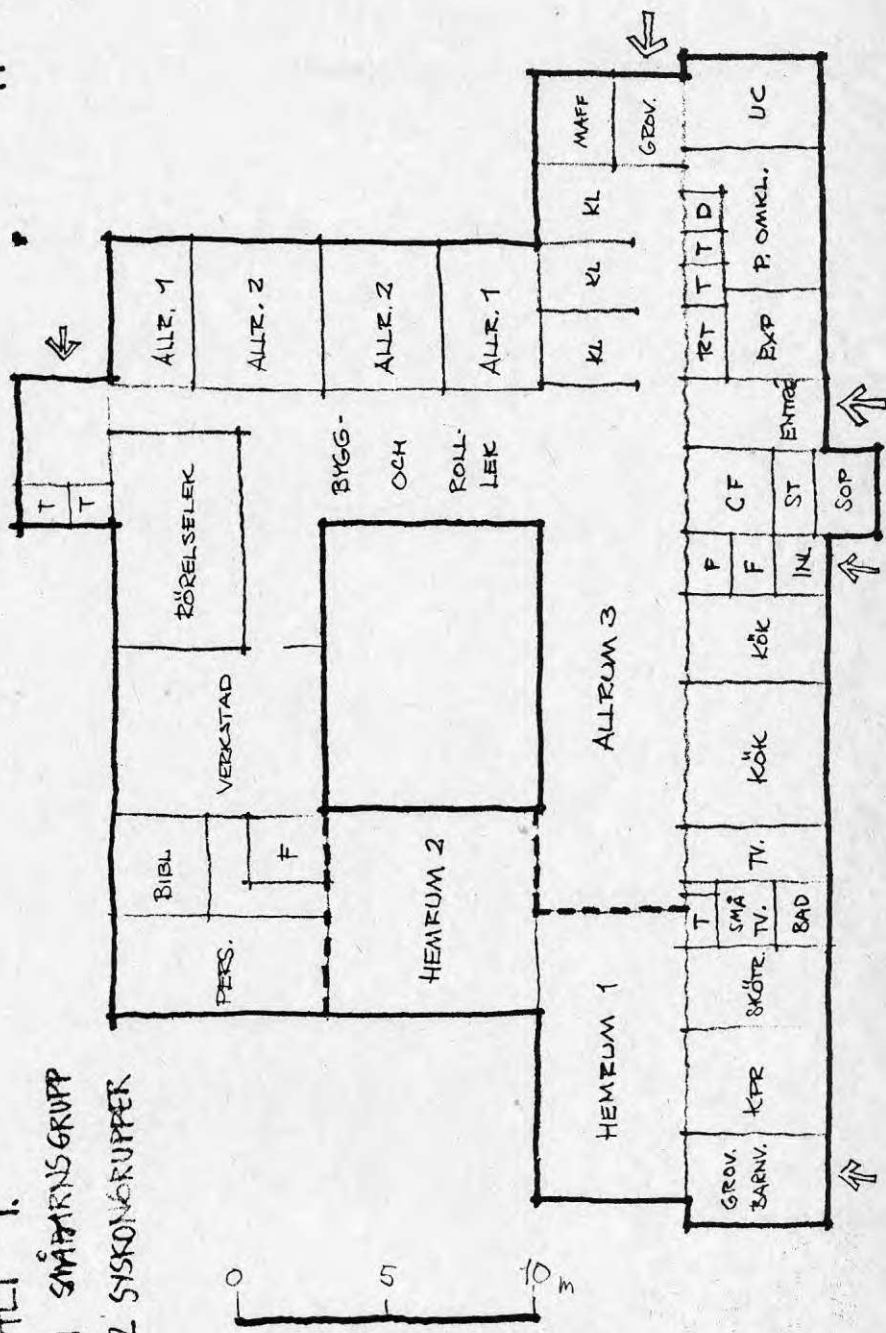
Tillvägagångssättet vid arbetet med programskissen var:

- Mot bakgrund av analyser av lämpliga planformer prövades en enkel kvadratisk struktur med ljusgård i mitten.
- De 11 lokalprogrammen skissades in i strukturen.
- En jämförelse av dessa 11 skisser visade att man genom att förlägga de fasta delarna i ett band i den ena kanten och en entré med toaletter i den andra kunde göra acceptabla planlösningar för alla 11 programmen. Genom att göra något olika bredd på huskropparna kunde dessutom viss valfrihet åstadkommas.

Exempel på planlösningar för de olika alternativa lokalprogrammen kan studeras i "testskisser", fig 9.10-12.

197705.05
 TI JJK

MAFF
 ALT 1.
 1 SMÅBARNSGRUPP
 2 SYSKONGRUPPER

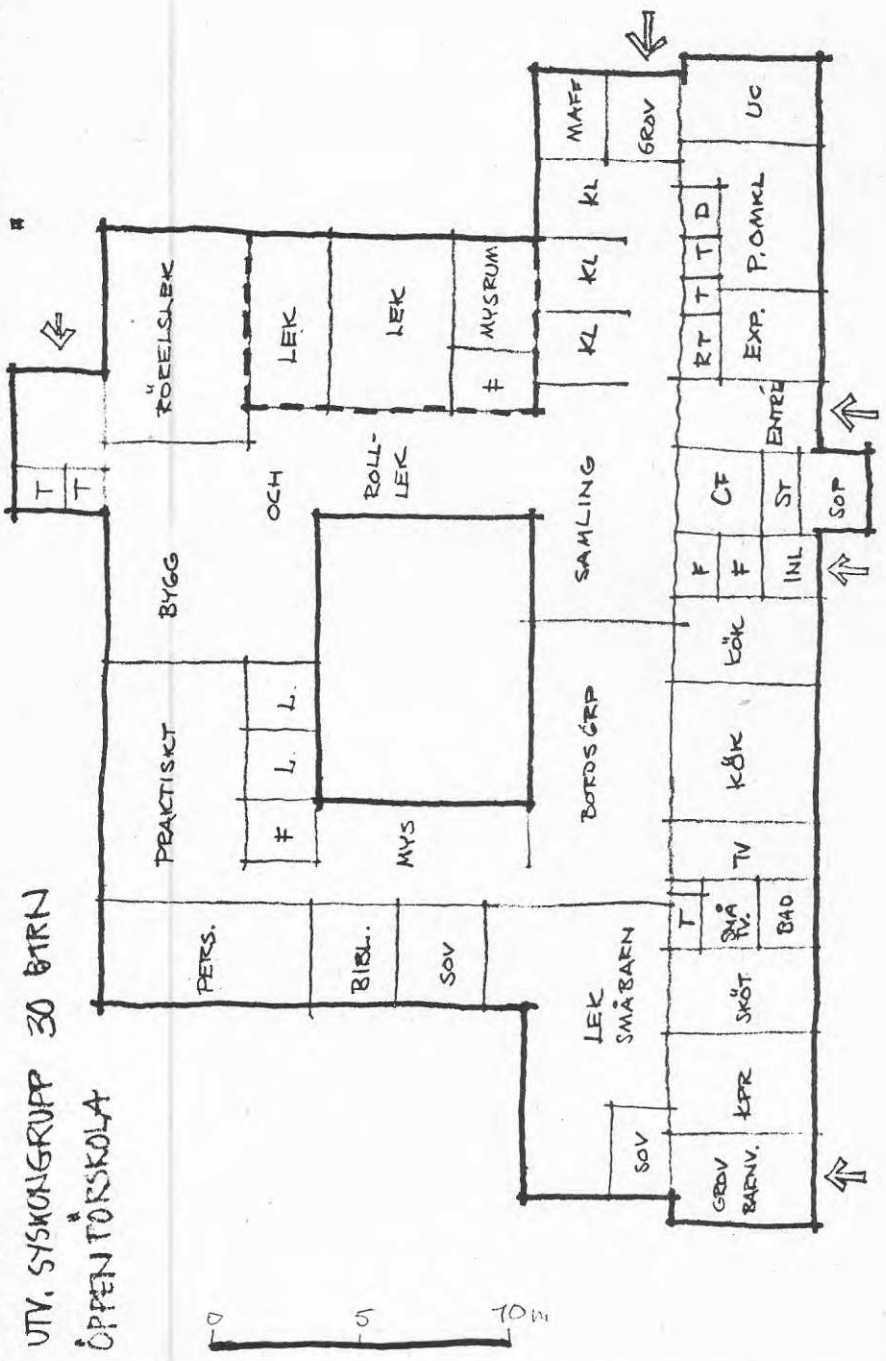

Figur 9.10. "Testskiss" med programalternativ 1. En småbarnsgrupp och två syskongrupper (avdelningar).

1977.05.05
T1 Jafk

MAFF
ALT 4.

UTV. SYSKONGRUPP 30 BARN
ÖPPENTÖRSKOLA

Figur 9.11. "Testskiss" med programalternativ 4. Utvidgad syskongrupp, 30 barn, samt öppen förskola.

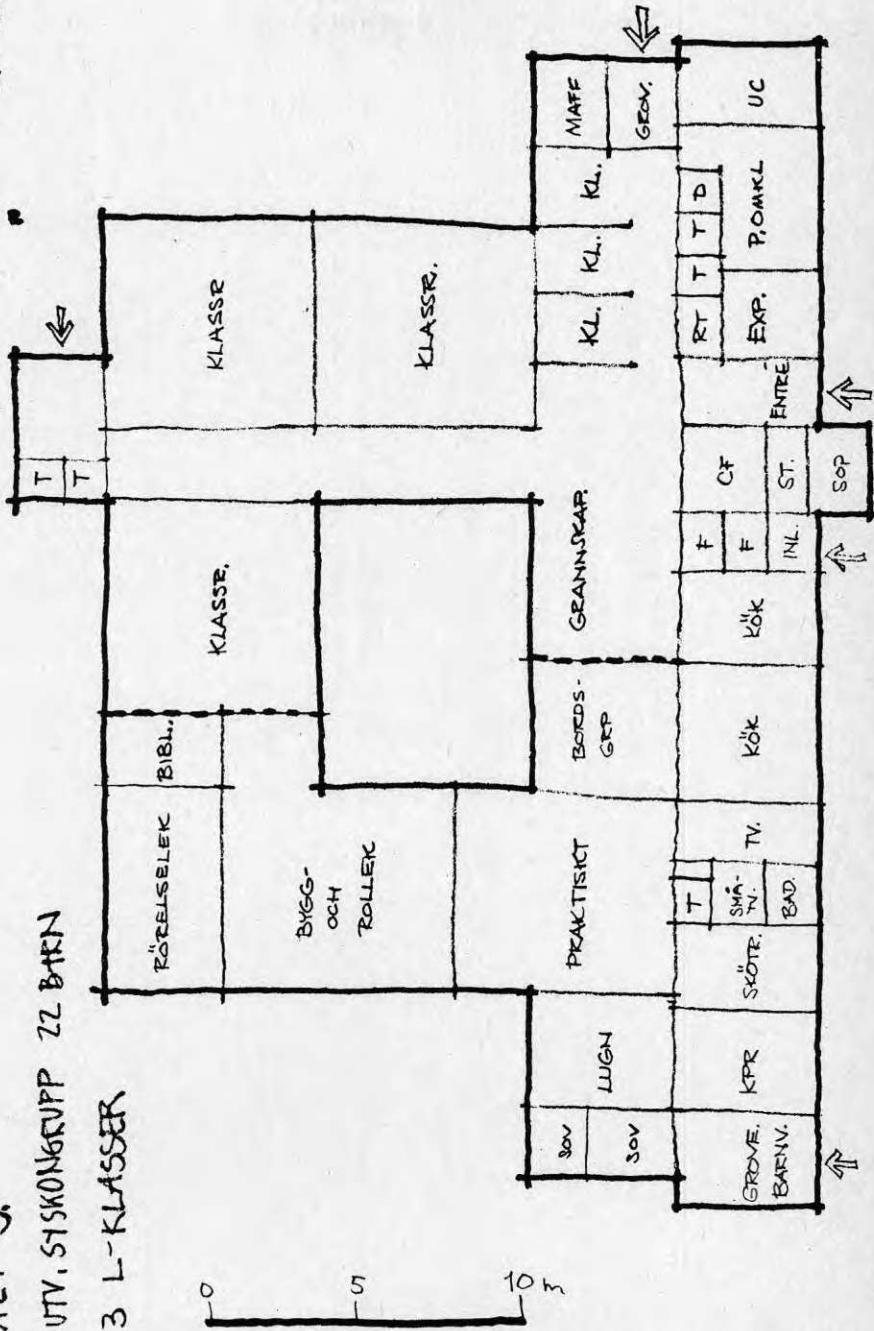
1977-05-05
 TI JøTK

MAFF

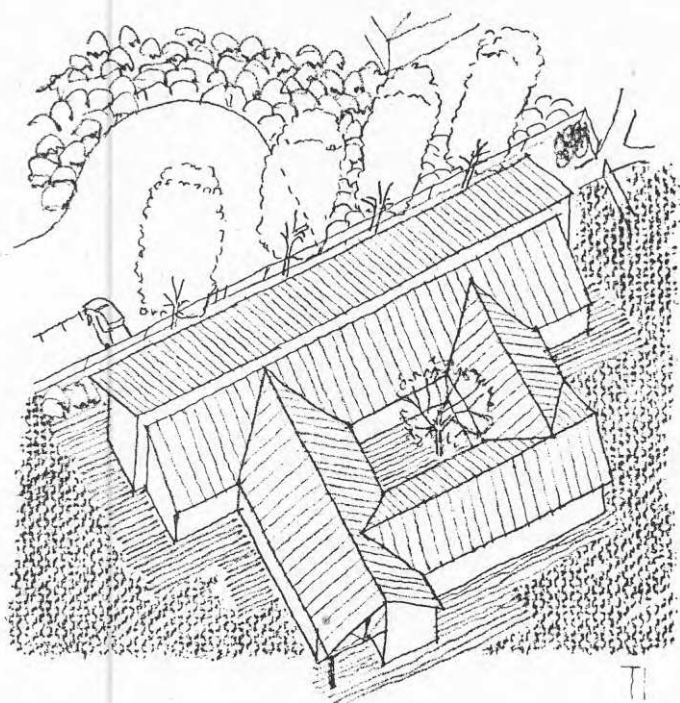
ALT 9.

UTV. SYSKONGRUPP 22 BARN

3 L-KLASSER

Figur 9.12. "Testskiss" med programalternativ 9. Utvidgad syskongrupp, 22 barn, 3 lågstadielklasser och grannskapsarbeite.

9.13. Perspektivskiss över tänkbar volymsutformning.

10. VAL AV KOMMUN OCH PLACERING AV FÖRSÖKSANLÄGGNING

10.1. Problem som diskuterades med de olika kommunerna.

Inom projektgruppen i Skåne utarbetades en lista på problem, som skulle diskuteras vid de kontakter olika forskare hade med respektive kommuner. Avsikten var att söka klarlägga förutsättningarna för försöksverksamhet och anläggningar i kommunen. Listan omfattade främst följande punkter som också något kommenteras här nedan:

1. Restid.

Det stod tidigt klart att forskarna skulle behöva ha täta kontakter med försöksanläggningarna. Långa restider skulle då vara resurskrävande. Därför begränsades redan tidigt urvalet tänkbara kommuner inom en restid av högst 45 minuter.

2. Barnomsorgen i kommunen.

Personaltätheten visade sig vara en besvärlig fråga. Socialstyrelsens rekommendationer skulle gälla och de innebär;

- barn under 3 år heltid 2 per/5 barn
 - barn 3-7 år heltid 1 per/5 barn
 - barn 5-6 år deltid 2 pers/20 barn, varav en praktikant
 - barn 7-12 år fritidshem 1 pers/6 barn
 - barn $\frac{1}{2}$ -12 år heltid 1 pers/4 barn.
- Detta gäller exklusive personal för barn med speciella behov, föreståndare, städ- och kökspersonal.

Av intresse var också inställningen inom barnomsorgen i kommunen till olika frågor av organisatorisk och pedagogisk art.

- Hade man erfarenheter av personallagsarbete? Var man positiv?
- Arbetade man ute på fältet med dagbok och liknande, eller hur fick man underlag för förändringar i verksamheten?
- Förekom intern, pedagogisk fortbildning?
- Hur såg man inom socialförvaltningen respektive ute på fältet på Barnstugeutredningen? Arbetade man kanske redan med syskongrupper o s v.
- Hur var jordmånen för samverkan mellan olika intressenter i barnomsorgen?
- Kunde man tänka sig att ge personalen längre inskolningstid?
- Hur stort inflytande hade personalen på resursanvändningen i barnstugorna? Kunde man inom kommunen tänka sig exempelvis s k rambudget?

3. Kommunens organisation.

- Lämpligt nämnd och person för samarbete med MAFF var social centralnämnd och någon vid avdelning för barnomsorg.
- Finns samverkansorgan mellan nämnderna?
- Det har föreslagits olika samarbetsmodeller för främst skolstyrelse, fritids- och socialnämnd av bl a Kommunförbundet och SIA.

- Det skulle underlätta för projektet om man inom den kommunala förvaltningen var beredd att ge avkall på rutiner och praxos om det är önskvärt ur främst forskningssynpunkt.
 - Hur projekteras och upphandlas aktuella objekt?
 - Behandlingsgång för aktuella objektet?
 - Hur stort inflytande hade personal på utformningen av nya barnstugor? Kunde man inom kommunen tänka sig brukarplanering såsom projektet skisserat det?
4. Planerad omfattning av aktuella objekt.
- Önskvärd storlek var från början 3 avdelningar, som ju också programskissen utgick ifrån. Preliminära kontakter med kommunerna i Skåne visade emellertid tydligt, att man där hade planerat med minst tre avdelningar för barnomsorg. Även om man var intresserad av annan verksamhet i försöken, så ansåg man att pressen från daghemskön i kommunen skulle göra det omöjligt att skära ned antalet daghemsavdelningar till förmån för annan verksamhet. Enda möjligheten att få försök med barnomsorg i samverkan med annan verksamhet inom dessa kommuner skulle vara att öka husen med ytterligare motsvarande en avdelning. Därför blev den realistiska storleken 3-4 avd med barn i åldern 0-12 år - max 40-50 barn på heltid och totalt max 70 barn inklusive deltid. En av dessa avd skulle under försökstiden kunna användas för försök med övriga verksamheter. Man beaktade möjligheten att dela en större anläggning i två byggnader, exempelvis planerade 5 avd delas på en byggnad om tre avd och en om två avd för förskola och en för övrig verksamhet.
5. Annan intressant verksamhet som kan knytas till objektet:
- Uppslag om hur avd för övrig verksamhet kan användas. Dessutom önskvärt kunna pröva någon övrig verksamhet kvällstid även i förskolans lokaler.
 - Behovstäckning i den aktuella kommundelen.
6. Omgivande område.
- Eftersom avsikten var att knyta förskolan till barnens närmiljö borde upptagningsområdet inte vara för stort. Storleken hänger också samman med behovstäckningen. Eftersom behovstäckning motsvarande 40 % av barnen i c a 200 lgh fyller en anläggning med högst 45 platser borde upptagningsområdet inte vara större än 1.000 lgh. Gångavstånd max 400 m.
- Åldern på bostadsområdet ger en uppfattning om befolkningens åldersfördelningar.
 - Bebyggelsetypen ger en uppfattning om den sociala sammansättningen. Eftersom de flesta bostadsområden är ensidigt bebyggda borde projektet omfatta både områden med småhus och flerfamiljshus.
 - Tomtens läge och beskaffenhet skulle om möjligt vara i enlighet med socialstyrelsens vägledande information.
 - Exempel på lokaler och verksamhet i området i övrigt, som förskolan kan ha utbyte med; skola, dagcentral för pensionärer, bygglekplats, fritidsgård, bibliotek, simhall, idrottshall.

- Exempel på behov av lokaler och verksamhet, som projektet skulle kunna lösa; fritidsverksamhet, pensionärsverksamhet, lågstadieundervisning, utvidgat fritidshem, lekrådgivning, kompletterande lokaler för dagmammor, hemmavarande mammor och lägenhetsdaghem.
7. Kommunens tidplan för objektet.
 - Beslut om uppförande.
 - Start av projektering.
 - Byggstart.
 - Inflyttning.
 8. Synpunkter på ekonomiska bidrag och liknande.

Kommunerna var mycket uppmärksamma på de ekonomiska aspekterna varför det var angeläget att notera alla förslag och eventuell tveksamhet. Det kunde gälla

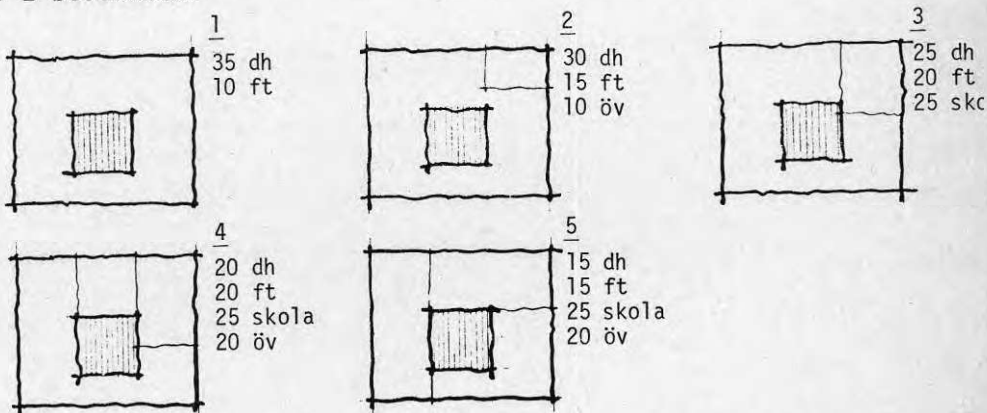
 - Bidrag för projektering, anläggning och drift.
 - Täckning av extra kostnader i samband med MAFF.
 - Krav på garantier.

Hur kommunerna ställde sig till de olika problemen framgår av beskrivningen längre fram (kap 10-12).

10.2. Olika tänkbara organisationsformer för försöksverksamheten.

Ursprungligen diskuterades att man skulle fördela projektets försöksanläggningar över tre regioner - Skåne, Stockholm och Luleå. Det visade sig emellertid bli alltför komplicerat och kostnadskrävande att klara en insats i Norrland, varför man fick nöja sig med Skåne och Stockholm, där ju forskarlagen fanns.

För att kunna beakta de skillnader som kunde ligga i olika bakgrundsfaktorer samt att ett eller annat försöksprojekt av olika anledningar kunde bli omöjligt att forska i, planerades 3x3 anläggningar, vilket så blev 4 i Skåne och 5 i Stockholm.

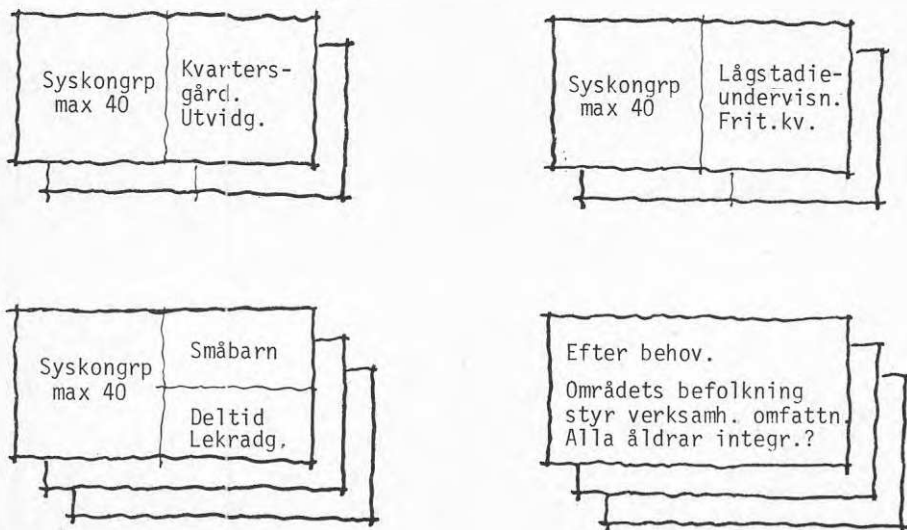

Figur 10.1. Fem organisationsformer inom en barnstuga vid olika tidpunkter under en 20-årsperiod. Antalet platser i förskola/fritidshem antages minska, varvid andra verksamheter kan komma in istället. dh=daghem; dt=deltidsgrupp; ft=fritidshem; öv=öppen verksamhet.

Bakgrundsfaktorer var då främst olika typer av kommuner och bostadsområden. Någon "ideal-modell" finns ju inte i verkligheten. Mot bakgrund av att ett försökshus under sin "livstid" ska komma att användas av olika grupper o s v, som belyses av programarbetet, bedömdes det också angeläget att försöken fördelade sig på några olika organisationsmodeller.

Om man utgick från vad man rent teoretiskt kunde tänka sig skulle två olika modeller kunna tänkas:

- utvidgad syskongrupp (9 mån - 12 år) med max 45 platser (motsvarande 40 barn eftersom småbarn "tar mer plats" enligt normen), i samverkan med någon annan verksamhet, organiserat från förvaltningarna på förhand.
- områdets behov av barnomsorg o s v får helt styra verksamhetens organisation.

Figur 10.2 Mångsidighet - fördelning av experimenthus på olika organisationsformer. 750506. JafK.

"Kvartersgård" = Fritidsverksamhet för alla åldrar - "öppen" och i grupper (organisationsregi). Kan innehålla parklek.

Vid de senare kontakterna med de olika kommunerna visade det sig emellertid att behovet av barnomsorg bedömdes ha sådan omfattning att det andra alternativet inte blev aktuellt.

10.3. Kommunkontakter.

Redan i de tidiga förberedelserna av projektet var man inom projektet medveten om att det skulle bli fråga om försöksverksamhet. Denna måste genomföras i samarbete med någon eller några kommuner, och det var därför av vitalt intresse att så tidigt som möjligt få fram de problem och frågor som kunde ställas ur kommunal synvinkel. I Skåne tog

forskarna därför redan i början av 1976 kontakt med personer inom Lund och Malmö kommun, som man tidigare haft kontakt med i andra sammanhang.

Senare under våren 1976 sände Socialstyrelsen ut en inbjudan till att delta i försöksverksamhet inom MAFF-projektet till ett 40-tal kommuner i Norrland, Stockholmstrakten och Skåne.

Ytterligare kontakter kunde tas av projektets arkitekter vid de granskarkurser som Socialstyrelsen och Kommunförbundet höll runt om i landet. Vid en kurs för Malmöhus län fick man sålunda kontakt med tjänstemän inom Socialförvaltningen i Helsingborg, som blev mycket intresserade.

Senare under våren 1976 tog också intresserade tjänstemän vid Socialkontoret i Lomma kommun kontakt med projektet och förklarade sig intresserade. Man hade tagit del av projektets idéer vid ovan nämnda granskarkurs och diskuterat vidare.

Under hösten 1976 togs per telefon en kontakt med projektet av en företrädare för SFL i Burlövs kommun. Man ordnade en information till företrädare för Sociala centralnämnden och därigenom kom även denna kommun att bli intresserad.

I januari 1977 sammankallade projektet de intresserade kommunernas företrädare till ett gemensamt möte på LTH. Detta möte kom att följas av ytterligare 4 möten under 1977, varvid man kunde diskutera olika problem. Det var:

- överenskommelse mellan Socialstyrelsen och kommunen om försöksverksamhet,
- gemensam projektering och upphandling av försöksanläggningarna,
- möjligheter att göra avsteg från kommunens administrativa praxis,
- olika pedagogiska frågor i samband med försöksverksamhetens annorlunda organisation,
- ekonomiska frågor,
- olika alternativa förslag till försöksanläggningar i de olika kommunerna.

Förutom att projektet fick ta del av hur kommunerna ställde sig till alla praktiska frågor i sammanhanget hade dessa möten betydelse för idéspridning mellan kommunerna. Orsaken till att det efter 1977 var mindre meningsfullt att samla till sådana möten fortsättningsvis var att det blev stora tidsförskjutningar mellan förverkligandena av de olika försöksanläggningarna.

Lunds kommun låg långt framme i sin planering av barnstugor och strävade efter att utnyttja det anordningsbidrag till barnstugebyggnader som då utgick till kommunerna. Det fanns flera bra alternativ, men beroende på att projektet blev fördröjt måste kommunen, som inte kunde vänta, bygga även dessa för att få sina statsbidrag. När anordningsbidrag inte längre utgick hade kommunen inte längre råd att fortsätta utbyggnaden, utan kommunstyrelsen beslöt att man skulle ta en paus på tre år. Därmed föreföll chanserna för ett sam-

arbete som obefintliga, och Lunds kommun utgick som möjlig samarbetspartner.

Lomma kommun hade redan i juni 1976 beslutat sig för att delta i MAFF-projektet. Det aktuella projektet var beläget i bostadsområdet N. Vinstorp. Ett flertal kontakter togs mellan projektet och representanter för kommunen för att klara ut olika problem. Bl a kunde projektets arkitekter genom sina diskussioner om barnstugan som resurs i bostadsområdet få stadsplaneförfattarna för området att ändra stadsplanen och lägga in tomter för flera mindre barnstugor. Desto större blev emellertid besvikelsen när man redan i januari 1977 kunde läsa i lokalpressen att stadsplanen överklagats. Det handlade om den då så aktuella debatten om man i Skåne borde bygga på "den goda jorden", samt frågan om läget för en vägdragnin utanför bebyggelseområdena, som också skulle beröra N. Vinstorp.

När det framgick att det skulle bli svårt att få tidsmässig möjlighet att fullfölja en försöksanläggning på N. Vinstorp sökte man efter ett lämpligt ersättningsobjekt. Detta lyckades emellertid inte och i början av 1979 kunde man konstatera att det inte var möjligt att få någon försöksanläggning i Lomma.

När det blev klart att det skulle bli förseningar i flertalet kommuner, försökte man från projektets sida att ta ytterligare kontakter med några kommuner i Skåne. Det föreföll emellertid då som om man byggt så mycket man hade råd med eller hade plats för inom den närmaste tiden.

Det enda objektet som kunde fullföljas inom rimliga tidsmarginaler var i Helsingborgs kommun. Det kom då att ligga ganska långt före de övriga och naturligt att också få tjäna som "murbräcka" i försöken att realisera flexibla försökshus. De praktiska problemens lösningar i Helsingborg kom också att påverka projektets programskiss och därmed utformningen av alla försökshusen.

De olika alternativa byggnadsobjekten som fanns att ta ställning till framgår av figur 10.3.

De byggnadsobjekt som slutligen utfördes var:

Melodigången i Malmö (inrymd i flerfamiljshus),
Ragnvalla östra, Adolfsberg i Helsingborg,
Rinnebäck i Burlöv,
Almgården i Malmö (forskning blev av tidsskäl inte av).

MAFF
LTH

Förteckning över tänkbara lokaliseringar av experimenthus i Skåne.

KOMMUN	BOSTADSOMRÅDE	ANTAL INV	A N D E L FLERFAM RADHUS	VILLOR	FÖRSKOLOR BEFINTL PLANERAD	ANDRA INTRES- SENTER	TID
Helsingb	Adolfsberg (-65)	3.000	X	X	100 Dh	45 Dh	Efter behov B-77
	Ödåkra (-77)	2.300	-	X	60 Dh	45 Dh	Efter behov B-77
Malmö	Rönneholmspar- ken (-50)	6.100				30-40 Dh	Pensionärer
	Oxie, Stensåker (-76)	3.000	X	X	940 Dh 69 Dh	45 Dh	Forsk
Lomma	Lindängen (-76)	4.600	100	-	300 Dh	30-40 Dh+F1	
	N Vinstorp (-77)	1.000	30	30	-	30-40 Dh	Efter behov B-77
Lund	Klostergården (-70)	5.000	100	-	43 Dh 90 Dt 15 Ft	40 Dh	Dagcentral pens B-77
	Ö Torn (-77)	2.000	X	X	40 Dt 15 Ft	15 Dh 15 Ft 20 Dt	2-3 lågstkl B-77
Buriöv	Rinnebäck	2.000	50	50	-	2 lågstkl	B-78

Figur 10.3. Förteckning över alternativa byggnadsobjekt i Skåne-regionen.

11. HELSINGBORGS KOMMUN - RAGNVALLA BARNSTUGA

11.1 Barnomsorgen i kommunen.

Helsingborgs kommun har dryg 100.000 invånare varav 9 % år 1975 utgjordes av barn 0-6 år. Ur "Förskoleplan för Helsingborgs kommun" (1975-1982) läser man:

"Av tabellerna framgår att antalet barn i åldern 0-6 år förväntas öka med ca 650 under planperioden och att antalet platser i daghem och familjedaghem enligt planen väntas öka från 1.441 till 2.261. Detta innebär en förändring av servicenivån, d v s andelen barn i åldersgruppen som kommunen erbjuder heldagsomsorg, från 16 % till drygt 23 %."

En jämförelse mellan vad försöksverksamheten i MAFF-anläggningarna avser att pröva och Helsingborgs kommuns standard och praxis vid förskolebyggande visar hur kommunen fick föra en viss anpassning.

	MAFF-projektet	Helsingborgs kommun
Barnstugans storlek	Max 40 barn (45 platser)	Vanligen 60-75 platser
Personaltäthet	Enl. Socialstyrelsens rekommendation	I stort samma
Försök med annan organisation	Utan avdelningar "helhetsorganisation"	Förekommer ej
Åldersintegration	9 mån - 12 år	Förekommer ej
Föräldrainflytande	Ja	I realiteten litet
Annan verksamhet	"Öppen verksamhet"	Försök göres med öppen förskola

Figur 11.1. Jämförelse mellan MAFF-projektets försöksverksamhet och praxis inom Helsingborgs kommun.

Kommunen gick projektet tillmötes med att acceptera en längre introduktionsperiod än normalt. Man gick också med på att projektet medverkade vid anställningsförfarandet.

Tjänstemännen på Socialförvaltningen var mycket intresserade av att pröva annan verksamhet. Man hade försök igång med s k "öppen förskola" och man bedömde behoven av annan verksamhet i samverkan med förskola som något angeläget.

11.2. Formell organisation.

Socialförvaltningen omorganiserade successivt under det projektet pågick. Detta innebar bl a att kommunen delades in i fyra distrikt från att ha varit ett enda. En av projektets kontaktpersoner med förvaltningen var från början avdelningschef för barnomsorgen, och han blev sedan socialchef, vilket medverkade till att ytterligare förankra projektet i kommunen.

Socialförvaltningen har egen organisation för fastighets-skötsel och inköp av exempelvis inredning till barnstugor. Inom förvaltningen finns en företagsnämnd. Inom denna finns organiserad en "Samrådsgrupp för barnstugor" med representanter från såväl förvaltning som fackliga organisationer. Ordförande är en politiker. Denna grupp fungerar också som kommunens referensgrupp vid nybyggnad av barnstugor.

Fastighetskontoret i Helsingborg ansvarar för central projektledning av byggnadsverksamhet inom kommunen. Detta innebär att fastighetskontorets projektledare i samråd med samrådsgruppen leder och genomför barnstugeprojekt och överlämnar "nyckelfärdiga" stugor till socialförvaltningen. Kommunen byggde under mitten av 1970-talet 4-5 barnstugor årligen.

De första kontakterna med tjänstemän vid socialförvaltningen ledde till att Sociala centralnämnden utverkade Kommunfullmäktiges bemyndigande att

"-att medverka i projektet - under förutsättning att projektet ej innebär några extra kostnader eller lägre statsbidrag för kommunen." (ur Kommunfullmäktiges handlingar 78:47).

11.3. Ragnvalla östra.

Från socialförvaltningens sida föreslog man inledningsvis två alternativa placeringar av försöksanläggningen - Ödåkra och Adolfsberg.

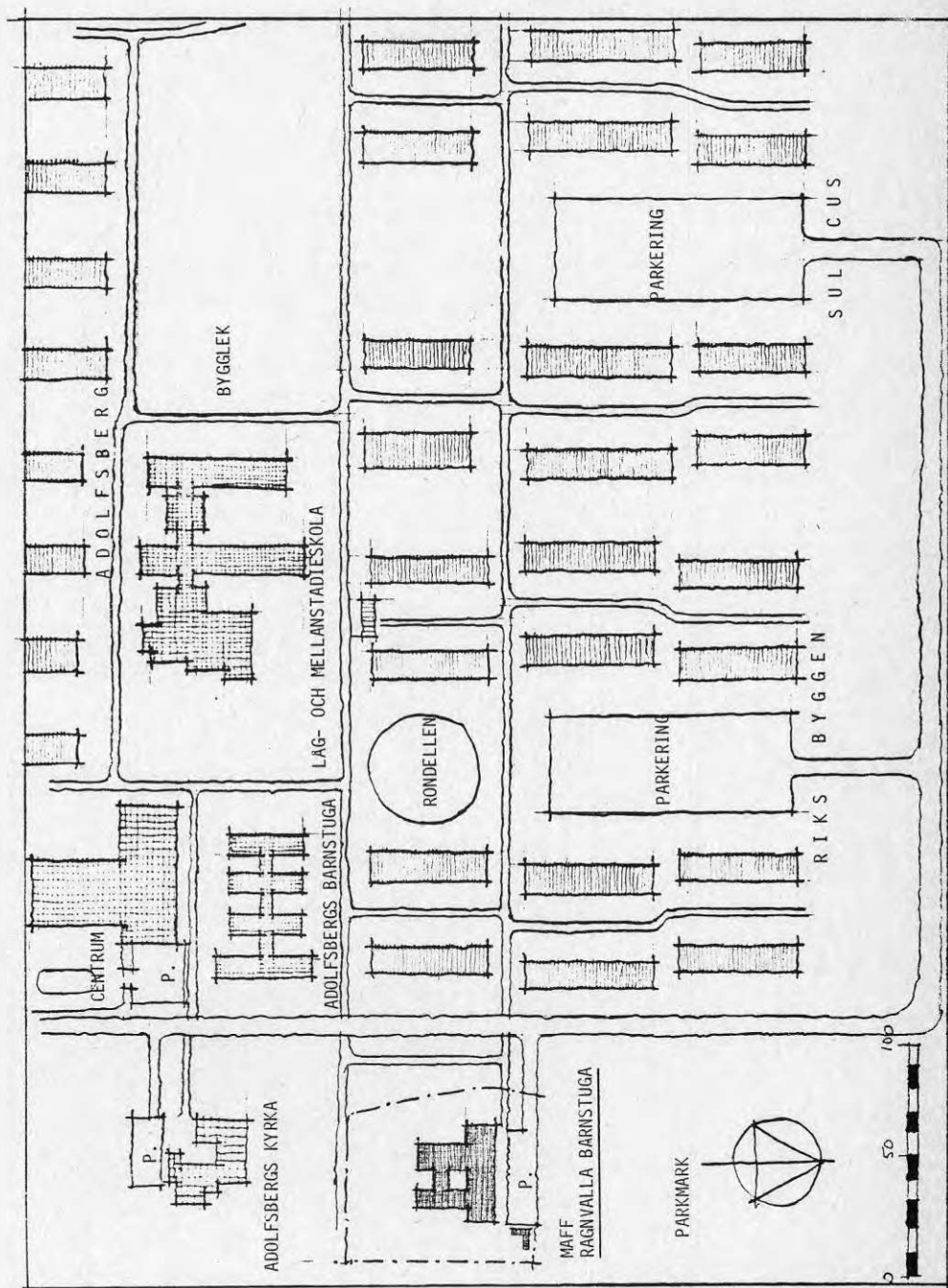
Ödåkra var ett nybyggt småhusområde i en f d kranskommun. Adolfsberg byggdes 1965-72 och består av flerfamiljshus i en stadsdel inom stadsbebyggelsen och är socialt mer heterogent än Ödåkra.

Inom projektet enades man om att Adolfsberg var intressantast också sett i samband med vad som var möjligt även i de andra kommunerna. Det var här också lättare att välja ut ett upptagningsområde - Ragnvalla östra - som var någorlunda fysiskt definierbart.

Bostadsområdet som byggdes i början av 1970-talet består av 24 trevånings lamellhus med tillsammans 534 lägenheter. (se situationsplan, fig 11.1.). Merparten av lägenheterna är treor. 252 insatslägenheter ägs av bostadsrättsföreningen Riksbyggen och de övriga av bostadsaktiebolaget Sulcus.

Inom området finns förutom parkeringsplatser och garage mellan husen planterade och gräsbevuxna ytor med lekplatser.

Mellan Ragnvalla och resten av stadsdelen går ett parkstråk i vilket också ligger en tvåparallellig låg- och mellanstadieskola, en barnstuga med 7 avdelningar, en bygglekplats och ett litet butikscener. Närmaste fritidsgård ligger i en annan stadsdel på ca 3 km avstånd. Det finns ingen av kommunen ordnad ungdomsverksamhet i stadsdelen.

Figur 11.1. Plan över stadsdelen Ragnvalla östra, hösten 1980.

Ragnvalla barnstuga avskiljs från bostadshuset av tillfartsgatan till Ragnvalla S Hunnetorpsvägen, bostadsområde. Även om den enda trafik som går där berör de boende själva, så upplevs gatan ändå som avskiljande. På samma sida som barnstugan ligger Adolfsbergs kyrka som byggdes 1977/78. Där finns såväl lokaler för barnverksamhet som ungdomslokaler.

Kommunen gjorde försök att få förskolan - fritidshemmet att bli placerat mitt i bostadsområdet med korta gångavstånd. Föll dock inte i god jord hos bostadsrättsföreningen.

Tomten är avstyckad parkmark, som tidigare ingick i en äppelodling. Den har en yta av 5.900 m². Den är plan och delvis uppvuxen, eftersom man låtit många av äppelträden stå kvar. Tomten gränsar på två sidor mot resten av parken, mellan tomten och gatan finns en sträng parkmark tills vidare. I framtiden kan gatan eventuellt få ändrad sträckning.

I tomtens norra kant ligger inlastning och parkeringar. Dessa är avskiljda från gångytorna med ett staket. Ytorna närmast huset är hårdgjorda, och det finns möjligheter att skapa uteplatser åt alla väderstreck. Förutom att man kan cykla runt huset, finns en cykelslinga. Ytor för sandlek ligger i öster och i söder finns gungor och tefatsbacke. Två bodar för förvaring av material finns också.

11.4. Programarbetet.

Inom kommunen hade utvecklats en praxis vad gällde nybyggnad av barnstugor. Inom fastighetskontoret gjorde man en "programskiss" i skala 1:100 för den nya barnstugan, som skulle godkännas i samrådsgruppen. Ritningen kompletterades med en rums- och arbetsbeskrivning, i vilken kommunens speciella krav på materialval o s v angavs. Dessa handlingar utgjorde det underlag entreprenörer fick att ge anbud på. I entreprenörens åtagande skulle förutom produktionen ingå även att projektera färdigt huset efter programskissen.

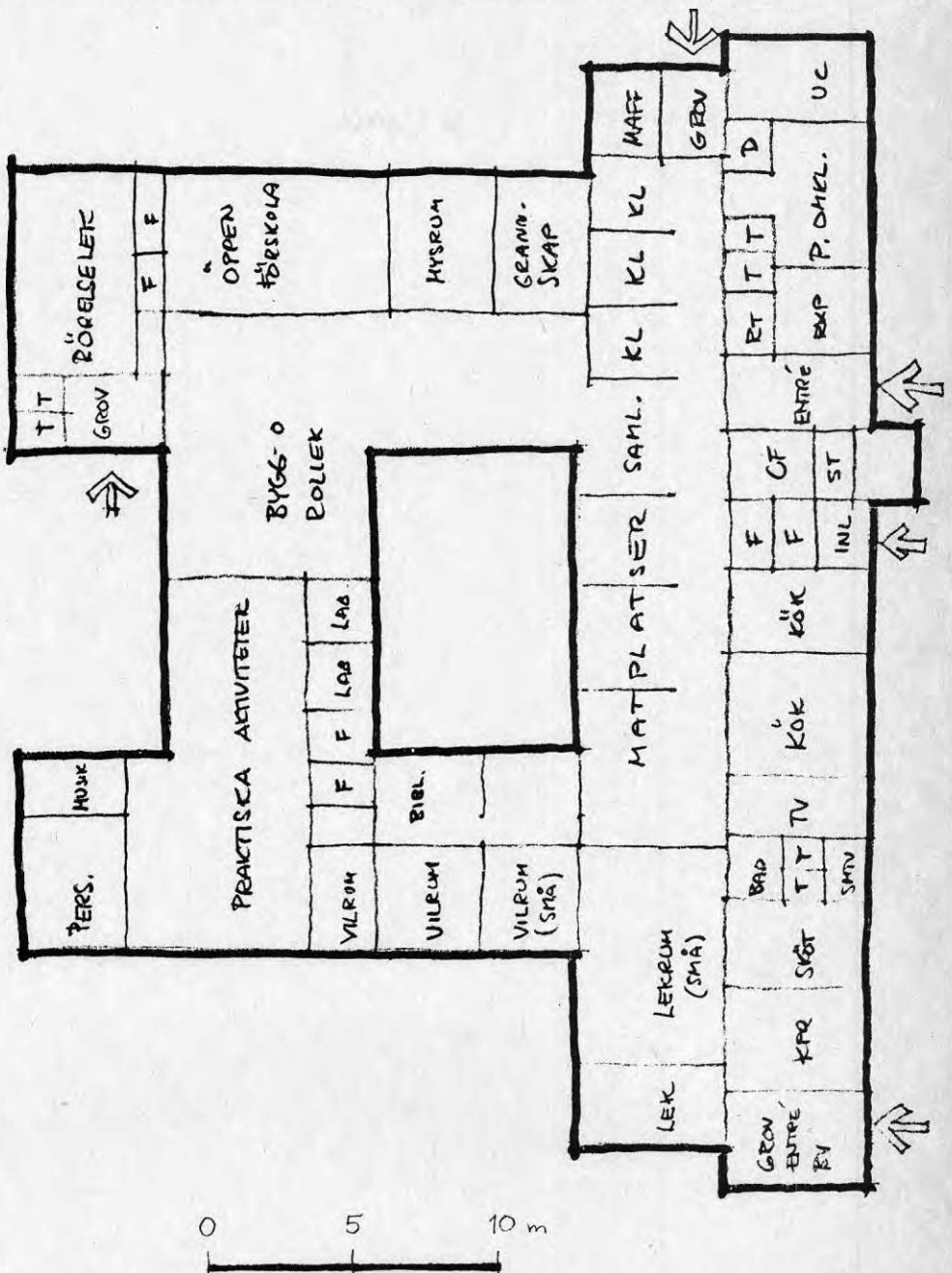
Ursprungligen hade planerats att MAFF-huset i Skåne skulle kunna handlas upp gemensamt. Beroende på att det drog ut på tiden för vissa hus, blev detta inte möjligt. Därför passade tillvägagångssättet i Helsingborg bra för MAFF-projektets intresse att styra husets utformning. För Ragnvalla kunde projektets programskiss ersätta kommunens. Barnstugan upphandlades tillsammans med 4 andra, helt vanliga stugor.

Helsingborgs kommun var den enda som kunde hålla utlovade tidplaner.

Redan vid det första mötet klargjorde samrådsgruppen att man inte ville ha sämre standard på utrymme och utrustning på MAFF-huset än på andra barnstugor i kommunen.

Den ursprungliga programskissen byggde på en rumsyta på 600 m². Ett överslag på en av de stugor som planerades samtidigt, kv Hattmakaren, visade att man i kommunens senare stugor hade 15 m² per plats mot projektets 13 m².

Dessutom ville man inte avstå utrymme eller platsantal i

Figur 11.2. Skissförslag, Ragnvalla barnstuga, 770615 (TI o JafK)
 Utvidgad syskongrupp 40 barn, öppen förskola och
 grannskapsarbete.

förskola/fritidshem för annan verksamhet, även om man var aldrig så intresserad av annan verksamhet. Man ville att stugan skulle göras större för att ge utrymme för exempelvis pensionärer och öppen förskola. Detta gav en ny dimensionering:

- 3 st flexibla avdelningar daghem à 142 m ²	426 m ²
- kompletterande utrymme inkl kommunikation	174 m ²
- ytterligare utrymme för att nå kommunens stand.	90 m ²
- ytterligare utrymme för annan verksamhet	90 m ²
- utrymme motsvarande ytter- och innerväggar	70 m ²

Våningsyta: 850 m²

Projektets arkitekter fick några aktuella projekt från Helsingborg och gjorde en revidering av projektets programskiss, så att den skulle passa dels den kommunala praxis som fanns, dels den aktuella tomt. Ändringarna kom främst att gälla utformningen av utrymmena i den fasta delen av huset samt storleken.

Programskiss "Ragnvalla" föredrogs för den kommunala referensgruppen i Helsingborg, som kallas "företagsnämndens samrådsgrupp för barnstugor" första gången 77-05-23. Samrådsgruppens ledamöter var med ett undantag mycket positiva till projektets idéer och accepterade uppläggningsen i en fast och en flexibel del, samt att det var främst den fasta delen som borde granskas av gruppen. Framför allt köket blev föremål för diskussion (se senare avsnitt), men även andra problem togs upp.

Ett av dessa var övergångarna över S Hunnetorpsvägen och angringen till huset. Även övriga granskande myndigheters synpunkter togs upp.

Angöringsproblemet var att man hade svårt att övertyga leverantörer av varor att de inte kunde nå ända fram till dörren vid leverans. Detta löstes genom att en grind sattes 5 meter från köksentrén.

Övergångarna över S Hunnetorpsvägen löstes så småningom efter förhandlingar med gatukontoret. Avsikten var från början att sätta signaler vid övergångsstället, men dessa slopades.

11.5. Totalentreprenadprogram.

Till programskissen fogades också en PM till totalentreprenadprogram för barnstugeanläggning Ragnvalla Östra, Helsingborgs kommun (MAFF-projektet, BFL, LTH, arbetshandling nr 3, T Isaksson, J af Klercker). Denna föreskrev beträffande byggnadsprojektets genomförande:

"Byggnaden skall utformas i enlighet med de av forskningsprojektet upprättade huvudritningarna. Totalentreprenören svarar för den tekniska utformningen i enlighet med de krav som ställs i handlingarna i samråd med företrädare för beställare och forskningsprojekt. Avsikten är att man ska kunna utnyttja existerande material och produkter, men ett visst nytänkande kan vara önskvärt framför allt när det gäller byggnadens flexibla del.

Överenskommelse har träffats med granskande myndigheter om hur byggnadslov ska kunna erhållas. Detta innebär inga komplikationer utöver normalt. Byggnaden ska i en första etapp färdigställas och besiktigas med innerväggar etc i den flexibla delen lagrade på lämpligt sätt. Samtidigt ska utemiljöns första etapp vara färdig. Denna ska omfatta mark och växtlighet utformade av entreprenörens konstult i samråd med företrädare för beställaren och forskningsprojektet.

Personalen i anläggningen kommer att anställas så att man kan räkna med att en brukargrupp ska kunna bestämma hur byggnadens flexibla del ska disponeras. Forskarna kommer att medverka och till förfogande står också en modell av byggnaden i skala 1:20. Ritningar över innerväggsplacering o s v kommer att tillställas entreprenören senast i samband med besiktningen.

Denna första montering av innervägssystemet m m ingår också i entreprenaden och ska kunna besiktigas senast två veckor efter den första besiktningen.

Den andra etappen av utemiljön ska också utformas efter brukargruppens önskemål och ingå i entreprenaden. Önskemålet är att även denna ska kunna färdigställas, så att utemiljön till fullo kan användas under hela forskningsperioden, som endast är ca 2 år."

Innerväggarna i den flexibla delen i huset måste beskrivas noggrant då de utgör en viktig förutsättning för brukarplaneringen.

Dels gjordes av arkitekterna i projektet en kravspecifikation, dels en uppställning över de olika typerna.

Som underlag för beräkning av antalet element gjordes två alternativa planlösningar för en tänkt rumsindelning. Den ena var vid vanlig avdelningsindelning. Den andra var gjord med enhetsorganisation. Det visade sig att den förra drog mest vägglängd. Antal dörrar och element med olika egen-skaper, som ljudisolering och avskärmning med och utan fönster, bestämdes av arkitekterna i projektet så att man med 10 % marginal skulle klara avdelningsvarianten.

I programskissen gjordes också överväganden om var väggplaceringar skulle vara möjliga. En total flexibilitet, d v s att väggar skulle kunna placeras var som helst i hela det flexibla utrymmet, föreföll vara en "frihet" som inte skulle kunna utvärderas och ge de intressanta resultat som motsvarade den högre grad av komplexitet som tekniskt skulle uppstå. Med tanke på installationerna var det viktigt att begränsa väggplaceringsmöjligheterna.

Det första som kunde undantagas var framför dörrar och fönster. Eftersom 60 cm i olika sammanhang visat sig vara en användbar "modul" i arkitekters arbete - arkitekter har ofta ett rutnät med 60 cm rutor under sitt skisspapper, när han ritar, valdes denna. Den ger också en tillräckligt stor skillnad mellan alternativa mått - 60 cm, 120 cm, 180 cm o s v för att det ska gå att diskutera av brukarna utan att man behöver detaljkunskap.

Genom att väggplacering endast behöver kunna ske i ett modулnät om 60 cm kan också installationer o s v placeras utan alltför stora tekniska konstigheter. Rutnätet ritades krav på möjligheter för brukarna.

Beträffande krav på utemiljön skrevs också i PM:en:

"Beträffande atriumgården se skissen.

Vägdragningsarna mellan tomten och kringliggande bebyggelse är ännu ej fastställd. Man kan räkna med två olika gångentréer till tomten. (se ritning AO:1).

Området mellan tomten och Hunnestorpsvägen kommer att planeras genom parkförvaltningens försorg. Det kommer troligen att utformas som en i huvudsak öppen gräsplan.

Tomten utgör idag en del av en fruktodling. De befintliga träden bör utnyttjas i rimlig utsträckning.

Tomten är idag alldeles platt. Önskvärt är att det skapas höjdskillnader inom tomten, t ex med hjälp av schaktmassorna.

Utemiljön bör utformas så att ett flertal olika uterum bildas.

Uterummen intill byggnaden måste vara generellt utformade, d v s så att man kan byta användning, när man skiftar verksamheten inomhus. Önskemålet är nämligen att utrymmen ute och inne ska kunna knytas samman kring samma typ av aktiviteter.

Övertäckta uteplatser ska göras i fristående konstruktion, så att de inte behöver stöd av byggnaden. De ska kunna flyttas och även stå ute på tomten i anslutning till exempelvis förråd eller lek-bodar.

Lekredskap och annan utrustning ska kunna väljas fritt av brukarna enligt en å-prislista inom en kostnadsram som motsvarar de andra anläggningarna (motsvarande 4 avd.).

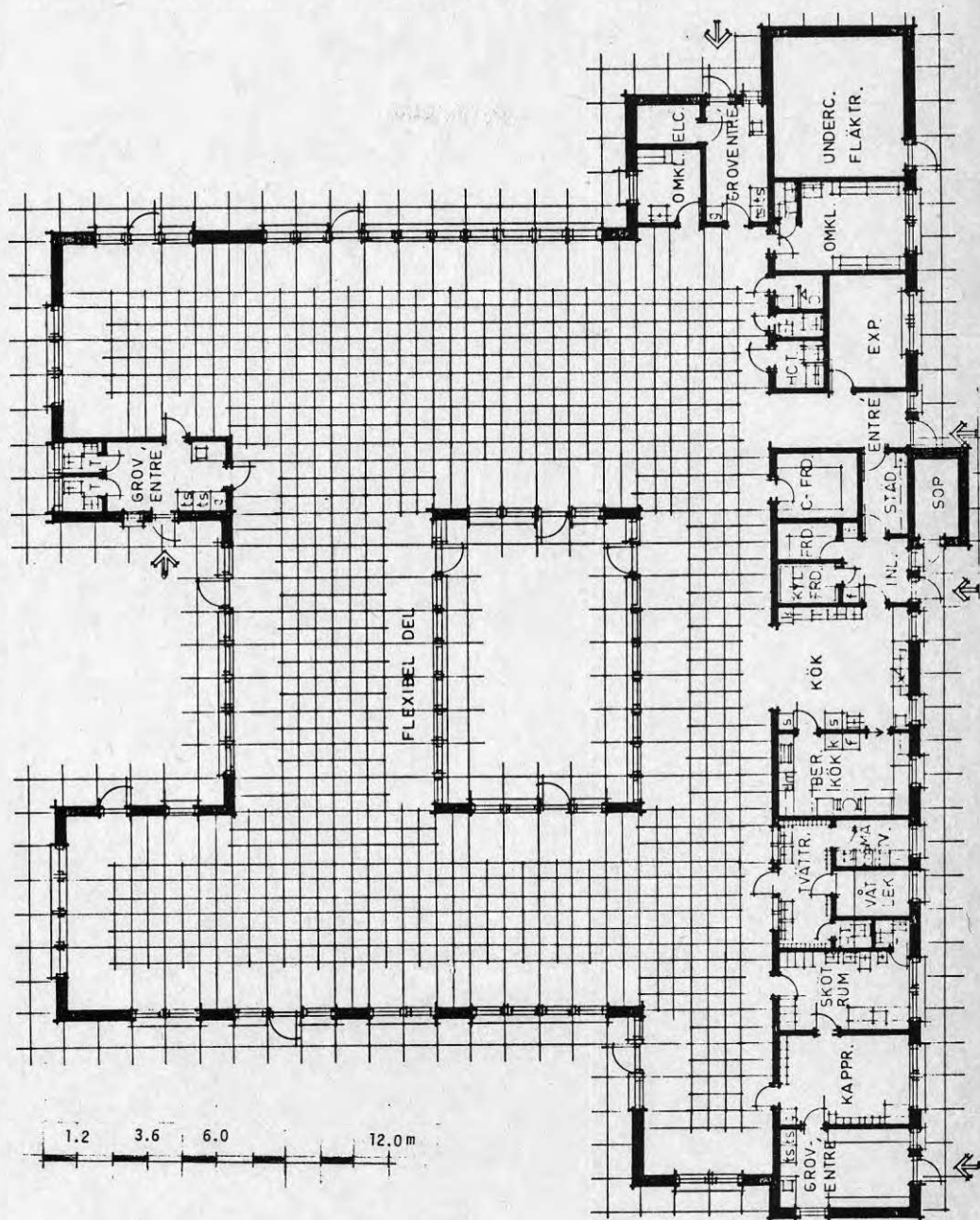
Även kompletteringar av ytbeläggningar och växtlighet kan vara aktuellt och ska även innefattas av å-prislistan."

11.6. Upphandlingen.

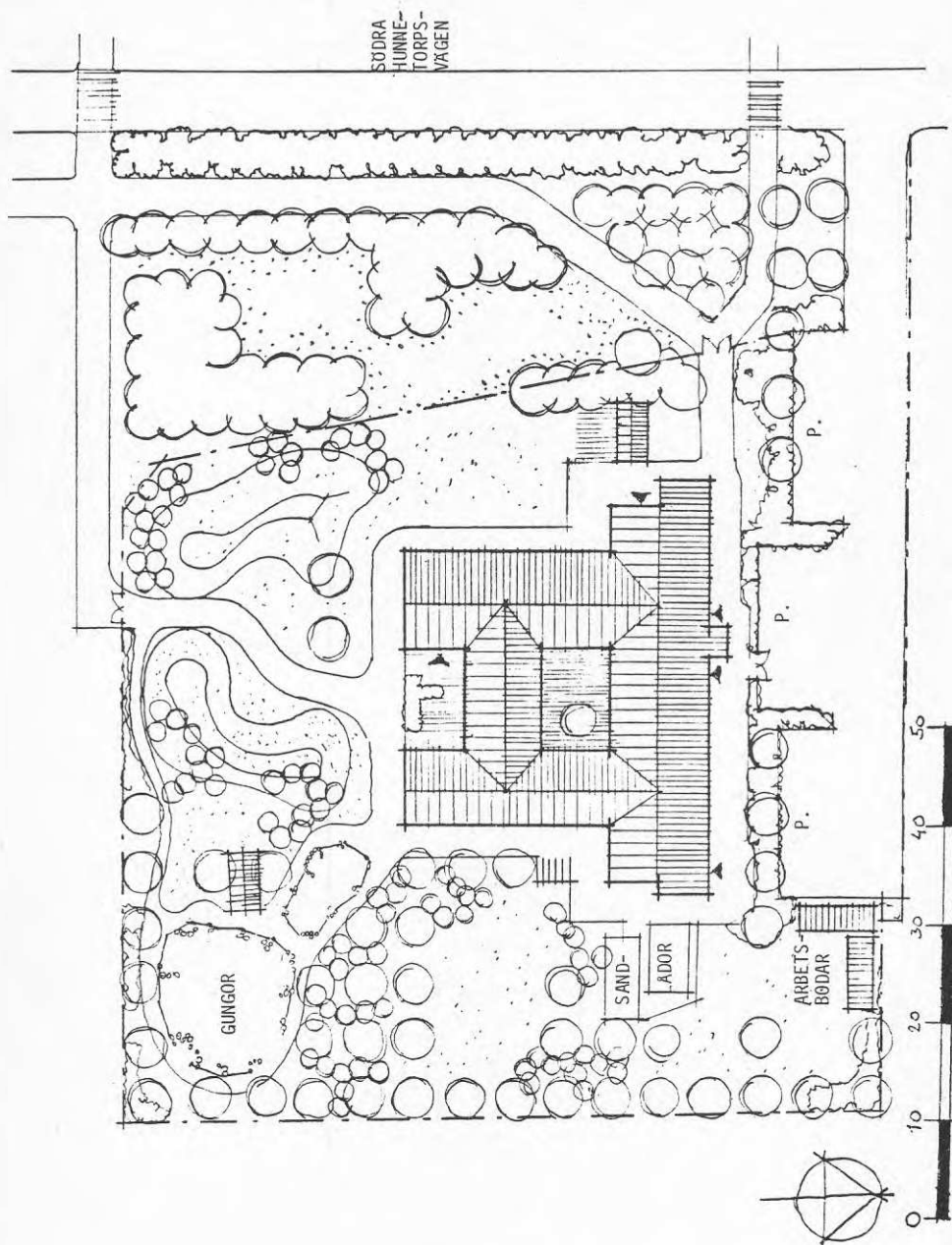
Ragnvalla handlades upp tillsammans med 4 vanliga barnstugor. Handlingarna var färdiga i slutet av augusti 1977 och godkändes av kommunen. 770901 utsändes anbudsunderlag till entreprenörerna och två månader senare lämnade dessa in sina anbud. Ytterligare en månad senare hade man inom kommunen bestämt sig för entreprenör. Det blev Skånska Cementgjuteriet i Helsingborg som fick arbetet och som arkitekt anlätades Småhusbyrån i Malmö.

11.7. Projektering.

Arkitekterna vid Småhusbyrån visade stor förståelse för projektets behov av att kunna kontrollera att inga avvikelser i onödan skedde från de föreliggande handlingarna. Samarbetet gick sålunda utmärkt med ett givande ömsesidigt utbyte av information och synpunkter.

Figur 11.3. Planlösning, programskiss, Ragnvalla barnstuga.

Figur 11.4. Situationsplan Ragnvalla barnstuga, hösten 1980.

Sammanlagt hölls 8 projekteringsmöten från dec 1977 till maj 1978. De överlappades beroende på entreprenörens ansvarsområde av byggmöten från februari då arbetsplatsen etablerades.

Någon av projektets arkitekter deltog alltid i dessa möten. Det visade sig nödvändigt, då det alltid uppstod frågetecken kring innebörden av flexibiliteten och kraven på att lämna största frihet till brukarna. Det var också viktigt att kunna bevaka att modulsamordningen mellan olika konsulter fungerade.

Det mest markanta problemet uppstod vid konstruktionen av taket. Beroende på att inga innerväggar kunde vara bärande i den flexibla delen behövdes fyra balkar mellan atriumgårdens hörn och yttervägg. Kravet med tanke på mellanväggarna var att undersidan på taket skulle vara slät. Entreprenören hävdade emellertid att detta var omöjligt och ville lägga balkarna, så att de stack ned i det flexibla utrymmet. Troligen var det kostnadsaspekten som gjorde att det inte gick att få en annan konstruktion. Priset var ju bestämt och ökad kostnad eller en möjlig besparing berörde endast entreprenören själv. Senare i Burlöv visade det sig nämligen fullt möjligt att vända balkarna uppåt. För att göra det än besvärligare med en mängd olika "specialelement" i väggsystemet lät entreprenören balkarnas olika höjd ge olika stort utrymme för väggarna. Genom att lägga balkarna förskjutna ur modullinjerna lyckades man emellertid begränsa antalet "kollisioner" mellan balk och innervägg.

Ett annat problem var fönsterindelningen. Entreprenören tyckte att det var onödigt många "poster" i fönstren. Orsaken var att man behövde såväl vädringsfönster som fönster att ge utrymningsmöjligheter vid brand. Vädringsfönster bör sitta högt om de går utåt eftersom man annars lätt går på dem utanför. Utrymning måste kunna ske utan alltför stora klätterkonster och fönstret bör då sitta lågt. Placeringen är dessutom beroende på planlösningen, d v s kan innebära en begränsning av brukarnas möjligheter. I detta fall fanns fasadskisser att falla tillbaka på, så att man kunde framhärda i sina krav.

Beträffande mellanväggarna hänvisas till kapitel 15.5.

11.8. Myndighetskontakter.

Redan på programstadiet togs den första kontakten med de myndigheter som skulle granska för byggnadslov. Stadsarkitekten ordnade 770630 en gemensam genomgång med byggnadsinspektör, hälsovårdsinspektör, brandingenjör och trafikingenjör. Stadsarkitekten hade synpunkter på val av tegel i fasad och på tak samt färgsättning på fönster o s v. Han konstaterade att planlösningen skulle komma att ändras under projektets gång och kunde acceptera detta om man bara gjorde en besiktning av väggarnas placering vid projektets slut. Han utgick då ifrån att det skulle vara slut med flyttandet av väggar då. Rent byggnadstekniskt var det inga problem.

Ur hälsovårdssynpunkt var det kök och soprum som vållade diskussion. Köket överläts emellertid på personal och Yrkesinspektion att diskutera ytterligare.

Brandingenjören hade gjort en skriftlig sammanställning av sina krav. Det blev emellertid möjligt att få en överenskommelse till stånd som innebar att brandingenjören skulle komma och ta del av personalens förslag till planlösning och då diskutera utrymningsvägar o s v direkt. Därigenom borde man också kunna vinna det att personalen blev medveten om dessa problem på ett mer konkret sätt.

Trafiktekniskt var det enda problemet övergångarna över S Hunnetorpsvägen, där man ville ha trafikljus.

Yrkesinspektionen i Malmöhus län yttrade bl a:

"Lämpligheten att personalens mat- dagrum tillhör de flexibla utrymmena ifrågasättes. Yrkesinspektionen rekommenderar att rummet planeras in i den fasta delen. Det redovisade personalrummets yta understiger det mått som anges för 45 barn i dimensioneringstabellen till arbetarskyddsstyrelsens meddelanden 1975:19 (förskola och fritidshem). Rummets placering intill verkstad och andra utrymmen med förmodad högljudd verksamhet nödvändiggör ljudisolering av väggar."

Man förklarade sig emellertid nöjd om forskningsprojektet åtog sig att ansvara för:

- att erforderliga utrymmen för personalens måltider och vila planeras i byggnaden och att ljudisoleringskraven härvid beaktas,
- att ytterligare granskning av yrkesinspektionen planeras ske, när forskningsprojektet är slutfört.

I stort sett kom myndighetsgranskningen att gå efter vad man kommit överens om vid det inledande mötet. Det som föranledde mest diskussion var köket, och detta behandlas separat i kapitel 14.

11.9. Produktion.

Byggnadsarbetena för Ragnvalla barnstuga påbörjades 780206. Under byggnadstiden fram till september 1978 hölls 10 byggmöten. Den från början uppgjorda tidplanen följdes. Någon av projektarkitekterna var närvarande vid flertalet möten. Efter en inledande genomgång av projektet och kraven på flexibilitet med arbetsledarna var det bara några få saker som inte fick en bra lösning.

Ett var placeringen av 2 st brandskåp som kom att sitta mitt i en modullinje. Ett annat var placeringen av fönster mellan tvättrum och flexibla delen som också kom i konflikt med modullinje. Ett tredje var att man underlät att göra en ursparing i övergolvet i flexibla delen så att detta p g av parkettens tjocklek kom att ligga ca 1 cm högre.

Golvsocklarna mot de fasta väggarna gjordes i plåt för att dels täcka expansionspringor i parketten, dels möjliggöra att vägg-element kunde gå dikt an mot väggen.

Ca 14 dagar före verksamhetens start fick entreprenören av projektets arkitekter en planritning över placering av väggen och inredningen i flexibla delen så som personalen utarbetat det under sin introduktionsperiod.

Flertalet av personalen deltog någon gång i monteringen av mellanväggarna och fick därigenom kännedom om tekniken.

Figur 11.5. Ragnvalla barnstuga, fotografier Håkan Bäckström.

12. MALMÖ KOMMUN

12.1. Barnomsorg i Malmö.

Malmö kommun är med sina 240.000 invånare den största kommunen, som deltar i MAFF-projektet. Ur "Förskoleplan för 1975-1979 - en presentation", Malmö socialförvaltning, juli 1975, kan man läsa:

"I detta informationsblad vill socialförvaltningen presentera den fastställda förskoleplanen 1975-1979 för Malmö kommun.

BERÄKNING AV BEHOVET AV ANTAL PLATSER FÖR BARN 0-6 ÅR I DAGHEM OCH FAMILJEDAGHEM

	<u>Antal barn 0-6 år</u>	<u>Antal barn med behov av plats</u>
1970	23 613	9 087
1975	18 149	7 777
1977	18 401	8 168
1979	19 002	8 743

Beräkningen av behovet har genomförts i samråd med drätselkontorets statistikenhet och bygger bl a på Arbetskraftsundersökningen och Folk- och bostadsräkningen. Siffrorna är prognoser och innehåller därför en osäker faktor främst vad gäller andelen barn som har förvärvsarbetande eller studerande föräldrar. Den aktuella kön tyder på att behovet kommer att öka kraftigare än vad som anges i förskoleplanen.

PLANERAD UTBYGGNAD I MALMÖ AV DAGHEM OCH FAMILJEDAGHEM FÖR BARN 0-6 ÅR UNDER PERIODEN 1975-1979.

	<u>Antal barn i daghem</u>	<u>Antal barn i familjedaghem</u>	<u>Totalt antal barn i daghem/familjedaghem</u>
1975	2 800	2 950	5 750
1977	3 200	2 950	6 150
1979	3 600	2 950	6 550

Ökningen är under 5-årsperioden 800 platser, dvs i genomsnitt 160 platser per år. I praktiken innebär detta 3 daghem per år.

PLATSERNA RÄCKER INTE TILL

I förskoleplanen har införts begreppet servicenivå. Det anger det antal barn som får tillsynsplatser i förhållande till det antal barn som behöver tillsynsplatser.

För Malmö räkning redovisar förskoleplanen en servicenivå som tillgodoser 73 % av behoven 1975. 1977 är siffran 74 % och 1979 75 %. Det betyder att vi i själva verket har och fortsättningsvis kommer att ha en besvärande platsbrist. Förskoleplanen anger att platsbristen för förskolebarn 0-6 år är

1975	2 027 platser
1977	2 018 "
1979	2 193 "

Anledningen till att platsbristen förvärras under perioden förklaras främst med att mödrar i högre utsträckning än tidigare önskar förvärvsarbeta eller studera.

PLANERAD UTBYGGNAD I MALMÖ AV FRITIDSHEM OCH FAMILJEDAGHEM FÖR
BARN 7-9 ÅR UNDER PERIODEN 1975-1979

	<u>Antal barn i</u> <u>fritidshem</u>	<u>Antal barn i</u> <u>familjedaghem</u>	<u>Totalt antal barn i</u> <u>fritidshem/familjedaghem</u>
1975	574	250	824
1977	646	250	896
1979	718	250	968

Ökningen är under 5-årsperioden 144 platser, dvs i genomsnitt 29 platser per år."

	MAFF-projektet	Malmö kommun
Barnstugans storlek	Max 40 barn (45 platser)	Standardlösning med 60 platser
Personaltäthet	Enl. Socialstyrelsens rekommendation	Lägre än Socialstyrelsens rekommendation
Åldersintegration	9 mån - 12 år	Enstaka försök pågår med åldersintegration
Försök med annan organisation	"Helhetsorganisation" utan avdelningar	Förekommer ej.
Föräldrainflytande	Ja.	I realiteten litet. Mer önskvärt.
Annan verksamhet	"Öppen verksamhet"	Ingen.

Figur 12.1. Jämförelse mellan MAFF-projektets försöksverksamhet och praxis inom Malmö kommun.

Inom socialförvaltningen var man så intresserad av projektets idéer att man förklarade sig beredd att söka tillmötesgå kraven på bl a personaltäthet. Det måste i sammanhanget påpekas att tjänstemän från socialförvaltningen deltog i grupparbetet med "Projektets idéskrift".

12.2. Formell organisation.

Socialförvaltningen i en så stor kommun som Malmö är naturligtvis motsvarande stor. Det innebär att den är indelad i distrikt, som i sig är lika stora som en medelstor kommun. Socialförvaltningen genomgick under projekttiden en omfattande omorganisation och flyttade till andra lokaler, vilket måste ha påverkat kontinuitet och ansvars-tagande gentemot projektet.

Inom socialförvaltningen finns en "byggnadsdelegation", som består av politiker och företrädare för de fackliga organisationerna.

Fastighetskontoret har en särskild husbyggnadsavdelning, som svarar för projektledning av kommunens byggnadsprojekt. Tjänstemän från socialförvaltningen och fastighetskontorets husbyggnadsavdelning har organiserat en speciell ar-

betsgrupp för utbyggnad av förskolor och fritidshem. Detta kan ses mot bakgrund av att kommunen under 1976/77 byggde 22 stycken nya barnstugor. Det är då också förståeligt att man inom kommunen utarbetat en egen "modellstuga" som användes överallt där den får plats. Den omfattar 4 avdelningar.

De första kontakterna med tjänstemännen inom socialförvaltningen ledde till att representanter för Socialstyrelsen och projektet sammanträffade med Sociala centralnämndens ordförande och chefstjänstemän 760213.

"Kommunstyrelsen beslutar att anmäla intresse för medverkan från kommunens sida i projektet." (Kommunstyrelsens protokoll 760531).

Under 1976 hade forskare från projektet och tjänstemän från kommunen flera kontakter för att söka få fram lämpliga projekt som kunde lämpa sig som försöksanläggningar. Man inriktade sig på att kommunen skulle kunna ha två stycken.

Ur Sociala centralnämndens protokoll 770405:

"Med hänvisning till vad som ovan anförts föreslås Sociala Centralnämnden besluta

att två av de förskolor och fritidshem som planeras för driftstart 1978 skall ingå i forskningsprojektet "Mångsidigt användbara förskolor och fritidshem"

att uppdra åt arbetsgruppen för utbyggnad av förskolor och fritidshem att redovisa lämplig lokalisering samt

att Sociala Centralnämndens ordförande erhåller i uppdrag att när lämpliga objekt anvisats träffa överenskommelse om samarbete med socialstyrelsen i enlighet med här angivna förutsättningar."

12.3. Melodigångens förskola.

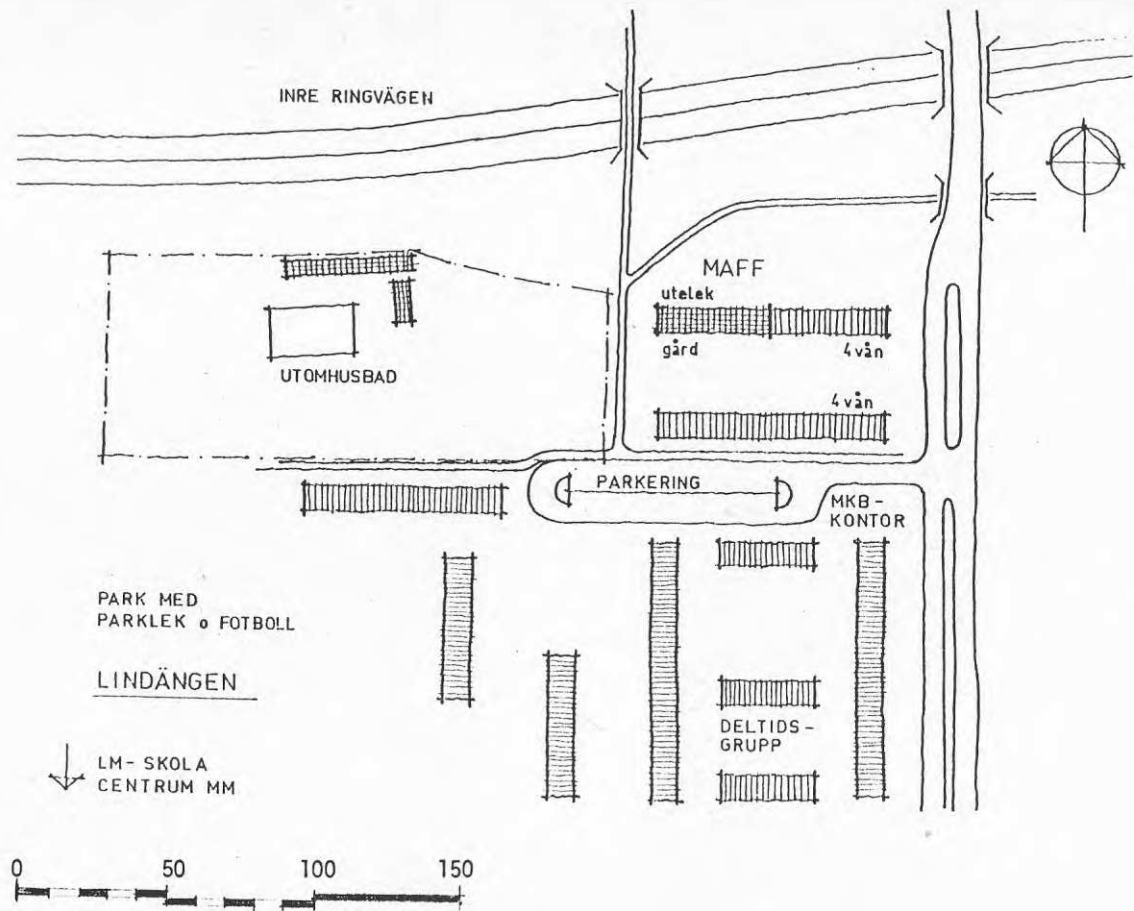
Vid ett kommunmöte på LTH 771205 föreslog representanter för socialförvaltningen och fastighetskontoret i Malmö att projektet borde överväga att i väntan på att anläggningarna i Malmö kunde bli färdiga ta upp och undersöka s k lägenhetsdaghem.

Kommunen hade ett konkret förslag i Lindängen, Melodigångens förskola, som skulle stå inflyttningsklart våren 1978.

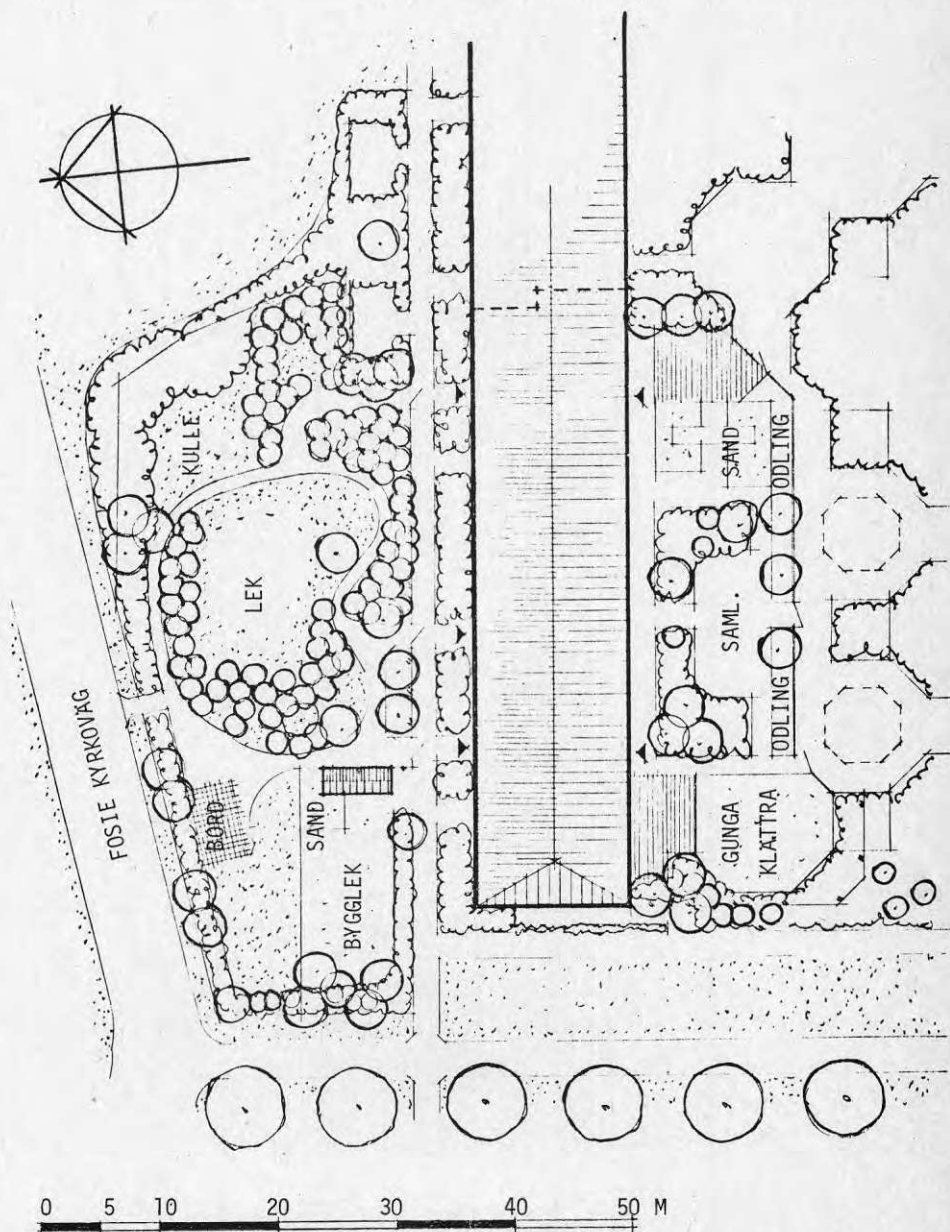
Efter noggrant övervägande beslöt projektgruppen i Skåne att ta upp den föreslagna anläggningen.

Fördelarna var främst ur pedagogisk synpunkt, d v s man kunde pröva hela introduktionsförfarandet, utvidgade syskongrupper, helhetsorganisation o s v. Dessutom var barnstugan "lagom stor", 26 platser. Ur byggnadsperspektiv kunde man pröva en del av introduktionstiden, jämföra med de hus där man kunde flytta mellanväggar. Läget i ett bostadshus var mycket intressant ur aspekten "kontakt med bostadsområdet".

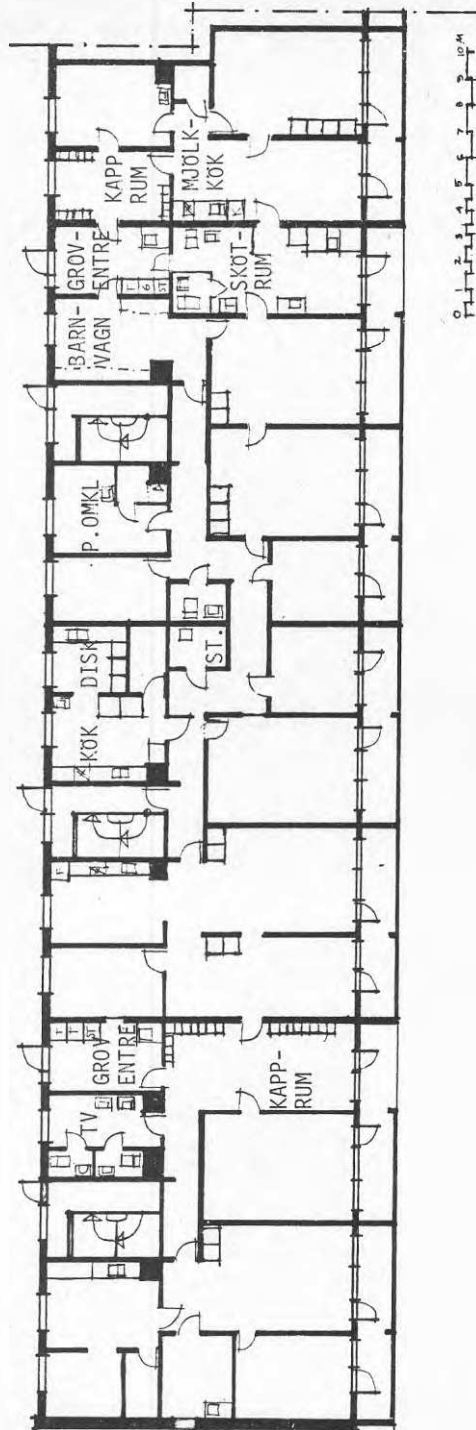
Figur 12.1. Plan över stadsdelen Lindängen i Malmö.

Nackdelarna var ur byggnadssynpunkt att den ombyggnad som gjordes redan var genomförd, vilket innebar att ingen flexibilitet planerats.

Figur 12.2. Melodigångens förskola, trädgårdsritning.
arkitekt LAR Lennart Trulsson.

Figur 12.3. Melodigångens förskola, rumsindelning enligt byggnadslovsritningen.

Melodigångens förskola var planerad som en barnstuga i två avdelningar, en syskongrupp och en småbarnsgrupp med mellanliggande ekonomiutrymmen. Den var en ombyggnad av ett flerfamiljshus i tre våningar och omfattade 7 stycken fd tre-rummare i bottenvåningen. Mellanväggarna är till stor del bärande, varför kontakten mellan rum endast kan göras stora som "dörrhål". Rumsytan är 526 m², beräknad efter socialstyrelsens regler.

Stadsdelen Lindängen har ca 2.500 invånare, som bor i flerfamiljshus i tre till nio våningar. Upptagningsområdet till förskolan begränsades till alla som hade adress "Koralgatan". Tomten är på ca 5.400 m² uppdelad på båda sidorna om huset.

Introduktionsperioden i Melodigången startade i juni 1978, dvs först av alla MAFF-husen i Skåne. Brukarplaneringen kunde av naturliga skäl här endast omfatta hur befintliga rum skulle användas och inredas. Dessutom fick personalen visst inflytande över utemiljöns utformning.

12.4. Almgården - Fölets förskola.

Det aktuella bostadsområdet, kallat 308, har ingen naturlig fysisk avgränsning och delas av en motorväg. Det är mycket stort och innehåller fem olika förskolor och fritidshem. Från socialförvaltningens sida lovade man att försöka styra rekryteringen till Fölets förskola till upptagningsområdet 1870 Almgården. Det består av 5 punkthus i 9 våningar samt 5-vånings lamellhus byggda 1966. De ägs och förvaltas av ett privat företag.

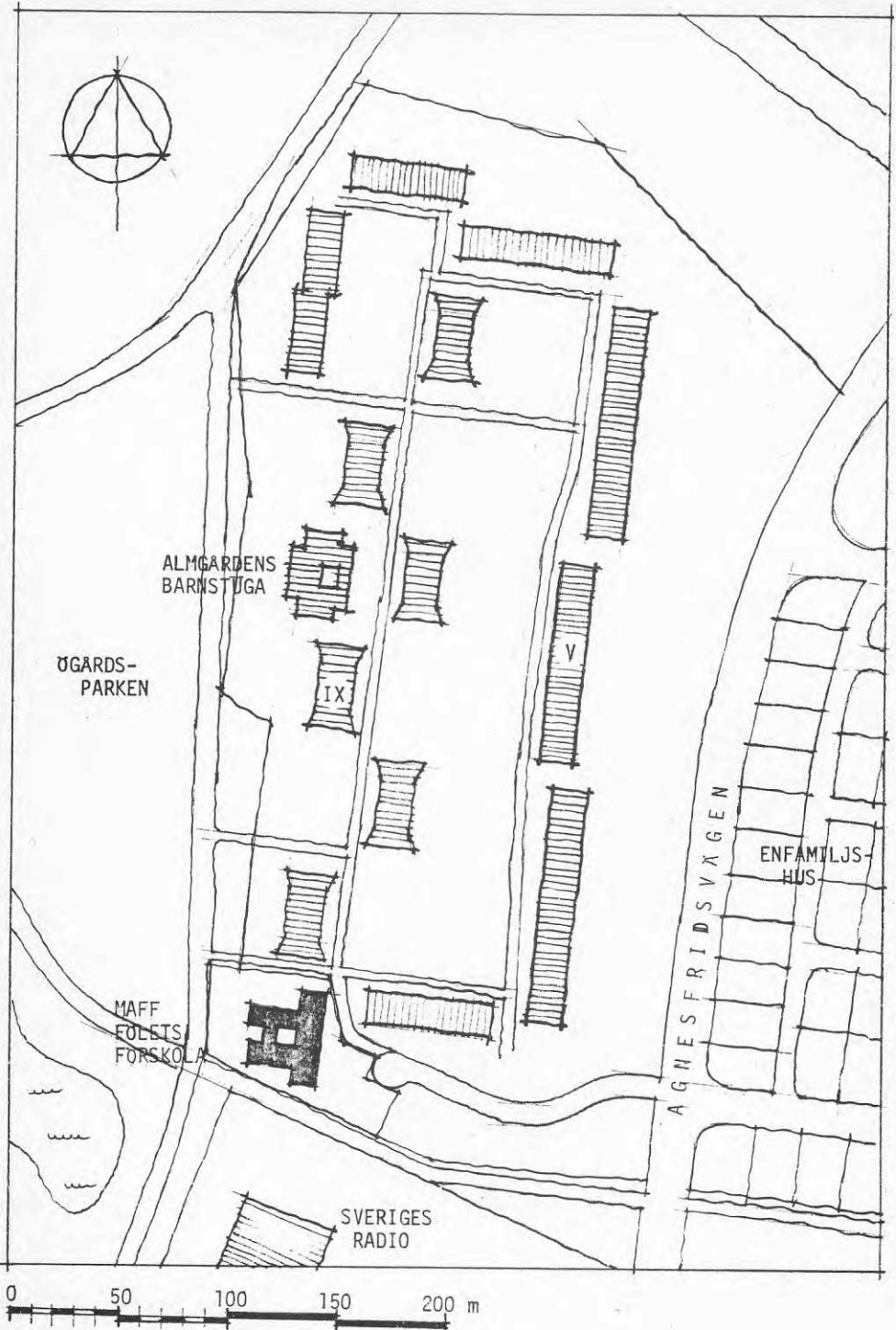
Almgården är beläget i Malmös sydöstra del intill "yttre ringvägen". Inom området som är fysiskt väl avgränsat finns en förskola med 5 avdelningar. Tomten var delvis parkmark, delvis tillhörande bostadsföretaget. Markägaren var positiv till projektet och till försäljning av marken. Det visade sig emellertid att det skulle bli en segdragen historia att ändra stadsplanen, ändra tomtindelningen och få fram tillfarter och att köpa tomten. Sammanlagt dröjde det nästan två år mer än beräknat innan allt var klart. Det kom att fördröja försöksverksamheten med motsvarande tid.

Tomten ligger i sydvästra delen av bebyggelsen i Almgården och omfattar 3.500 m². De ligger i kanten av en park och kontakterna med bostadsområdet är bilfritt. Tomten ligger i en sluttning, vilket medfört omfattande schaktningsarbeten.

Byrån för barnomsorg gjorde 770629 en sammanställning av antal barn och barn med behov av omsorg för området:

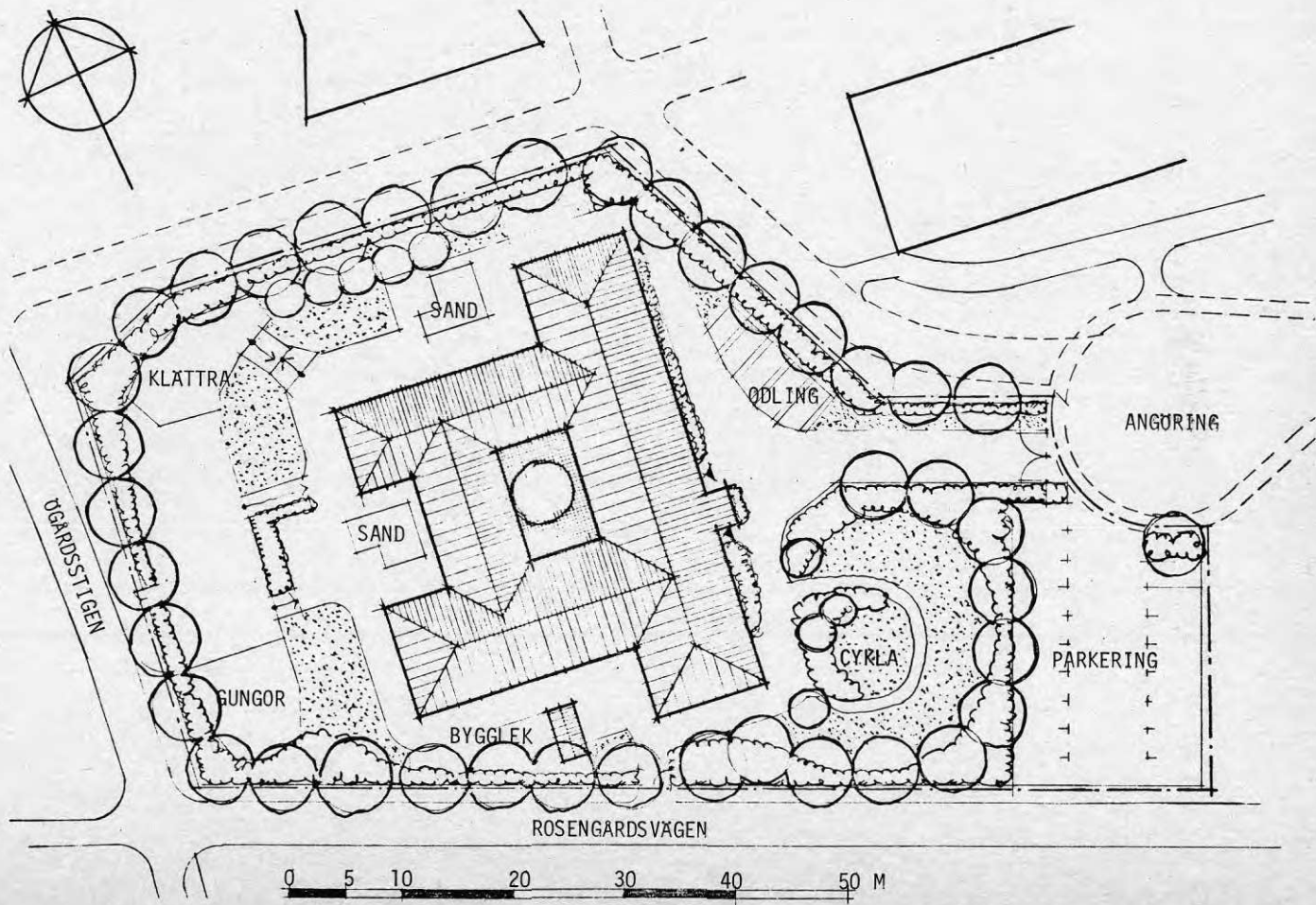
*"Totalt antal barn i statistikområde 1870
(Siffrorna inom parentes anger barn med behov av omsorg)*

	1977	1980	1982
0-2 år	165 (79)	137 (72)	117 (65)
3-6 år	169 (89)	170 (97)	157 (94)
7-12 år	150 (102)	169 (120)	192 (140)

Figur 12.4. Bostadsområdet Almgården i Malmö.

Figur 12.5. Föleets förskola, Situationsplan.

Servicenivå 1977 (inkl familjedaghemplatser)
(antal platser inom parantes, första siffran anger daghem-
platser)

	Statistikområde 1870	
0-2 år	(20+11)	39,2 %
3-6 år	(34+17)	57,3 %
7-12 år	(0+5)	4,9 %."

12.5. Programarbetet.

Arkitekterna i projektet gjorde i januari 1978 en programskiss, som baserade sig på den första MAFF-anläggningen, Ragnvalla barnstuga i Helsingborg. Tillsammans med berörda tjänstemän från kommunen gjordes ett besök i Ragnvalla. Därefter diskuterades en del ändringar i den fasta delen med hänsyn till kommunens standard.

Ytan gjordes lika Ragnvalla, vilket innebar förändringar jämfört med kommunens "typhus":

	MAFF	Typhuset
Rumsyta (enl. Socialstyrelsen)	600 m ²	677 m ²
Våningsyta	850 m ²	920 m ²
Platsantal	63 (enl Socialstyr)	64 (enl kommunens ber.)

Figur 12.2. Jämförelse av yta mellan Ragnvalla barnstuga och Malmö kommuns typhus.

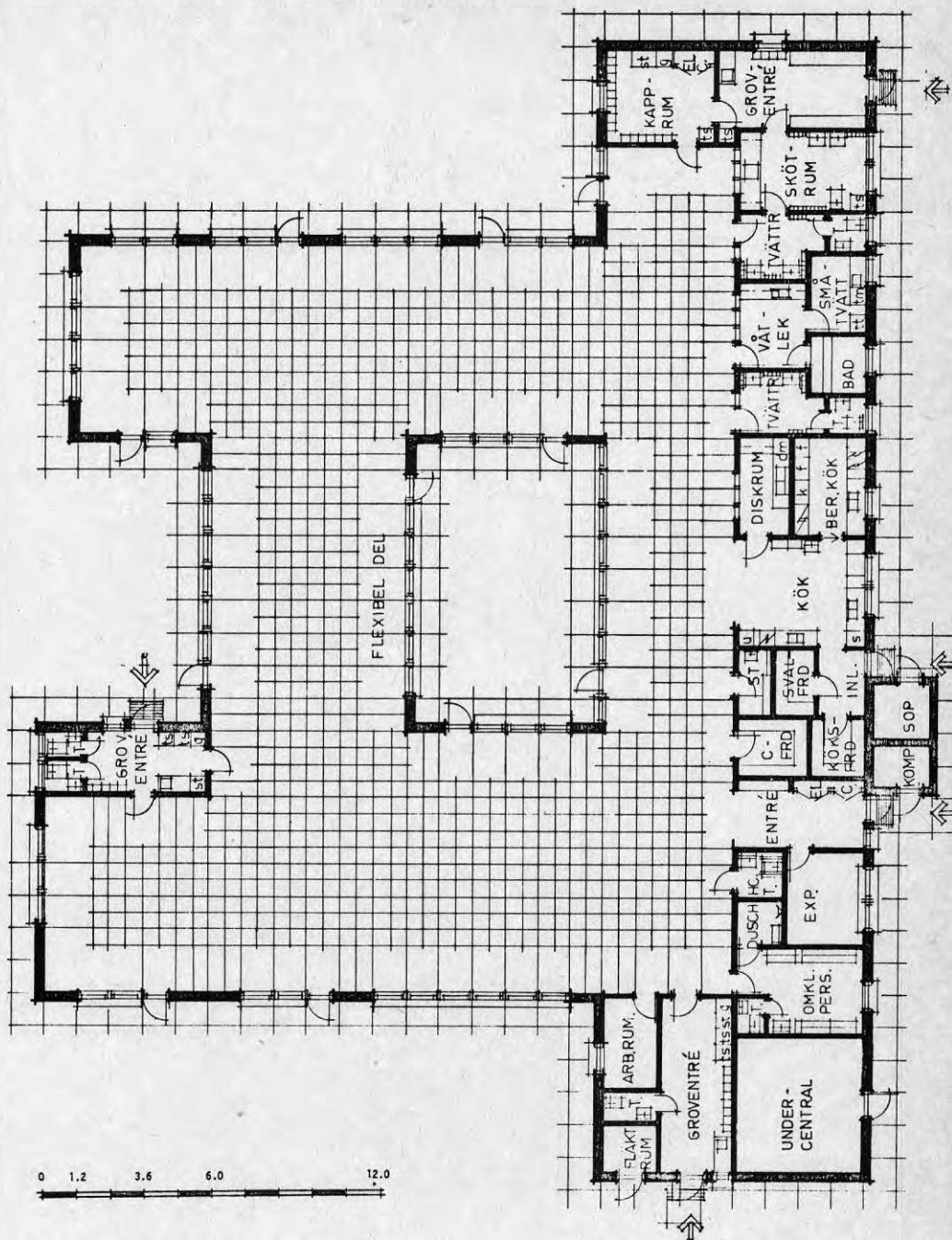
De utrymmen som ändrades i förhållande till Ragnvalla var:

- Köket, beredningsköket avdelades från diskmaskin m m så att ett speciellt diskrum skapades (krävdes av hälsovårdsnämnden i kommunen).
- Tvättrummet delades upp i två mindre.
- Ett särskilt våtlekrum tillkom, förutom det föreslagna badrummet.

12.6. Projekteringen.

På grund av den avsevärda försening som främst tomtfrågan förorsakade, kunde inte husen som avsetts upphandlas gemensamt mellan de olika kommunerna. Projektledning i Malmö valde då att genomföra en vanlig projektering av MAFF-huset i Almgården. Som arkitekt anlätades Arkitektgruppen i Malmö AB. Som underlag för projekteringen lades projektets programskiss och den PM som utarbetats till Ragnvalla Östra. Det första projekteringsmötet hölls 790226. Och man höll ytterligare 5 möten innan handlingarna var färdiga 780511. En av arkitekterna i MAFF-projektet deltog i dessa möten och höll kontakt med Arkitektgruppen. Samarbetet gick utmärkt och förståelsen för projektets idéer från Arkitektgruppen var god. Likväl fick MAFF-projektets arkitekter ingripa för att "skydda" några av modullinjerna från att bli blockerade av fönster eller installationer.

På grund av tomtens slutliga form och minimala storlek

Figur 12.6. Fölets förskola, plan över de fasta delarna.

tvingades man att ändra vid gavlarna i den fasta delen, varvid ett kapprum kom att placeras så att möjligheten att lägga rum med dagsljus vid denna gavel försvann.

Beroende på att huset kommer att ligga nära bostadshus, ansågs det angeläget att hålla ned takformen i förhållande till Ragnvalla.

12.7. Myndighetskontakter.

Vid ett möte på byggnadsnämnden 790309 samlade den ansvarige stadsarkitekten representanter för olika remissinstanser i kommunen och projektörerna för Almgårdens barnstuga. Diskussionerna efter den inledande informationen om MAFF-projektet kom främst att handla om brandcellsindelning och de flexibla väggarnas motståndskraft vid brand. Kravet från MAFF-projektet var att man skulle kunna räkna mellanväggarna som brandavskiljande var de än ställdes. Detta ville brandmyndigheterna inte gå med på utan krävde att en brandavskiljning skulle göras permanent och tillät endast att man kunde flytta dörrarna i väggarna beroende på var de behövdes.

Även Yrkesinspektionen hade liknande synpunkter som i Helsingborgsfallet, men behandlingen gick lättare eftersom detta redan diskuterats.

12.8. Upphandling och produktion.

Upphandlingen gjordes i september 1979, entreprenör var Södra Sveriges Byggnads AB, men det första byggmötet hölls inte förrän 791214. Det var fortfarande tomtfrågan som inte var helt löst. Från byggnadsentreprenörens sida ifrågasattes valet av mellanväggar i den flexibla delen, som man tyckte var alldeles för dyra. Projektets arkitekter gjorde ett studiebesök på en fabrik som producerade ett föreslaget alternativ. Det visade sig emellertid att denna vägg skulle bli lika dyr som MVA-väggen om den skulle ändras så att den motsvarade de ställda kraven. Projektledaren i Malmö kommun ansåg då att det var bättre att ha samma vägg som de övriga husen.

Det blev en besvärlig vinter, som försenade arbetena med ca 3 veckor. Dessutom drabbades el-entreprenören under våren av strejk som medförde ytterligare fördröjningar. Totalt var förseningen uppe i 37 arbetsdagar, och då hade entreprenören ändå 11 månader till sitt förfogande från början, jämfört med de 6 månader som det tog att bygga i Helsingborg.

Sammanlagt hölls 13 byggmöten. Från MAFF-projektet deltog någon av arkitekterna i flertalet möten. Det behövdes ganska mycket information om MAFF eftersom de som genomförde produktionen inte varit med i projekteringsskedet.

Framför allt var det den flexibla delen som förorsakade diskussion. Modulsamordningen fick noggrant bevakas. Av erfarenheter från Helsingborg kunde överföras att parkettgolvet måste delas upp i sektioner för att inte lyftas av de krafter som uppstår när fuktigheten ändras. Golvssocklar av plåt var en annan sådan erfarenhet.

Besiktningen av huset kunde inte hållas förrän 810129. Då detta stod klart samlade socialförvaltningen i Malmö till ett möte 801211 med företrädare för projektet och Socialstyrelsen. Man konstaterade därvid att det var omöjligt för projektet att genomföra någon forskning vid Fölets förskola, men att kommunen mycket väl kunde försöka genomföra ett eget projekt i MAFF-liknande former.

Kommunen organiserade en introduktionsperiod för personalen, under vilken de bl.a. fick samma möjligheter som i MAFF-projektet att själva bestämma rumsindelning osv i den flexibla delen. Man hade hjälp av en modell, men ingen hjälp av projektets arkitekt eller annan fackman.

13. BURLÖVS KOMMUN.

13.1. Barnomsorgen i kommunen.

Burlövs kommun har omkr 14 000 invånare. Den består bl a av samhällena Arlöv och Åkarp och ligger nordost om Malmö. Det är lika långt till Malmö centrum från Arlöv som från exempelvis Oxie och andra stadsdelar i Malmö kommun. Under kommunreformens genomförande fick därför politikerna i Burlöv strida för sitt oberoende och lyckades.

Ur barnomsorgsplan för Burlövs kommun 1977-81 kan man läsa:

"En finns i Burlövs kommun fem daghem med tillsammans 179 platser, sex förskolor för deltidsgupper med tillsammans 150 platser, dvs plats för 300 barn, samt två fritidshem med tillsammans 45 platser. Vidare finns 95 platser i familjedaghem."

"Den pågående och planerade utbyggnaden av daghem ger sålunda följande nytillskott av platser:

<i>Tidpunkt</i>	<i>Daghem</i>	<i>Platsantal</i>
<i>november 76</i>	<i>Skraken</i>	<i>54</i>
<i>2:a kvartalet 77</i>	<i>Barnstuga vid badet</i>	<i>54</i>
<i>1978-07-01</i>	<i>Rinnebäck, Arlöv</i>	<i>54</i>
<i>1979</i>	<i>Östragård, Åkarp</i>	<i>54</i>
<i>1980</i>	<i>Arlöv</i>	<i>54</i>
<i>1981</i>	<i>Ingen byggnation</i>	
<i>Totalt:</i>		<i>270</i>
<i>Nuvarande platstillgång:</i>		<i>179</i>
<i>Föreslagen ändring av platsantalet vid Grönebo och Svenshög</i>		<i>8</i>
<i>Totalt fram till 1981:</i>		<i>457</i>

Planerna innebär en ökning av antalet platser motsvarande en servicenivå från 17% till 35% 1981.

	MAFF-projektet	Burlövs kommun
Barnstugans storlek	Max 40 barn (45 platser)	Planeras minst 60 platser
Personaltäthet	Enl socialstyrelsens rekommendationer	Enl socialstyrelsens rekommendationer
Försök med annan organisation	"Helhetsorganisation" utan avdelningar	Förekommer ej
Åldersintegration	9 mån - 12 år	Förekommer ej
Föräldrainflytande	Ja	I realiteten mindre än önskat
Annan verksamhet	"Öppen verksamhet"	Förekommer ej

Företrädarna för socialförvaltningen var mycket positiva till MAFF-projektets idéer och förklarade sig beredda att ge försöksverksamheten bästa möjliga förhållanden. Från kommunstyrelsens sida var man också intresserade av att bereda plats i MAFF-huset för lågstadieundervisning.

13.2. Formell organisation.

Socialförvaltningen i Burlöv är inte så stor. Barnomsorgen handläggs av en barnomsorgsassistent. Det stora problemet under försökstiden var bytet av socialchef. Inte mindre än fyra olika personer innehade posten under åren 1976-1981 och emellanåt var den inte ens besatt. Inom en så liten förvaltning måste frånvaron av en kvalificerad befattningshavare vara mycket kännbar. Socialförvaltningen organiserar för respektive nybyggnadsprojekt en referensgrupp bestående av representanter för förvaltning och fack med en politiker som ordförande.

De byggnadstekniska frågorna handhas av Tekniska nämnden, som förestås av en byggnadschef. Inom kommunen finns små resurser för projektledning vid nybyggnad, varför man oftast anlitar konsulter.

Som framgår av barnomsorgsplanen bygger man högst en barnstuga per år. De senaste barnstugorna upphandlades på totalentreprenad.

Den kommunala bostadsstiftelsen "Burlövsbostäder" bör också nämnas i sammanhanget, eftersom den kom att spela en roll i projektet.

Efter de inledande kontakterna med sociala centralnämndens ordförande och tjänstemän inom socialförvaltningen. Ur Kommunalfullmäktiges protokoll 770321:

"Sociala centralnämnden har vid sammanträde 1977-02-17 beslutat hemställa hos kommunfullmäktige att sociala centralnämnden får medverka i forskningsprojektet "Mångsidigt användbara förskolor och fritidshem", under förutsättning att projektledningen finner intresse av ett forskningsprojekt i Rinnebäck samt att kommunfullmäktige bemyndigar sociala centralnämnden att teckna avtal om deltagande i forskningsprojektet på i huvudsak de villkor som finns angivna i de av socialstyrelsen och Kommunförbundet mm utgivna lägesrapporterna.

Arbetsutskottets förslag till kommunstyrelsens beslut:

Kommunstyrelsen föreslår, att kommunfullmäktige måtte besluta

att bifalla sociala centralnämndens framställning under förutsättning att inga merkostnader uppstår för kommunen på grund av försöksprojektet.

Kommunstyrelsen beslutar

att fatta det av arbetsutskottet föreslagna beslutet."

13.3. Rinnebäck.

Redan i de första diskussionerna var Rinnebäcksområdet det projekt som framfördes av kommunen. Orsaken var bl a att man i de senaste bostadsområdena upplevt stora problem, som man ansågs förorsakade av att den kommunala servicen var otillräcklig. Man tyckte därför att MAFF-projektets idéer om kontakt med omgivningen låg i linje med de idéer man själv hade om servicen i Rinnebäck.

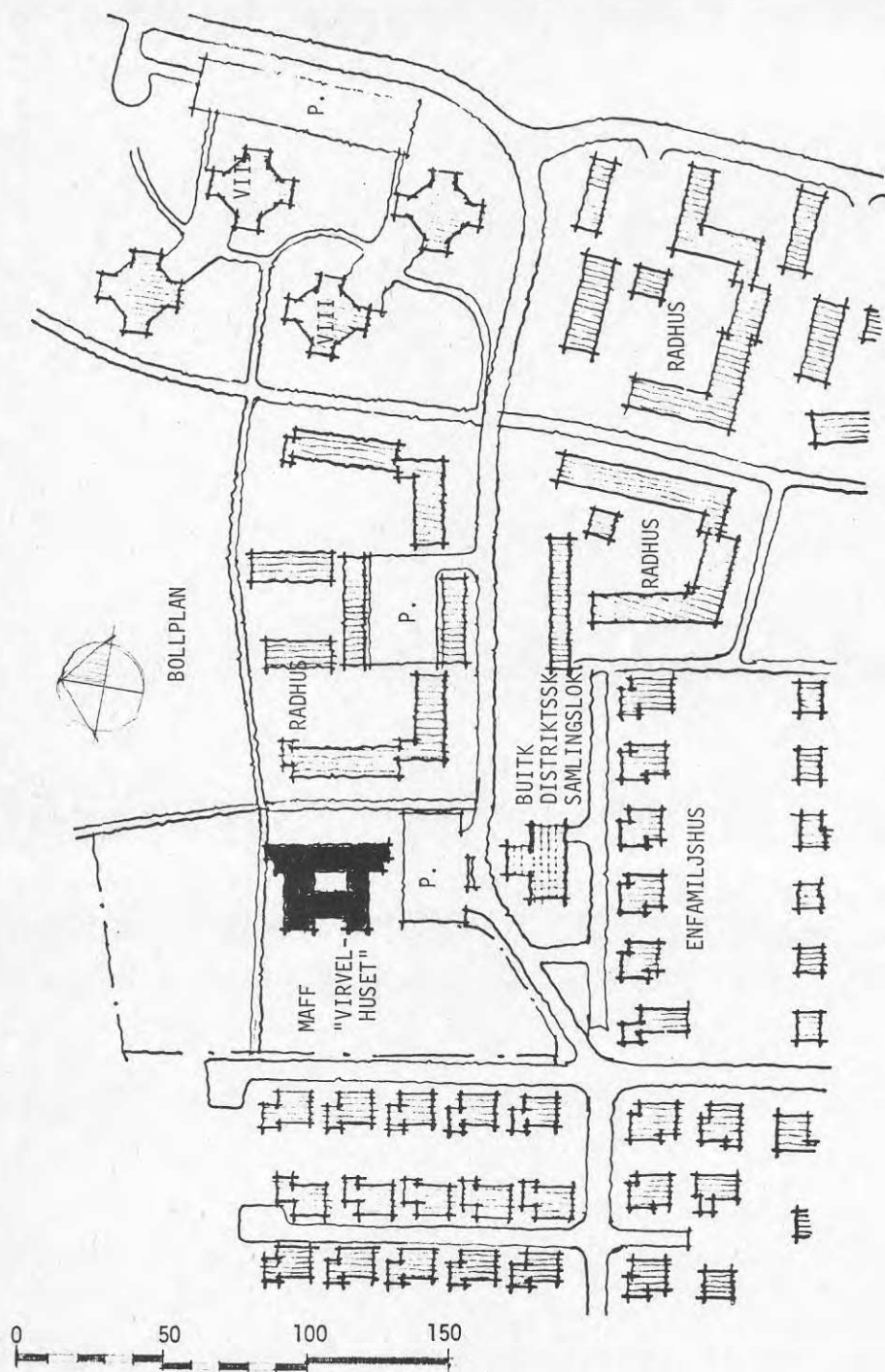
Rinnebäck ligger i utkanten av Arlövs samhälle, avskilt av bl a järnvägen mellan Lund och Malmö. Området är delvis bebyggt med ett 60-tal villor från 1950- och 60-talen. Utanför dessa skulle byggas ca 450 lägenheter i småhus och flerfamiljs- hus i ett antal etapper. För området planerades en låg- och mellanstadieskola med 12 klasser och en barnstuga med 54 daghemsplatser, 30 fritidshemsplatser och 20 deltidspatser placerade tillsammans på en tomt i centralt läge. Vid ett sammanträffande mellan projektet och ordförande och chefs- tjänstemän i berörda nämnder 770630 angavs att bebyggelsens första etapper skulle påbörjas i slutet av 1977.

Det framhölls vid mötet 770630 att befolkningsprognoserna för Rinnebäck visade att det inte skulle bli underlag för en så stor skola som 12 klasser och att man dessutom hade gott om klassrum i Arlov i övrigt. Från skolans sida var man därför benägen att slopa skolan i Rinnebäck. Skolvägen från Rinnebäck går emellertid längs järnvägen och anses farlig för barnen. Avståndet är ca 1.5 km. Från kommunstyrelsens sida uttrycktes intresse för att åtminstone två klasser bereddes plats i MAFF-huset.

Från projektets sida hävdades att man på sin höjd kan acceptera 45 platser förskola/fritidshem i MAFF-huset varför man föreslog att bygga barnstugor i etapper i takt med bostäderna.

Rinnebäck hade vid verksamhetsstarten i december 1980 ca 250 av de nya lägenheterna färdiga med stiftelsen Burlövs- bostäder som ägare och förvaltare. Stiftelsen skulle dessutom ansvara för att det byggdes en liten butiksbyggnad med samlingslokaler för bl a kyrkan.

Tomten utgöres av fd koloniområde, som var i bruk till byggnadsarbetena skulle påbörjas. Avsikten var att växter och andra "naturliga tillgångar" på tomten skulle kunna användas av barnstugan. Tomten är över 11 000 m² och är då avsedd att även kunna rymma nästa etapp barnstuga eller vad det kan bli. Öster om tomten är det planerat en bollplan. Tillfarten till

Figur 13.1. Del av bostadsområdet Rinnebäck, Arlöv.

tomten och personalens parkeringar finns i tomtens södra del och delas med butiksbyggnaden.

13.4. Programarbetet.

I maj 1977 överklagades stadsplanen för Rinnebäck. För att om möjligt inte fördröja barnstugan tog byggnadschefen initiativ till att söka dispens för den tomten, då denna inte berördes av överklagandet. Dispens erhöles också, men då stod det också klart att bostäderna skulle bli så fördröjda att kommunen inte vågade bygga barnstugan. Man ansåg det säkrast att invänta bostäderna, för att inte bli sittande i flera år med ett delvis tomt hus. Först i mars 1979 kunde man sätta igång förplaneringen för barnstugan. Vid ett möte 790306 med ordförande och chefstjänstemän i berörda nämnder drogs riktlinjerna upp för fortsättningen. En referensgrupp bildades.

"1.

att hos kommunstyrelsen hemställa att en referensgrupp får bildas med uppgift att arbeta med planeringen av MAFF-projektet. Referensgruppen bör lämpligen vara sammansatt av 4 representanter från socialvården, 1 representant för skolstyrelsen, 1 för fritidssidan, 1 för kultursidan, 1 för tekniska nämnden, 1 för kommunstyrelsen, 2 forskare samt 1 representant från vardera SKAF, SFL och SL." (Utdrag ur protokoll 790306)

Referensgruppen samlades omgående och efter information om projektet gjorde man ett studiebesök i Ragnvalla i Helsingborg. Därefter hade man ytterligare tre sammanträden fram till och med augusti 1979 då programskiss osv godkändes.

Befolkningsprognosen för 1979-81 visade att det skulle finnas ca 15 barn i årskullarna 7 och 8 år. Det innebar att det skulle kunna bli två små klasser i stugan under försökstiden, som kunde samverka med förskola/fritidshemmet.

Huset dimensionerades på följande sätt:

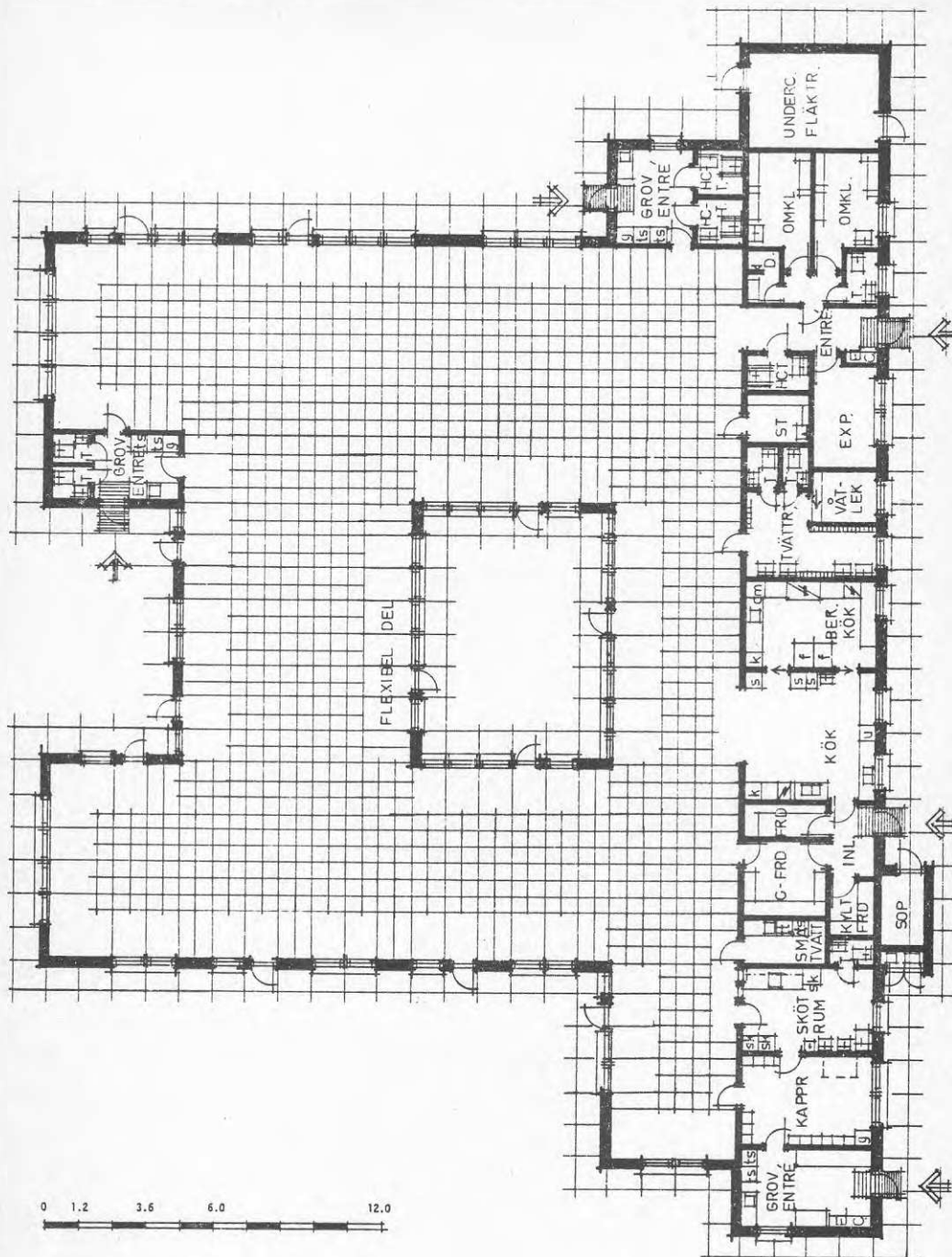
Förskola/fritidshem	600 m ²
Skola	220 m ²
Kan utnyttjas gemensamt	- 40 m ²
Väggar etc	70 m ²
	<hr/>
Våningsyta:	850 m ²

De 40 m² som anges som gemensamma är personalrum, omklädnadsrum, toaletter samt grupprum för bl a hemspråksträning mm.

Skolan skulle också kunna använda en separat entré. Den fasta delen bearbetades också. Man hade nu erfarenheter från Ragnvalla, som man kunde ta ställning till.

Man upplevde i Ragnvalla att tvättrummet låg för nära den del där skötrum osv ligger och där det verkade naturligt att lägga småbarnens sovrum. Därför försköts tvättrummet i Rinnebäcksbarnstuga mot entrén.

Även köket ägnades speciellt intresse, eftersom skaf-representanten i referensgruppen var kokerska och ytterst sakkunnig.

Figur 13.2. "Virvelhuset" i Rinnebäck, plan över de fasta delarna.

Med hennes hjälp gjordes en genomtänkt lösning av framför allt beredningskökets utrustning.

Inom kommunen var man speciellt intresserad av att göra kommunens byggnader handikapanpassade. Därför gjordes tre av toaletterna för rullstol.

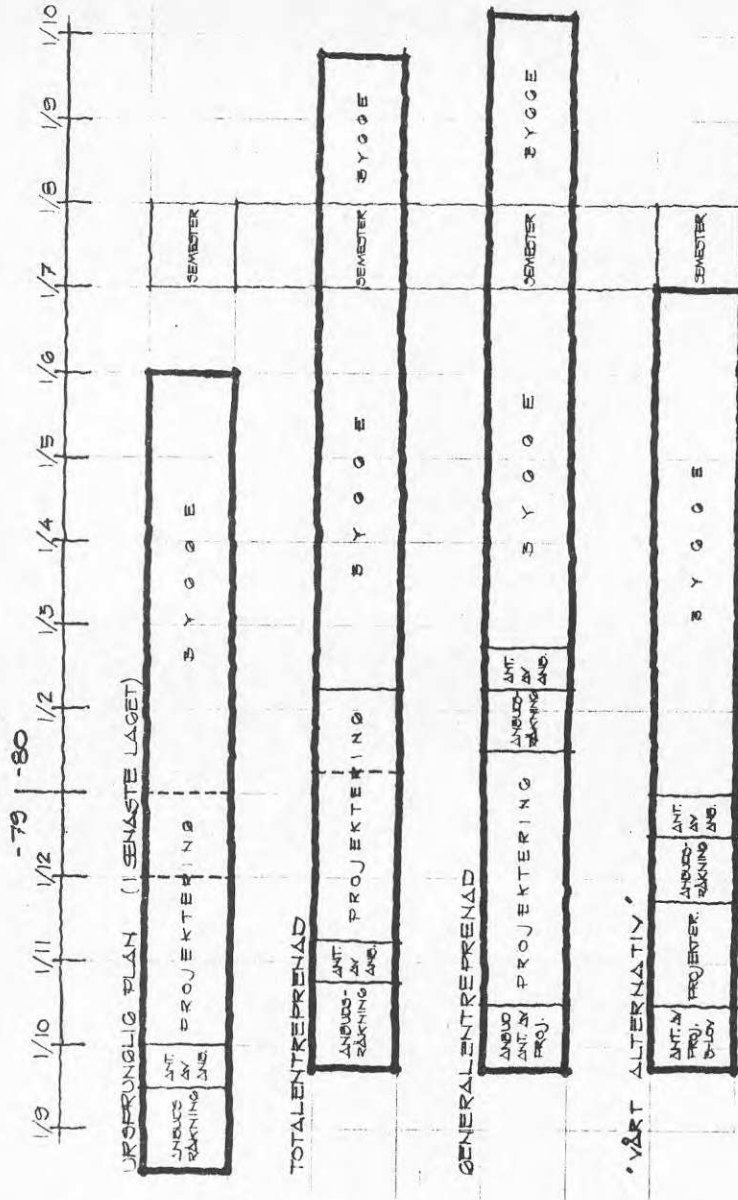
13.5. Upphandling och projektering.

Efter diskussioner i referensgruppen 790621 föreslog denna att Stiftelsen Burlövsbostäder skulle få uppdraget att bygga barnstugan. Anledningen var främst att stiftelsen ändå skulle handla upp bostäder och butiksbyggnaden och då kunde ta barnstugan samtidigt. Dessutom skulle man ju förvalta det färdiga huset.

Upphandlingen var avsedd att ske som i Helsingborg, dvs totalentreprenad med projektets programskiss och en PM som styrmedel. Avsikten var att anbudshandlingarna skulle gå ut i början av augusti 1979. Därigenom skulle man kunna få de 10 månaders projekterings- och byggnadstid som krävdes för att huset skulle stå klart innan terminsstarten 1980. Skolan kunde nämligen inte tänka sig att flytta in mitt i en termin, (se fig 13.3).

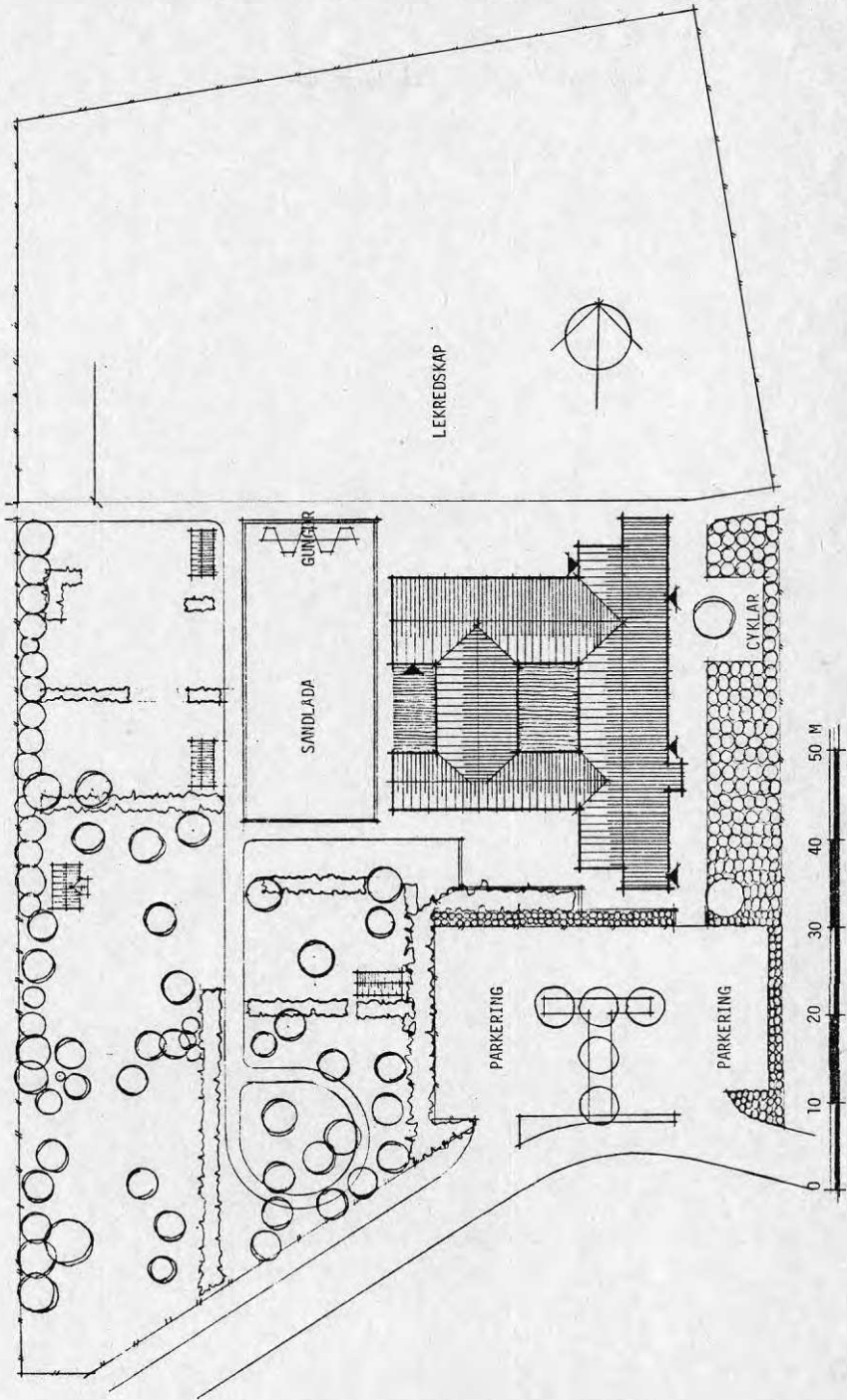
Allt föreföll klart inför kommunfullmäktiges möte i början av augusti. Men beslutet formulerades tvetydigt. Avsikten var att Stiftelsen Burlövsbostäder skulle överta ansvaret för byggnaden från tekniska nämnden, men detta framgick inte tillräckligt klart av beslutet. Följden var att ingen vågade ta ansvaret för att sända ut handlingar på anbud. Tiden gick och först 790924 lyckades det stiftelsens direktör att få ett sammanträde med kommunstyrelsens arbetsutskott, stiftelsens direktör, byggnadschefen och från projektet JK. Av den planerade tiden fram till inflyttning återstod då bara 8 månader, se fig 13.2. Byggnadstiden för Ragnvallastugan i Helsingborg var 6 månader och detta ansågs vara ett absolut minimum. Kvar för projektering och anbudsräkning återstod sålunda 2 månader, dvs projekteringen måste ske på ca 1 månad. Detta är alltför knappt även om man ska bygga på totalentreprenad. Enda möjligheten kunde vara om man hade tillgång till handlingarna från de två tidigare MAFF-stugorna, Ragnvalla och Almgården. Detta utslöt i praktiken möjligheten att genomföra projektet på totalentreprenad med rimliga konkurrensvillkor. På byggnadschefens förslag uppdrogs åt JK att söka få till stånd en projektering med hjälp av de konsulter som projekterat Almgården, Arkitektgruppen i Malmö m fl.

Arkitekt SAR Sven Lenart, Arkitektgruppen, ställde gärna upp på att medverka genom några medarbetare och handlingarna för Almgården. Däremot ville han främst beroende på den mycket korta tiden och projektets art inte ta på sig något formellt ansvar. Han tyckte att JK genom kontoret Arkitekt Jonas af Klercker AB kunde ta ansvaret. I detta läge syntes det vara enda möjligheten om det skulle kunna bli någon MAFF-stuga i Burlövs kommun och någon forskning hinnas med.

Figur 13.3. Diagram över olika handlingsalternativ för barnstuga i Rinneback.

Projekteringen genomfördes med Arkitekt Jonas af Klercker AB som ansvarigt kontor och med Arkitektgruppen i Malmö som verkställande av huvuddelen av arbetet. VVS-konsulter var som i Almgården Sören Lundhs ingenjörbyrå. Byggnadslov meddelades 791022 och det hölls tre projekteringsmöten fram till 791203,

Figur 13.4. Situationsplan för "Virvelhuset" hösten 1981.

då anbudshandlingarna gick ut på räkning. Vid anbudsöppningen 791220 fick de ansvariga i Stiftelsen Burlövsbostäder en mindre chock, då det visade sig att anbudet låg ca 25% högre än beräknat. Denna beräkning grundade sig då på upphandlingen av Almgården ca ett halvår tidigare. Vid kontakter med andra byggherrar kunde konstateras en motsvarande tendens. Problemet var då bara att Bostadsstyrelsens index inte följt med i prisutvecklingen, varför Länsbostadsnämnden gjorde svårigheter vad gällde lånen. Efter diverse uppvaktningar och ombearbetningar av ansökningar mm lyckades Stiftelsen och kommunen förmå Länsbostadsnämnden att ge sitt klartecken, men då var det redan 800130 och ytterligare en viktig månad hade gått förlorad.

13.6. Myndighetskontakter.

Myndigheterna inom Burlövs kommun var mycket välvilligt inställda till byggnadens utformning och gjorde inga formella svårigheter. Däremot gjorde Yrkesinspektionen samma förbehåll vad gällde kök mm som för de andra MAFF-husen. Ett problem uppstod emellertid, då man från kommunens sida mitt i projekteringen anmälde att det troligen skulle dras en bussgata genom barnstugans parkeringsplats.

13.7. Produktion.

Med den rådande bristen på arbetskraft på byggmarknaden var det svårt att "tvinga" entreprenören att pressa byggtiden så att huset kunde stå klart till terminsstarten. Inflyttningen kunde tidigast sättas till 811001, vilket innebar att förskola/fritidshemmet fick starta utan skolan som inte ville flytta in mitt i en termin. Stiftelsen försökte på olika sätt locka entreprenören, som var Skånska Cementgjuteriet i Malmö, att bli färdiga tidigare, men det lyckades inte. Det hölls fem byggmöten fram till besiktningen 811003.

Det största problemet under byggnadstiden var att grundvattennivån på tomten varierade så mycket. Detta anses bero på närheten till Öresund och den lilla höjdskillnaden mellan vattenytan och tomten. Bl a fick man sätta in en dräneringspump för att vatten inte skulle bli stående i kryputrymmet under huset.

Ett annat problem var, att den som mätte in placeringen av ljudabsorbenterna i taket inte var tillräckligt noggrann. Genom att fel adderades kunde avvikelser bli ända upp till 70 mm. Eftersom mellanrummen mellan ljudabsorbenterna samtidigt utgjorde plats för mellanväggsdragningar, måste dessa sättas med stor måttnoggrannhet, vilket också påpekats i handlingarna. En stor del av takplattorna fick därför tas ned och nya sättas dit.

I samband med besiktningen överlämnades till entreprenören en ritning över var personalen ville ha mellanväggar och fast inredning i det flexibla utrymmet. Mellanväggarna monterades under en treveckorsperiod, och flertalet av personalen fick något tillfälle att hjälpa till så att de lärde sig tekniken.

14. OM KÖKETS FUNKTION OCH UTFORMNING I MAFF-ANLÄGGNINGARNA I SKÅNE.

14.1. Om kökets funktion i förskola/fritidshem.

1968 års barnstugeutredning föreslog att kökets aktiviteter och utrustning ska göras mer tillgängliga för barnen. Det framgår bl a av deras förslag till figur 2:9 kommunikations-schema. I projektets idéskrift, Någorlunda annorlunda förskola, (s 21-22) utvecklas denna idé ytterligare. Där föreslås att köket ges en central roll och läge i huset och utformas så att barn och vuxna kan vara där tillsammans.

Den traditionella inställningen till kökets funktion, som nuvarande lagstiftning m m bygger på, är att köket är en lokal för livsmedelsproduktion. Detta innebär att man inte behöver särbehandla detta kök jämfört med andra "storkök".

Som en reaktion bl a mot detta har man i referensgrupper m m från fältet börjat ställa krav på att man ska kunna "laga" mat i barnstugorna, vilket fått till följd att man i de senare byggnaderna har en mycket hög standard vad gäller maskinell utrustning i köken.

Men vad har man för glädje av detta, när maskinerna blir så farliga att barnen inte kan få komma i deras närhet?

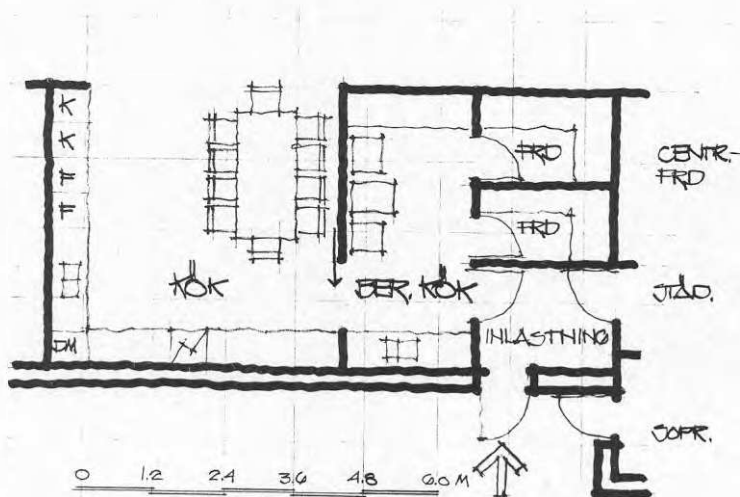
Oklarheten vad gäller barns deltagande i matlagning är stor. Några hävdar att barn ska få pröva på att laga någon mat, som det själv sen äter upp. Som en konsekvens av kravet på "sammanhang" som ställs i MAFF borde det vara självklart att betrakta en av de få naturligt fullständiga processerna i huset som en viktig aktivitet. Födan, dess tillkomst osv måste kunna utnyttjas mer meningsfullt. Men hur mycket?

Det krävs större resurser och tid om barn ska vara med och laga maten. Kan man göra matlagningen i huset till en verksamhet där barnen deltar i arbetet tillsammans med såväl pedagogisk-som kökspersonal. Man kan ju tänka sig någon form av jourssystem. Det tycktes önskvärt att vi inom MAFF-projektet prövade rimligheten i denna tanke.

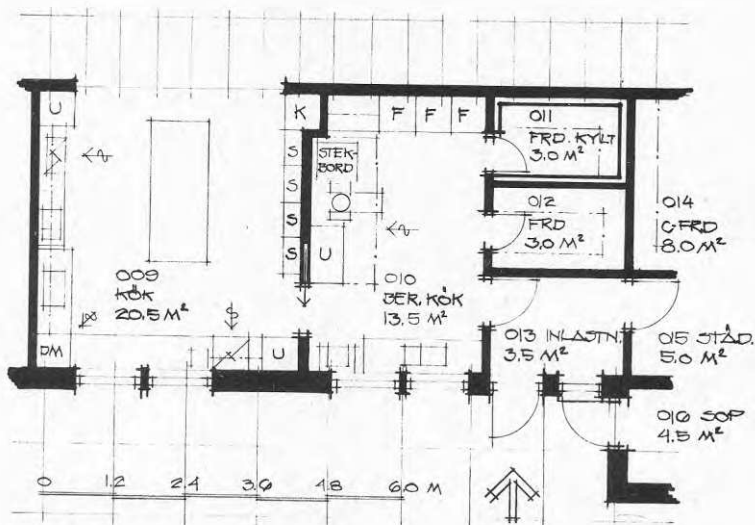
14.2. Köket i programskisserna till Ragnvalla barnstuga i Helsingborg.

Tankarna kring kökets utformning konfronterades första gången med verkligheten i Helsingborg. När samrådsgruppen för barnstugor skulle börja diskutera utformningen av den fasta delen av Ragnvalla barnstuga, var köket en av de intressantaste utrymmena. Man deklarerade tidigt från bl a de fackliga företrädarna i gruppen att man ville ha samma tekniska standard i köket även om de olika apparaterna etc kunde placeras på annat sätt. Köket skulle dimensioneras för motsvarande fyra avdelningar med tanke på att pensionärer antogs bli lunchgäster som ett led i den utåtriktade verksamheten. Majoriteten i gruppen var också för att barnen i ökad utsträckning skulle få vara med i köket.

Tankegångarna vad gäller kökets utformning inom projektet var att man skulle försöka dela upp köksfunktionerna på åtminstone två rum. I det ena, beredningsköket, skulle man kunna ha den utrustning som stekbord, kokgryta etc, som var direkt farlig för barnen att komma i kontakt med. I det andra, det egentliga köket, skulle barn och vuxna kunna arbeta tillsammans. Arkitekterna i projektet hade utarbetat en skiss som låg till grund för de första diskussionerna efter dessa tankegångar (fig 14:1). Samrådsgruppen antog förslaget med en del förändringar. Bl a ville man göra beredningsköket större och komplettera köket med en spis-diskbänk i barnhöjd, samt ytterligare förvaringskap (fig 14:2).

Figur 14.1. Detalj ur förslag till programskiss 770615.

Figur 14.2. Kökets utformning i programskiss 770823.

14.3. Socialstyrelsens "köksgrupp" granskar köket i Ragnvalla.

Socialstyrelsen hade tagit initiativ till bildandet av en arbetsgrupp, som skulle diskutera funktionerna i köken i förskola/fritidshem. Den bestod av arkitekt och pedagog från socialstyrelsen, representanter för livsmedelsverk och arbetarskyddsstyrelsen samt en köksutrustningsexpert. Det var därför naturligt att köket i Ragnvalla diskuterades i denna grupp. Det skedde två gånger och därvid framkom:

- Smitta sprids oftast via beröring av personal eller varor.
- Förvaringstidens längd ökar smittoriskerna.
- Regel idag är att ingen annan än kökspersonal får ha tillgång till livsmedelslokalen. D v s man vill undvika att andra kan komma i beröring med livsmedlen innan de serveras.
- Alla är pinsamt medvetna om att denna regel inte efterlevs. Representanten från livsmedelsverket tar detta till intäkt för att reglerna snarare måste skärpas än ändras.
- Eftersom kökspersonalen är den enda som - teoretiskt - kommer i kontakt med livsmedlen göres noggrann kontroll av dem dels årligen dels då de varit utomlands.
- Det ställs också krav på att kökspersonal ska vara utbildad i livsmedelshygien - men det är endast en rekommendation.
- Lägenhetsdagem är den största grupp som skulle kunna tänkas få dispens från att betraktas som storhushåll d v s med samma krav som restauranter o s v.
- "Färskvaror" utgör de största smittoriskerna.
- Förpackningar minimerar smittoriskerna.
- Oförpackade varor måste skiljas från varandra, varför det är bättre att ha flera mindre förvaringsenheter än ett fåtal stora.
- Livsmedlens gång:

Leverans		
Förvaring		
Beredning		Måste ske i livsmedelslokal, där
Tillagning		endast kökspersonal får vistas.
Servering		Stor smittorisk.
Förtäring		
Disk o s v.		

Gränsdragningarna uppåt och nedåt är något diffusa.

Smittoriskerna vid beredning av torra varor är ganska liten. Varor som upphettas över 44° C blir pastöriserade, d v s smittorisken måste bli liten.

14.4. Köksgruppens anmärkningar på köket i Ragnvalla Östra.

Dispositionen i stort.

- Besvärligt att man måste gå igenom beredningsköket för att nå matförvaringen. Omöjligt om detta ska vara livsmedelslokal.
- Beredningsköket, d v s livsmedelslokalen, måste vara större och omfatta fler arbetsmoment, för att fungera vid matproduktionen.

- Förvaringsutrymmenas antal otillräckligt vad gäller kyllda varor.
- Separata förvaringsenheter för andra verksamheter saknas.

009 kök.

- Hörn sticker ut vid barnens arbetsplats - höj och sänkbara arbetsbänkar.
- Förvaring av diskgoods för långt ifrån diskmaskinen.
- Diskvagn måste kunna köras in mot gavel på diskbänk, för att medge ergonomiskt riktiga lyft.
- Ugnslucka sticker ut i passagen mellan köken.
- Beredningsytan kring spisen för liten.

010 beredningskök.

- Frysskåpens dörrslagningar måste studeras. Frysskåpen kan med fördel placeras mer indirekt, för att undvika onödigt öppnande.
- Beredningsytan otillräcklig, diskbänken kommer att vara belamrad med grovdisk.
- Kokhäll saknas.
- Förvaringsplats för kryddor intill kokgrytan saknas.
- Kokgryta onödigt och klumpigt. 30 l är den minsta. Så mycket kokas inte samtidigt. Bättre med kokeri.

Produktionskökets minimiutrustning borde vara:

Beredningsytor

Kylskåp

Diskbänk för disk av grytor m m.

Kokeri

Stekbord, tippbart för att medge rengöring

Konvektionsugn

Kokhäll

Fläktar och fläktkåpor i tillräcklig omfattning

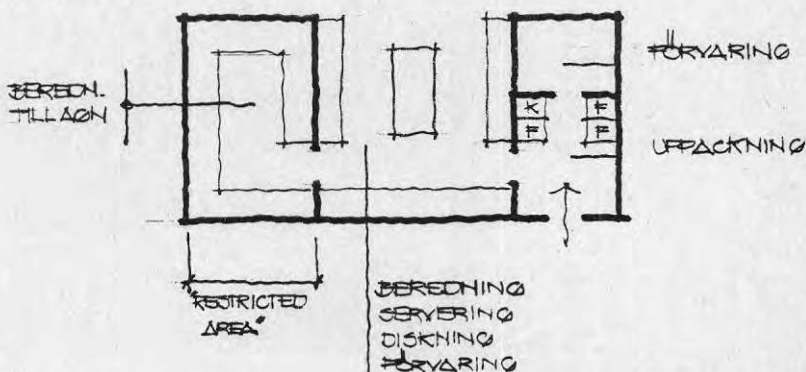
Handtvättfat (?)

14.5. 15 personer som arbetar i kök ger synpunkter.

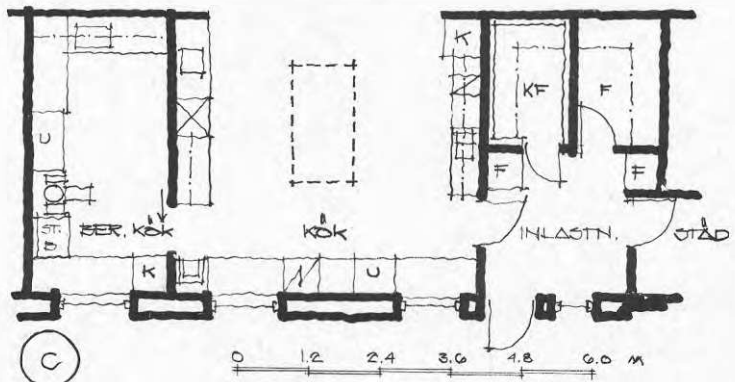
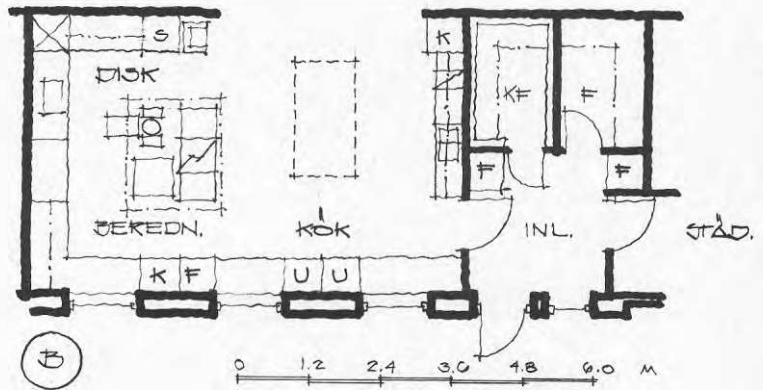
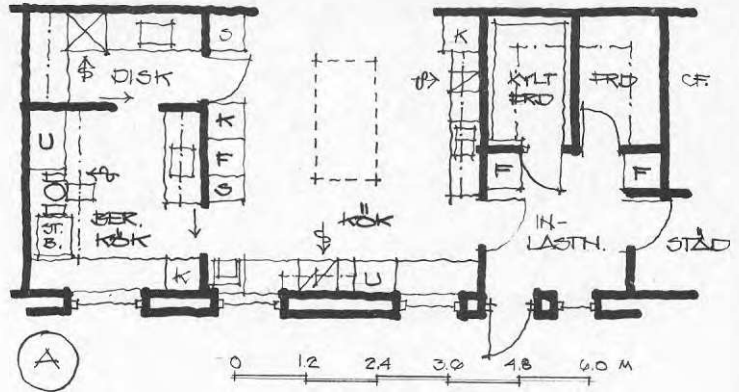
Arkitekterna i projektet satte sig och analyserade "köksgruppens" synpunkter. Man kunde urskilja två saker. Obenägenhet att ge avkall på befintlig lagstiftning och intresse för praktiska detaljer. Den största förändringen som föranleddes av "köksgruppen" var att kommunikationerna inom köket ändrades. Köket lades i mitten och inlastning-förråd och beredningskök på var sin sida (se figur 14.3.). Avsikten med detta var att ge möjligheter att i beredningsköket undvika genomgång och skapa den sterilitet man ur livsmedelshygienisk synpunkt ansåg oundgänglig. Ett i detta avseende reviderat förslag i tre alternativ (figur 14.4.) föredrogs i samrådsgruppen tillsammans med "köksgruppens" synpunkter. Samrådsgruppen beslutade då att samla till ett möte med samtlig kökspersonal i Helsingborgs barnstugor. Mötet ägde rum fjorton dagar senare och samlade 15 personer, som arbetade i barnstugekök i Helsingborg. Diskussionerna flöt till en början ganska trögt, då det visade sig att den mest uppenbara svårigheten för den här personalkategorin inte var att ha barnen i köket utan relationen till "den pedagogiska personalen". När man väl fått lätta på sina uppfattningar därvidlag, föreföll projektets

frågor och problem inte särskilt betydelsefulla utan ginge säkert att lösa i samarbete på platsen. En del synpunkter kunde dock noteras:

- Idén med barn och barnpersonal i samarbete med kökspersonal i köket är möjlig om attityderna ändras.
- Det mesta är möjligt om bara förskolepersonalen vill vara med barnen och hjälpa till i köket.
- Nu får barn komma till köket och titta på.
- Enstaka barn kan få hjälpa till.
- Små barn har inte tålamod att göra något större jobb i köket.
- Familjen bör kunna lära barn det här med mat och dukning osv.
- En liten - familjeliknande - grupp skulle ju kunna få laga sin egen mat i ett av lekköken.
- Barn borde få delta i matlagningsprocessen, men vad kan de vara med om?
- Det tar mer tid om barnen ska vara med. Maten ska ju vara klar på bestämda tider.
- Mindre grupper skulle kunna turas om att laga sin egen mat.
- Barnen skulle kunna baka, skära sallad.
- Man vill inte ha djupfryst, för att barn ska få uppleva hur maten kommer till, - ser ut.
- Nuvarande köksutrustning har man stridit för att få och den är man nöjd med.
- Man kan tänka sig att dela upp köket så att de farliga maskinerna avskiljs och utnyttja spis och ugn i det gemensamma köket.
- Kokgryta, kombinationsugn och stekbord är farliga för barnen. Även diskmaskinen kan ha sina risker.
- Minst två vaskar nödvändiga.
- Räcker med en konvektions- och en vanlig ugn.
- Kaffe lagas nästan hela dagen och till detta används spisen.
- Barnen måste ha egen arbetsbänk i köket.
- Hög- och sänkbar barnarbetsbänk verkar bra.
- Disk i eget utrymme - tänkbart.
- Diskmaskinen bullrar kraftigt.
- Svårt att spola av disken före disk då det stänker kraftigt.
- Genomgång genom beredningsköket till förvaringsenheterna inte möjligt.
- För fem avdelningar finns tre frys och ett kylskåp samt kylt förråd.
- Färskt kött levereras samma dag det förbrukas.
- Kylt köksförråd används för konserver och frukt, dvs förpackad mat.

Figur 14.3. Utkast till fördelning av aktiviteter i köket i MAFF-projektet i Helsingborg, 771024.

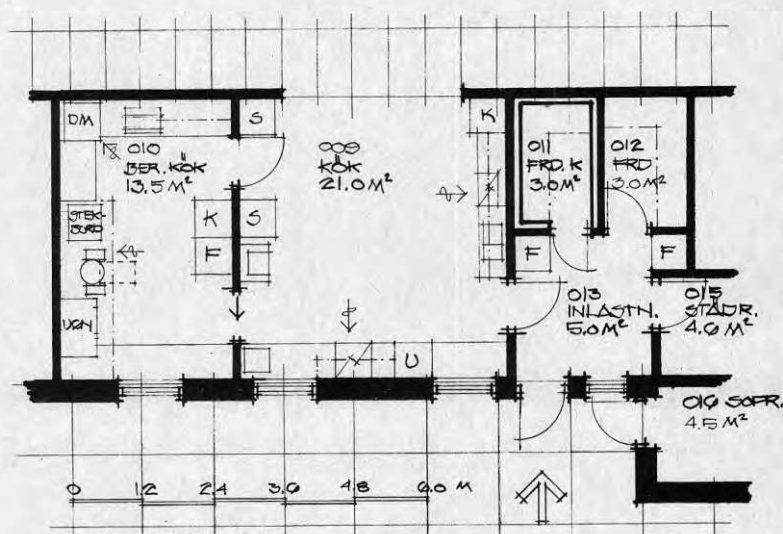

Figur 14.4. Förslag till utformning av kök, alternativ A-C diskuterat i samrådsgruppen 771122.

14.6. Samrådsgruppens slutliga förslag.

Mot bakgrund av vad som sagts på kökspersonalmötet gjorde arkitekterna tre förslag till lösning som förelades samrådsgruppen. Vid diskussionerna försökte man ta fram för- och nackdelar med de tre alternativen. De skiljde sig från varandra så att alternativet A hade ett separat diskrum, C hade disken i köket och B hade en grupp apparater placerade mitt på golvet vilken samtidigt gränsade av de två utrymmena från varandra. Efter diskussion beslöt samrådsgruppen att alternativ A skulle läggas till grund för utformningen med vissa ändringar:

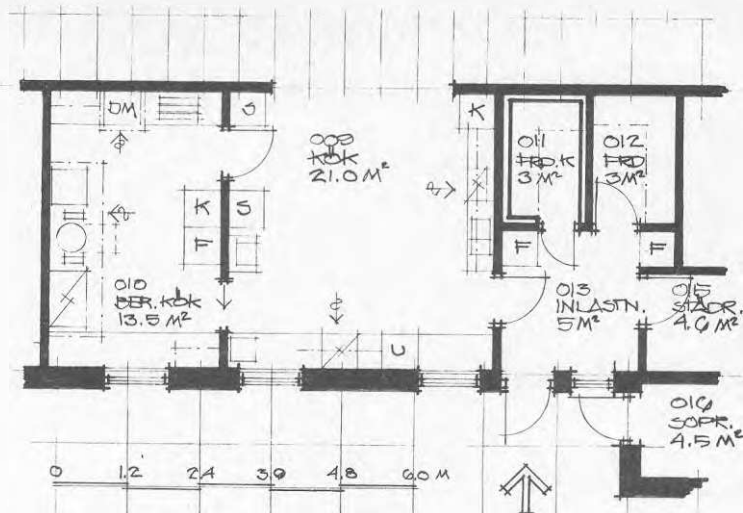
- Ingen vägg mellan disk- och beredningskök, då diskning sker efter det att matlagningen är klar.
- Mer bredd behövs vid stekbord och kokgryta.
- Vanlig diskbänk i beredningsköket med över- och underskåp.
- Underskåp även under varmluftsgn.
- En kyl ersätter högskåpet.
- Barnspis med ugn i den höj- och sänkbara arbetsbänken.
- Observera att en diskmaskin behöver utrymme för att kunna servas.

Figur 14.5. Av samrådsgruppen godkänd utformning 771206.

Med dessa ändringar omarbetades förslaget och godkändes av samrådsgruppen 1977-12-06. Därmed var det emellertid inte färdigt. Leverantörens experter tittade på förslaget och ville ha ändringar med hänsyn till sin standard. Beredningsköket breddades 10 cm och diskmaskinens bänkar och placering ändrades. På så sätt skulle man få plats för en avställningsvagn mellan diskbänken och stekbordet.

Under byggnadstiden ändrades utformningen ytterligare en gång. Leverantören av köksutrustning, Electrolux, ville använda sina standarddelar till underredet för varmluftsgn och ville därför flytta denna, kokgryta och stekbord närmare diskmaskinen i beredningsköket. Därmed fick de onte in någon standardenhet till diskbänken som ersattes med ett rullbord. (Figur 14.6.)

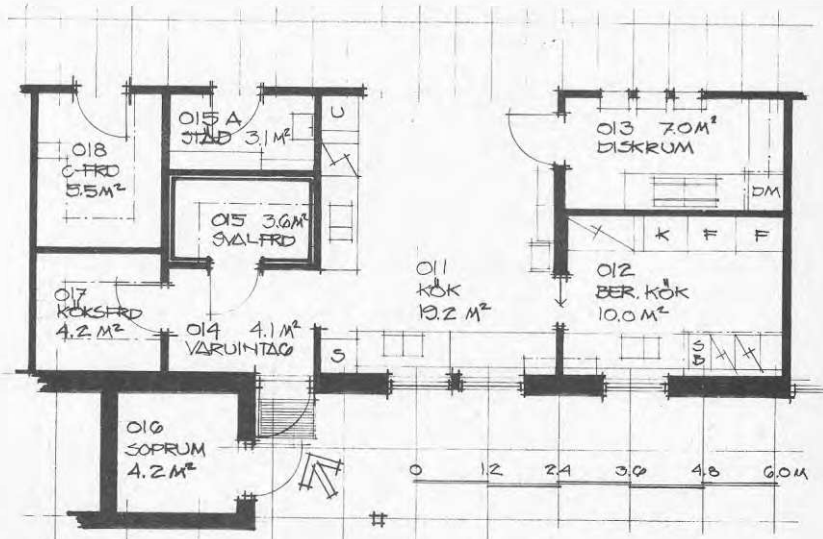

Figur 14.6. Kökets faktiska utformning i Ragnvalla barnstuga.

14.7. Köket i Fölets förskola i Malmö.

Malmö kommun har en egen köksexpert inom fastighetskontoret. Med projektets programskiss från Helsingborg i dess slutliga version som grund, utarbetade denna ett förslag med hänsyn till kommunens utrustningsstandard. Uppläggnigen i stort är därför densamma. Skillnaden är främst att man i Malmö av krav från hälsovårdsnämnden tvingas att ha disken i ett separat rum. Där har satts genomgående skåp för porسلin så att man kan sätta in det från ena sidan och ta ut det från den andra.

I beredningsköket finns också alla kyl- och frysskåpen. Den maskinella utrustningen är mindre än exempelvis i Helsingborg. Stekbordet är mindre och kokgrytan ersätts av ett mindre kokeri.

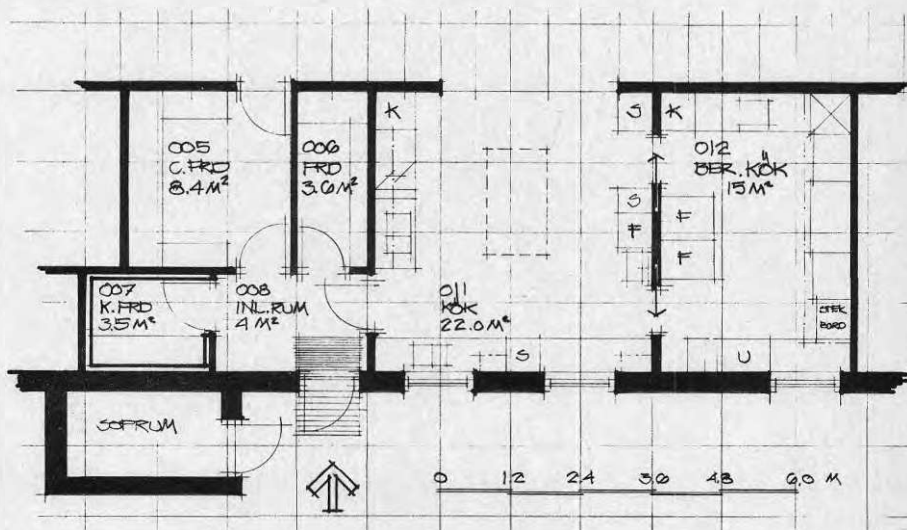

Figur 14.7. Kökets utformning i Fölets förskola i Almgården.

14.8. Köket i "Virvelhuset" i Burlöv.

I Burlövs kommun har man den mest omfattande köksmaskinparken i de tre kommuner som är med i projektet i Skåne. Uppläggningsen av utrymmena är densamma som i Ragnvalla. En av ledamöterna i referensgruppen var kokerska och därför ägnades speciellt intresse åt kökets utformning. Tillsammans med arkitekten i projektet var hon i Ragnvalla och tittade på köket där, pratade med personalen och fick deras synpunkter. I förhållande till Ragnvalla gjordes rummen något större och en av spisarna togs bort. Istället för kokgryta har man i Burlövs kommun ett större kokeri. Fördelen med detta är att man kan ha flera mindre enheter kokande samtidigt.

Personalen var under sin introduktionstid med på ett av de sista byggmötena. De hänvisade till att även barnen i skolklassen skulle utspisas och fick därmed byggherren att byta ut den planerade varmluftsugnen mot en större.

INREDNING KÖK OCH BEREDNINGSKÖK

1. 1 st Constella rostfri diskbänk A-12 nr 338/8 (6). Höj- och sänkbar.	6. Electrolux konvektionsugn nr 333 30
2. 1 st Constella kokhällsbänk 597-12 V nr 597. Höj- och sänkbar.	7. Electrolux stekbord nr 301 28
3. Electrolux potatisskalare nr 512 38. Extra kallvattenkran.	8. Electrolux kokeri-värmeri nr 395 13. Extra varm- kallvattenkran.
4. 2 st inbyggadsugnar typ Husquarna reginett katalyx.	9. Electrolux diskmaskin D-46
5. Electrolux assistent nr 319 19.	10.
	11. Electrolux frysskåp nr 399 10.

Figur 14.8. Kökets utformning i "Virvelhuset" i Rinneback.

15. TEKNISK BESKRIVNING AV ETT MAFF-HUS.

15.1. Åtgärder för att åstadkomma flexibilitet.

Sammanfattning av de åtgärder som vidtagits för att åstadkomma anpassbarhet i MAFF-husen:

- Uppdelning av byggnaden i en fast och en flexibel del.
- Den fasta delen omfattar alla installationstunga utrymmen, ex kök, tvättrum, toaletter mm.
- Den fasta delen har utformats så att man ska kunna utnyttja de olika utrymmena på olika sätt, utan att vara låst av utformningen. Ex kök har utformats så att barn ska kunna delta i viss matlagning.
- Fördelning av entréer, för att möjliggöra alternativa ingångar i huset.
- Fördelning av toaletter i huset.
- Den flexibla delen har gjorts så koncentrerad som möjligt. För att ge erforderlig dagsljusbelysning är den flexibla delen grupperad runt en ljusgård.
- Samma golv och takmaterial över hela ytan.
- El-urtag samlade utefter ytterväggarna. Armaturererna försedda med individuella strömbrytare. Möjlighet att släcka i hela huset från en plats.
- Förberedda anslutningar för vatten och avlopp utplacerade med 5-7 m mellanrum utefter ytterväggarna.
- Öppningsbara fönster för utrymning vid brand.
- Fönsterdörrar för kontakt med uterummet i förhållandevis riklig mängd.
- Remonterbart väggsystem, innehållande dörrar, glaspartier, halvhöga väggar mm.
- Möjliga vägglaceringar genom strikt modulsamordning i ett rutnät med c/c avstånd 60 cm.
- Flyttbara inredningar under- och överskåp, diskbänkar och högskåp.
- Ventilationen jämt fördelad över ytan. Överströmningsdon över alla dörrar för att utjämna där vägglaceringen kan komma att ge en ojämn fördelning.

15.2. Orienterande teknisk beskrivning av MAFF-huset i Rinnebäck i Burlöv.

I tekniskt avseende skiljer MAFF-huset i Skåne sig obetydligt från varandra. Den orienterande beskrivningen från Burlöv kan således i stort gälla även Ragnvalla och Almgården.

Byggnads-, målnings- och markarbeten.

Byggnadsarbeten

Byggnaden utföres med kryppgrund med bjälklag som utföres med prefabricerade btg-balkar och -plattor. Den bärande stommen består av ytterväggar med isolerad träregelstomme och fribärande förtillverkade fackverkstakstolar. Bärning för takstolarna utföres i vissa fall av stålbalkar som byggs in i takkonstruktionen.

Utvändiga material är fasadtegel till fönsters överkant och däröver laserad träpanel, dock utföres gavelspetsar av tegel. Taket täcks med betongtakpannor på underlagstäckta panel.

Fasta innerväggar utföres med två lag gipsskivor på stålreglstommar. Även ytterväggar beklädes invändigt med dubbla gipsskivor. Innertaket utgöres av gipsskivor på gles panel, med i många utrymmen kompletterat med ljudabsorberande plattor.

En stor del av byggnaden utgöres av ett flexibelt utrymme, där flyttbara väggar och inredningsenheter skall kunna placeras efter redovisat modulnät.

Fönster utföres av laserat trä med 3-glas isolerrutor, varav vissa öppningsbara för vädring. Dessutom förekommer ett flertal fönsterdörrar. Ytterdörrar utföres av aluminiumprofiler med klämfri bakkant och innerdörrar av tät trälamellstomme och fabriksmålade. Karmar och lister liksom invändiga glaspartier utföres av laserat trä.

Golvbeläggning utgöres av plastmattor med uppvikt sockel i våtutrymmen, där även väggarna är beklädda med plastmatta. I det flexibla utrymmet inlägges Kork-o-Plast-golv. I byggnadsentreprenaden ingår även köksutrustning.

Målningsarbeten

Invändiga målningsarbeten omfattar vävklistring och målning av väggar, i enklare utrymmen endast målning, samt målning av tak.

Lasering utföres av lister kring fönster och fönsterdörrar. Utvändig målning omfattar huvudsakligen målning av träpanel ovan fönster, undersida taksprång, vindskivor, lister kring fönster och dörrar samt skärm vid huvudentré och solavskärmning av trä.

Markarbeten

Förskolan uppföres på tomt som idag utgöres av koloniträdgårdar och ängsmark.

Vissa kolonistugor rives men i övrigt skall bef vegetation bibehållas i största möjliga utsträckning.

Kommunikationsytorna kring förskolan och komplettering av bef gångväg skall utgöras av gångbar asfalt.

Parkeringsplats belägges med körbar asfaltyta.

Kring tomten uppsättes stängsel med grindar.

VVS-anläggning

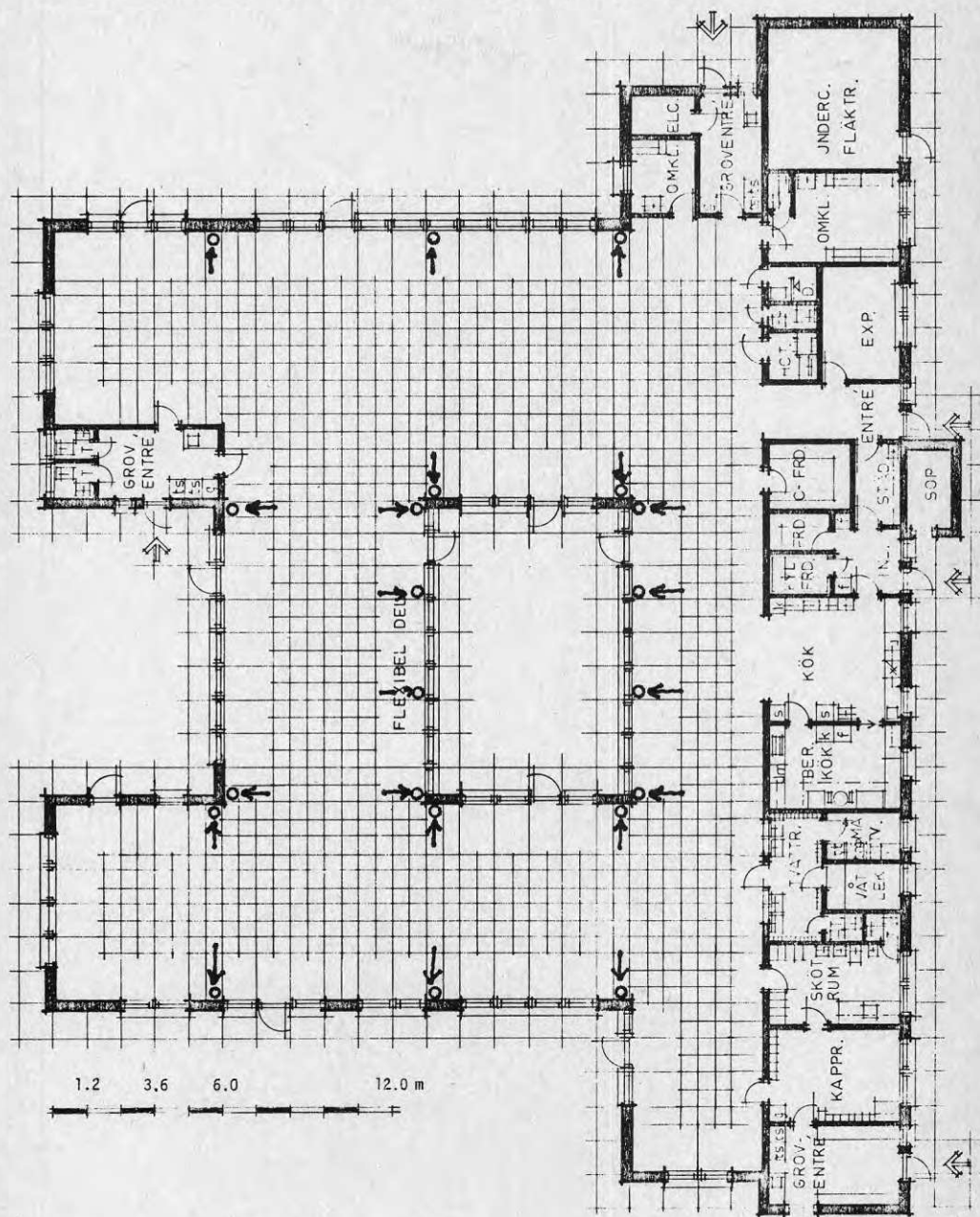
Värmeförsörjningen skall ske genom fjärrvärme.

För detta ändamål installeras pefabricerat värmeväxlarpaket i undercentral. Huvudledningarna förlägges i isolerkassetter under platta. Via kopplingsbrunnar fördelas värmen, i ett rörsystem till lågtemperaturradiatorer.

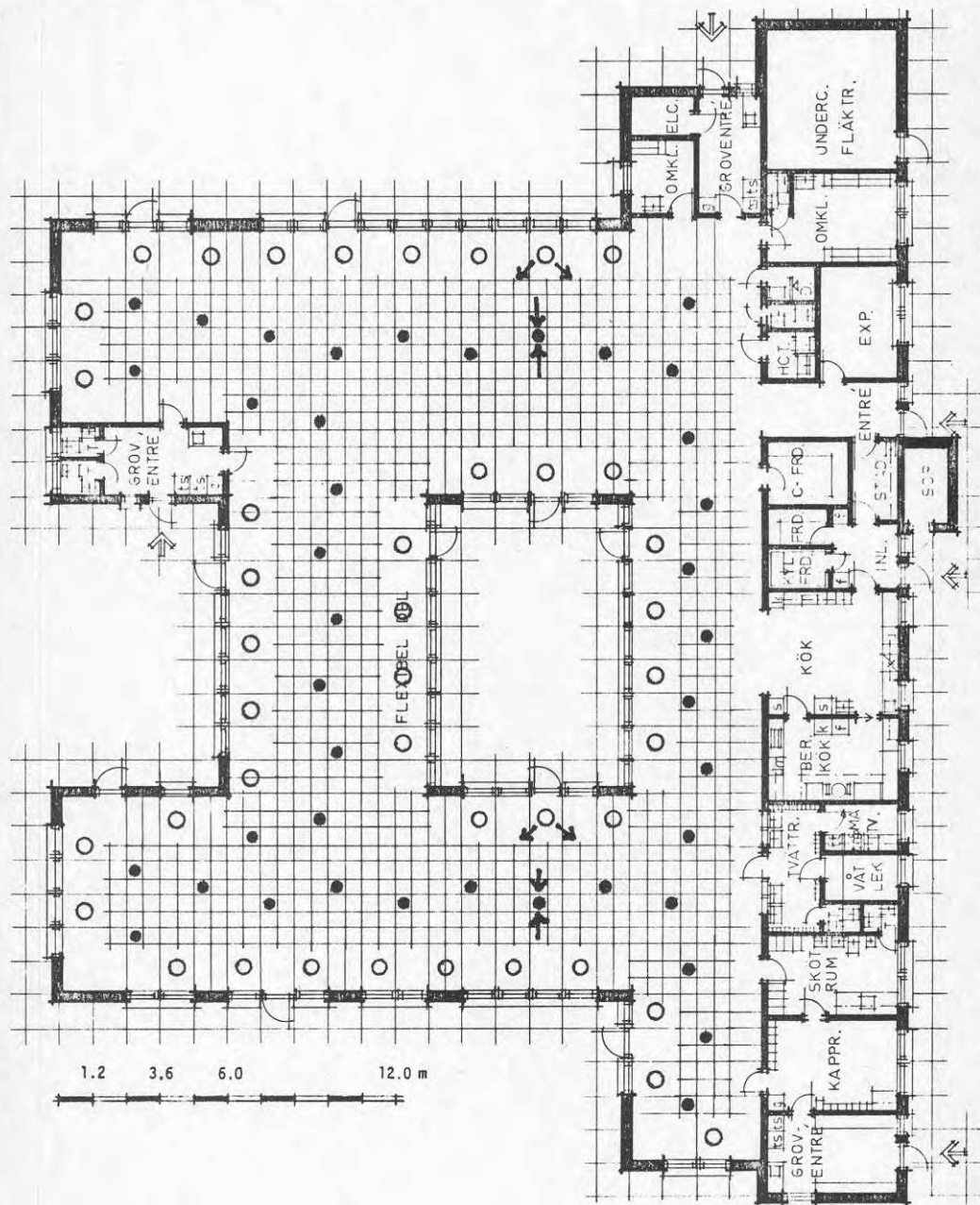
Tillluftsaggregat förses med värme.

Vattenförsörjning skall ske med kommunalt vatten.

Varmvatten beredes dels för köksavdelningen (55°C) dels för förskolan i övrigt (37°C). Huvudledningarna förlägges tillsammans med värmerör, i isolerkassetter under bjälklag. Via kopplingsbrunnar fördelas vattnet dels till fasta installationer, dels till inkopplingspunkter för flexibel utrustning. Spill- och regnvatten skall avledas till kommunalt ledningsnät.

Figur 15.1. Placering av inkopplingar av varmt och kallt vatten samt avlopp (Ragnvalla).

Figur 15.2. Placering av till- och frånluftsdon i taket i den flexibla delen (Ragnvalla).

Luftbehandlingsanläggning skall installeras dels för köksavdelningen dels för förskolan i övrigt.

Anläggningen för förskolan förses med värmeväxlare för värmeåtervinning.

Elanläggning

Kraft

Elservis och elverkets mätare placeras i skåp i groventré 001. Samtliga elcentraler är placerade i västra väggen i rum 033. Separata mätare för kraft till kök samt all belysning är placerade i elnisch i entré 018.

För VVS-anläggningen finns separata apparatskåp med elcentraler placerade inom undercentral 026.

Belysning

Belysning anordnas i huvudsak med lysrörsarmaturer.

Belysningen inom den flexibla delen består av armaturer som upphängs i kedjor i öglor i tak och anslutes med stickpropp till lampputtag i tak.

Tändning sker från strömbrytarecentral i entré 018.

Övrig belysning inom de fasta delarna manövreras med strömbrytare i resp rum.

Ytterbelysningen består dels av stolparmaturer och dels av armaturer på vägg, som tänds över ljusrelä i kombination med kopplingsur.

Tele

Teleinstallationer utgöres av anläggningar för

Rikstelefon

Snabbtelefon

Centralantenn (radio och TV)

Inbrottslarm

Fel- och larmsignalanläggning

Tomrörssystem för MAFF-gruppens mätningar

Entrésignal

Inbrottslarm överförs på telenätet till bevakningsbolag eller brandkår.

BYGGNADSPROJEKTETS GENOMFÖRANDE

Överenskommelse har träffats med granskande myndigheter om hur byggnads-byggnadslov ska kunna erhållas. Detta innebär inga komplikationer utöver normalt.

Byggnaden ska i en första etapp färdigställas och besiktigas med innerväggar etc i den flexibla delen lagrade på lämpligt sätt. Samtidigt ska utemiljöns första etapp vara färdig.

Denna ska omfatta mark och växtlighet utformade av markkonsult i samråd med företrädare för beställaren och forskningsprojektet.

Personalen i anläggningen kommer att anställas så att man kan räkna med att en brukargrupp ska kunna bestämma hur byggnadens flexibla del ska disponeras. Forskarna kommer att medverka och till förfogande står också en modell av byggnaden i skala 1:20. Ritningar över innerväggsplacering osv kommer att tillställas entreprenören senast i samband med första besiktningen.

Denna första montering av innerväggssystemet mm ingår också i entreprenaden och ska kunna besiktigas senast två veckor efter den första besiktningen.

Den andra etappen av utemiljön ska också utformas efter brukargruppens önskemål och ingå i entreprenaden. Önskemålet är att även denna ska kunna färdigställas, så att utemiljön till fullo kan användas under hela forskningsperioden, som endast är ca 2 år.

15.3. Teknisk beskrivning

Grundläggning

Plintar, sockelbalkar 520x300 mm
på plattor 120 mm
dränering

Bottenbjälklag

(Golveläggning)

80 betong
0.2 plastfolie
120 cellplast med volymvikt 20kg/m³
50 erge-plattor
erge-balkar

Ytterväggar

120 fasadtegel
20 luftspalt
9 gipsskiva gnu
120 gullfiberskiva 3024 mellan 120 regler c 600
02 plastfolie
45 gullfiberskiva 3024 mellan 45x45
horisontella regler c 600

Fönster och fönsterdörrar 3-glas thermoglas i laserad träram och bäge. Entrédörr i aluminium.

Takbjälklag

70 rockwoolskriva nr 231
150 gullfiber bjälklagslängd 2026
0.2 gyproc säkerhetsfolie
28x 95 glespanel c 300
2x13 gipsskiva

Yttertak

Betongtakpannor
bärlärk 25x38
ströläkt 19x25, tryckimpr
underlagspapp yal 1200/325
20 råspont

15.4. Rumsbeskrivning.

Golv:

Fasta delen: plastmatta i kök, beredningskök och våtlek
halksäker
Flexibla delen: bokparkett (Ragnvalla o Almgården)
kork-o-plast (Rinnebäck)

Sockel:

Fasta delen: laserad fur, i våta utrymmen svetsad plast (som golv).

Flexibla delen: mot ytterväggar och fasta mellanväggar plåt, flex systemet laserad fur.

Vägg:

Fasta delen: målad glasfiberväv, i våta utrymmen plastmatta.

Flexibla delen: ytterväggar och fasta mellanväggar målad glasfiberväv
flex väggsystem vinyltapet.

Tak

Fasta delen: målad gipsskiva eller mineralfiberskiva.

Flexibla delen: mineralfiberskiva utom i 100 mm "spår" enl skiss, där målad gips.

15.5. Val av flexibelt mellanväggssystem.

Kraven på det flexibla mellanväggssystemet preciserades i PM till totalentreprenadprogram för barnstugeanläggning dat 1977-08-26, se bilaga . Det ålåg entreprenören att föreslå tillverkare och utförande. SCG föreslog MVA-miljövägg (Maskinverken AB i Arboga) med vissa modifieringar.

MVA-väggen består av ett system med golv- och takprofiler samt stolpar av pressad plåt och därinom volymselement som hålls på plats med plåtlistor som skruvas fast i stolparna. Standardväggen har en tjocklek på 70 mm. För att få bästa ljudisolerings sätts gummilister och mineralullsremsor som tätning mellan de olika delarna.

Kravet från kommunen var att få en slagålig vägg och då passade inte den 13 mm gipsskiva som ingick i standardutförandet. Istället föreslog tillverkaren en skiva av sk Duripanel av 9 eller 6 mm tjocklek. Duripanel tillverkas i Schweiz och var när huset i Helsingborg upphandlades alldeles nytt på den svenska marknaden. Det fanns därför inga svenska prov osv som kunde styrka materialets egenskaper. Duripanel är förenklat en spånplatta med hög grad av inblandning av cement. Enligt schweiziska prov skulle den 9 mm tjocka plattan monterad i ett 70 mm volymselement ge ett reduktionstal för ljud om ca 42 dB och dess motstånd mot brand skulle vara 90 minuter.

Hanterbarheten var en av de viktigaste egenskaperna att undersöka, då den påverkade möjligheterna för personalen att själva klara en väggflyttning. Vid institutionen för konstruktionslära vid KTH hade Hans Arne Olsson i en rapport 5/74 redovisat laboratorieförsök med bl a hanterbarhet för flyttbara väggar. Han hade därvid prövat ett urval av typer som då förekom på den svenska marknaden.

Vid jämförelser på papperet med de i studien ingående väggarna borde den föreslagna MVA-väggen vara lämplig ur hanterings-synpunkt. För att få praktiska erfarenheter genomfördes laboratorieförsök i fullskalehallen vid institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH. För att få viss jämförbarhet gjordes ett försök att upprepa försöket från KTH, genom att följa anvisningarna i rapporten. 3 grupper om 2 personer instruerades,

monterade och demonterade en 4 540 mm lång, våningshög vägg med en dörr i (samma vägg som i KTH-försöken) som tillverkaren välvilligt ställde till förfogande. Försökspersonerna utgjordes av förskollärare och barnskötare ingående i byggnadsdelegationen vid socialförvaltningen i Helsingborg och projektledare och barnomsorgsinspektör utgjorde intresserade åskådare.

Tidsåtgången för de olika grupperna varierade mellan 96 och 120 minuter för montering och demontering, varav demonteringen tog ca 20 minuter. Detta ligger inom samma tidsintervall som de mer hanterbara väggtyperna i KTH-försöken.

Ingen av försökspersonerna hade tidigare haft med flyttbara väggar att göra, och alla var efteråt positivt förvånade över hur lätt det gick.

Figur 15.3. Ombyggnad av den östra delen av Ragnvalla barnstuga. Juli 1980. Foto M.Berg.

Försöket gav också vissa praktiska erfarenheter om hur man redan på tillverkningsstadiet skulle kunna underlätta hanterbarheten. Bl a gällde detta förborring av hål för lister med tanke på att samma lister skulle användas flera gånger. Vidare kunde personalen i fullskalelabbet göra enkla hjälpmedel för att underlätta arbetet. Detta utmynnade i en verktygslåda med enkla verktyg för just detta ändamål.

15.6. Innerväggssystem och inredning i flexibel del (Rum 030).

15.6.1. Innerväggar.

Generella krav:

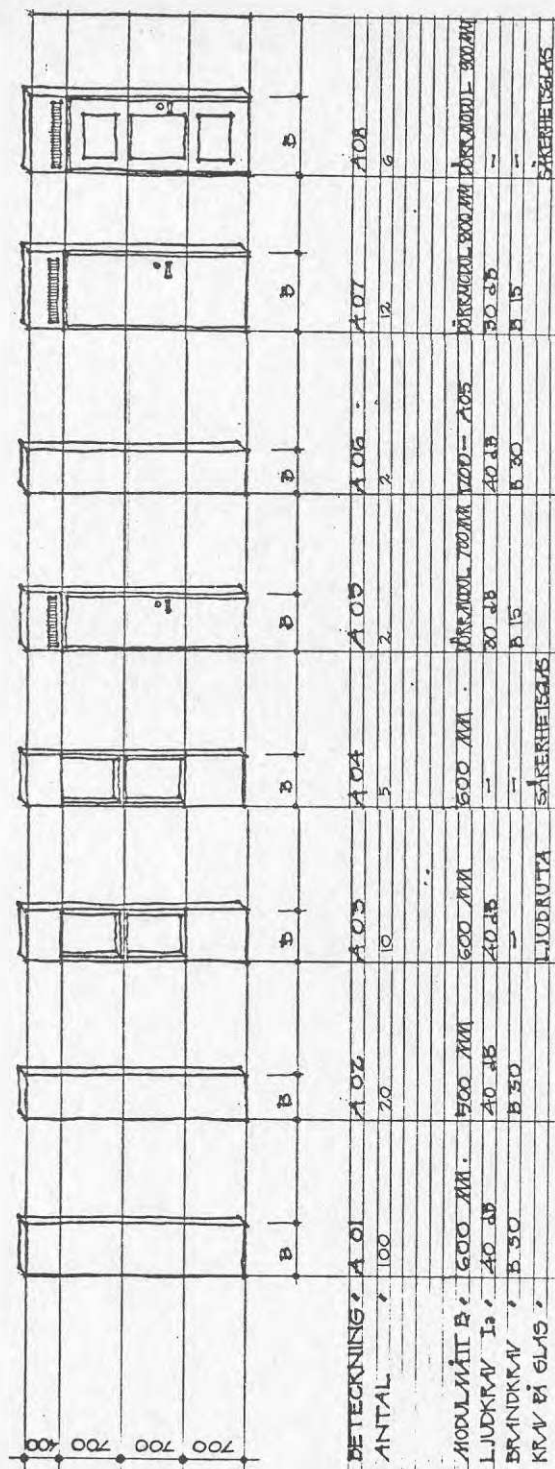
Höjd:	25 m
Tjocklek:	100 mm
Material:	Utöver krav nedan ska väggytor ha en slaghållfasthet motsv pkt 01.52 i beskrivningen.
Ytmaterial:	Väggytor ska lätt kunna målas om och nytt ytmaterial som tapet eller skiva ska lätt kunna sättas på.
Flyttbarhet:	Innerväggar ska vara demonterbara. Efterlagningar i angränsande eller demonterade byggnadsdelar får ej förekomma. Den demonterade byggnadsdelen ska kunna monteras på nytt.
Hanterbarhet:	De- och remontering av innerväggarna ska kunna ske utan fackmannahjälp.
Infästbarhet:	Skåp, hyllor mm ska lätt kunna hängas upp på väggarna.
Modulsamordning:	Innerväggarna ska kunna sättas upp i de på ritningarna angivna modullinjerna och samordnas med anslutande byggnadsdelar och installationer. Väggtyp A och B ska kunna användas tillsammans.
Märkning:	Väggelement ska vara märkta enligt uppställningen.
Överströmningsv:	Ovanför dörrar ska finnas överströmningsventil av erforderlig storlek. Den ska vara reglerbar och vid väggtyp A ha inbyggd ljudfälla.

Speciella krav:

Respektive krav finns angivna på uppställningen.

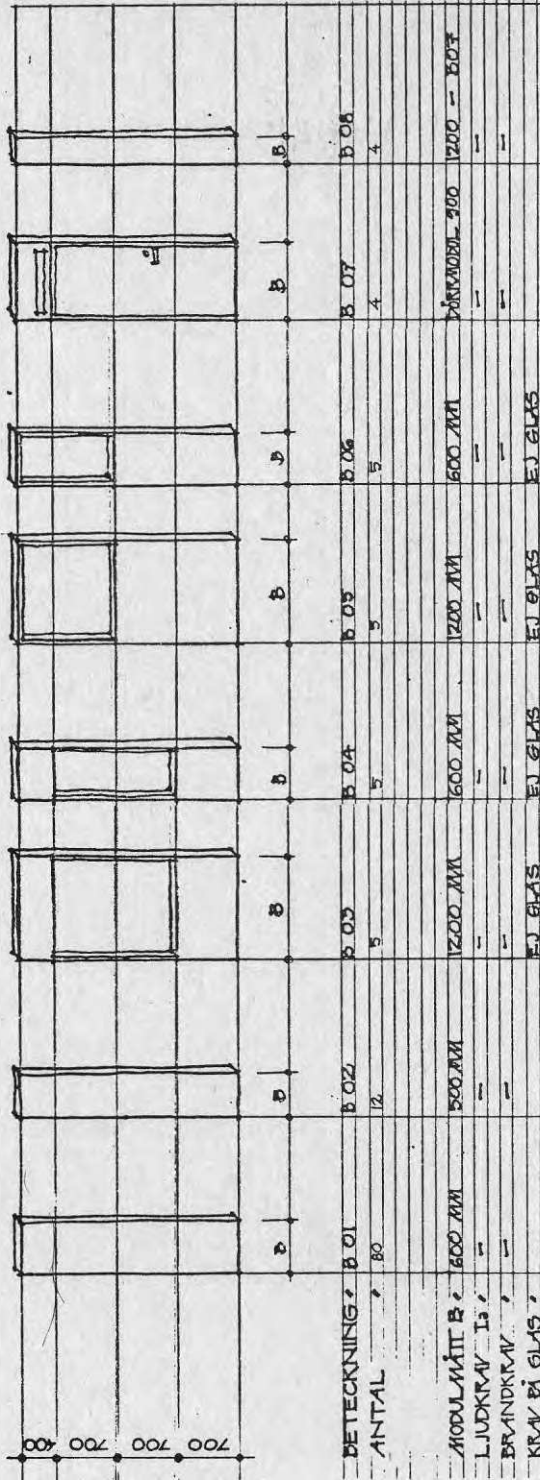
Anmärkning:

Det har förutsatts i denna redovisning att väggsystemet måste vara av typen block bl a ur hanterbarhetssynpunkt. Man kan även diskutera andra system med likvärdiga egenskaper. För att underlätta ställningstagande kan det bli aktuellt att förhandspröva systemet i laboratoriet vid institutionen för byggnadsfunktionslära, Tekniska högskolan i Lund.

Figur 15.3. Uppställning av innerväggs-element typ A (Ragnvalla).

MAFF - PROJEKTET INST. FÖR BÄGGNADSFUNKTIONSBÄRA LTH • FACK • 220 07 LUND 7 046 - 133564 • 130000 • 124600 TAGE ISAKSSON JONAS F. KLERCKER ARK SMT ARK SMT		FÖRSKOLA OCH FRITIDSHEM KV. MIGNVALVAT ÖSTRA HELSINGBORG UFFSTÄLLNING INNERVÄGGSELEMENT	
LÖP. 04/26 AUGUSTI 1977 Ragnvalla, Malmöhus län	RIT. TAGE T.	ARK. MAFF. 1	SKALA RITNING

Figur 15.4. Uppställning av innerväggs-element typ B (Ragnvalla).

MAFF - PROJEKTET INST. FÖR BÄGGNADSFUNKTIONSLÄRA LTH • FACK • 220 07 LUND 7 046 - 133364 • 133360 • 124600 TAGE ISAKSSON JONAS AF KLERCKER ARK SAK ARK SAK		FÖRSKOLA OCH FRITIDSHEM KV. MAGNILLÅST ÖSTRA HÄLSINGBORG UPPSTÄLLNING INNERRÄGGELEMENT	
LUND DEN 26 AUGUSTI 1977 TAGE ISAKSSON	RITNINGEN TAGE I. MAFF	RITNINGEN TAGE I. MAFF	RITNINGEN TAGE I. MAFF

15.6.2. Inredningar.

Generella krav:	
Måttsamordning:	Samordning ska ske med innerväggssystemet.
Material:	Se under Y i beskrivningen.
Konstruktion:	Skåp, hurtsar etc ska kunna stå oberoende av vägg och ha rygg med ytskikt lika innervägg. Det är en fördel om inredningarna ingår i något flexibelt system. Diskbänkar ska ha ett stänkskydd, ca 45 cm högt, som kan monteras på vägg.
Begärda enheter:	
Diskbänkar:	Diskbänkar i vuxenhöjd med underskåp och lådor samt överskåp. 1 st 60 x 90 cm 1 st 60 x 120 cm 1 st 60 x 180 cm Diskbänkar i barnhöjd med underskåp och lådor samt överskåp 4 st 45 x 180 cm
Högskåp:	Högskåp med flyttbara hyllor och backar 5 st 60 x 60 cm Britsskåp med plats för kuddar och filtar 4 st 60 x 60 cm
Lagerhyllor:	Lagerhyllor, Lundqvist fristående, höjd 2.18 m. 12 lm bredd 40 cm 10 lm bredd 60 cm
Värmekällor:	1 st brännugn Chematex S90 2 st kokplattor med två plattor 1 st kylskåp (samma som beskr).
Kapprumsinredning:	Kapprumsinredning för barn 30 st, Sonessons med dubbla fack, 2 stänger med ankarkrokar och skohylla. Kapphylla för barn och vuxna, varierande höjder. 4 st längd 1.2 m. 2 st speglar 60 x 180 cm 4 st sittbänkar av furu, längd 1.5 m.

16. AVSLUTANDE KOMMENTARER

16.1. Brukarplaneringen.

Personalen i de tre MAFF-anläggningarna i Skåne fick under introduktionsperioden bestämma rumsindelning och placering av fast inredning i den flexibla delen i huset. Till sin hjälp hade de en skalmodell av huset. I de två husen som deltog i MAFF-projektet även i bruksskedet fick personalen hjälp av projektets arkitekt. De fick också bestämma möbler och inredning (se bl a Berg, M. & af Klercker, J. Användning av en flexibel förskola.)

Brukarplanering med avseende på rumsindelning och inredning har kunnat genomföras.

Ramarna för brukarplaneringen, dvs byggnaderna kunde i praktiken givas avsedd utformning. Genom information på ett tidigt stadium om projektets avsikt att i första hand studera brukarnas planering och att huset skulle underlätta detta accepterades projektets programskiss som utgångspunkt för utformningen av alla tre husen. Avvikelserna motiveras främst av respektive kommuns tekniska standard och tomternas förutsättningar vad gäller tillfart, väderstreck osv. I hög grad har myndigheter på olika nivåer sett projektets försökskaraktär och kunnat visa medgörlighet vid tolkningen av sina paragrafer. Dock har inga undantag från normernas "andemening" behövt göras.

Projektörerna har accepterat projektets programskiss och visat stor samarbetsvilja, när det gällt att värna om flexibiliteten. Dock är det påfallande hur nödvändig medverkan av projektets arkitekter varit för att ständigt tydliggöra hur olika tekniska lösningar påverkat flexibiliteten.

Producenterna, dvs entreprenörerna, har också visat stor vilja att söka uppfylla kraven på flexibilitet. Skepsisen mot att flexibiliteten verkligen skulle komma att utnyttjas var emellertid stor bland såväl ledande personal som byggnadsarbetarna. En hel del misstag gjordes också, som skulle ha inskränkt flexibiliteten om de inte rättats till. Även under produktionskedet var medverkan av projektets arkitekter nödvändig för att motivera och förklara vikten av att prioritera flexibiliteten, när det gällde val av olika utföranden osv.

16.2. Anpassbarhet.

Av främst ekonomiska skäl fick man välja en begränsning av anpassbarheten. Denna styrdes av projektets programskiss. Innebörden av denna var att ca 75% av byggnaden gjordes flexibel och resten så generell som möjligt. Eftersom projektets programskiss till allra största delen följdes fick byggnaderna avsedd anpassbarhet. Den flexibla delen utrustades med ett mellanväggssystem som väl motsvarade kraven på flyttbarhet och hanterbarhet.

De vanligen fasta inredningsenheterna är i dessa hus flyttbara. Anslutningar till vatten och avlopp finns placerade runt ytterväggarna på avsedda ställen. Själva anslutningarna har fungerat, men placeringen har vid några tillfällen inte

varit idealisk. Diskbänkar har därför måst placeras på annan plats än vad man helst önskat.

Ventilationen i husen har inte fungerat tillfredsställande, utan personalen har klagat på dålig luft och värmen i huset. Detta har emellertid inte kunnat hänföras till väggplaceringar eller det flexibla väggsystemet, eftersom man med något undantag haft minst ett till-och ett frånluftsdon i varje rum - oftast fler. Dessutom har dörrarna mellan olika rum mestadels stått öppna, så att luften obehindrat kunnat cirkulera. Inga klagomål på brist på elektriska kontakter har framförts från personalen och inte heller några "ormbon" av sladdar som kunde tyda på något sådant har kunnat iakttagas. Inte heller har personal klagat på att takarmaturerna har individuella dragströmbrytare istället för strömbrytare intill dörrarna, som i vanliga hus.

Tekniskt synes därför flexibiliteten vara tillfredsställande löst. I den mån den räcker till för att täcka behovet ur planeringssynpunkt kommer att behandlas i slutrapporten.

16.3. Kostnaderna.

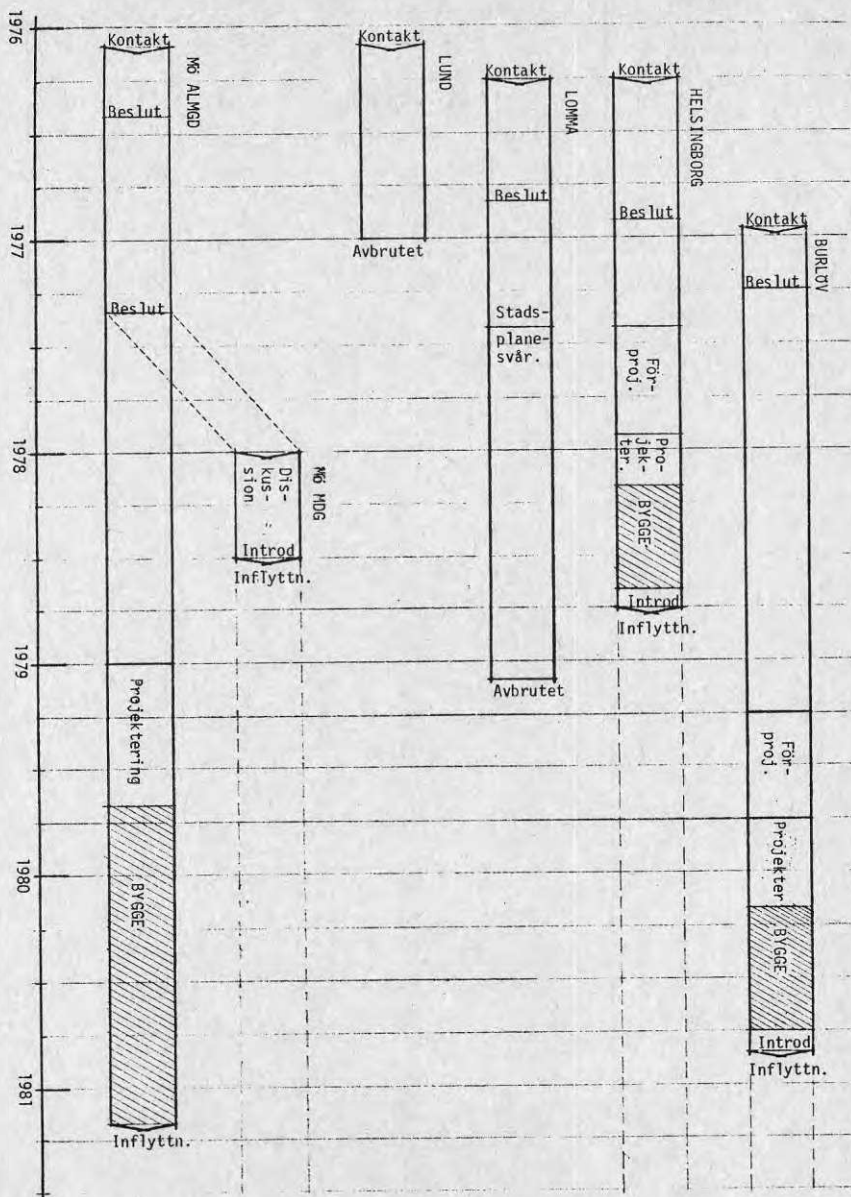
Det har inte varit någon väsentlig fråga i MAFF-projektet i Skåne att ekonomiskt utreda konsekvenserna av den valda flexibiliteten. Redan inledningsvis konstaterade man att inga extravaganser kunde tillåtas, varför åtgärderna blev mycket begränsade. Bedömningen låg också bland de tekniskt ansvariga i kommunerna på att det skulle komma att röra sig om små belopp. Det är också mycket svårt att dra gränserna mellan vad som förorsakar fördyrningar, och det kan vara kostsamt att begära av entreprenören att få kostnaderna separat redovisade i detalj. I förhandlingarna med kommunerna förklarade dessa sig vara nöjda med det extra anslag på 80 000:- som projektet kunde bidra med till ökade anläggningskostnader till följd av att huset skulle användas i försöksverksamheten. I samband med redovisningen till socialstyrelsen, som betalade ut medlen, redovisade kommunerna av entreprenörerna gjorda bedömningar av kostnader. Dessa låg dock alla inom 5% av anläggningskostnaden och får anses ligga inom de marginaler man har att räkna med i branschen.

16.4. Tillgänglighet för annan verksamhet.

Byggnaderna har fått större totalyta än ursprungligen avsett. Detta berodde på att kommunerna bedömde sitt behov av platser i förskola-fritidshem vara så stort att man inte kunde tänka sig att bygga mindre hus än för 45 platser. För att ge utrymme för annan verksamhet var man emellertid beredd att utöka ytan. Detta stöddes också av socialstyrelsen som under försöksperioden gav bidrag till det antal platser huset högst kunde rymma dvs 63-65. Detta visar att man i kommunerna på planeringsstadiet var beredd att satsa på att andra verksamheter skulle komma in i husen.

Köksutrustningen var dimensionerad efter 60 platser.

Det fanns alltså utrymme i husen för andra verksamheter. Det ligger emellertid inte inom denna rapport att redovisa den faktiska användningen. Detta kommer att behandlas i rapporterna.

Figur 16.1. Diagram över tillblivelseprocesserna för MAFF-anläggningarna i Skåne.

16.5. Anpassbara barnstugor i framtiden?

Det är naturligt att man efter att ha redovisat hur försöks-
husen i MAFF-projektet i Skåne kom till att ställa sig frågan
om det finns något generellt intressant att lära av detta.
Frågan om det är önskvärt eller nödvändigt att bygga anpass-
bara barnstugor ska inte behandlas i denna rapport.

Erfarenheterna av uppgiften i projektet att skapa lämpliga
försöksanläggningar visar att:

- Det är tekniskt och ekonomiskt genomförbart att bygga
anpassbara barnstugor.
- Svårigheterna måste anses till allra största delen till-
skrivas det nya i hela idén och olika personers svårigheter
att se något motiv att frångå praxis för att göra det
möjligt.

Personalen, som arbetat i försöksverksamheten inom MAFF-
projektet har valt att organisera verksamheten helt annor-
lunda än vad som var brukligt. De olika personalgrupperna
har dessutom valt olika modeller. Detta ger anledning att
anta att det är olämpligt att utforma lokaler för en bestämd
organisation, samt att friheten att anpassa lokaler till
verksamhet i MAFF-projektet har kommit till nytta. Detta
kommer närmare att behandlas i projektets slutrapport.

LITTERATURFÖRTECKNING.

- Angel, B., Carlsson, G. & Hedlund, B. Försök med MAFF. En beskrivning av och en intervjuundersökning om de första månaderna på två MAFF-anläggningar, Melodigångens förskola och fritidshem i Malmö samt Ragnvalla förskola och fritidshem i Helsingborg. Pedagogisk-psykologiska problem, Nr 388. Malmö: Lärarhögskolan, 1981.
- Asphult, C. & Kronvall, I. Lokaler för barnstugor. Arbetsrapport 2: 1974. Lund: Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1974.
- Barnomsorgsplan för Burlövs kommun 1979-81. Burlövs kommun 1979.
- Berg, M. MAFF-projektet. Brukardeltagande vid planering av flexibla förskolor. I: Pering, C. (Red). Planering och byggande på brukarens villkor. Ett gemensamt forskarseminarium 4-6 maj i Lund. Publikation 58. Lund: Arkitektur 1b, Tekniska Högskolan i Lund, Sektionen för Arkitektur, 1981.
- Berg, M., Boalt, C., Carlsson, G., Hallberg, A-L., Hedlund, B., Isaksson, T., af Klercker, J., Kullengren, S. MAFF-projektets brukarplanering. Förslag till modell 19770307. PM nr 1 i MAFF-projektet, Lärarhögskolan i Malmö och Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1977.
- Berg, M., Carlsson, G., Isaksson, T., af Klercker, J. Någorlunda annorlunda förskola. T29:1977. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, 1977.
- Berg, M., Hallberg, A-L., Isaksson, T., af Klercker, J. Forskningsplan 19781228. Arbetshandling nr 5 i MAFF-projektet, Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1978.
- Berg, M., & af Klercker, J. Användning av en flexibel förskola. En beskrivning av en försöksverksamhet inom MAFF-projektet, hösten 1980. Rapport R1:1982. Lund: Institutionen för byggnadsfunktionslära, Lunds universitet, 1982.
- Berglund, U., Colven, R., Jensen, A., Ryd, H. Buller i barnstugor. Rapport från akustikenheten inom avdelningen för formlära, arkitektursektionen, KTH, Stockholm, mars 1975.
- Colven, R. & Kanra, C. MAFF Ramprogram för experimentbyggnader. Detaljeringsgrad 1-19670701. Detaljeringsgrad 2-19760915. Detaljeringsgrad 3-19770804. Avdelningen för formlära, KTH.
- Colven, R. & Bengtsson, H. Planering av anpassbara byggnader. R10:1982. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.
- Förskolor och fritidshem. Arbetarskyddsstyrelsens meddelande 1975:19. Stockholm 1975.
- Förskoleplan för Helsingborgs kommun (1975-82), Helsingborgs kommun 1975.

Förskolor och daghem. HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 6. Stockholm, maj 1948.

Förskoleplan för 1975-79 - en presentation, Malmö: Socialförvaltningen i juli 1975.

Henning, C. & Lieberg, M. Barnens stuga, kvarterets träffpunkt. Remissupplaga 1982. Lund: Institutionen för byggnadsfunktionslära, Lunds universitet, 1981.

Isaksson, T. & af Klercker, J. Programutredning, version 1, 19750513. Arbetshandling nr 2 i MAFF-projektet, Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1977.

Isaksson, T. & af Klercker, J. PM till totalentreprenadprogram för barnstugeanläggning Ragnvalla östra, Helsingborgs kommun, 19770826. Arbetshandling nr 3 i MAFF-projektet, Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1977.

af Klercker, J., Mattsson, M., Wennström, B. Lokaler för fritid och skola. Arbetshandling 1975 (endats originalmanus), Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1975.

af Klercker, J., Kullengren, S., Mattsson, M., Niméus, I. Lokaler för utvidgat fritidshem. Försöksverksamhet i fullskalehall i Lund. Arbetsrapport 3/1975. Lund: Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1975.

af Klercker, J., Mattsson, M., Åhlund, O. Programunderlag för ungdomslokaler. R45:1971. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, 1971.

Moberg, E. Barnkrubbor och barnträdgårdar, deras nuvarande utbredning, beskaffenhet och föreliggande behov. Stockholm Sociala meddelanden 1936:12.

Nilsson, R., m.fl. Anpassbara bostäder i flerfamiljshus. Lund: Institutionen för byggnadsfunktionslära, LTH, 1968-74.
Kv. Diset i Uppsala. Arbetsrapport nr 5/1968.
Anpassbara bostäder, etapp 1. Arbetsrapport nr 12/1972.
Kv. Bellman, Uppsala. Arbetsrapport nr 3/1972.
V. Ormige, Nacka. Arbetsrapport nr 3/1974.
Kv. Marmorn och Porfven, Kalmar. Arbetsrapport nr 5/1974.

Olsson, H.A. Flyttbara innerväggar. Rapport nr 5/1974. Stockholm: Institutionen för konstruktionslära, KTH, 1974.

PM angående utrymmesstandard samt andra frågeställningar för barnomsorgslokaler. Ställd till Socialstyrelsen 810316. MAFF-projektet, Skåne-regionen, 1981.

Skolgruppen. Nya förskolor och fritidshem. Stockholm 1976.

Socialstyrelsen:

Arbetshäfte för kommunala granskare m.fl. angående "Planering av lokaler och utemiljö". Arbetarskyddsstyrelsen, Kommunförbundet, Socialstyrelsen, maj 1977.

Arbetsplan för förskolan 1. Vår förskola. En introduktion till förskolans pedagogiska arbete. Stockholm: Libers förlag 1975.

Barn och köksarbete i förskola och fritidshem. Socialstyrelsen 1979.

Miljöer och människor i MAFF - en beskrivning av försöksverksamheternas platser och organisation inom projektet Mångsidigt Användbara Förskolor och Fritidshem. Stockholm 1980.

Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor:

- nr 3/1944. Den halvöppna barnavården.
- nr 15/1944. Normalreglemente för institutioner för halvöppen barnavård.
- nr 16/1944. Planering av institutioner för halvöppen barnavård samt angående hälsokontrollen utfärdad av socialstyrelsen i samråd med medicinalstyrelsen.
- nr 27/1945. Angående tillsyn av institutioner.
- nr 114/1959. Den halvöppna barnavården.
- nr 163/1963. Barnstugorna.
- nr 185/1965. Kommunerna och barnstugorna.

Studiehäfte till kurs om "Planering av lokaler och utemiljö". Arbetarskyddsstyrelsen, Kommunförbundet, Lekomjörådet, Socialstyrelsen, 1976.

Vägledande information om miljö i förskola och fritidshem: Planering av lokaler och utemiljö. Socialstyrelsen 1975.

Statens offentliga utredningar:

- SOU 1938:20. Barnkrubbor och sommarkolonier, betänkande avgivet av befolkningskommissionen.
- SOU 1951:15. Daghem och förskolor. Betänkande avgivet av 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården.
- SOU 1970:1. Barns utemiljö. Betänkande avgivet av kommittén för barns utemiljö.
- SOU 1972:26 & 27. Förskolan del 1 och 2. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning.
- SOU 1974:42. Barns fritid. Fritidsverksamhet för 7-12-åringar. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning.
- SOU 1975:36. Barnen och den fysiska miljön. Rapport nr 6 från barnmiljöutredningen.

Svensk byggnorm, SBN 1975. Stockholm: Statens planverk, 1975.

Söderlund, A. & William-Olsson, I. Försöka duger. En utvärdering av försöksverksamhet enligt BÜ:s förslag. Rapport nr 1. Stockholm: Pedagogiska institutionen, lärarhögskolan, 1977.

Blenk, J., m.fl. Kindergärten baut man heute anders. Bauverlag GMBH. Wiesbaden und Berlin 1973.

FÖRTECKNING ÖVER MEDVERKANDE KONSULTER OCH ENTREPRENÖRER.

RAGNVALLA BARNSTUGA, HELSINGBORG:

Byggherre:	Helsingborgs kommun, genom fastighetskontoret.
Arkitekt:	Småhusbyrån, Malmö.
Byggnadskonstruktör:	Teknokonsult, Malmö.
VVS-konsult:	Carlör Celsius AB, Helsingborg.
El-konsult:	Carlör Celsius AB, Helsingborg.
Trädgårdsarkitekt:	Lennart Trulsson, Malmö.
Totalentreprenör:	AB Skånska Cementgjuteriet i Helsingborg.
VS-entreprenör:	Carlör Celsius AB, Helsingborg.
Ventillationsentrepr:	Svenska fläkfabriken AB, Malmö.
El-entreprenör:	Carlör Celsius AB, Helsingborg.

BARNSTUGA I RINNEBÄCK, BURLÖVS KOMMUN.

Byggherre:	Stiftelsen Burlövsbostäder, Arlov.
Byggledning:	Svenska Riksbyggen i Malmö.
Arkitekt:	Arkitekt Jonas af Klercker AB, Lund.
Byggnadskonstruktör:	Kjell Magnussons ingenjörbyrå, Malmö.
VVS-konsult:	Sören Lundh konstruktionsbyrå, Malmö.
El-konsult:	Sören Lundh konstruktionsbyrå, Malmö.
Byggnadsentreprenör:	AB Skånska Cementgjuteriet i Malmö.
VS-entreprenör:	AB Joh. Sjöström, Malmö.
Ventillationsentr:	Ing.f:a G. Dahlquist, Lomma.
El-entreprenör:	Elektrosandberg AB, Malmö.

BARNSTUGA I ALMGÅRDEN, MALMÖ.

Byggherr:	Malmö kommun, genom fastighetskontoret.
Arkitekt:	Arkitektgruppen i Malmö AB.
Byggnadskonstruktör:	Civ.ing. Sven Jonsson AB, Malmö.
VVS-konsult:	Sören Lundh konstruktionsbyrå, Malmö.
El-konsult:	Sören lundh konstruktionsbyrå, Malmö.
Trädgåtdsarkitekt:	Lennart Trulsson, Malmö.
Byggnadsentreprenör:	Södra Sveriges Byggnads AB, Malmö.
VS-entreprenör:	Balkens rör AB, Malmö.
Ventillationsentr:	Ventillations-AB Öresund, Bjerred.
El-entreprenör:	ASEA, Malmö.
Markentreprenör:	Tågarp Cement Entreprenad AB, Tågarp.

HELSINGBORGSAMMANSTÄLLNING AV SAMMANTRÄDEN; SKRIVELSER M M ANGÅENDE
MAFF-PROJEKTET 810702 JafK

-
- 760303 Första kontakten med SCN-tjänstemän vid granskar-
kurs i Ystad.
- 760324 Str med SCN-tjänstemän i Helsingborg angående
tänkbara objekt.
- 760430 BS översänder planer och data angående tänkbara
objekt.
- 760810 Str med SCN-tjänstemän angående kommunens medverk-
an i MAFF. BS ska skriva till SCN för vidare be-
slut i kommunfullmäktige.
- 760921 SCN skrivelse till kommunstyrelsen.
- 761101 Kommunstyrelsens skrivelse till fullmäktige.
- 761123 Kommunfullmäktiges beslut (76:47) att SCN får
delta i MAFF.
- 770114 Tfn med BS angående kommunens barnomsorgsplan.
- 770117 Kommunmöte LTH, Adolfsberg redovisas. Stadsplan
klar hösten 1977.
- 770318 Brev från fastighetskontoret med ritning över
tomten Ragnvalla Ö.
- 770324 Kommunmöte LTH
- 770412 Str med fastighetskontorets proj.led. angående
Ragnvalla Ö.
- 770512 Str med fastighetskontorets proj.led. Byggstart
slutet 1977.
- 770523 Samrådsgruppen för barnstugor (SB). Information
om MAFF av JafK och SK.
- 770603 Daterade 3 skisser skala 1:200 (TI o JafK).
- 770616 SB. JK redovisar skisser. Gruppen ska fundera över
den fasta delen.
- 770627 SB. TI anteckn. MAFF bör följa kommunens gängse
standard för barnstugor. Granskning av ritn dat.
770824 delegeras till tre pers.
- 770630 Str på stadsarkitektkontoret med företrädare för
granskande mynd. Bl a brev angående brandskydd
dat. 770629.
- 770901 Anbudshandlingar sändes ut.
- 770824 Str med SCN-tjänstemän och proj.led. Godkännande
av programskiss.
- 770909 Daterad överenskommelse mellan Socialstyrelsen
och Helsingborgs kommun.
- 770920 Diskussion av kök i Stockholm med SoS köksgrupp.
- 771013 Diskussion av kök i Stockholm med SoS köksgrupp.
- 771101 Anbudin inne.
- 771101 SB. Behandling av framför allt köket.
- 771108 Daterad sammanställning av anbud.
- 771110 Fastighetskontorets framställning till fastighets-
nämnden att uppföra de 5 barnstugorna.
- 771114 Diskussion av kök med 15 kökspersonal i Helsingborg.
- 771116 Daterad brev till MAFF angående mellanväggar i
flexibel del.
- 771123 SB. Behandlas ånyo kökets utformning.
- 771129 Brev från fastighetskontoret till SCG att deras
anbud antagits.
- 771205 Kommunmöte LTH.
- 771206 SB. Kökets utformning godkännes. Utemiljö diskuteras.

- 771209 Diskussioner med Carin F. angående verksamhet.
771219 Diskussion med Carin F. angående verksamhet,
anställning o s v.
771219 P 1. (Projekteringsmöte nr 1). Trädgårdsritn dis-
kuterar. Tidsplan.
771221 Möte på plats angående trädgården.
780102 P 2. Ändrad kökslösn noteras. UC har ökat för
vent. MAFF-rum blir omklädnadsrum för personal.
780110 SB. Angående utemiljön, övergångar S. Hunnestorps-
vägen, kök.
780117 SB. Godkännande av huvudhandlingar.
780118 Byggnadslov sökes.
780125 P 3. Redovisar JafK för principerna i flexibel del,
modulsamordning.
780125 Daterat skrivelse till SCG från Yrkesinspektionen
ang kök m m.
780131 Fackliga förhandlingar angående MAFF.
780210 Daterad utredning om utformning av fönster med
hänsyn till ventilationsmöjligheter och utrymning.
780214 P 4. Fastighetskontoret har godkänt kökets utform-
ning.
780302 Möte angående trädgården på plats.
780309 Offentlig information om MAFF för intresserade av
anställning i försöket.
780314 Str med Carin F. angående anställning av personal mm.
780315 P 5. Takbalkar i flex. del. Elledningar för tyngre
enheter.
780315 Monteringsförsök med personal från Helsingborg av
mellanväggsystem i bfl lab.hall.
780316 D:o.
780328 Informationsmöte hos SAP i Adolfsbergsområdet.
780329 Daterade synpunkter på mellanväggsystemet (TI o JafK).
780404 P 6. Arbetsplatsen etablerad. Staket runt tomten
ska uppsättas.
780410 Str med Carin F. angående verksamhet m m.
780426 P 7. Arbetet 2 veckor före tidsplan. Staketritn från
proj.led. El-urtag vid radiatorer. Brandväggar på
vind.
780508 Daterade synpunkter på rumsbeskrivning (TI o JafK).
780517 P 8. En vecka före tidplan. Inspektionslucka till
vind.
780601 B 9. (Byggmöte 1). Takbalkars nedbörjning måste be-
aktas med tanke på flex. väggsystemet. Inredning
i tvättrum för 30 barn.
780614 B 10. En vecka före tidplan. Trädgård exkl. red-
skap. Y-insp. godkännande av kökets utformning
efterlyses.
780629 B 11. En vecka före tidplan.
780803 Angående Yrkesinspektionens synpunkter på kökets
utformning.
780807 Skrivelse från MAFF angående ovanstående.
780809 B 12. Vent. i UC? Efterlyses besked om var flex-
väggar ska placeras. Ingen från MAFF var närvarande.
780823 B 13. Beslutas att montering av flex. väggar på-
börjas efter besiktningen 781002. Kompletterande
väggmatta i kök beställes.
780906 B 14. Skåp ovanför spis utbytes mot kryddhylla.
Besiktning flyttas till 781004. Staket flyttas 1,2 m
för att ta hänsyn till bef. träd.
780920 B 15. VVS-inkopplingarna i den flexibla delen anges

inte ingå i programmet. Trösklar i fönsterdörrar
bytes. Vädringsbeslag i fönster. Tvättstugan.
Besiktning.

781004

781011

B 16. Underlag för montering av flex. väggar över-
lämnat. VVS-inkopplingen beställes. Skötselansvis-
ningar i 2 omg. ska inlämnas.

MALMÖ

- 760120 diskussion med Jan H, Ulla-Stina W-O och Holger G. Kroksbäck eller Rosengård tidigaste byggstart 780101
- 770527 föreslagen förskola (MAFF) i kv Trumpeten återtages
- 760213 kommer SoS till Mö och träffar chefer o politiker Bidrag o kostnader. Proj.intentioner pos.
- 760531 beslutar kommunstyrelsen anmäla intresse till SoS (protokoll)
- (760213)
- 760312 (troligen) beslutade byggnadsdelegationen inom SCN att se pos på medv i proj. under förutsättn. inga extra kostn.
- 760303 informellt str med kontaktpersonerna på tj.m.nivå för att reda ut bl a statsbidragsfrågorna
- 760602 Kontaktpers, BH+JK. Diskuterades ev projekt och kommunens beslutsgång. Rönneholmsparken, Oxie o Lindängen.
- 761007 tfn HG. Kroksbäck, Oxie o Dammfri
- 761020 Håkan Sätmark angående projekteringen. Mö fast. kontor kan tänkas ställa upp som projektör.
- 760811 Kontaktpers.+ JK. Diskuterades projektets organisation
- 770117 (kommunmöte LTH) redovisas bl a Almgården o Valdemarsro
- 770324 Nya förslag till tomter behövs
- 770405 beslutar SCN att delta och uppdrar åt berörda arbeta vidare
- 770613 Kontaktperson + Uno + JK + BH föreslår Almgården
- 770629 str med kontaktpers ang Almgården (anteckningar)
- 770512 (kommunmöte LTH) redovisar att två alt. föreligger Almgården o kv Trumpeten. Planerad byggstart mars 78. Stadsplanefrågan oklar.
- 771205 (kommunmöte LTH) se protokoll ang Melodigången stadsplanebesvär för Almgården (Vägverket) besked mitten av 78
- 780524 diskussion av projektets programskiss med VSWO o LS
- 780602 tfn I L Olsson ang kök
- 780508 Diskussion om Melodig. o Almg.
- 781208 Brev ang varför avvikelser gjorts från programskissen
- 790226 Proj.möte 01. Utökning av UC. Tidplan
- 790309 Str med BN. Brandceller, utrymning, nettoytredovisning, markplanering
- 790313 Proj 02. Modullinjes plac. Deln av köksför. Golvkonstr. Förslag t kanalisation, eluttga. Inredning. Skrivelse ang element.
- 790329 Referat av tfnantal ang brandcellsbeogr.
- 790329 Proj 03. Flyttbara mellanväggar (K) antal.
- 790411 Proj 04. Stadsplan klar. Bygglov inlämnat. Modullinje plac.
- 790502 Proj 05. A har gjort anbudsunderlag för mont. av flex väggar. Fönsterytan minskas.
- 790514 Proj 06. Plac av VA-urtag
- 790511 Handlingarna daterade
- 791214 Bygg 1. Fabrikat flex vägg ifrågasatt
- 800205 Bygg 2. MNA best
- 800229 Bygg 3. Mått fönsterplac
- 800324 Referensgrupp Almgården

- 800416 Bygg 4.
800425 Bygg 5. Tiden förskjuten 4 v!
800521 Bygg 6. Arbetskonflikt - el - pågår!
800618 Bygg 7. Försening m 37 dagar JK drar upp fogar i parketten.
800812 Bygg 8. Tvättbänkar. Vägg på vind. Byte av tomrör i tak
800916 Bygg 9. Bräddgång på vind. Sockel av plåt. Marbodal skåp?
801016 Bygg 10. Tjocklek vägg till 017. Armatyr provlängd. När väggleverans?
801113 Annons internt inom soc.förv. efter folk
801113 Byggmöte 11. Påpekar ang mont av takplattor
801211 Möte med förvaltningarna avhängig
801215 Byggmöte 12. Flex vägglev 801208. Trädgård färd inkl redskap 810501.
810119 Byggmöte 13. Lucka över rögropar i parkett
810129 Besiktning.

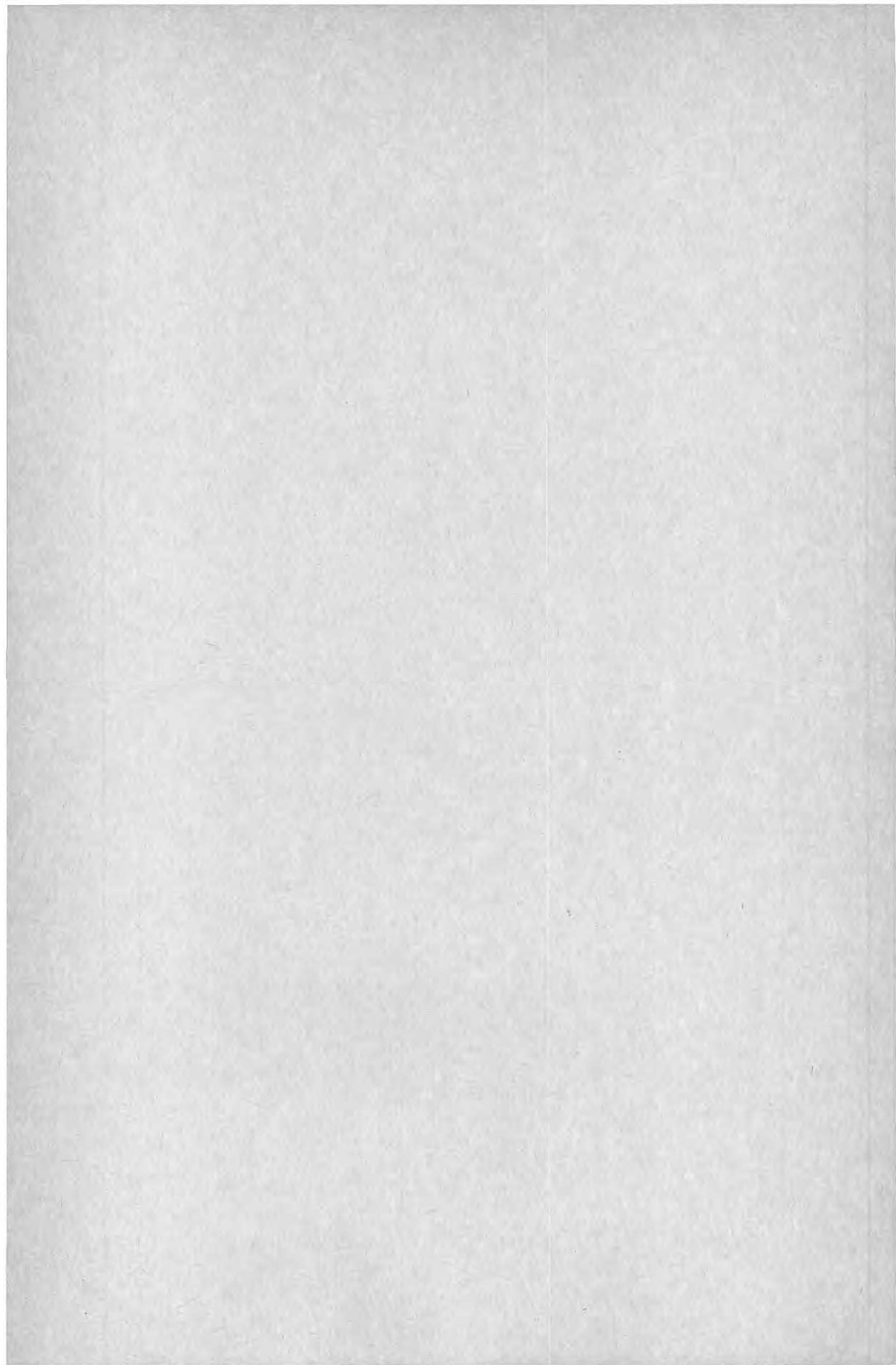
BURLÖVFÖRTECKNING ÖVER SAMMANKOMSTER MM ANGÅENDE MAFF-PROJEKTET
810427 JafK

-
- 761213 Telefon. Intresse anmäls av SFL-repr L. Abrahamsson.
761217 Möte. Information från projektet till SCN-repr.
770117 Kommunmöte, LTH.
770217 SCN-beslut. Framställning till KF att få delta i MAFF.
770301 KS-beslut. Bifall till SCN-framställning.
770321 KF-beslut. Bifall till SCN-framställning.
770324 Kommunmöte, LTH.
770521 Kommunmöte, LTH.
770526 Telefon. Tjm SCN och TN angående stadsplaneproblemen.
770603 Möte. Information från projektet för repr KS, SCN m fl.
770622 Meddelande angående dispensansökan för stadsplanen.
770627 BN-beslut. Ansökan om dispens för stadsplanen för förskolan.
771205 Kommunmöte, LTH.
780206 Skolstyrelsebeslut "att arbeta för integration av 2 lågstadielklasser i MAFF".
780206 Möte. Projektet och tjm SCN m fl angående tidsplan, LTH.
780314 Kommunmöte, LTH.
790306 Möte. Information om projektet med ordförande och tjm i berörda kommuner.
790313 Arbetsgrupp. Angående ekonomiska förhållanden för kommunen.
790319 Arbetsgrupp. D:o. Sammanställning dat 790327.
790427 Referensgrupp. Inledande information mm.
790515 Studiebesök Ragnvalla barnstuga (MAFF) i Helsingborg.
790615 Skrivelse SCN angående MAFF-projektet (Leif Bertilsson).
790621 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
790806 Skolstyrelsebeslut.
790814 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
790817 Skrivelse SKAF till SCN angående vissa lokaler.
790821 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
790910 Skrivelse SKAF till SCN angående vissa lokaler.
790913 Skrivelse personalorganisationerna till SCN, godkännande.
790924 KS AU-möte angående tidspressen för genomförandet av bygget.
790925 TN-beslut. Uppdrag åt JK att upprätta handlingar för byggnadslov.
790927 Projektmöte Stig H, Ulf P och JK.
791005 Str. JK och Arkitektgruppen ang projekteringen.
791011 Ansökan. Daterad ansökan om byggnadslov och bostadslån.
791012 Projektmöte. Nr 1, Arkitektgruppen.
791022 BN-beslut. Byggnadslov.
791025 Projektmöte. Nr 2, Arkitektgruppen.
791108 Projektmöte. Nr 3, Arkitektgruppen.
791126 Skrivelse. Riksbyggen till SBB ang bussgatan.
791127 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
791203 Utsändning till 9 entreprenörer för anbudsräkning.
791220 Möte SBB, anbudsöppning.
800103 Str. Stig H och JK hos länsbostadsnämnden.
800110 Möte SBB styrelse ang bl a bostadslåneproblemet.

- 800130 Beslut. Länsbostadsnämnden om bostadslån.
- 800211 Blankett. Länsbostadsnämnden noterad "ej påbörjat".
- 800317 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
- 800410 Byggmöte. Nr 1, arbetsplatsen.
- 800410 Skrivelse SCN från SBB ang inflyttning 801001.
- 800421 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
- 800520 Byggmöte. Nr 2, arbetsplatsen.
- 800609 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
- 800617 Referensgrupp. Socialförvaltningen.
- 800624 Byggmöte. Nr 3, arbetsplatsen.
- 800701 Kontrakt. Socialstyrelsen till SCN för underskrift.
- 800819 Byggmöte. Nr 4, arbetsplatsen.
- 800901 Möte. Introduktionen påbörjas.
- 800910 Byggmöte. Nr 5, arbetsplatsen.
- 801002 Möte. Personalens förslag till lokalutformning klart.
- 801003 Besiktning Virvelhuset.
- 801009 Byggmöte. Nr 6, Virvelhuset.
- 801104 Byggmöte. Nr 7, Virvelhuset.
- 801202 Byggmöte. Nr 8, Virvelhuset.

RAPPORTER, ARBETSHANDLINGAR OCH ARTIKLAR UTGIVNA FRÅN
MAFF-PROJEKTET

- Angel, B., Carlsson, G. & Hedlund, B. Försök med MAFF! En beskrivning av och en intervjuundersökning om de första månaderna på två MAFF-anläggningar. Pedagogisk-psykologiska problem (Malmö: Lärarhögskolan), Nr 388, 1981.
- Angel, B., Carlsson, G. & Hedlund, B. Verksamhetsrapport från Virvelhusets dag- och fritidshem, Burlöv. Ett MAFF-projekt. Pedagogisk-psykologiska problem (Malmö: Lärarhögskolan), Nr 402, 1982.
- Bengtsson, Helén. Planering och användning av en flexibel förskolebyggnad. Basketstugan. Mångsidigt Användbara Förskolor och Fritidshem. Stockholm: Arkitektursektionen, Tekniska högskolan, 1982.
- Berg, M., Carlsson, G., Hedlund, B., Isaksson, T. & af Klercker, J. Någorlunda annorlunda förskola - en utredning om olika verksamheters krav på lokaler. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, T29: 1977.
- Berg, M. & af Klercker, J. Användning av en flexibel förskola. R1:1982. Lund: Institutionen för byggnadsfunktionslära, Lunds universitet, 1982.
- Berndtsson, L., Colven, R., Jönsson, A. & Lindgren, S. Mångsidigt användbara förskolor och fritidshem. Förstudie till energi-experiment. R48:1980. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, 1980.
- Berntzon, K. & Söderlund, A. Verksamheten i Basketstugan. En beskrivning av MAFF-försöket i Järfälla kommun. Rapport nr 8/82. Stockholm: Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning, 1982.
- Carlsson, G. Verksamhetsrapport från Ragnvalla dag- och fritidshem, ett MAFF-projekt. Särtryck och småtryck (Malmö: Lärarhögskolan), Nr 418, 1981.
- Carlsson G. Verksamhetsrapport från Melodigångens dag- och fritidshem, ett MAFF-projekt. Särtryck och småtryck (Malmö: Lärarhögskolan), Nr 424, 1982.
- Colven, R. & Bengtsson, H. Planering och projektering av anpassbara byggnader. R10:1981. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.
- Colven, R., William-Olsson, I. & Cederquist, B. Sektoriseringsproblem vid planering av barnstugor. I: Gaunt, L. (Red) Som man bygger får man barn. Uppsatser om barns och ungdomars miljö. M79:16. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning, 1979.
- Hedlund, B. Barns och personals närvaro vid åtta dag- och fritidshem vilka medverkat i MAFF-projektet. Särtryck och småtryck (Malmö: Lärarhögskolan), Nr 426, 1982.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
740537-1 från Statens råd för byggnadsforskning
till Lunds Tekniska Högskola, Avd. för byggnads-
funktionslära, Lund.**

Art.nr: 6700701

**Abonnemangsgrupp:
Y. Byggnadsfunktion**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 89 Stockholm**

R1: 1983

ISBN 91-540-3850-2

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Cirkapris: 50 kr exkl moms